ڪندن

(ناول)

مصنف :
الهڏو ڪاڪا

سنڌ ڪتاب گهر ڪراچي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ليکڪ جا سمورا حق ۽ واسطا قائم

ڪتاب : ڪندن (ناول)
ليکڪ : الهڏنو ڪاڪا
ڇاپو : پهريون تعداد : ٻه هزار
ڇاپي جو سال : اپريل ١٩٨٣ع
ٽائيٽل ڪور ڊزائين : قيوم منگي
ڇپيندڙ : واحد آرٽ پريس نزد فريئر مارڪيٽ ڪراچي ١
ڇپائيندڙ : ڪاڪا صديق، پاران : سنڌ ڪتاب گهر ڪراچي
پاران : ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

ملهه : ويهه رپيا

Title : KUNDAN (Novel).
By : Allahdino KAKA.
Published by : Sindh Book House
Post Box : 6934 Karachi 2.
First Edition : April 1983.

Digitized by: M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.
www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هيءُ ڪتاب ارپيان ٿو سنڌ جي هڏ ڏوڪي،
سائين نورالدين سرڪي کي.

— الهڏنو ڪاڪا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻه اکر

سنهڙو ساڍن پنجن فوٽن جو قد چاليهه سال عمر اٺن ڀارن جو پيءُ، ڇهن ڀائرن جو ٻيو نمبر ڀاءُ پر سڀني جو سرپرست وار وکريل، ڪپڙا ٿورا ميرڙا، پيرن ۾ ربڙ جي چمپل (بوٽ هوندي به) ظاهري سادو پر ڳالهائڻ ۾ پڙ، ڳالهائيندو ته پيا ٻڌوس، هر هاريءَ جو پٽ، غربت ۾ فائنل پاس ڪيائين ته نوڪري نه مليس، مال چاريائين، ڪڻڪ جي ڏيرن تي ڪارائو ٿيو نمدي هوندي ڪمائڻ شروع ڪيائين، ڏيرن ڪانپوءِ ٽيليفون کاتي ۾ لائين مين ٿيو، گڏوگڏ ميٽرڪ به پاس ڪيائين ته ترقي ڪري ڪلارڪ ٿيو پوءِ نوڪري ڇڏي ڳوٺ وڃي دڪانداري ڪيائين ۽ زمين جا مقاطعا ڪيائين. ان کي ڇڏي ڪراچيءَ ۾ اچي ماستري ڪيائين گڏوگڏ انيڪ ڏنڌا پڻ. اديون واري عمرالدين بيدار جي همٿائڻ ۽ سمجهڻ پڙهڪائڻ تي لکڻ شروع ڪيائين هي سندس پهريو ناول آهي جيڪو ٻهراڙيءَ جي ماحول ۾ پيش اينڊرز ڏکن ڏاکڙن کي ذهن ۾ رکي لکيو اٿس، غالباً هن ماحول ۽ طرز جو سنڌي ٻوليءَ ۾ پهريون ئي ناول آهي.

سگريٽ ۽ چانهن سندس ڪمزوري آهي جنهنجي موجودگيءَ ۾ لکندو آهي، وڏيڪ پڙهندڙن تي ڇڏيو اٿس، هن ناول جون ”اديون“ ۾ پڻ ڪجهه قسطون هليون پڙهندڙن جي پسند تي سنڌ ڪتاب گهر طرفان ڇپائي رهيا آهيون هن ناول ۾ واحد ڀائي پريس واري جون پڻ ڀلايون شامل آهن جنهن لاءِ جس هجيس.

— ڪاڪا صديق

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان جا وڏا ميرن جي حڪمرانيءَ وقت، ميرن وٽ ملازم هئا. ميرن جي ٻارن کي، فارسي ۽ عربي پڙهائيندا هئا. شايد انهيءَ ڪري آخوند سڏائڻ لڳا. جڏهن مير حڪمران نه رهيا ۽ سندن جاگيرون به کسجڻ لڳيون، تڏهن مير صاحبن منهنجي پڙڏاڏي آخوند الهه داد کي ٣٢ ايڪڙ زمين بخشيش ڏني، عزت ۽ احترام سان نوڪريءَ مان برخواست ڪري ڇڏيو. پوءِ اسان جو خاندان حيدرآباد کان نيڪ پنجاهه ميل اتر طرف، شاهي رستي پرسان پنهنجي زمين تي رهڻ لڳو. زمين جيتوڻيڪ تورڙي هئي ته به هنن جو روزگار صرف ٻني هئي. منهنجي ڏاڏي جو اولاد هڪ پٽ ۽ هڪ نياڻي هئي. منهنجو پيءُ وڏو هو. منهنجي ڏاڏي منهنجي پيءُ کي طب پڙهڻ لاءِ دهليءَ موڪليو. جيڪا ان وقت تمام وڏي ڳالهه هئي. دهليءَ ۾ والد صاحب طب نه پڙهي سگهيو. اتان هڪ هندو بنگالي دوست سان گڏ ڪلڪتي هليو ويو ۽ اتي وڃي هڪ ورڪشاپ ۾ مشينن ڏاهڻ جو ڪم سکيو. شايد اهو سندس دلپسند ڪم هو، هن ان ڪم ۾ چڱو نالو ڪڍيو ۽ فورمين بڻيو. جڏهن سکر بئراج جو ڪم سکر ۾ شروع ڪيو ويو، تڏهن انگريز سرڪار کيس ڪلڪتي مان بدلي ڪري سکر موڪليو. هو جڏهن سکر آيو، تڏهن کيس گهر کان ٻاهر وڃي، ٻارهن سال ٿي چڪا هئا. ان وچ ۾ ڏاڏا

مرحوم گذاري ويو هو. سکر ۾ هوئڻ ۾ ٻيا ٻه - چار انگريز آفيسر هئا، جن جي ذمي سکر بئراج جو ڪم هو. ليڪن انهن سڀني جو انچارج چيف انجنيئر مسٽر آرٿر برائون هو. بابا مرحوم کي ايماندار، محنتي ۽ ڪم جو چاڙو سمجهي، مسٽر برائون مٿس گهڻو مهربان هوندو هو. ڪيس چڱي ته پنهنجي پٽ وانگر ڀائيندو هو.

بابا جڏهن به ڪمڪار لاءِ چيف صاحب وٽ ويندو هو، تڏهن هن لاءِ هر وقت دروازا کايل هوندا هئا. ٻيا انگريز آفيسر به ڪنهن ڪم ڪار لاءِ بابا کي ئي موڪليندا هئا. مسٽر برائون تمام سخت طبيعت جو مالڪ هو، تنهن ڪري آفيسر ڪانئس لهرائيندا هئا. هوئڻ به مشينريءَ جي سلسلي ۾ بابا جو چيف صاحب سان هر وقت لهه وچڙ ۾ رهڻ ضروري هو، ڇاڪاڻ جو ڪوٺائيءَ جون سموريون مشينيون خواه موٽرگاڏيون بابا جي چارج ۾ هونديون هيون. سکر جي عارضي ڪئمپ ۾ برائون صاحب سان گڏ صرف سندس هڪ ڌيائي هئي. سندس ميم صاحبه فوت ٿي چڪي هئي.

اڪثر ڪري شام واري چانهه تي مسٽر برائون بابا کي اردلي موڪلي گهرائي وٺندو هو يا اڳواٽ ئي کيس دعوت ڏئي ڇڏيندو هو، پوءِ ڪلاڪن جا ڪلاڪ بابا سان سائس ڪچهري هلندي هئي. جيئن ته هو هڪ پيرسن مڙس هو، دنيا جو ڪافي حصو گهمي ڏٺو هئائين، پيو بابا کي پنهنجا تجربا ٻڌائيندو هو. جيئن ته مسٽر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

براڈون جو گهريلو ڪم ڪار، رڌ پچاءُ وغيره نوڪر ڪندا هئا، ان ڪري سندس ڌيءُ مس هلڊا براڈون به سڄو وقت سائز موجود هوندي هئي. جيڪڏهن ڪنهن شام تي ڪم جي گهڻائي سبب بابا چانهه تي نه ويندو هو ته، مسٽر براڈون يا مس هلڊا ڪيس ڊنر ٽيبل تي گهرائيندا هئا. پوءِ آڌيءَ رات جو بابا جو موٽڻ ٿيندو هو. اهي سڀ خبرون بعد ۾ مون کي بابا جي سئوٽ چاچي عبدالڪريم پڏايون يا بابا جي پرائين ڊائرين مان معلوم ٿيون.

وقت، بغير ڪنهن محتاجيءَ جي، گذرندو رهيو. بابا جي اچ وڃ مسٽر براڈون وٽ جيئن پوءِ تيئن وڌندي ويئي. براڈون صاحب وٽ بابا جي عزت ۾ پڻ وقت جي رفتار سان واڌارو ايندو ويو. براڈون صاحب بابا تي تمام گهڻو اعتماد ڪندو هو. ٻئي طرف مس هلڊا براڈون ۽ بابا جي محبت پڻ، هڪ ابهرسئي وانگر پيدا ٿي پروان چڙهندي رهي. چئن سالن جي اندر جڏهن سندن محبت هڪ پڪل فصل وانگر لهريون ڪڍڻ لڳي.

تڏهن اها ڳالهه مسٽر براڈون کان به لڪي نه سگهي. هن صاحب چڱيءَ طرح پروڙي ورتو ته معاملو انتهائي خطرناڪ حد تائين پهچي چڪو آهي. سو هڪ ڏينهن اوچتو شام جو مسٽر براڈون، ٻين ڳالهين ٻولهين کانپوءِ بابا کي مخاطب ٿيندي چيو ته ”مسٽر آخوند! ذرا توجهه سان ٻڌو! جيستائين مون چاتو آهي ته تون ۽ هلڊا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪافي حد تائين هڪ ٻئي کي چاهيو ٿا، تي سگهي ٿو ته توهان هڪ ٻئي سان شاديءَ ڪرڻ جا واعدا به ڪيا هجن. هلدا جي خوشي منهنجي خوشي آهي. آءٌ خود انهيءَ خيال جو آهيان ته هلدا پنهنجي پسند جي شادي ڪري ۽ هن وقت سندس عمر به اهڙي آهي، جو پنهنجي لاءِ چڱو ڀلو سمجھي سگهي ٿي. سندس ماءُ جي مرڻ کانپوءِ مون ڪيس دل ۽ من سان چاهيو آهي. سندس هر خواهش پوري ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم ۽ هر وقت پاڻ سان گڏ رکيو اٿمانس. سندس تعليم ۽ تربيت به مون پاڻ ڪئي آهي. تون به هڪ لائق محنتي ۽ سچار نوجوان آهين. ايشيائي ٿي ڪري به سهڻو آهين. ليڪن پٽ! مون زمانو ڏٺو آهي. تهذيبن، تمدنن ۽ ڪلچر جو اونهو مطالعو ڪيو آهي. سماج جي اوچ نيچ کي پليءَ پٽ سمجھي سگهان ٿو، توهان ٻنهي جي شادي ڪڏهين به ڪامياب ٿي نه سگهندي، بلڪ آءٌ ته ائين چوندس ته، ٻنهي جي شادي خودڪشيءَ مثال ٿيندي. آءٌ ڪڏهن به ائين نه چاهيندس ته منهنجي هوندي توهان ٻئي کا تڪليف ڏسو، هوءَ ته منهنجي پنهنجي ڌيءَ آهي، ليڪن تو لاءِ به منهنجي دل ۾ پنهنجي ٻچن جهڙو چاهه آهي، تون هڪ غريب ملازم آهين، تون خود فيصلو ڪر ته هلدا جنهن زندگيءَ ۾ پرورش پاتي آهي، سا، هن کي تون مهيا ڪري سگهين ٿو؟ اڃا به تون ڪو وڏو لئنڊ لارڊ يا دولتمند هجين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ته به چئجي ته هلدا کي ڪجهه نه ڪجهه آسائش ملي سگهي ٿو. ٿو وٽ رهڻ سان هلدا پوسات محسوس ڪندي. هيءَ ڪا ايشيائي ڇوڪري نه آهي، جو هر ڳالهه کي رب جي رضا سمجهي صابر ۽ شاڪر رهي سگهي! پيارا، هلدا کي اها پوسات سگهو ئي ڪنهن مرض ۾ مبتلا ڪري ڇڏيندي، جنهن جو انجام هر حالت ۾ برو ٿيندو. هلدا کي انگريز آفيسرن جي ميل جول کان بچائڻ خاطر، آءٌ انهن آفيسرن کان ڪافي حد تائين ڪٽيل رهيس، ته ڪي ايشيائي سمجهي آءٌ اهو تصور به نٿي ڪري سگهيس ته ڪا هلدا تو ۾ دلچسپي وٺندي ليڪن تنهنجي وجاهت، خلوص ۽ وفا، هن کي تو ڏانهن مائل ڪري وڌو. سڀ کان وڏي ڳالهه اها هئي، جو گهڻو وقت گڏ رهڻ ڪري، توهان جا خيال پختا ٿيندا ويا. ان لاءِ آءٌ پاڻ کي توهان ٻنهي جو قصوروار سمجهان ٿو. مون کي ائين نه ڪرڻ کپندو هو. بهرحال توهان نوجوان آهيو، توهان جو رت گرم آهي، مون جو ڪجهه به چيو آهي، سو توهان کي بالڪل ڪونه وڻيو هوندو.

مسٽر آخوند! آءٌ خاص ڪري توکي ائين به چوندس ته آئينده هلدا سان تنهنجي ملڻ جي ڪابه خبر آءٌ نه ٻڌان. منهنجو خود به توتي اعتماد آهي، اميد اٿم ته اعتماد کي ڇيهو نه رسائيندين. جيئن جيئن وقت گذرندو ويندو تيئن تيئن توهان جا جذبا ٿڌا ٿيندا ويندا. وقت خود

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ مرهم آهي. آخرڪار توهان کي سڀ ڪجهه وسري ويندو."

آخرڪار بابا چيو ته: "مسٽر برائون! آءٌ ۽ مس هلڊا اجا تائين پاڪ ۽ صاف آهيون. توهان مون تي جيڪو اعتماد ڪيو آهي، ان ۾ مون ڪابه خيانت نه ڪئي آهي. باقي اسين ٻئي هن وقت اهڙيءَ لڪير تي بيٺل آهيون، جنهن تان واپس موٽڻ ناممڪن نه آهي ته مشڪل آهي. اسان جي شاديءَ کي جيڪڏهن توهان خودڪشي سمجهو ٿا ته آءٌ ائين چوندس ته جيڪڏهن اسان جي شادي نه ٿي ته زندگي تمام ڪا ڏکي گذرندي. تنهن هوندي به هيستائين توهان جيڪا منهنجي عزت ڪئي آهي، تنهن لاءِ توهان جو ٿورائتو آهيان. باقي توهان مون کي منع ڪئي آهي ته آءٌ توهان کي پنهنجو بزرگ ٿو سمجهان، ان ڪري آءٌ وعدو ٿو ڪريان ته پنهنجي طرفان هلڊا سان قطعي ڪونه ملندس!" گڏ نائيٽ چئي، جڏهن بابا اٿڻ جي ڪوشش ڪئي، تنهن وقت مس هلڊا، هڪ ڪيهه ڪري صرف ايترو چيو ته ڊيڊي هيءُ ظلم آهي! ظلم آهي! آءٌ توهان کي ڪڏهن به معاف نه ڪنديس. آخوند منهنجو آهي، مون کان جدا ٿي نٿو سگهي، ائين چئي ڳوڙها ڳاڙيندي رهائشي ڪمرن ڏانهن هلي وئي ۽ بابا پڻ واپس هليو آيو.

جهڙيءَ طرح بابا جي مسٽر برائون وارن سان گهاٽائي پوري ڪئمپ ۾ موضوع بحث هئي، تهڙيءَ طرح جڏهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻاٻا اچڻ وڃڻ بالڪل بند ڪري ڇڏيو تڏهن اها ڳالهه
به ماڻهن کان لڪي نه سگهي ۽ هو وس آهر پنهنجا
لوڻ- مرچ ملائي، ڳالهه مان ڳالهوڙو ٺاهي، افواه
پکيڙيندا هئا، ليڪن ڪنهن به ماڻهوءَ ۾ ايتري اخلاقي
جرئت نه هئي، جو برائون صاحب ته درڪنار صرف
ٻاٻا کان ئي ڪجهه پڇي سگهي. صرف مسٽر قريشي،
جيڪو مدراسي سب انجنيئر هو ۽ ٻاٻا سان دوستيءَ
جو دم ڀريندو هو، تنهن هڪ ڏينهن ٻاٻا کان حقيقت
حال پڇيو. مسٽر براؤن سرڪاري ڪم ڪار لاءِ اڪثر
پاڻ ئي ٻاٻا وٽ اچڻ لڳو. ڏينهن ۾ ٻه-ٽي دفعا فوجي
آفيسرن وانگر رول بغل ۾ دٻايو، ٺوڪيندو ايندو هو.
مختصر ۽ مايوسيءَ جهڙي گفتگو ڪري ٻاٻا جي صحت
بابت پڇاڳاڇا ڪري هليو ويندو هو، ڇهري مان اڏين
ڏسڻ ۾ ايندو هو، جڻ همراه سخت ويڌن ۾ ڦاٿل آهي.
سندس رعب، دٻدٻو، فلاسفرن واري گفتگو، ختم هئا ۽
منهن تان مرڪ مختصر عرصي ۾ غائب ٿي ويس. پلين
۽ برانچن جو ڪم زورشور سان هلي رهيو هو ته هڪ
ڏينهن مسٽر براؤن صبح واري پهر ڌي ٻاٻا وٽ جيپ
۾ چڙهي فيلڊ تي آيو. مختصر عليڪ سليڪ کان پوءِ
ٻاٻا کي چيائين ته: ”مسٽر آخوند، خدا حافظ! تمام
گهڻي ڪوشش ڪانپوءِ اڄ منهنجي بدلي جو آرڊر اچي
ويو آهي. مون کي ڪوالالمپور، ملائيشيا بدلي ڪيو
ويو آهي.

آءٌ تنهن جي اخلاق کان ايترو متاثر ٿيو آهيان جو مرڻ گهڙي تائين ياد رهندين، ڪيترو نہ سٺو ٿئي ها، جو تون مون کي الوداع چوڻ لاءِ سپاهي روهڙي اسٽيشن تي موجود هجين ها، ليڪن افسوس جو حالتون اهڙين ڪرڻ جي مون کي اجازت نٿيون ڏين. آفيسرن ۽ اسٽاف طرفان مون کي الوداعي پارٽين ڏيڻ لاءِ روڪيو ويندو، ليڪن آءٌ ڪن سببن ڪري تمام گهڻو جلدي ۾ آهيان، ان ڪري آءٌ پاڻ ٿي تو کان موڪلائڻ هيڏانهن هليو آيس، تون بہ تہ اڄ بہ ڪونہ بچيو آهين، ليڪن هلڊا جي حالت گهڻي خراب آهي. سڀ کان پهريائين آءٌ بمبئي يا ڪلڪتي ۾ سندس علاج ڪرائيندس. تنهن کانپوءِ ڊيوٽي جوائن ڪرڻ ملائيشيا ويندس. هلڊا ايترو تہ ضدي ٿي ويئي آهي، جو بہ-بہ ڏينهن کاڌو بہ کانہ ٿي کائي. منهنجي ترانسفر جي اچا ڪنهن کي خبر نہ آهي. پنهنجي تندرستيءَ جو خيال رکجان، خدا حافظ“.

ساڳئي ڏينهن شام جو بابا ڪئمپ ۾ پنهنجي رهائش تي اڪيلو ئي فڪرن ۾ غرق ويٺو هو تہ، براڙون صاحب اڪيلي سر اندر لنگهي آيو. سندس منهن مان پريشاني صاف ظاهر هئي، بابا کيس ويهڻ لاءِ چيو. تنهن تي چيائين تہ، ”آخوند صاحب! آءٌ هڪ عرض ڪئي تو وٽ آيو آهيان، مون تو کانپوءِ جيئن ٿي نوڪرن کي سامان ٻڌڻ لاءِ چيو ۽ هلڊا کي بہ ٻڌايو تہ منهنجي هتان بدلي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿي چڪي آهي، سپاڻي پاڻ هلميا هلندا سين، ته ان مهل
ڪان وٺي هن روئڻ شروع ڪيو آهي، آخر هينئر ڇيو
اٿس ته هڪ دفعو تو سان ملڻ ڪانسواءِ هوءَ بلڪل نه
هلندي. جيئن ته اسان سپاڻي وڃي رهيا آهيون، توهانجي
ملڻ مان ڪو خاص نقصان به نه ٿيندو، بلڪه وقتي طور
هلدا جي طبيعت به سڌري ويندي. ان ڪري تو ڪي
گذارش ڪندس ته ڪجهه وقت لاءِ گڏجي مون سان،
اسانجي رهائش گاهه تي هل.

جيئن ته بابا پاڻ الوداعي ملاقات ڪرڻ ٿي چاهي، سو بغير
چون چران جي، ساڻس گڏ هليو ويو.

شام جو ٽائيم هو، لان ۾ ڪرسيون ۽ ٽيبل لڳل
هيون، بابا جن جي پهچڻ کان ٿي اڳ بئنڪريءَ تان
آيل شيون ٽيبل تي لڳي چڪيون هيون ـ سگهو ڏي
چانهه به اچي ويئي. چانهه سان گڏ به بيقرار دليون نظرن
وسيلي هڪ ٻئي جو حال پروڙڻ لڳيون ـ ٻچڻ گاچڻ
کان حالت چڙهيل هئي، مسٽر برائون بي توجهي سان
ٽوڙي پاسيرو ٿي ويهي رهيو، ليڪن ڪنهن به زبان ۾
ايتري طاقت شايد صدمي نه ڇڏي هئي، جو زبان ٽوڙو
يا گهٽو چري سگهي. سگهو ڏي آهن مان سسڪيون ۽
سڏڪا ۽ ان ڪانپوءِ روئڻ ۽ اوڇنگارن ماحول کي ماتمي
بڻائي ڇڏيو ۽ بابا اٿي بيٺو! برائون صاحب کي مخاطب
ٿي چيائين ته، ”سر آءٌ اڄ جي ملاقات لاءِ توهانجو
ساري عمر ٿورائتو رهندس. آءٌ هن وقت به پنهنجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وعدي تي قائم آهيان، ليڪن ايترو ضرور چوندس ته توهان جهڙي مدبر ۽ فراخ دل ماڻهوءَ ۾ مونکي ايتري اُميد نه هئي. سرا! هيءُ ته اسان تي سراسر ظلم آهي!!"

ٻئي ڏينهن انگريز صاحب روهڙيءَ کان لاهور ۽ اتان کان دهليءَ ٿيندو بمبيءَ روانو ٿي ويو - ليڪن بابا لاءِ اهو حادثو وبال جان بنجي پيو. جيئن جيئن وسارڻ چاهيائين تي تيئن تيئن گهائل ٿيندو رهيو، ڇو ته زندگيءَ مان ئي نا اميد ٿي پيو. ڪمائبو اميد لاءِ آهي، جڏهن اميد ئي ٽٽي پوي ته پسوءِ ڪمائڻ، محنت ڪرڻ يا جيءَ کي جاکوڙڻ ڇا جي لاءِ؟ چند مهينن ۾ ئي سندس صحت خطرناڪ حد تائين ڪري پئي. بالآخر نوڪريءَ تان استعفا ڏئي ڳوٺ هليو آيو. ڳوٺ ۾ چاچا شفيع محمد جي شادي ٿيل هئي. کيس ٻه فرزند، يوسف ۽ مبين ننڍي سان هئا. بابا کنهن به ڪم ڪار سان ڳانڍاپو ڪري ڪين سگهيو، رڳو ماڻي کائي وتندو گهمندو هو، يا گهڻو ڪري، چاچي عبدالڪريم جي دوڪان تي ساٿس گپ شپ پيو هڻندو هو. اٽڪل ڇئن مهينن کانپوءِ مسٽر قريشي جو موڪليل قاصد سکر مان هڪ خط بابا جي ننڍي سان کڻي آيو، جيڪو کيس سينگاپور مان موڪليو ويو هو، ان ۾ صرف ايترو لکيل هو ته، "ڊيڊي جيئن ته پوريءَ طرح راضي نه ٿيو آهي، تنهن هوندي به اجازت ڏني اٿس ته تون ٻلي سند وڃي آخوند سان شادي ڪر، ليڪن آءٌ انهي

ڪوشش ۾ آهيان ته ڪيس به راضي ڪري وٺي اچان.
آءُ هينئر بلڪل ٺيڪ آهيان ۽ ڪنهن وقت به توهان
وٽ پهچي وينديس. پنهنجي صحت جو خيال رکندا.
وڌيڪ احوال روبرو وغيره وغيره“.

انهيءَ خط کي اچا ٿورو ئي وقت گذريو هو ته
هڪ ڏينهن اوچتو بابا جون اميدون پوريون ٿيون ۽ سندس
من گهريا مهمان اچي ويا. پوڙهو انگريز‘ پاڻ ته نه آيو،
ليڪن آخرڪار خوشيءَ سان موڪل ڏني هئائين ۽
پنهنجي طرفان ڪجهه سوکڙيون ۽ نيڪ تمنائن جو هڪ
خط پڻ موڪليو هئائين.

سڀ ڪان ڀهريان، بابا هس هلندا کي وٺي
پير صاحب جهنڊي وارن جي درگاه تي ويو، جتي ڪيس
مسلمان ڪرائي سندس نالو بلقيس بانو رکيائين ۽ تنهن
ڪانپوءِ بالڪل سادي نموني، شادي ڪري، پنهنجي
ڳوٺ ۾ وقت گذارڻ لڳو.

اسانجي ڳوٺ ڪان هڪ ميل کن اوير طرف ڪنهن
زميندار جي چار سو ايڪڙ کن غير آباد زمين تمام
سستي، بابا حاصل ڪري ورتي ۽ جيئن ته برانچ اچا
نه وهيا هئا، تنهن هوندي به بابا چڱيءَ طرح ڄاڻندو
هو ته، روهڙي ڪئنال وهڻ ڪانپوءِ، زمينن جو اگهه
چڙهندو ۽ انهن ايراضين ۾ سائو انقلاب ايندو! ڪجهه
رقم بابا وٽ پنهنجي هئي، باقي پئسا امان پنهنجا لڳايا.
جيسين پاڻي اچي تيستائين، پگهار تي ريڍارن کي رکي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هنن مال پالڻ شروع ڪيو. بابا روزانو گهوڙيءَ تي چڙهي رڍن جو سڌ سماءُ ڪري ايندو هو. ڪير ريڍار اتي ئي ولوڙيندا هئا. مکڻ رجائي گيهه جا ٽبن پري بابا کي پهچائيندا هئا، جن جي هو شهر ۾ نيڪالي ڪري ايندو هو. پشم وغيره مان به سٺي آمدني ٿيڻ لڳي.

امان پاڻ کي بالڪل مشرقي عورت جو روپ ڏئي چڏيو هو، لباس کان وٺي پرده داري تائين سختيءَ سان عمل ڪرڻ لڳي. پوريءَ طرح ڳوٺائي سماج ۾ ڀرپور حصو وٺڻ لڳي. شادين خواه غمين تي، رواج مطابق اٿڻ ويهڻ لڳي. ڳوٺاڻن جي پست حالت ڏسي، هر قسم جي دوا دارون پڻ ڪرڻ لڳي، رحمدل ايترقدر جو ڳوٺ جي پرسان پيل ويٺل هوندا هئا، انهن جي ٻارن ٻچن جي دوا لاءِ پيان جي گهر به هلي ويندي هئي.

شايد اهو نانا جي وارننگ جو اثر هو، جو هوءَ هر وقت پاڻ کي هشاش بشاش رکندي هئي. ان سان گڏوگڏ منهنجي پيدائش تي، هنن ٻنهي جي خوشي اوج تي هئي، منهنجو نالو به امان، محمود رکيو.

جڏهن برانچ ڪوٽڄي ويا ۽ شاخن جي کوٽائي شروع ٿي تڏهن بابا زمينن کي نهراڻ ڏي توجهه ڏنو، مال کي ڪونه کپايائين، هاري ناري رکي زمين کي آبادي لاءِ بالڪل تيار ڪري ورتائين، ته پاڻي وهي آيا. پهريون فصل ڪڻڪ جو پوکيو ويو، ڪڻڪ ان وقت انهن ايراضين ۾ تمام گهٽ ٿيندي هئي. زمينون نيون ۽

وسائيل هيون، تن کي پاڻي اوج سان مليو، سو فصل
بلڪل هڻي چڙيو. پر – پر، ٿي – ٿي دفعا پليون لڻيون
ويون ته به ڪڻڪون سٺا ٿي ڪري پيون، تان جو
فصل اچي پڪو، هارين فصل سهيڙيو، ڳاهه ڳاهي، ان
اچا ڪياڻون، بابا پڻ روزانو گهوڙيءَ تي سڌ سماءَ لاءِ
ويندو هو.

جيئن ته الله جي ڀلائي سان اسان جي مختصر گهر
۾ سڀڪجهه هو، هر طرح جي خوشي موجود هئي. بابا
۽ امان جو اٿڻ ويهڻ هڪ مثالي هو. ڳوٺاڻا ڳوٺ جا
فيصلا نبيرڻ لاءِ بابا وٽ اچڻ لڳا ۽ سندس سماجي
حيثيت مختصر عرصي ۾ نمايان ٿيڻ لڳي. شايد اهائي
ڳالهه هئي، جيڪا ڏارين نه برداشت ڪري ورتي،
ليڪن منهنجي سڳي چاچي کي بلڪل پسند نه هئي.
بلڪه اڄ آءٌ ائين به چوندس ته سندس زال کي قطعي
پسند نه هئي بابا جي ڳوٺ اچڻ کان اڳ، هيءَ ڏي
”ڪانڊيرو، درخت هو“.

ڏسندي ڏسندي بغير ڪنهن ڳالهه مهاڙ جي، بغير
ڪنهن مسئلي يا تڪرار جي، چاچا خواه چاچيءَ، امان
۽ بابا سان اچڻ وڃڻ نه رهيو، پر ڳالهائڻ به ڇڏي
ڏنو. حالانڪ اباڻيءَ ملڪيت ۽ زمين مان بابا ڪانئس
ڪجهه ورتو نه ڪونه پر ذڪر به وات تي نه آندو هو.

هڪ ڏينهن، بابا اُٺن تي باردانو ڪٽائي صبح سان
ڏي بنين تي ڪڻڪ جي ڀناڻي لاءِ روانو ٿي ويو، ڪڻڪ
گهڻي هئي، سڄو ڏينهن بنيون ڪندي ڪيس رات

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڦنجي ويئي، ٻوريون سبرائي هارين کي آن سعيد آباد شهر ۾ موڪلڻ جي هدايت ڏئي، گهوڙيءَ تي سنج ڪرايائين ۽ ڳوٺ لاءِ روانو ٿي ويو. واٽ تي هڪ ڦراٽي ڪسي هئي، جيڪا پاڻي سان ڀريل هئي، ان ڪسيءَ تي بابا گهوڙيءَ تان لهي پيو. جيئن ته ڪسيءَ تي ٽپڻ لاءِ ڪاڻي رکيل هئي، بابا ڪاڻيءَ تان ڪسي پار ڪئي ۽ گهوڙي پاڻيءَ مان تري پار آئي. لغام بابا جي هٿ ۾ هو، جيئن ڪسيءَ جي ڪپ تي اچي بابا گهوڙيءَ تي سوار ٿي ٿيو تيئن ڪوراڙ بلا کيس ڪکي وڌو. هٿ ۾ نيٽ جو لڪڻ هوس، تنهن سان بلا کي ماري وڌائين ۽ گهوڙيءَ تي چڙهي جلد گهر پهچي ويو. گهر پهچندي پهچندي زهر سڄي جسم ۾ پکڙجي چڪو هو. ٻن ٽن جاين تي ڏک وٺان تنگ ڪري ٽڪا ڏنائين، اڪ ۽ نم جام ڪاڏائين، آنٽيءَ لاءِ ٿورين جو ٻج کاڏائين، ڦيڪيون آنٽيون ته گهڻيون آيس ليڪن زهر پنهنجو اثر ڪري چڪو هو. آڌيءَ رات ڌاري دم ڏنائين.

انهيءَ وقت منهنجي جيجل ماءُ جي غم ۾ جيڪا حالت هوندي، تنهن جو هرڪو اندازو لڳائي سگهي ٿو. آءٌ ڪجهه مثال پيش ڪريان! آءٌ صرف ايترو چوندس ته الله بي پرواه بادشاه آهي. هن کي جيڪڏهن فرعون ۽ نمرود جهڙن جي پرواه نه آهي ته ٻئي طرف، معصوم ۽ بيوسن جي به پرواه نه آهي. هو هرحال ۾ بي پرواه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي. ڪڏهن ڪڏهن جيئرن انسانن کان زندگي ڪسي به ڪين جيئرو رکندو آهي ۽ اهي موت کي پاڻ لاءِ وڌي سهوليت سمجهندا آهن، ليڪن موت ڪائنن رنل يار وانگر پري گذاريندو آهي.

صبح ساڻ ئي بابا جي موت جي خبر، پسگردائي جي سڀني ڳوٺن ۾ ڦهلجي ويئي. جنهن جتي پئي ٻــڌو سو جنازي کي ڪلهي ڏيڻ لاءِ ڳوٺ ۾ پهچندو ويو. اسان جي ماڻهن جا ڪجهه گهر متياري شهر ۾ ۽ ڪجهه حيدرآباد ۾ به هئا. انهن ڏي گهوڙن تي ماڻهو موڪلي چاڻ ڪيو ويو، حيدرآباد وارا ته ڪونه پهچي سگهيا، باقي متيارين مان منجهند ڌاري ماڻهو اچي ويا.

اڳينءَ جي نماز پڙهي، جنازي کي جڏهن مقام ۾ نيڻ لاءِ کنيو ويو، تڏهن خلقون شامل هيون. سڀني جي وات ۾ آه و زاري هئي. اڪثر ماڻهن ائين ٿي چيو ته واهه جو آخوند هو. ٿورن ئي ڏينهن ۾ ڏاڍو اپريو جو هر ڪنهن جو عزيز هو. نظر ڪاڏي ويس نه ته سڄي جمار به هن ماڻهوءَ مان ڪنهن کي تڪليف ڪا نه پهچي ها.

جنازي جي نماز قبرستان جي مسجد ۾ پڙهائي ويئي ماڻهو اندر نه ماپي سگهيا، ان ڪري ٻاهر به صفون ٻڌيون ويون. ماڻهن جو چوڻ هو ته هن کان اڳ اسان ڪنهن به جنازي ۾ ايتري خلق ڪانه ڏٺي. اسان ڏي اهو رواج آهي ته قبر کي پنج فوٽ ڪن هيٺ اونهو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪوٺي پوء اتاهين هيٺان ٿي تري ۽ان الهندي پاسي سامي ڪوٺيندا آهن، جنهن ۾ ميت کي قبلي روءِ دفن ڪري ڪچين سرن سان ساميءَ کي بند ڪري پوء گاري جو هاڪو ليپو ڏيندا آهن، تنهن ڪان پوء قبر کي لوڙه ڪري مٽي ورائي بند ڪيو ويندو آهي (ٻين پاسي ٻيا طريقا ميت کي دفن ڪرڻ جا هوندا آهن). جيئن ته ان وقت گهاٽا جهنگ هئا ۽ جهنگلي جانورن جو خوف هوندو هو ته مٿان ٻه رات جو اچي قبر کوٽي ميت کي نقصان نه پهچائين، سو ماڻهو ڇا ڪندا هئا جو قبر ۾ ٽي فوٽ کن مٽي ڏئي، ان ڪان پوء ٻير يا ٻير جا ڇانيا وجهي مٿان باقي رهيل مٽي ڏئي قبر کي زور سان لتاڙي بند ڪندا هئا. انهيءَ وقت ٻه چاچا شفيع محمد ۽ ٻيا ٻه ماڻهو قبر جي مٽيءَ کي لتاڙي رهيا هئا. ٻي سڀ خلق فوتيءَ جي آخري دعا گهرڻ لاءِ قبرستان ۾ ۽ قبر جي ارد گرد پکڙيل هئي. چوندا آهن ته، جيڪي پيٽ ۾ هوندو آهي اهو چپن تي ٻه اچي ويندو آهي. صبح کان وني چاچا جي منهن مان ائين ٿي ظاهر ٿيو ته هن کي ٻه پنهنجي موٽي ياءُ جي اوچتي ۽ بي وقت موت جو تمام گهڻو ڏک آهي، ليڪن عين انهيءَ لوڙه جي لتاڙ وقت سندس هڪ هٿ شهپر تسي ويو ۽ مڇ کي وٽڻ شروع ڪري ڏنائين، جنهن مان سمجهڻ وارا سمجهي ويا ته هن جي دل ۾ ڪيترو ماتم آهي. اسان جي ڳوٺ جو پيرسن ڏاڏو سليمان جيڪو ڏاڏا مرحوم

جو ساٿاري هو، نوي جي پيٽ ۾ هو، ۽ هاڻي ڪان لاچار هو، ليڪن ويچارو اڃا تي رڙهي آيو هو، سو به ان وقت قبر جي پر ۾ ويٺو هو، تنهن جو چاچي کي ان حالت ۾ ڇڙن ڪسي مروڙيندي ڏٺو سو، تمام ضعيف هوندي به چاچا کي هڪل ڏئي ڇپائين، ته شفيع محمد ڪجهه شرم ڪر، هن وقت ست ڏاريا به روئي رهيا آهن، بلڪ مڙس اهڙو ويو آهي جنهن لاءِ وڻ ٽڻ به روئي رهيا آهن. اسين سڀ گهر ۾ منجها اونڌا ڪري آيا آهيون، هيءَ ڙي! زمانو تنهنجا ڏڪار، مڙس مرندا وڃن ڪچرو رهيو وڃي. هن ڪان پوءِ ته الاجي ڇا ٿيندو. تون جنهن شيءِ کي ڏسي خوش ٿي رهيو آهين، اها رڃ آهي تنهن جي آڄ ڪڏهن به ڪانه ختم ٿيندي، پٽ حال سارو اسان به زمانو ڏٺو آهي، هن رڃ جي پٺيان جيترو ڊوڙندين اوترو ئي اڄايل رهندين، مٽي جي مٽي ٻي پٺيان ويندي آهي. اهو ان ئي مڙس جو ڀاڳ هو، جو ٻهرن ٻير ڏنا، پوريون ڳوڻ ۾ رهڻ لڳيون توڻ هرو پرو پاڻ ڏان پلاند ڇو ٿو لاهين؟ ڇريا، پلا جيڪڏهن ڪجهه دل ۾ به هوندو آهي ته وات تي نه آڻو آهي تنهن جا مائٽ ڪهڙا بردبار توڻ ته ڪو وڏو ڪم ظرف آهين.

چاچي ۽ ڏاڏي سليمان جي وچ ۾ جيڪي وهيو واپريو، تنهن کي گهڻن اکين ڏٺو ۽ ڪنين سڻيو پر جن نه ڏٺو تن کي به يڪدم خبر پهچي ويئي، سڀني

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماڻهن ۾ مڪين جيان پڙ پڙ پئجي ويا ي. بابا مرحوم جي ثواب لاءِ آخري دعا جڏهن ختم ڪئي ويئي، تڏهن، چاچا سڀني ڪانڌين کي چيو ته مهرباني ڪري اوطاق تي هلو ۽ مرحوم جو ڪانڌيو ڪاڻي وڃو. جنهن لاءِ صبح جو ڍڳو ڪهائي شهر مان چانور گهرائي، پويان پنج ڇهه ماڻهو رڌ لاءِ ڇڏيا هئائين، ليڪن سڀ ماڻهو جتان آيا هئا اوڏانهن پنهنجي پنهنجي گهر هليا ويا. هڪ ماڻهوءَ به پيتي جو هڪ داڻو به نه ڪاڌو، ويندي گهرن ۾ پڻ چونڪيءَ طور موڪليو ويو ليڪن سڀ ٿانءَ واپس موٽي آيا. سڄو سارو ڍڳو ۽ ديڳيون چانورن جون حرام ٿي ويون ۽ اهڙيءَ طرح چوويهين پهر چاليهي يا ٻارهين جي خيراتن ڪرڻ کان هميشه جي پيو.

پڻي پنهنجي گهر ڇڏي امان جي دلجوئي لاءِ سڄو وقت اسان سان گڏ رهڻ لڳي. پنهنجا ٻچا ٻار پنهنجي نڙان جي حوالي ڪري آئي هئي، صرف ڏينهن ۾ هڪ دفعو پنهنجي گهران چڪر هڻي ايندي هئي. جيئن ته امان عدت ۾ هئي، ان ڪري هن جو امان وٽ رهڻ تمام ضروري هو، امان جو سڄو وقت پر روتيل ماڻهوءَ وانگر گذرندو هو. ٿورو گهڻو پڻي ڪارائيندي هيس ته کائي وٺندي هئي نه ته بس. جيئن ته بابا جو صدمو هن لاءِ وڏو هو جنهن جي ڪري هڪ وسيع دنيا ڇڏي آئي هئي، پيو اميد سان به هئي. عدت جي ايام پوري ٿيڻ کان مهينو کن پوءِ منهنجي پيڻ ڄائي، جيڪا صرف

ڪي ڪلاڪ جيئري هئي ۽ گذاري ويئي. پئي ڏينهن امان به سورن کي ساڻ ڪري بقاءِ دائميءَ ڏانهن رواني ٿي ويئي. پوءِ پڦي مونکي پاڻ سان کڻي سندس گهر آئي، جتي مونکي پالڻ لڳي، اهڙيءَ طرح صرف ڇهن مهينن جي مختصر عرصي ۾ هڪ خوشين ڀريل باغ و بهار گهر کي مرگهو تالو اچي ويو.

چاچا شفيع محمد سڀ مڏيءَ جو وارث بڻجي پيو، ريون سڀ کپائي، ملڪيت هٿ هيٺ ڪيائين، ۽ بڻي کي به سنڀالڻ لڳو، اهو ته ٺهيو پر بابا کي لا اولاد ڏيکاري زمين جو ڪاتو ڏي پنهنجي نالي تي ڪرائي ڇڏيائين. ڇهن ۽ ستين فارم تي به سندس نالو ٿي ويو. ڏيان جون رسيدون به سندس نالي تي اچڻ لڳيون. به ڪوڙا شاهد بيهاريائين ته ”ڏنو ٻٽ ڇڙو ٿي پيو“.

اها منهنجي انتها ڏي بدنصيبي هئي، جو منهنجي عمر اڃا اٺ سال هئي ته پڦي به رحلت ڪري ڪري ويئي، الله کيس جنت نصيب ڪري، مرحومه مونکي ماءُ واري مامتا ڏني، پنهنجي اولاد کان به وڌيڪ چاهيندي هئي. پيو ته ٺهيو پر سندس اولاد جي به مجال نه هئي جو ڀوڳن مان به مونکي ڪو ڏڪو ڏئي، جيستائين مرحومه جيئري هئي، تيستائين مونکي محسوس ڪرڻ نه ڏنائين ته ڪو آئون يتيم آهيان.

پڦيءَ جي مرڻ کان پوءِ ٿي ڏينهن کن ته سڀڪو روئڻ ڌوئڻ ۾ قابو هو، تنهن کان پوءِ مون محسوس

ڪيو تہ زمين مون لاءِ ڳرم آهي، ٻڍيءَ جي دلجوئيءَ لاءِ جيڪي گهر جا ڀاتي مون کي ڀائيندا هئا ۽ پيار ڪندا هئا، سي ڪنگهڻ لاءِ بہ تيار نہ هئا، سيڪو ڪنارو ڪرڻ لڳو، ۽ چوڻ لڳا تہ هيءَ تہ ڪو وڏو نياڳو آهي. پيءُ، ماءُ ۽ ٻڍيءَ کي ڏسو ڪيئن ڳهي ويو، اها ئي ساڳي توهم پرستي، هرهڪ مونکي جهڙي ڇوت جي بيماري سمجهڻ لڳو، مٿان ڪا ڪنهن سان ڳهندي ڏيان ۽ هو مري پوي.

هڪ ڏينهن صبح جو سويري ئي ٻڍڙ مونکي پاڻهن مان ورتو ۽ وٺي سڌو چاچي جي گهر آيو، چيائينس تہ پنهنجي امانت سنڀال، هن کي پالڻ واري مرحيات هن دنيا مان هلي ويئي، هاڻ هن کي وڏيڪ گهر ۾ رهائڻ لاءِ اسان مان ڪوبہ تيار نہ آهي، جيئن تہ هن جي سڀ ملڪيت جو وارث تون بڻيو ويٺو آهين، سالن کان زمين جون پئداوارون ويٺو کائين، سو هاڻي هن کي بہ پاڻ وٽ رک، ”ڪنيو ڪاڏي فقير الميون جهلي ٻولڙو“. تنهن کان پوءِ ڀهڙو نياڳو تہ دشمن جي در تي بہ نہ هجي. ابا، هن درويش اجهان ايڏرو ڏسي ڇيو تہ چاچيءَ آچنگارون ڏيئي ٻڍڙ کي سڌس نالو وٺي جيو تہ لائق ڏنہ الله جو نالو اٿئي، هن موذيءَ کي هتان ڪاڍ، آءُ ٻچڙيوال منهنجو گهر تباہ ڪري ڇڏيندو، تون جيئن چوين اسين ڪرڻ لاءِ تيار آهيون، هن جي خرچ لاءِ اڳواٽ چوين تہ تو کي پئسا ڏيون ۽ مهيني سر مهيني بہ تو کي پئسا

ڏيندا رهندا سون. ڪنهن ٻئي ڌارئين وٽ ڇڏيندا سونس
نه دنيا ڪلندي، ان سان گڏ خدا رسول جا واسطا ۽
التجائون ڪرڻ لڳي. پر پڦڙ هڪ نه ٻڌي ۽ اتي هليو
ويو. منهنجا ٻئي سؤٽ جيڪي انهيءَ وقت نوابشاه جي
هاءِ اسڪول ۾ پڙهي رهيا هئا ۽ رهندا پڻ اتي هاسٽل
۾ هئا، سي گهر ۾ موجود نه هئا، باقي سنڌن ٻه نياڻيون
ساهل جيڪا مون کان ٻه سال ننڍي هئي ۽ ياگل چار
سال ننڍي هئي. تن جو ساءُ ڪي روئندو ڏٺو سو ڪجهه
نه سمجهي ڪري ٻه ماءُ کي ياڪر پائي رئڻ لڳيون.
چاچا ٻت ٻڌيو چپ ويٺو هو، تنهن چاچيءَ کي چيو ته
جيڪڏهن ڪپائڻ جي شيءِ هجي ته هينئر ئي ڪنهن
پڙيءَ تي وڃي ڪپائي اچانس جي ڪُهڻ جهڙي شيءِ
هجي ته ٻه هوند هينئر ئي چري ڦيري ڇڏيانس، ليڪن
ائين ڪرڻ ناممڪن آهي، جيڪڏهن ڪنهن ٻئي وٽ
ڇڏينس ته هڪڙو ته ماڻهو ڪلندا، جيڪي اڳ ۾ الاجي
ڇا ڇا چئي رهيا آهن. ٻيو، گهر ۾ هوندي ٻه سڀ
ڪجهه ٻڌو سڻيو هوندو، تنهن کان پوءِ ماڻهو هن کي
ورغلائيندا ۽ ڇڙريندا، جيڪي پاڻ لاءِ نقصان ڪار ٿيندو.
جتي مٺا ڪائبا اتي ڪڙا ٻه ڪائڻا پوندا، تنهن کان سواءِ
آءُ توهم پرست نه آهيان، ياڳ ۽ نياڳ کي آڏون ڪرڻ
مڃيان، پنهنجو ڪائي ڪائي پاءُ اٽي جو ڪائيندو، پاڻ کي
الله سڀ ڪجهه ڏنو آهي، وقت جي نزاڪت کي چاڻ
هينئر اها ڪڙي گوري گهٽي پوندي، جڏهن ٻه موقعو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مليو مک کي گهه مان ڪيڏي اچلي ڇڏيندا سين.

آئون انهي سڄي ڪار گذاري وقت بيٺو رهيس، ۽ هي ٻئي چڱا اهڙي ته هراس ۾ هئا ايترو ته پريشان هئا، جو منهنجي وجود جي جهڙي خبر ئي نه هين. هو پنهنجيءَ ٻر ۾ ته مون کي معصوم ۽ ناسمجهه، سمجهي ڳالهائي رهيا هئا، ليڪن مون ۾ ايتري سمجهه ته ضرور هئي ته هي جو ڪجهه ڳالهائي رهيا آهن، انهيءَ جو مطلب سمجهي سگهان، آئون ان وقت اڍن سالن جي عمر جو هوس، جسماني طور به تندرست هوس ته ذهن به سمجهدار هو، ان وقت ٽيون درجو پڙهي رهيو هوس هنن جو ڪجهه ڳالهايو تنهن هانءُ ۾ گهاءُ ڪري وڌا، اکين مان ڳوڙها الاجي ڇو ڪو نه ٿي وهيا ليڪن سچ پڇو ته نس نس روئي رهي هئي. رکي رکي دل ۾ اهي اڌمان پئي آيا ته الله! ڏس ته سهي منهنجو پيءُ ڪهڙو ماءُ ڇا هئي، هنن وٽ ڪيتري نه مال ۽ ملڪي هئي، اهو ته سڀ ڳڙڪائي ويا، پر مون کي جانور سمجهي به رکڻ لاءِ تيار نه آهن، آئون ته ڪائنڻ ڪجهه به نٿو گهران. جيڪي ڪائيندس ايترو ته ڪم به ڪري ڏيندوسان. ڀورين دل ۾ اهو به آيم ته چاچا کي پيرن تي ڪري چوان ته چاچا تون منهنجو ابو آهين، آئون تنهنجو ٻچو ۽ اولاد آهيان مون تي هٿ رک آئون وعدو ٿو ڪريان ته توکي ڪڏهن به نقصان نه رسائيندس، هيئنر منهنجو تو کان سواءِ ڪير آهي، آئون ڪٿي رلندس ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

در بدر ٿيندس. ائين نه ڪر ماڻهن جي محتاجي ڪان مون کي ڇڏاءِ ليڪن الاجي ڪهڙي ڳالهه هئي جو اُئين چئي نه سگهيس ۽ چپ رهيس، باقي اهو پڪو پهه ڪير ته چاهي چيا به ٿي پوي هي ۽ در نه ڇڏيندس. ڏاڙين جي درڪان هنن جا موچڙا نيڪ آهن، چاچا کي طمع ۽ لالچ اکين تي ڏنڊ ڪري وڌو آهي ته آخر بيناڻي به ايندس نه ته غلامي به چاچا جي پلي.

چاچا جا حواس بحال ٿيا ته مون کي وڻي مال جي وڻان ۾ آيو، اتي هڪ ڪٺولڙي به آٺي ڏناڻين ۽ موسم آهر به ٿي چنليون رليون به ڏئي ويو، ڇپائين ته ٿنهن جو رهڻ هاڻي هتي ٿيندو. ماڻي ٽڪي اسان تو کي هتي ٿي ڏينداسون، منهنجي گهر واري متان ناراض ٿئي ان ڪري گهر ۾ اندر گهڙڻ جي ڪوشش نه ڪجان، باقي جيڪر هوءَ ڪو ڪم ڪار چوندئي ته ڪري ڏجانس- مون ته ڪا ورندي ڪانه ڏني ماٺس سو اُئين چئي هليو ويو.

آڌون چاچا جن جي گهر ۾ در ٽپي ٻهريون دفعو آيو هوس، پڪي جيڪڏهن هنن جي گهر ايندي هئي ته به آڌون ڪڏهن به ساڻس گڏجي هن گهر ۾ نه آيو هوس، پڪي پاڻ به مون کي ڪوشش ڪري پنهنجي گهر ڇڏي ايندي هئي.

رليون سيراندي ڪان رکي کٽ تي ليٽي پيس، پنهن جي وت ۽ دماغ آهر ويچار ڪرڻ لڳس، مون لاءِ جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هيٺ زمين گرم هئي ته مٿي ٿامون آهي، ٿورڙيءَ دير ۾ منهنجون ٻئي سؤٽيون لڪنديون، مينهن جي آهرن پنيان، مون کان اڻ ٿوت کن پري ٻيهي مون کي خوف ۽ حيرت مان ڏسڻ لڳيون، جهڙو ڪو آئون هنن لاءِ عجوبو هوس، يا ڪنهن ٻئي سياره تان لهي آيو هوس. هونءَ به وٿاڻ گهر سان جنڊو جنڊي ۾ اوير طرف هو. گهر ۽ وٿاڻ کي چئني پاسي وڏو ڪوٽ ڏنل هو، ڏکڻ طرف ڪاٺ جو ٻن ٿاڪن سان وڏو مضبوط در چڙهيل هو، جنهن مان ڪانن سان لڏيل اُٺ آسانيءَ سان اندر اچي سگهيو ٿي. ويچاريون ڇوڪريون مون ڏي اهڙي ته مشغوليءَ سان ڏسي رهيون هيون، جو اصل پنبڻيون به ڪونه ٿي ڇنڀيائون ۽ نه مون ۾ ايتري جرئت هئي، جو هنن کي پاڻ ڏانهن سڏي يا اشاري سان گهرائي پاڻ وٽ ويهاريان. ايتري ۾ چاچيءَ جا گهر مان سڏ ٻڌڻ ۾ آيا: آئي ساهل آئي پاڳل ڪٿي آهيو؟ اهي آواز اهي ڪڙڪا ڪندي چاچي اچي مٿان پهتين، ليڪن هنن معصومڙين شايد اهي آواز به ڪونه ٻڌا. پوءِ ته الله سائين ڏئي، ٻندو سهي، ٻه ٻه چنبا هڪڙيءَ هڪڙيءَ کي هٿي اگيان ڪيائين چي: مون توهان کي سوير چيا ٻڌايو ته، هي ڏيٺڙ آدو، ٻه ٽي مائٽ ماريا اٿس توهان کي به کائي ويندو ۽ ڪڏهن به هن جي ويجهو نه وڃو.

ٽيهريءَ ڏاري چاچا منجهند جي ماني ڏئي ويو. ٻه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماتيون ۽ ڏڏ جو وٺو، انڪار ڇا جو، رسڻ ڪنهن سان
دٻڪي خالي ڪري ڇڏيم، وٽاڻ ۾ سنڌن نوڪر لاءِ
دلو پاڻيءَ جو رکيل هو، ان مان گلاس پاڻي جو ڀري
پيتم. ٿورڙيءَ دير کان پوءِ ٽنار مينهن ڪاهي آيو،
جيڪي ننڍا وڏا اٺ ڍور هئا، مال کي ٻڌي، ويو سو
يڪدم ٻه ڀريون لوسڻ جون لاٽي آيو، لوسڻ کي سڪن
ڪانن سان گڏي مشين تي ڪتر پٽي ڪيائين، هڪ
هٿ سان گاهه جي مٺ ٻه مشين ۾ ويو وجهندو ۽ ٻيو
هٿ مشين جي گهن ۾ وجهي ڪتر پٽي ڪيائين، مون
کان رهيو نه ٿيو، اٿي مشين کي مُٺ مون ڏني ۽
هلايائين پاڻ ته اڪلاءُ ٿي پيو. ڳوٺ جو ماڻهو هو،
سڄائندو مون کي ٻه هو ۽ سڌ ٻه سڀ هيس، ليڪن
مون کي هٿي ڏسي سون کان ڪابه پڇا ڳاڇا ڪانه
ڪيائين. ڪتر مان آجو ٿي مال کي گاهه ڏنائين. هڪڙو
هڪڙو ڪونار مينهن گاهه جو ڪاڏو ته، ”ساهل“ ڪري
ڇوڪريءَ کي سڏ ڪيائين ته ڇوڪري ڪير ڏوهڻ لاءِ
چونريون کڻي آئي. همراهه ڏوپ کي لڳي ويو، ۽ ڇاڇي
ٻه اڇي ٻنوڙي تي چڙهي ويهي رهي. سڄو وقت اتي
ويٺي رهي، مٿان ميهار ڪو ڪير جو ڳوهو ٻه وات ۾
وجهي وڃي. چار مينهون سوائون هيون. جڏهن سڀ ڪير
ڏيئي ويو تڏهن، ڪير کڻي گهر هلي ويٺي ۽ ميهار ٻه
هڪ دفعو وري مال جا ڪونار گاهه سان ڀري، وڏو در
لنگهي پنهنجي گهر هليو ويو. منهنجي وري ٻه اها ڪٽ

۽ آئون. ڪتاب به هوڏانهن رهجي ويا هئا. سمهائي ۽ جو چاچا ماني کٺي آيو، سو ڪائي سمهي رهيس ۽ سگهو ئي ننڊ اچي وئي.

صبح جو سويري ئي اک کلي ويئي، رلهي منهن تان لاهي اکيون پٽي ئمڪايم ته ڏنار به اچي ويو، اچڻ شرط ويچارو گاهه کي جنبي ويو. مينهن اچا گاهه ڪاڏو ئي پٽي ته ڦر چوڙي مينهون ڏڏائين، چاچي وري به اچي ڀوڙي تي ويٺي. پر تي دفعا مونکي به نظر مان ڪيڍيائين، مون ۾ ايتري ته طاقت ڪانه هئي جو سڌو پيسڌو ڏانهس نهاريان، پر تيڏي اکين سان مون پٽي ڏٺو مانس.

چاچي جڏهن ڪير کٺي گهر ويئي تڏهن ڏنار مينهون چوڙيون ۽ چارڻ لاءِ ٻاهر ڪاهي ويو، مون به ڪٽ ڇڏي. پاڻيءَ جو گلاس ڀري منهن تي ڇنڊا هنيم، خميس جي پلاند سان اچا پوٽ اگهيم پٽي ته چاچي وٿاڻ ۾ آڏي ۽ وڏي طبل مان مونکي ڇياڻ ته پلا پڌ، ڪاهه ڪان لات صاحب بٺيو کٽ تي چڙهيو ويٺو آهين، ڪو ونواهه ۾ ويٺو آهين يا اسان توکي ستر ۾ ويهاريو آهي؟ اٿي، ٻاهوڙي کڻ، وٿاڻ جي صفائي ڪر، ڇيٽا ڇتا کٺي ڍير تي ڦٽا ڪر. ٿوريءَ دير ۾ آئون وري اچي ٿي جڪر هڻان، ڪک به پٽ تي ڏٺم ته تنهن جو خير نه آهي.

جڏهن چاچي هلي ويئي تڏهن پاڻئم اٿين ته جهڙو

سڄي بدن مان رت چوسي ڪڍي ويئي، نيرانو پاڻيءَ
جو گلاس پري پيتم، هٿن ٻنهي سان به گلاس نه جهليو
ٿئي، ٽنگن پيرن تي ٻيهڻ ڪان جواب ڪڍي ڏنو، سو
اچي کٽ تي ويٺس منٽ يا ٻه ويهي وري خــوف ۾
اچي پيس، ته متان وري نه اچي. پاهوڙي کٽي، ڀريائين
ڪونڊي سان چيٽا ڏير تي چڙهيم ٻوءِ ڦريو ڏيڻ لڳس،
ايتري ۾ چاچو به اچي مليو. وڃـي چيومانس ته چاچا
آئون وٿاڻ جـي صفائـي ڪري پـوءِ اسڪول وڃان؟
چيائين نه، ڏس ٽوڪي رکڻ لاءِ ڪير به تيار نه آهي،
تڏهن به اسان ٽوڪي پنهنجو سمجهي رهڻ لاءِ جاءِ ڏني
آهي ۽ ٽوڪي به پيا ڪارايون، انهيءَ جي عيوض ٽوڪي
اسان جي گهر جو ڪم ڪرڻو پوندو. اسان وٽ ايترا
پئسا ڪونه آهن جو تنهنجن ڪتابن ۽ پڙهائـيءَ تي
خرچ ڪيون. ائين چئي همراه هليو ويو، مون به همت
ڪئي، جـو وٿاڻ جي صفائـي ڪري پاهوڙي ۽ ڦريو
هڪڙيءَ ڪنڊ ۾ رکي رليون وڙهي کٽ جي سيرانديءَ
ڪري نڪ وڃي اسڪول ۾ ڪيم.

اسڪول جا شاگرد، استاد ۽ هر شيءِ مون ته ساڳي
محسوس پئي ڪئي، ليڪن منهنجي ڪلاس جا شاگرد
مون ڏي گهوري گهوري نهاري رهيا هئا. آئون ڪلاس
۾ داخل ٿي سڌو وڃي پنهنجيءَ بينچ تـي ويٺس. ڏٺم
ته سائين ڪـو رجسٽر کولي ان ۾ لکــي رهيو هو،
يڪدم هن رجسٽر هٽائي مون ڏي نهاريو. ٿورو مسڪرائي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سڏ ڪيائين ته محمود پٽ هيڏانهن اچ، آءٌ جيءَ سائين چئي وٽس ويس ته اٿي مونکي ڀاڪر پاتائين، ڪلهي تي هٿ رکي شاباس چيائين، ڪوٽ جي کيسي ۾ هٿ وجهي هڪ آنو خرچيءَ لاءِ ڏنائين ۽ چيائين ته پٽ ڪو فڪر نه ڪر، وقت جون گهڙيون آهن گذري وينديون. تنهن کان پوءِ مون سمجهيو ته هي سڀ مون ڏي چو نهاري رهيا آهن. اصل ۾ ڳوٺائو ماحول هو سڄي ڳوٺ کي خبر پئجي ويئي هئي ته منهنجو آسنانو تبديل ٿي ويو آهي ۽ جن وٽ رهان ٿو، اهي منهنجي لاءِ ڪيتري قدر گهٽگهرا آهن. سائين هڪ ڇوڪري کي موڪلي، منهنجا ڪتاب گهرائي ورتا، موڪل مهل پڇيائين ته تو کي چاچي اسڪول اچڻ کان روڪيو ته ڪونه هو. مون پوري ماجرا ٻڌائــي مانس. چيائن ته تون ڪو فڪر نه ڪر پٽ! تون اڳيئي هوشيار آهين، پنهنجي گهر جو ڪم ڪار ڪري ڪلاڪ اڌ لاءِ ٻه اسڪول ايندو ڪر، باقي آئون ويٺو آهيان ۽ ڪتاب هيڏانهن ڪر ته ميز جي خاني ۾ رکـي ڇڏيان، متان ڦاڙي نه ڏيني.

اسڪول مان موڪل ٿي ته سڌو گهر آيس ۽ وٺڻ ۾ اچي ليٽي پيس، چاچي ٻه ڪاڪن ڏي بيٺي هئي، سا ٻه ڏم ڪري اچي ڪڙڪي. چيائين ته ڀــلا! ڪري آئين پڙهائي، آئون ٻه ڏسان ته تون ڪيستائين ٿو پڙهين. توکي چاچهين جهليو ڪونه هو ته اسڪول

نہ وڃجان، ائين چئي ٻـٽي ٿڦڙ هڻي ڇپائين تہ اتي ڪٽ تان پٽ تي ويھہ. بالم ٿي اچي سمهي پيو آهي. آئون ڏڪي ڏڪي اچي پٽ تي ويٺس ۽ پاڻ گهر ۾ هلي ويئي انهيءَ وقت مون کي حيرت ٻن ڳالهين تي هئي، هڪڙو تہ منهنجو نالو تہ محمود آهي، پوءِ مون کي بلو ڇو ٿي چوي، ۽ ٻيو تہ ڪلهہ ڪان وٺي هي هيڏانهن وٺاڻ ۾ اچي ٿي تہ ڇوڪريون ڪيڏانهن ٿيون وڃن. پهرين ڳالهہ تہ منهنجي سمجهہ ۾ اچي ويئي، سو هيئن تہ منهنجن ناناڻن جي ڪري منهنجون اکيون شيريون هيون، بلڪ ساڻون شيريون هيون. انهيءَ ناتي سان مون کي بلو ٿي چوي. باقي ٻي ڳالهہ منهنجي سمجهہ ۾ نہ آئي، حالانڪ مون کي ايتري خبر هئي تہ چاچا جي ٻاهر نڪرڻ کان پوءِ هيءَ اڪيلي ماءُ ٻن ڌيئرن سان گڏ گهر ۾ رهي ٿي.

جڏهن پٽ تي ويٺو هوس تڏهن مون کي مرحوم پڦي ياد اچي ويئي، دل ۾ چيم تہ خدايا جيڪر اها جيئري هجي ها تہ هوند هيترو دربدر نہ هجان ها، ائين آهستي آهستي ذهن امان ۽ بابا ڏانهن ويو، سوچيم تہ انهن مان ٻہ ڪو جيئرو هجي ها تہ شايد هيڏا ڏکيا ڏينهن ڏسڻا نہ پون ها، ماڻهن جو هڪڙو يا ٻہ مائٽ مرندا آهن، پر منهنجي تہ دنيا ئي فوت هئي، ائين سوچيندي سوچيندي اکين ۾ آلاڻ اچي ويئي، ڏکن سان دل جهڙي ڦاٽي ٿي، ليڪن الاجي ڇو هنن ڪڏين اکين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مان لڙڪ وهي نڪتي آيا. شايد منجهن ٻيهڻائي نه هئي، پر منجهن اهي ماڻڪ موتي نه هئا، جن جي سيلاب سان دلين تان غبار لهندا آهن.

ٻڪ ٻه اچي ورايو هو. شايد اسڪول ۾ وڃڻ جي مون کي سزا هئي. ٻيو اهو ته نئين سکيو ته پنهنجن ٻچن کي ڪارائي ۽ منهنجي ٽپاهه تي وسري ويئي هجيس يا ته چاچا گهر ۾ ڪونه هو، ان ڪري پنهنجي هٿن سان ماني ڏيڻ پنهنجي توهين ٿي سمجهيائين. صبح کان ٽيهريءَ تائين ڪڪ ٻه اڌي وات ۾ نه پيو هجي. سائين وارو آنو اڳيٽ ۾ ٻڌو پيو هو.

شام ٿي ويئي مال اچي ويو. همراه ڊراڙ مينهون منين ۾ ۽ وڇيون ڪلن ۾ ٻڌيون. آڌون ان وقت ٻه ڪٽ جي پرسان اوڪڙو پٽ تي ويٺو هوس. چهري وانگر اکيون پٽي ڦرڙايم، ڏنار ڳاه جي چادر ڪلهي تي رکي هٿ ۾ ڏانڊو ڪنيو. اوسڻ اٿڻ ٿي ويو ته چاچيءَ هڪل ڪري چيس ته حاڪو! هن چوريءَ کي ٻه ونيو وڃ، وڃي ڳاه لٽاڙينس ۽ ڪم وٺينس، آڌون اتي پنبان پيو سانس. حاڪو لوه پاڏي بيو ڏانڊو سندس گهران ڪٽي آيو، مون هن کان اڳ اوسڻ ته چا پر ڏانڊي سان واڳڻ به نه ڏٺو هو، سو آهستي آهستي لٽڻ لڳس، اهو به خوف هو ته متان هٿ وڃي پوي. پر حاڪو ته واقعي منٽ ڪري ورتا، ويو ڪهڙين متان ڪهڙيون سٽيندو ڳيچ ڳاه کان پوءِ هڪ هلڪي پيري ٻڌي مون کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪڍايائين ته آءُ چڙي اچان اهڙيءَ طرح چار چڪر مون ڪيا ته آخر ۾ هڪ وڏي پري پڌي پاڻ ڪنيائين. مون مشين ڪي گاهه جي مٺ ڏني ته پاڻ مشين هلايائين. تنهن ڪان پوءِ لڳي ويو مال کي گاهه ڏيڻ ۾ ۽ ڏوب ۾. ڏوب سهل چاچي وري به اچي پٺ جي ڪٺهڙي تي ويهي رهي، اها شايد سندس پراڻي ڪرت هئي. ڪير پنهنجي نظرداريءَ هيٺ ڌرائي ڪٺي ويندي هئي. سمهاڻيءَ جي ٻانگ ڪان پوءِ چاچا ماڻي ڪٺي آيو. جيڪا سڄي ڏينهن ۾ منهنجي ڀورين ماڻي هئي، ڪچيو پچيو هن به ڪونه ٿانو هٿن ۾ ڏئي هليو ويو. ته مانيون ۽ ٻاءُ ڪن ڪير جو هو. ماني ڪائي به — تي گلاس پاڻيءَ جا پي دوزخ جي باهه وسايم، منجهند ڪان وٺي اوڙاهه ٻري رهيا هئا. شايد منهنجي عمر ننڍي هئي يا زندگيءَ ۾ پهرين ٻک هئي جو گهڙيءَ گهڙيءَ آنڊا وات ۾ ٿي آيا. ٻئي ڏينهن صبح جو ننڊ مان سويري ئي اٿي پيس. اڃا هٿ منهن پئي ڌوتم ته حاڪو ٺڏار به اچي ويو، ويچارو جوڙجي ويو ڪم سان. مون به ڇيٽا ڪڍڻ شروع ڪري ڏنا، حاڪو مال چوڙي ويو ته ڦريو ڪٺي سڄي وٿاڻ کي ڦريو ڏئي چمڪائي ڇڏيم. چاچا به اڄ سوير ئي ٻاهر هليو ويو هو. ڪم ختم ڪري اسڪول وڃڻ لاءِ سوچيم پئي ته چاچي اچي وئي. چيائين ته ٻه-ٽلا نڪر وٿاڻ مان ٻاهر هيڏانهن اچ، وٺي اچي اگڻ تي ٻيهاريائين. فيش جو ٻهارو هٿ ۾ ڏيئي چيائين ته اگڻ کي ٻهارو

ڏي. پـلا مون کـي مرڻو آهي، جـو ٻهارو نـہ ڏيان. ڪونگڙو ٿي ۽ ڪٽي ويهي ڪري ٻہ سچي اگڻ مان ٻهارو ڪڍيم. اگڻ تي ڪو پڪين سرن يا سيمنٽ جـو فرش نہ هو ۽ ننڍڪي ڪي اگہ ۾ ڪو منهنجو اهو ڪم ڪيل هو. خوف کان پنهنجي پر ۾ مون ٻہ گهٽي محنت ڪئي هئي، ليڪن تنهن هوندي بہ ٻہ ـ ٽي لينگهاڙيون رهجي ويون. چاچيءَ جا آئي تنهن نڪا ڪئي هم نڪا تم ٻہ ـ تہ مڪون ٻنڌين ڏاري بہ هنيائين ۽ چيائين تہ ذليل هيئن ٻهارو ڏبو آهي. ٻهارو کڻ هڪ دفعو وري ڏي. وري ويهي آهستي ڪري ٻهارو ڏنم! تنهن کان پوءِ ٻهارو ٿلهي تي ڏي چڏي اسڪول پڄي ويس. منهنجو منهن، مٿو ۽ ٻانهون مٽيءَ ۾ ڀيوت ڏسي سائينءَ ماجرا پڇي، ٻڌايو ماڻس تہ اڄ گهر ڪـــي ٻهارو ڏنو اٿم. سڄو ڳاڙهو ٿي ويو ۽ اچي اجرڪ سان سڄو ٻت چنڊيائين. اڄ آءٌ تمام دير سان اسڪول آيو هوس، ٿوريءَ دير کانپوءِ اسڪول ۾ موڪل ٿي وئي اسڪول کان موٽندي ڪاهوڪي آني جا ڀڳڙا وٺي ڪاڏم ۽ ٻڪ جو ٻنڌڻ ڪيم. اڄ بہ ماني ملڻ جي اميد گهٽ هئي، گهر اچي ڪٽ پيڙو ٿيس، هر مشڪل کي منهن ڏين لاءِ پاڻ کي دهني طور تيار ڪيم، چڏڻ واري چاچي بہ ڪانہ هئي، سگهو ئي وونڻاني جي چيڙ ڪاني هٿ ۾ ڪري اچي نازل ٿي، شايد صبح وارين مڪن مان سندس هٿن کي تڪليف پهتي هئي، بہ ـ ٽي

مونٽيون هڻي، تڏهن لعنت ڪري هلي ويئي. ڏينهن جو ماني وري به ڪانه ملي، ماني وري به رات جو نصيب ٿي.

ٻئي ڏينهن صبح جو ڪم ۾ وڌيڪ واڌارو آيو، دالان ۽ صفي مان به ٻهارو ڪڍڻو پيو، ليڪن اسڪول وري به ويس، ۽ موت ۾ مار ۽ بک ٻئي نصيب ۾ هئا.

ٽئين ڏينهن ڪم ۾ اڃا به وڌيڪ واڌارو آيو، وٿاڻ جي صفائي ڪري گهر ٻهاريم. ٻهارو ڏيڻ اهڙو ڏکيو ڪم نه آهي، پر ڏينهن ۾ ٻي سمجهه ۾ اچي ويو، اڃا ٻهارو ختم ئي ڪيو هوم، ته چاچي ڪارو ٿانون جو ڍڳ آئي، چي: ٿانو صاف ڪر، صفا به اهڙا ڪر جو جرڪن. منجهائن منهن ڏسڻ ۾ اچي. چلهه مان ڇيڻي جي ڇار ڪڍي، اچي ٿانون کي مليم، خير جيئن تيئن ڪري ٿانون مان جند ڇڏايم، ليڪن دير ٿي ويئي. سوچيم ته هاڻي اسڪول وڃڻ فضول ٿيندو. راهه گناهه جو مار ملندي ۽ ماني به نه ملندي، سو اسڪول جي بدران جڏهن وٿاڻ ۾ ڪٽ، تي اچي ويٺس جيڪا جهڙي مون کي ڏاج ۾ ملي هئي. سگهو ئي چاچي ماني کڻي آئي چهري تي ڏاڍي رونق هيس، شايد مقصد ۾ ڪامياب ٿي هئي.

ٻئي ڏينهن موڪل هئي اسڪول بند هو، تنهن هوندي به سويري ئي گهر جي ڪم کي ڇهتي ويس، ڪالهوڪو سمورو ڪم ختم ڪيم. اڄ چاچيءَ نئين ايجاد ڪئي هئي، چي: ٿين جو ڪڻ ڇاڙهي ان ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سوڊا ڪار وجهي، ڪپڙن کي ٻڙڪائي ڪپڙا ڌوءُ، اُن وقت اسان وٽ ٻهراڙيءَ ۾ صابڻ جو رواج قطعي ڪونہ هو، سو انهيءَ ڏينهن ڪپڙا ٻہ ڌوتم، منهنجا ڪجهہ ڪپڙا پڦيءَ جي گهر پيل هئا، اهي ڪٺي آيس ۽ انهي ٻهاني سان پنهنجا لٽا ڌوئي ورتم.

ٻئي ڏينهن گهر جو سمورو ڪم ڪار لاهي ٿلهو ٿيڻ ملي، اسڪول ويس، جنهن جو چاچيءَ کي وهم ۽ گمان بہ ڪونہ هو، ان جي خيال ۾ تہ آئون اسڪول ۾ نہ ويندس، چاڪاڻ جو گذريل ڏينهن آءٌ اسڪول نہ ويو هوس، واپسيءَ ۾ لڪڻ سان چاچي استقبال لاءِ تيار بيٺي هئي ۽ ماني بہ نہ ڏنائين.

اهڙيءَ طرح چاچيءَ جي ذمي صرف، ڏڌ ولوڙڻ ۽ ماني پچائڻ بہ ڪم وڃي بچيا هئا، ٻيو سڀ گهر جو ڪم، مال جي وٿاڻ جو ڪم، بسترا ويڙهڻ ۽ وڇائڻ، گهر جو پاڻي ڀرڻ، (ڪهي اندر گهر ۾ ٺهي هئي) ٻي بہ گهر جي چند ڦوڪ سڀ منهنجي ذميواري هئي.

ٿورن ئي ڏينهن ۾ آءٌ گهر جي ڪم جو ماهر ٿي ويس، مشين وانگر ڪم ڪرڻ لڳس، بلڪ آٽوميٽڪ مشين ٿي ويس، سڀ ڪم ساريل هو، بغير چوڻ جي هڪ ٻئي پٺيان آڪلائيندو هوس، منهنجي مليل ٿانون ٿامي جي ڊيگهڙن، ڪٽ جي وٽن ۽ جست جي چوڏرين مان واقعي منهن پيو ڏسبو هو، آرسيءَ وانگر اولڙو پيو ڪندا هئا. ڪپڙا اهڙا ڌوئيندو هوس، جي ڌوٻيءَ جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جاءِ نہ هئي. گهر ۾ استري بہ ٻيل هئي، اگر وجهي ڪپڙن کي استري ڪندو هوس، ٻي بہ گهر جي ذاهه جوڙ سٺي ڪندو هوس جي ڪا سگهڙ عورت بہ شايد ڏي ڪري سگهي، تنهن هوندي بہ اسڪول روزانو ويندو هوس، ۽ ڪلاس جي هوشيار ڇوڪرن ۾ شامل هوس لک احسان انهيءَ استاد جا، جنهن جي ڪري وقت جي ڪوتاهي پڙهائيءَ تي اثر انداز نہ ٿي سگهي، باقي چاچيءَ جو مون سان حساب ڪتاب اهو ڏسي فقير ۽ ڪتي وارو هوندو هو. چاچيءَ ڇوڪرين کي ڊپ تہ الاهي ڏنا هئا، جنهن جي ڪري واقعي هو ويچاريون مون کان ڊڄنديون هيون، پري ٻيهي ڏسنديون هيون، ليڪن ڪيستائين؟ جيئن تہ منهنجو گهڻو وقت گهر ۾ گذرندو هو، ڪم ڪار سان گهر جي هر حصي ۾ ايندو ويندو هوس، سو آخر نينگرين بہ سمجهي ورتو تہ هيءُ ڪو غيبات يا جن نہ آهي، جو اسان کي کائيندو. آخر ڪار مون سان ڳالهائڻ ٻولهائڻ لڳيون ۽ گهائل مائل ٿي ويون، وڏو سبب اهو بہ هو تہ، ٻاهر وڃڻ هنن جو بند هو، گهر ۾ سندن لاءِ ٻي ڪابہ وندر نہ هئي ۽ آءٌ بہ عمر ۾ کانئن ڪو گهڻو وڏو ڪونہ هوس. ٿورن ڏي ڏينهن ۾ ويچارين سمجهي ورتو تہ هن گگدام کي ڏينهن جو ماني کانہ ٿي ملي، سو ڪجهہ مانين جا ٽڪر منهنجي بستري جي راڄين ۾ لڪائي رکي وينديون هيون، جيڪي آءٌ اسڪول مان اچڻ کان پوءِ ور ۾ وجهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چڏيندو هوس ڪم به پيو ڪندو هوس ۽ هوريان هوريان
چاچيءَ کان لڪائي پيو ڪائيندو هوس. ڪيترا ئي دفعا
وات کي وهندو ڏسي، مون کي پرائو لقب ڏيئي چوندي
هئي ته سچ سچ ٻڌاءِ، هي چاپا ڇا جا ٿو ڏيڻ، ضرور
گهر مان چوري ڪري ڪا شيءِ ڪٺي ڪائين ٿو. اڪثر
ته مستقل گهر ۾ ڪنهن نه ڪنهن ڪم کان رکيو
هوندو هوس. آءٌ ته مار کائي نود ٿي ويس، پر
سٽون وچاري لڪڻ به ڏاڍيون سٺيون، مون وٽ وڏي
۾ وڏو هٿيار چپ هئي، پلي ڇا به ٿي پوي، ماٺ ئي
ماٺ، زبان بند، جهڙو تالو لڳي ويو، جهڙو گونگو.

چاچا گهر کان ٻاهر ڪٺي ڇا به پر گهر ۾ سندس
حيثيت ثانوي هئي. ڇهه فوٽ قد، سنهيءَ مڇن تي
ڏاڙهي، شهپر وڏا تن جون سنهڙيون پڇڙيون، وٽيل ۽
سهيڙيل سدائين اپاءَ. اڇا ڪپڙا منهنجا ڌوتل ڳاهي ڏنل
۽ استري ڪيل پائي، مغلن جي نموني تي پٽڪو ٻڌندو
هو، جهڙو شاهجهان مغل بادشاه کي فوٽو ۾ ٻڌل ڏسبو
آهي. هٿ ۾ نيٽ جو لڪڻ کڻندو هو، ته واقعي سهڻو
۽ اباڻو جوان لڳندو هو، چار سو ايڪڙن کان مٿي
زمينداري هئس، ڪيترا ئي هٿ هيٺ هاري ناري هئس،
جيڪي ٿوريءَ گهٽيءَ ضرورت لاءِ وٽس ايلائيندا هئا.
ليڪن اهڙو ڏگ جهڙو مڙس ٻاهر ڪيهر شينهن وانگر
گوڙيون ڏيندڙ جڏهن وڏو در ٽپي گهر جي اندر پير
پائيندو هو تڏهن سندس شهپر پاڻ ئي پاڻ پنهنجي جاءِ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇڏي هيٺ لهي اچي وات وسائيندا هئا، ٻاهر سنڌس سائو
هٿ سدائين شهپرن تي پيو ڦرندو هو. ليڪن گهر ۾
مون ڪڏهن به ڪيس مڇ وتيندي ڪونه ڏٺو، بلڪ آءٌ
ته ائين به چوندس ته ڪيس طاقت ئي ڪانه هئي جو
تري هٿي به ڪٿي مڇن کي مٿي ڪري. پنهنجي سڳي
چاچي جي گلا ڪرڻ به آهي، پير مان ڪڏي منهن
۾ هئي. ليڪن اها حقيقت آهي ته گهر ۾ اهڙو هو،
جهڙو ڪڪڙ. گهر جي ڪنهن به معاملي ۾ سنڌس
عمل دخل نه هو، گهر جي هر شيءِ پوري ڪرڻ پنهن
جو اولين فرض سمجهندو هو. ڏينهن جو گهر ۾ تمام
گهٽ ايندو هو، ماني کائي گروڙي به ٻاهر وڃي اوطاق
۾ ڪندو هو. وري سڄ لٿي ڪان پوءِ ڪنهن ضروري
ڪم ڪار ڪان سواءِ ٻاهر نه نڪرندو هو. مالدار هئڻ
جي ڪري سدائين اون سان سمهندو هو. دو نالي بندوق
پاسي ۾ ۽ چار ڇهه ڪارتوس وهاڻي هيٺان هميشه هوندا
هئس. سنجهي مان ڪڪڙ واري جهنڪي هئي، آڌيءَ ڪان
پوءِ مال جي وٿاڻ ۾ توڙي ڪوٽ جي اندر سڄي گهر
۾ پيو هلندو هو ۽ کنگهڪارو ڪندو هو، نماز روزي
سان واهپو گهٽ هوس. البت جمعي جي نماز ڪوشش
ڪري به پڙهندو هو. ٻيڙي، سگريٽ، چلم يا حقو
ويندي ناس تائين ڪنهن به شيءِ سان واسطو نه رکيائين.
مانيءَ ڪانسواءِ ڪنهن به ٻي شيءِ جو قائل نه هو.
گوٺ جي ڇيڙي نمبري لاءِ اول ته هن وٽ ڪير ايندو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏي ڪونہ هو، پر جي ڪو غريب ڪا دانهن ڪئي
ڪنهن فيصلي لاءِ ايندو بہ هوس، تہ تنهن کي ٺپ جواب
ڏئي موٽائي ڇڏيندو هو. پنجاه ايڪڙن وارا زميندار پيا
سندس ڏي هارين جا فيصلا ڪندا هئا. ليڪن هيءُ انهي
ڳالھ، جو گهورو نہ هو، چوندو هو تہ مون کي ڪهڙو
لاچار پيو آهي، جو هڪڙن جسو پلو ٺئي ٻين کي
ناراض ڪريان. پوليس ٺاڻي، قاعدي قانون کان پاڻ کي
بچائي رکندو هو. باقي جي ڏنائين تہ اڳلو بي پهچ يا
بي همت آهي ۽ هن جي بدران ڪو پيو بہ وچ ۾ ٽپي
ڪونہ پوندو تہ ان غريب جي هڙ ڏي گهي ويندو. پئسن
ڪاهڻ جي مشين هو. باقي بي عزتيءَ يا خدائي گناه خواه
غريب جي دل ڏکوئڻ جي ڪڏهن بہ پرواه نہ ڪيائين.

چاچو مرحوم پاڻ مري ويو آهي ۽ مون کي مري
هي جهان ڇڏڻو آهي، مرحوم عجوبو هو عجوبو! هاڻي
مون کي چا ملندو، جي مرحوم جي وڏيڪ غيبت ڪري
پنهنجي قيام ڪاري ڪريان.

مرحيات پنهنجي پٽن لاءِ گهڻو ڏيئي ڪيو، حلال،
حرام حي اڻ مئي دولت ڇڏي مئو، پر هنن بي همتن
هُن لاءِ ڪجھ بہ نہ ڪيو، ڪين ڪپندو هو تہ ڪيس
ميڻ لڳائي ممي بنائي گهر جي ڪنهن ڪنڊ ۾ رکي
ڇڏينس ها خواه ،خواه ضايع ڪري ڇڏيائونس.

چاچي جيڪا مون کي تنگ ڪرڻ جا نيت نوان
طريقا پئي ايجاد ڪندي هئي، تنهن پهريائين مون کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اٽو ڳوهڻ سيکاريو، پوءِ ماني به آءٌ پچائڻ لڳس. ڳنڍڻ کو گهر ۾ مهيني ماس چڙهندو هو، تنهن هوندي به آهستي آهستي بورچيخاني جو سمورو ڪم منهنجي مٿي ۾ لڳي ويو، ليڪن ڇوڪرين ٻنهي جي دلين ۾ مون لاءِ چاهت پيدا ٿي چڪي هئي، سي ماءُ جي منع ڪرڻ جي باوجود مون سان ڪم ۾ هٿ ونڊائڻ لڳيون، شروع شروع ۾ ته لڪ چوريءَ ۾ پوءِ ته ماءُ جي سامهون به هر ڪم ۾ جُٽ هونديون هيون ۽ ٿورو گهڻو منهنجي طرفداريءَ ۾ ماءُ سان کهڻ به لڳيون، ٻهريائين ته چاچيءَ نينگرين تي سختي ڪئي، پر هو ڪو مون وانگر ڌارين جو اولاد نه هيون. آخر چاچي مجبور ٿي انهيءَ ڳالهه کي نظر انداز ڪرڻ لڳي. هاڻي منهنجي لاءِ وڏي سهوليت پيدا ٿي ويئي هئي. ٻنهي سوٽين جو مون سان خلوص وڌڻ لڳو ۽ هڪ ٻئي کان وڌيڪ مون کي چاهڻ لڳيون. منهنجي ڪومائيل دل جي مکڙيءَ ۾ نئون ساهه سرجڻ لڳو. گهر ۽ گهر جي هر شيءِ وڻڻ لڳي. رب تعاليٰ آهي، جيڪو حيلا ڪندو آهي تنهن لاءِ وسيلا به پيدا ڪندو آهي. بيشڪ هو عظيم آهي نه ته ڇا فرعون ڇا سندس فرعونيت يعني سندس سخت قاعدا ۽ قانون ۽ وري ڇا موسيٰ سندس ئي گهر ۾ پلجي. ڏينهن ٻن کان وٺي مون محسوس پئي ڪيو ته چاچي خوش ڏسڻ ۾ پئي آئي. آخر هڪ ڏينهن ساهل ٻڌايو ته ادا جن ناتال جي موڪل تي صبحاڻي اچن پيا، ۽ واقعي ٻئي ڏينهن ٻئي

همراه اچي ويا. مون کي اُٺ تڻ اها هجي ته هنن جو مڙن سان رويو الاجي ڪهڙو هوندو سگهو ٿي سوٽن جي منهن مان ٿي خبر پئجي ويئي ته هنن جو رويو به ماءُ جهڙو آهي، هڪ جو نه پر ٻنهي جو، ڪوشش اها ٿي ڪندا هئا ته ڪنهن ڪم ڪار لاءِ به مون کي منهن نه لڳائڻ.

پهريائين ته مون کي ڏسي حيرت ۾ پئجي ويا. شايد کين اڳ ۾ خبر ڪانه هئي، هنن جي اچڻ کان پوءِ ماني چاچيءَ پاڻ پچائڻ لڳي.

ساهل ۽ پاڳل مون کان جدبون رهڻ لڳيون ۽ پاڙن کي چنبڙڻ لڳيون، جيڪا ڳالهه چاچيءَ لاءِ ته خوشيءَ جهڙي هئي، ليڪن مون لاءِ ڏکوئيندڙ هئي. اڪثر ڪري ٻئي پاڙ گهر ۾ ٿي هوندا هئا، پاڻ سان ڪافي ڪتاب کڻي آيا هئا. واندڪائيءَ وارو سارو ٽائيم ٻئي پاڙ جدا جدا ڪنن تي ڪتابن کي چهٽيا پيا هوندا هئا، جن مان پانيو پئي ته همراهن جو پڙهڻ سان چاه آهي. ڪڙي لٿي، منهن مهانڊي مان به نواب ٿي لڳا. پوري عرصي ۾ جيتوڻيڪ مون کي ڏناڻون ڪونه ته ڏکوياڻون به ڪونه آخر پندرهين ڏينهن واپس روانا ٿي ويا ۽ مون الاجي ڇو دل ۾ خوشيءَ جي لهر محسوس ڪئي، دل ۾ ڇيم ته خوش هجو پر ايذائهن هجو.

يوسف ۽ مبين جي وڃڻ کان پوءِ فضا وري معمول تي اچي ويئي. گنگا ساڳئي رخ سان وهڻ لڳي، بلڪل

هر ڏينهن هڪ جهڙو، چاچيءَ وٽ ڳوٺ جي ڪا پوڙهي ٻڪي ايندي هئي سا به ورلي نه ته جهڙو هــيءُ گهر ڳوٺ کان ٻي ٻاهر هو، پاڻ به ڳوٺ ۾ شاديءَ يا غمي تي مختصر ويندي هئي سا به رات جو. جيئن ته چاچي هتان جي ڪانه هئي، ڳوٺ کان ٻاهران پرڻجي آئي هئي ڳوٺ ۾ سندس ڪو سٽ مائٽ ڪو نه هـو جو وٽس اچي بلڪ سندس ڪي ويجها مائٽ هئا ئي ڪونه . وري سندس طبيعت به اهڙي سخت هئي، اهڙي ڪا وٽس دل ئي ڪانه هئي جو پرايا پنهنجا ڪري وجهي. تنهن کان سواءِ ڳوٺ جا ماڻهو جيتوڻيڪ کين چئي نـٿـي سگهيا ته به چاچا جي گهر کي غاصب سمجهندا هئا، ۽ هونئن به ڳوٺ جو اهڙو ته رواج هــو جو ٻنان ڪنهن ڪم ڪار جي عزيزن کان سواءِ عــورتون ٻئي ڪنهن جي گهر نه وينديون هيون.

ساهل ۽ پاڳل جي چاهت مون لاءِ وڌندي رهي ۽ ٿوري ئي عرصي ۾ هــو ٻئي مـون سان محبت ڪرڻ لڳيون. وقت جـي رفتـار سان سندن محبت ۾ پختگـي ايندي ويئي. سندن پاڻ ۾ به ڏاڍو قرب هو. هڪ ٻئي جي پٺ جون هٺڻ ڪري به منجهن ڪوبه ساڙ يا حسد ڪونه هو. اسان ٽنهي جـو هڪ قسم جـو گروپ هو. اسان جي ڳالهائڻ ۾ سنهڙا ٽهڪڙا ۽ هڪ ٻئي ڏانهن نهارڻ وقت مسڪراهٽون پيدا ٿي چڪيون هيون. گهر جو به گهڻو ڪم پاڻ ڪرڻ لڳيون ۽ ڪوشش ڪري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون کي اسڪول لاءِ ڏاڍيم پيدا ڪري ڏيندڙيون هيون هنن جي ڏي شهه تي هاڻي مون ڪتاب به گهر ۾ آڻي رکيا هئا. رات جو چمني ٻاري پڙهندو هوس. ليڪن اها منهنجي سچي محنت انهيءَ وقت مون کي ضايع محسوس ٿي جڏهن منهنجي محبوب استاد جي محنت ۽ جفاڪشي ۽ منهنجي دل جي حسرت، واريءَ جو ڪوٽ ثابت ٿي، جڏهن منهنجي ڪلاس جا ڇوڪرا سنڌي فائينل جي امتحان ڏيڻ لاءِ حيدرآباد روانا ٿي ويا ۽ مون کي چاچا نه ڇڏيو، ڙال جي چوڻ تي مون کي چيائين ته جيڪڏهن هروڀرو به هليو وئين ته وري هن گهر ۾ نه اچجانءِ. جيڪا ڳالهه مون لاءِ اڄ ته اڳ ڪان به ڳري هئي. اهڙي طرح ٻين غمن وانگر اهو غم به مون پٺيءَ ورائي ڇڏيو.

هاڻي منهنجي عمر ڇوڪرائي حد ڇڏي جوانيءَ جي مرحلي ۾ داخل ٿي چڪي هئي. ڏونرا ۽ رانون پڻ جي مضبوط ٿي چڪيون هيون. جيئن ته منهنجا ناناڻا پورهين هئا ۽ ڏاڏائي آڪهه وارا به ڪي ڪنا ڪچرا ڪونه هئا، انهيءَ ڪري منهنجي جسماني ساخت جوانيءَ ۾ بالڪل اعليٰ نموني سان اُڀري آئي. گنگا ۽ جمنا جي سنگم هئڻ سبب، مرداني حسن ۽ وجاهت ۾ تر جيتري به گهٽتائي ڪانه هئي. جيئن ته منهنجون ڀيڻ سونيون مون سان هر ڳالهه ۾ ٻانهن ٻيلي ۽ پيڙيون هيون، اُن ڪري ڪاڏي پيٽي جي ڪا ڪمي ڪانه هئي. گهر جو سمورو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

زندگيءَ جو پهريون ڏهاڪو آئون اڪيلي جو ڳوڙهيو اٿس، انهيءَ ڪري ڪنهن به دليءَ جي
گهڻي گهڻي آسرن. انهيءَ ۽ وٽ ڳولهيو سڄو ڪم ڪنهن ڪم جو

زندگيءَ جو پهريون ڏهاڪو هيو، ان ڪري چاچا
جن ڇاڪاڻ ته مهار ڪيس ڪئي ڇڏيو هو ۽ مال جو
سمورو ڪم آءٌ ڪندو هوس. ڏهڻ ۽ واڙڻ سڀ منهنجي
ذمي هئا. چاچيءَ جي اسان جي سنڀال ڪري ابا حيثيت
ڪانه هئي انهيءَ ڪري ڏوڪڻ ۽ واڙ به اسان جي ذمي
هو، ان ڪري ڪير ۽ مکڻ مون کي ضرورت آهر
ملندو هو.

وقت جي رفتار ساهل ۽ پاڳل جي جسماني ساخت
۾ وڏي تبديلي آندي هئي، عمر جي ڪري به هو
ڇوڪريون نه رهيون هيون. الله تعاليٰ کين به حسن سان
نوازيو هو. ٻئي حسين هيون. پاڳل عمر ۾ ساهل کان
ڪي ڪجهه ننڍي هئي پر هڏ ڪاٺ ۾ وڏيءَ ڀيڻ
کان وڌيڪ ايري آئي هئي. ڏسڻ ۾ ڪير چئي نٿي
سگهيو ته ڪا ننڍي هيءَ آهي. سڙيل هڏن جي هوءَ
به ڪانه هئي، پر تنهن هوندي به هيءَ سوا هئي. ٻئي
علحده علحده حسن جو اعليٰ نمونو هيون.

هاڻي مينهون انهن ڏورن مان وڏي پائيتاليهه ڏور اچي
ٿيا هئا، جهڙي گوهر ٿي ويئي هئي. مال کي جهنگ
چارڻ لاءِ چاچا وري هڪ ڌنار رکيو هو. منهنجي ذمي
مال جو گاهه، ڏوڪ ۽ وٿاڻ جي صفائي هئي، هاڻي گاهه
جو ڪم پرين مان ڏيپي آڻن تائين اچي پهتو هو. ڳوٺ
جي پر واري ڏاڏائي بني گهڻو ڪري گاهه جي ٻلي هئي.
به - ٽي اَٺ گاهن جا هٿ جي مشين تي ڪتر هڻڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٽڪائيندڙ ڪم هو. پر اهو ڪم به ساهڻ ۽ پاڳل جي ڪري مون لاءِ آسان ٿي پيو هئي پيئرون منهنجيءَ دل ۾ وڏيڪ جاءِ پيدا ڪرڻ لاءِ وڌاڻ ۾ لنگهي ايندڙيون هيون. گنديئن سان مٽي ڪي پڏي اڇي پهريائين مشين جي ڀنهي پاسن کان بيهي مشين ۾ گاهه جي مٺ ڏينديون هيون ۽ آءٌ اچي مشين کي وهائيندو هوس. اڌ گاهه ختم ٿيڻ کان پوءِ پاڻ هئي اچي مشين کي وهائينديون هيون ۽ آءٌ مشين ۾ گاهه ڏيندو هوس. سندن منهن مان وهندڙ پگهر ۾ عجيب ڪشش ۽ خوشبوءِ هوندي هئي. حالانڪ اهو ڪم مڙسن کي زيب ڏيندو آهي پر هنن منهنجيءَ محبت ۾ نسوانيت ۽ نزاڪت کي ڇڏي مون سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي ڪم ڪيو. منهنجي منع ڪرڻ سان به مال جي گاهه پٺي ۾ ڇهٽيون پيون هونديون هيون. گهر جو خواه مال جو ڪم ختم ڪرڻ کانپوءِ سٺا ۽ دلپسند ڪپڙا پائي ڪونجن وانگر ڳاٽ کڻي هاڻ ۽ لامارا پائڻ مون کي نهوڙي نيڻ جي برابر هو. واقعي ان وقت احساس ۽ جذبن کي دٻائڻ يا ڪنٽرول ڪرڻ منهنجي لاءِ ڏکي ڳالهه هئي. ٻن سگهين جوان پيئرن جي هڪ مرد سان محبت ڪرڻ ۽ دل و جان سان چاهڻ، وڏي ڪشمڪش ۾ وجهندڙ ڳالهه آهي.

ٻنهي جي مون سان محبت هڪ ٻئي کان وڌيڪ هئي ۽ هر وقت هڪ ٻئي کان گوءِ کڻڻ لاءِ سوچينديون رهنديون هيون. ٻال جنيءَ واري محبت جوانيءَ چڙهي

هئي، منهنجي لاءِ ٻنهي مان هڪ کي پسند ڪرڻ ۽
ٻيءَ کي رد ڪرڻ ناممڪن هو. اهڙي ڪابه خامي يا
ڪوتاهي ڪنهن هڪڙي مان ڏسڻ ۾ نه اچي رهي هئي
هئي، حيرت انگيز ڳالهه اها هئي جو ٻنهي ڀينرن جو
هڪ ٻئي سان قرب به مثالي هو. مون ڪڏهن به ڪين
ٻانڻ ۾ تکو ڳالهائيندي به ڪونه ڏٺو ۽ نه وري ڪڏهن
ائين ٿيو جو هڪ مون سان کلي ڳالهائي رهي آهي ۽
ٻي منهن کي ڳاڙهو ڪيو پري ويٺي آهي ائين به نه
هو. تنهن هوندي به جيئن آءٌ عجيب ڪشمڪش ۾
ڦاٿل هئس ته هُو ڪيئن نه هونديون، ليڪن سڀڪو
حالتن جي وهڪري سان وهي رهيو هو. منهنجي عمر
ان وقت ارڙهن- اوڻيهه ورهيه هئي ۽ هو به الهڙ جواني
۾ هيون. تنهن هوندي به ائين ڪڏهن به نه ٿيو جو
ڪابه ڀيڻ اڪيلائيءَ ۾ مون وٽ آئي هجي ۽ مون ڪا
سائس چيڙ چاڙ ڪئي هجي يا هن نويڪلائي ڏسي اڳتي
قدم کنيو هجي ۽ نه وري مون ٺي ڪين جدا جدا بيوقوف
بڻائڻ جي ڪوشش ڪئي. باقي صاف ظاهر هو ته هنن
ٻنهي جي ماءُ، پيءُ، گهر گهاٽ خواه ڀائرن يا ڪنهن
ٻي شيءِ سان ڪابه دلچسپي ڪانه هئي، هر وقت منهن
جو ٺي طوفان سندن سر ۾ سمايل هو. اهڙيءَ طرح
مون سان به ساڳي حالت هئي. گهر کان ٻاهر همعصر
ڇوڪرين ته ٺهيو پر پرڏيل عورتون به مون کي ڏسي
ٿڌا شوڪارا ڀرينديون هيون، ڪڏهن ڪڏهن بغاوت سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڀريل لفظ به سندن وات تي ايندا هئا، ڪچن تي دلين هوندي ۽ گاهه جون ڀريون مٿن تي هوندي به ٻيهي مون ڏي مسڪرائي نهاريندڀون هيون، ليڪن مون ڪڏهن به ڪنهن ۾ دلچسپي نه ورتي.

هوڏانهن چاچا جن به ڪي اناڙي ڪونه هئا، سندن ته زماني ۽ زماني جي رفتار تي ڪرڙي نظر هئي. تن مبين کي پڙهائي ڇڏرائي ورتي. مبين بي- اي جو امتحان پاس ڪري ورتو هو، ان ڪري چاچا چيس ته هاڻي تون ڳوٺ ۾ رهه ۽ زمينن جي سڌ سنڀال ڪر، ٻنهي ڀائرن مان ته هڪ کي ته هوڻ به گهر ۾ رهڻو هو.

مبين جو ڳوٺ ۾ رهڻ، اسان لاءِ وڏي مايوسيءَ جي ڳالهه هئي. پاڻ گهڻو وقت ٻنين تي گهر کان ٻاهر گذاريندو هو. تنهن هوندي به گهر جو ڀاتي هو، گهر جي فضا ۽ ماحول ڪانئس ڪجهه نه رهي سگهيو. پاڻ جي اچڻ کان پوءِ ڀينرن به ڪافي سنجيدگي اختيار ڪئي، ليڪن هو صرف محبت ڪندڙ چپ بند ڪري سگهيون ٿي پر اکيون نٿي بند ڪري سگهيون. آخر هڪ ڏينهن ساهل مون کي چئي ڏنو ته ظالم! هاڻي ڇا ٿيندو. الاجي ڇو ڪجهه ڏينهن کان منهنجي دل لاشعوري طور تي پريشان آهي. جيئن ته ڪيترن ئي سالن کان ساهل مون کي ظالم چوندي هئي ۽ پاڳل مون کي ڀالم چوندي هئي. ٻنهي ڀينرن کي چڻ محمود نالو ايندڙ ئي ڪونه هو. ٿيو به ائين، چاچا جن ڪو سٺل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڳي ٿي ٿاهي چڙهيو هو، سو هڪ ڏينهن صبح جو سوير چاچا وٿاڻ ۾ آيو ۽ مون کي چيائين ته، مال گهڻو ٿي ٿي ويو آهي ڳوٺ ۾ ٻڌڻ چوڙڻ ڏکيو ٿي پيو آهي، ۽ ڏيکين مينهن، ٿهاڻين ۽ وڇين تي گاهه ۽ کاڌي جو ڳاٽي پگهو خرچ اچي ٿو، ان ڪري سوائون مينهون اتي چڙهه باقي ٻيا ڍور ڪاهي هل ته توکي ٻيلي ۾ خاصخيلين جي وٿاڻ تي چڙهي اچان، اتي عبدالله خاصخيلي منهنجو دوست آهي توکي ٻچڻ وانگر پالئيندو. هتي جي گاهن ۽ کترن کان به ڇٽي پونديون، توکي اتي ڪا به تڪليف نه ٿيندي.

سمجهي ته آءُ به ويس ته هي گيهه مان مک ڪڍي اچلي پٽي وجي، ليڪن آءُ چا ٿي ڪري سگهيس. دل جو سور سڀ دل ۾، آلوڙيون سوائون مينهون ۽ انهن جا ڦر چڙهي، سڀ مال ٻيو ڌڪي جڏهن وٿاڻ مان ٻاهر ڪڍيم ته مينهن ۾ رنيون پنجي ويون، سڀ هڪ وڳر جون هيون، ڳڏ چنيون ۽ پليون هيون، تن ۾ دانهو دانهن پئجي ويئي. ٻئي طرف گهر ۾ به شايد خبر هئي جو ساهل ۽ پاڳل ٻئي ڏکويل ٻوت ڪري، اکين ۾ پاڻي ڪري اچي وڏي در وٽ بيٺيون هيون، مون به هڪڙو دفعو منهن مٿي ڪري کين ڏٺو ۽ دل ۾ چيم ته ماڻهو چا ٿو ڪري سگهي.

ٻيلو ڳوٺ کان چار ميل پري هو ۽ اڌ ميل کن وٿاڻ ٻچاءَ بند کان اندر هو. اسين جڏهن مال کاهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وٽاڻ ۾ ڦهتاسون ته چاچو عبدالله حقو ٽيڪيو وٽاڻ ۾ ويٺو هو، چاچا مون سان گڏ هو. خوش خير عافيت کان پوءِ خبرون ٻڌايائينس ته هيءُ مال ۽ چوڪرو هتي تو وٽ رهندا. مال جي پارت اٿئي، ڪوشش ڪري مال کي صبحاڻي ئي ڏنيرائــي چڏجان، چوريءَ چڪاريءَ جو خيال ڪجانءِ. ٻه ــ ٽي ڪانگهاريون مينهون اٿئي، انهن جو کير مکڻ تنهنجي ٻلي آهي. چاچا عبدالله اٿي ماني پچائي، چاچا ته ڪانءُ ڪاڏي ۽ ويــو هليو، باقـي مون کي مکڻ سان گڏ ماکي ٻه ڏنائين جنهن سان مون ماني کاڌي. پوءِ لڳو ڪڇهري ڪرڻ ۽ پهلي ۾ مال ڪيئن چارجي ان بابت سمجهائڻ لڳو.

چاچو عبدالله ٻه عجيب ماڻهو هو، منهنجي لاءِ انوکي دريافت هو. ڪارو ڪٽ جهڙو، ڪارا وار ٻڱها، زالن جي وارن جيڏا، تن کي ورائــي ڪاري پٽڪي هيٺان ڏئي چڏيندو هو، ڪارا ڪپڙا پائيندو هو، اڇي ڪهاڙي هر وقت ڪلهي تي يا هٿ ۾ هوندي هيس. وٽاڻ ۾ اچڻ کان پوءِ ڪهاڙي کي مٿي پيهي ۾ ٽنگي چڏيندو هو. رات جو پاسي کان رکي سمهندو هـو، ڪهاڙيءَ جي ڳن کي رڱي ڪارو ڪندو هو. ڪاري رنگ سان دل هوندي هيس. وٽس ڪهاڙي اڇي، اکيون اڇيون، ڏنـد اڇا جهڙا کير، ۽ دل جو اڇو جـوان هو. ســون کي ٻهرين ڏينهن کان پنهنجي ٻچن جهڙو پائيندو هو. ڏکهو مڙس ڇهه فوت کن هو، پنجاه ــ پنجونجاه جي پيٽي ۾

هو، ليڪن ڦوڙتي ۽ همت خــواه طاقت جوانن جهڙي هيس. هڪ ڏينهن ڪارن ڪـيڙن بابت پڇيو مانس ته چيائين بابا، ٻنيهن سالن جي عمر جو هوس ته پهرياڻين ٻه پٽ ۽ ٻوه زال گذاري ويئي، تنهن ڪان پـوءِ اهـي ڏينهن ۽ هي ڏينهن شايد سڄي حياتي ڪارن ڪيڙن ۾ گذري وڃي. وٽس ان وقت ٻه اسي ڪن ڳئون هيون، ڇهه ڀاڻر هئس سيئي جيئرا ٻچن ٻارن وارا هيءَ سيني ۾ وڏو هو، سڀ ڀاڻر، ڀـاڻيٽيا عــزت ڪندا هئس ۽ وڏو ڪري مڃيندا هئس، هر ڳالهه يا فيصلي لاءِ وٽس ٻيلي ۾ ٻوڙي ايندا هئا، سٺوا ڊور ڳوٺ ڀاڻرن ڪي ڪير لاءِ ڪاهي ڏئي ايندو هو ۽ باقي مال ٻيلي ۾ وٽس هو. چور چڪار يا لوسيءَ لڙي ڪي طاقت نه هئي جو وٽاڻ سان گهندي ٻه ڏئي لنگهي. زال سان واقعي ڪو عشق هوس ٻينن جي جوڙي هيس، رات جو آڏيءَ ڪان ٻوءِ ويهي وڃائيندو هو، اڪيون بند ڪري ڇڏيندو هو، بند اڪين جي ڪنارن ڪان زار زار پاڻي وهندو هوس، ڇؤ ته ايترو روزانو اچي ڪتان ٿو. صبح شام ٻه ويــلا، ذڪر جي ٿوٻيءَ تي چار مانيون ٿلهيون پچائيندو هو. هڪ هڪ اسان لاءِ ۽ ٻه مانيون سندس، ڪتا هئا ادهن ڪي ڏيندا هئاسون. صبح جو سويري ڏڌ ولوڙڻ ٻه سندس ذمي هو باقي مال هو پنهنجو ڏهندو ۽ آڏ پنهنجو ڏهندو هوس.

سالن ڪن جي اندر ٻيلي جـي هــر اوچ نيچ ڪان واقف ٿي ويس، سڄيءَ جوءِ جي خبر پئجي ويئي. انهن

ڏهين ڏينهن چاچو چار پنج سير مکڻ جو زوريءَ ڏيندو
هو ته کٿي وچي شهر ۾ کپائي خرچي کاپاري ڪريان.
ماکين جي موسم ۾ ماکيون به لاهسي، شهر ۾ کپائي
ايندو هوس، جنهن مان گندي ڪپڙو ۽ ٻيون ضرورت
جون شيون خريد ڪري ويندو هوس، جنهن ۾ مون
هڪڙي اوڙهه، لوهي پٽن سان خريد ڪئي هئي، جنهن
جي مٿان پيچ چاڙهي چڙيو هئم. تمام مضبوط اوڙهه هئي
۽ هر وقت ساڻ کڻندو هوس. ٻيلي ۾ اچڻ کان پوءِ
منهنجو شوق شڪار سان رهيو. هڪڙو ته ربڙ جي
گلول ٺاهي انهيءَ سان پکي شڪار ڪندو هوس، جنهن
۾ آهستي آهستي نشانو اهڙو ته پڪو ٿي ويو هو، جي
پکي مٿيءَ جي گوليءَ مان بچي ڪونه سگهندو هو. گلول
سان گهڻو ڪري منهنجي وندر تترن مارڻ تائين هوندي
هئي ۽ ٻيو هو چاريءَ سان پٽي تي سها مارڻ، جنهن
۾ وٺاڻ جا ٻئي ڪتا به شامل هئا، جيئن ته ڪتو شڪاري
جانور آهي، مون کي شڪار سان شوق هوندو هو،
ان ڪري ٻئي ڪتا جهڙو سچو ڏينهن مون سان گڏ
هوندا هئا، هڪڙو بلغار نالي سان ديسي ڪتو هو ۽
ٻيو موتيءَ نالي سان پرسرو بلتري ڪتو هو. بلغار
ڳرو صفا گڏهه جهڙو ۽ موتي قد ۾ ننڍو ننڍو هو ٻنهي
جا ڪاپار وڏا، شينهن ڪتا هئا. ڪاڏي پيٽي جي ڪا
ڪمي ڪانه هئي مکڻ ۽ شڪار جو گوشت اوڙ تي
هوندو هون، مون سان ايترو ته نهي ويا هئا جو منهنجو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪر اشارو يا ڳالهائڻ سمجهندا هئا، جڏهن آءٌ ڳوٺ يا شهر ويندو هوس تڏهن ڪين منع ڪري ويندو هوس ته ٻاهر ڪير به نه نڪري، اهو سچو ڏينهن وتاڻ ۾ هوندا هئا.

جڏهن ته آءٌ پيلي ۾ هـوس پر منهنجـي دل ڳوٺ ڏانهن هئي، ان ڪري انهيءَ بهاني ڳوٺ ويندو هوس. جيئن ئي وڏي در مان منهن ڪيندو هوس تيئـن ٻئي اچي گهيرو ڏينديون هيون. سندن ڪوماڻيل منهن تـي ساوڪ اچي ويندي هئي. ساهل چوندي هئي ته ظالـم ايترا ڏينهن ڇو ٿو لائين. سکهو سکهو ايندو ڪر. ته وري پاڪل چوندي هئي ته بالم اڻين ته اسان کي ماري وجهندين، تون ته مرد آهين، گهمي ڦري به وقت پاس ٿو ڪرين پر اسين ويٺين جو ڪاڄ تنهنجي ٿـي ڏي تي جيئريون آهيون، اڻين نه ڪر بالم سکهـو سکهو ايندو ڪر حياتيءَ تي ڪو ڀروسو نه آهي، هڪ ٻئي کـي ڏسي ته آساس ڪريون. اهڙي طرح گهڻـو وقت سندن شڪايتن ۾ گذرندو هو، تنهن کان پوءِ مون کان پيلي جي زندگيءَ بابت گسن پنڌن بابت، ڏکـن تڪليفن بابت پڇا ڳاڇا ڪنديون هيون. ڇاڪا جن به مون کي بغير زهر جي ڪيڙو سمجهي اسان کي بالڪل نظرانداز ڪري ڇڏيو هو. ان جو اهو به سبب هو ته هنن کي مون مان اڄ تائين ڪوبه نقصان نه رسيو هو، ۽ شايد سندن دماغ ۾ ڪي اسڪيمون به هيون، ان ڪـري، منجهائن ڪوبه اسان کي ڪين ٽوڪيندو هـو ۽ اسين

پهرن جا پهر ڏکن جي متا سٽا ۾ رڌل هوندا هئاسون، ۽ آخرڪار منهنجيءَ وچڙ مهل پنهي جي منهن تي اداسي ۽ اڪين ۾ آگم هوندو هو.

شام جو ٽائيم هـو، مال آهستي آهستـي واڙن ۾ داخل ٿيندو پئي ويو ته چاچو عبدالله آيو ۽ مون کي چيائين ته پٽ، ڪتا بئي ٻڌي ڇڏ، جوءِ ۾ بگهڙن باگهاڙو ڪيو آهي، هڪڙي باگهاڙي آهي، شايد چار ـ پنج بگهڙ ۽ بکراٺي رنڊن جو شينهون ڪتو به شامل اٿن، ڪتي جي شهه تي بگهڙ ماڻهن سان وڙهن ٿا. پاڻ ڪڏهن انـدر آهيون ڪڏهن ٻاهر، يعا رات جـو پاڻ ستا پيـا هوندا آهيون متان پنهنجا ڪتا ئي ٻاهر نڪري پون ۽ مارجي وڃن ان ڪري هنن کي ٻڌي ڇڏ. مون ڪلي چيو مانس ته چاچا عقل ڪيڏانهن ويو اٿئي، ڪتن جي خبر اٿئي ته مون کان سواءِ ٻاهر مور ڪونه وڃـن، باقي ڪتن کي ٻڌي ڇڏيون ۽ اوچتو پورو باگهاڙو پنهنجـي غير موجودگيءَ ۾ وٿاڻ ۾ ڪاهي اچي ۽ بـدل ڪتن تي حملو ڪري ڏي، پوءِ پنهنجـن ڪتن سان ڇا ٿيندو؟ اتي نراڙ تي هٿ هڻي چيائين ته، ابا واقعي پوڙهو ٿي ويس، هاڻي آها مت نه رهي آهي.

هڪ ڏينهن دستور مطابق گوٺ ويس، وڏو در ٿهي جڏهن اندر داخل ٿيس ته، منهنجي نظر سڌو ساهل تي پيئي منهن ۾ ائين ٿي پيانيم ته رت جو ڦڙو به ڪونه هوس صفا پيلا ڏيئي ويئي هئي، اڪيون سندس به در ۾ ڪتل

هيون، شايد منهنجو ئي انتظار هوس. وڏي اچي پير ورتائين، اهو پهريون دفعو هو جو پاڳل سائس گڏ نه هئي، پڇيومانس ته پيڻ ڪيڏانهن ويئي ائٿي ته، صفا چلڪي پئي اکيون اگهندي چيائين ته ويهه ٻڏايانءِ ٿي. پاڳل کي اڄ صبح جو بابا حيدرآباد وٺي ويو آهي، وڃڻو ته اسان کي هو ليڪن هوءَ الاجي ڇو ڪانه ويئي. حيدرآباد مان اسان جي مائٽن مان منهنجي پاءُ سين جي شادي ٿي رهي آهي، انهيءَ ٻڌي ۾ سون کي حيدرآباد پيا ڏين، شايد ڳالهه پڪي ڪرڻ ۽ ڪجهه خريداري ڪرڻ لاءِ بابا پاڳل کي وٺي ويو آهي. ظالم! انهيءَ ڳالهه، جو شايد توکي احساس نه آهي ته آءٌ توکي ڪيترو چاهيان ٿي. تون ئي منهنجو جند، جان آهين، سوٽ ۽ جگر به آهين، منهنجي ننڍپڻ کان توسان محبت آهي. رڳو منهنجي نه پر پاڳل جي به توسان ايتري محبت آهي. تون هن کي چاهيندو هئين ۽ آءٌ هن کي تنهنجي محبت سمجهي چاهيندي آهيان، اهڙيءَ طرح هوءَ به مون کي تنهنجي محبت سمجهي پيار ڪندي آهي. اسان کي اها پڪ هئي ته اول ته بابا اسان مان ڪابه پيڻ توکي شادي ڪري نه ڏيندو، تون اسان مان ڪنهن به هڪ کي، يا اسان مان ڪابه هڪ توکي ڪڏهن به حاصل نه ڪري سگهندي، ليڪن اسان انجام کان بيپرواه ٿي توسان محبت ڪئي. اسان هن کان اڳي ٻنهي ڀينرن تنهنجي متعلق ڪڏهن به پاڻ ۾ نه ڳالهايو هو، جو

ڪجهه به هو هر ڪنهن جي دل ۾ هوءِ ليڪن رات ياگڻي مون کي چيو ته اگر بالم همت ڪري توکي پنهنجو ڪري سگهي ته آءٌ توهان سان هر مدد ۽ هر قرباني ڏيڻ لاءِ تيار آهيان، هاڻي جيڪڏهن تو ۾ اهڙي همت آهي ته ٻڌاءِ. سڄي عمر تنهنجي خادم ٿي رهنديس، ڪجهه به ڪانه طلبينديس، مون کي امتحان ۾ نه وجهه، مون کي بچاءِ.

مون چيومانس ته جوين تون به سچ ٿي، هن وقت پنهنجي محبت قرباني گهري رهي آهي، ليڪن آءٌ ڇا ڪريان، منهنجا نه ڪتي ساٿ آهن، نه دوست، ۽ نه واقفڪار، توکي وٺي وڃان ته ڪٿي تنهن ڪان سواءِ تنهنجا ساٿ پٺسي وارا آهن ۽ مون ڪان وڌيڪ اثر ٿا رکن بلڪ هنن جي اڳيان ته آءٌ ڪجهه به نه آهيان، توکي وٺي وڃڻ سان توکي ۽ مون کي سواءِ خواري جي ڪجهه به نه ملندو. هاڻي مون کي پڪ ٿي ويئي آهي ته آءٌ پئدائشي بدنصيب آهيان. دنيا جي ڪهڙي بي عزتي آهي جا منهنجي نه ٿي آهي، دنيا جو ڪهڙو غم آهي جو مون نه ڏٺو آهي ۽ نه سٺو آهي؟ هر موقعي تي آءٌ مجبور ۽ بيوس رهيو آهيان! جنهن مان آسمان ئي خفا هجي اهو ويچارو ڇا ٿو ڪري سگهي.

سڏڪا ڀريندي مون کي چيائين ته، اسان توکي پنهنجو مظلوم موت سمجهي تو سان محبت ڪئي، هر ويلي هر طرح جون قربانيون ڏنيون، تون مرد آهين،

جوان آهين، آءٌ به تو سان بدل آهيان. الله جي دنيا
وڏي آهي، آءٌ نٿي سمجهان ته ڪا دنيا پاڻ لاءِ ايترو
تنگ ٿي پوندي- بي ڪا ڳالهه نه آهي صرف همت ڪر.
مون ڪي جواب نه ڏيندي، ڏسي آخر ۾ چيائين ته
ظالم تون ته ڪو وڏو بي وفا آهين، بي همت ۽ بيغيرت
به آهين ونيون ۽ پنهنجون مرد نه ڇڏيندا آهن، آئون ته پنهنجو
ڏي حق آهيان، سڄي تنهنجي ملڪيت منهنجا مائٽ
ڦرڪايو ويٺا آهن، ليڪن توکي اجا به صبر، هيءَ ته
مهلون هرنديون آهن مرڻ ۽ مارڻ جون تنهن هوندي
به مون تو سان محبت ڪئي آهي تنهن ڪي هر صورت
۾ نباهڻ ڏنديس، ڪهڙو به آهين پر منهنجو آهين آءٌ ضرور توتي
قربان ٿينديس. تي سگهيس ته مرڻ کان اڳ هڪڙو دفعو
منهن ڏيکارجانءِ. ائين چئي اٿي ويئي ۽ آءٌ به واپس
هليو آيس. تن ڏينهن کان پوءِ امير بخش ڳوٺان آيو هو،
منهنجو ڪلاس فيلو هو، پهرين درجي کان وٺي ستين
درجي تائين گڏ پڙهيا هئاسون، تنهن ٻڌايو ته ڪالهه
حيدرآباد وارا آيا هئا ۽ ونهه ٻڌي ويا آهن، پهريائين
شادي اهي ٿا ڪن، تنهن کان پوءِ مبين جي شادي
ٿيندي، ائين چئي هو ته هليو ويو، ليڪن منهنجي ڦٽن
تي لوڻ ٻرڪي ويو.

رات ٿي پهر گذري چڪي هئي، چاچا عبدالله
دنيا وما فيها کان بيخبر بيهن تي ڏنون آلاپي رهيو هو.
آءٌ پنهنجي بيوسيءَ تي رت جا لڙڪ روئي رهيو هوس
هيءَ ڇهين رات هئي جو مون هڪ منٽ لاءِ به اک

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نہ پوري هئي، جيتوڻيڪ اونهاري جي ڏکڻ کان تيز هوا پئي لڳي ان هوندي بہ ننڊ نہ پري رهي پر جهڙو ٽانڊن تي ڦٿڪي رهيو هوس. رهي رهي اڌما پئي آيا، تہ اڄ ڏينهن جو منهنجي محبت جو جنازو نڪرندو، ۽ منهنجي محبت مون کان هميشہ لاءِ جدا ٿي ويندي آهي. چايس ٿي چئو! هن پريءَ دنيا ۾ منهنجو ڪير بہ نہ آهي جو منهنجي مدد ڪري! اوچتو ٻهريائين ڪتي جون بہ ڀؤنڪون ٿيون، تنهن کان پوءِ ٻکهڙن جا گيرت ٿيا، تنهن کان پوءِ زناني آواز ۾ بہ ٿي هانءُ کي ڏاريندڙ دانهون ٿيون. چاچي بہ ٻيئون ٻند ڪري کهاڙي کڻي ۽ مون بہ لوڙهہ ڪٽي هٿ ۾ ڪئي، ٻنهي ڊوڙ پائي ٻهءِ ورتو. ڪتا اسان کي ڪتن ٽاڻ لهندي ڏسي ڏي وٺاڻ ڇڏي چڪا هئا. دانهون اپرندي پاسي کان آيون هيون، اڳ ۾ آءٌ ۽ پنيان چاچو ڊوڙندو آيو. اڃا بہ اناس پنڌ جا مس ڊوڙياسون تہ جاءِ واردات تي پهچي وياسون، چانڊوڪي رات هئي. بلغار، ٻڪرائين جي شينهين ڪتي سان نرين پيل هو، ٻئي ڪتا پوين ٽنگن تي بيٺل هئا. سندن وات هڪ ٻئي جي ڪنن ۾ هئا، اکيون بہ شايد ٻنهي جون ٻند هيون، ۽ موتي هڪڙي ٻڪهڙ کي هيٺان ڪيو پيو هو. ٻهي جي وچ ۾ هڪ عورت جو لاش پيل هو، هندان هندان سندس ڳاڙها ڪپڙا ڦاٽل هئا، ڦتيل بہ هندان هندان هئي. سندس رت ريلا ڪري پئي وهيو، مون وچڻ شرط لاش کي مٿي کان وٺي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گوڏن ڀر ڪيم ۽ جڏهن غور سان ڏانهنس نهاريم، تڏهن منهنجي ڪجهه نڪري ويئي. اها ساهل هئـي، منهنجو ساهه هئي. ٻانهن ۾ هٿ وجهي نبض ڏٺي مانس ته آهستي آهستي هلي پئي. متي کي ٿورو ڌوڏي چيو مانس ساهل تو هيءُ ڇا ڪيو، واقعي آءٌ ظالم آهيان، تنهنجو قاتل آهيان، بي غيرت آهيان، تو ته پنهنجي جان عذابن کان آجي ڪئي پر آئون بدنصيب ڪيڏانهن وڃان. ڪيس شايد ان وقت بيهوشي هئي ۽ ڪجهه پساهه هئس، اکيون کولي پهريائين مون کي ڏٺائين، پوءِ زبان چپن تي ڦيرائي، غمگين مسڪراهٽ سان مون کي چيائين ته ظالم! تون ڪتي آهين، منهن ڏيکارڻ به ڪونه آئين. اڃين ها ته هڪ ٻئي کان موڪلايون ها، بخشايون ها .... اهو سڀ چڙائي چڙائي ساهين سان چيائين. هاڻي مون کي معاف ڪجان، پاڳل جـي پارت اٿئي. ائين چئي، هچڪيءَ سان اکيون هميشه لاءِ بند ڪري ڇڏيائين. چاچو عبدالله اڇڻ شرط ڪتن کـي ڇڏائڻ ۾ لڳي ويو، آخر بکرائين جي ڪتي کـي ڪهاڙين سان وڍي ڇڏيائين تنهن کان پوءِ بلغار به مئل ڪتي مان وات ڪڍيو، ۽ ٻئي ڪتا بگهڙ کي ڇنبڙي ويا ۽ منٿ ڪري ورتائونس. چاچو جڏهن مون وٽ آيو، تڏهن پڇائين ته ڇوڪري ڪير آهي؟ مون پوري ماجرا ٻڌايس. چيائين ته هاڻي دير نه ڪر جيسين ٻيا وٽاڻن وارا اچن تيسين تون لاش کي هتان ڪٽي نڪري وڃ. بگهڙن ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪتن جا آواز ۽ چوڪريءَ جـون ڪيهون رات جي نويڪلائيءَ ۾ پري پري پڌيون هونديون. پنهنجي ڪاري چادر مون کي ڏنائين جيڪا سون ساهل کي ويڙهائي ۽ سندس لاش ورائي ساڄي ڪلهي تي رکيم، ڪابي بغل ۾ لوڙهه ڪري يڪدم ڳوٺ ڏي روانو ٿي ويس. مون کي هوش تڏهن آيو جڏهن آءٌ ڳوٺ ۾ داخل ٿي رهيو هوس سڄي وات مون کي ڪابه خبر ڪانه هئي، اهو چار ساڍا چار ميل مفاصلو مون ڪيئن پنڌ ڪيو، وات ته به ٿي واٽر ڪورس هئا، هڪ شاخ هئي جنهن تي ڪاني رکيل هئي. مون کي خبر نه آهي ته مون ڪيئن پار ڪياه سڄي وات شايد منهنجا حواس گم هئا ۽ آءٌ لا شعـور ۾ پنڌ ڪندو رهيس. ايترندي پاسي کان اهو ڏينهن جو ڏاتار فٽ بال جي ڳاڙهي بال وانگر اڀري رهيو هو، شايد منهنجي نظر جو فريب هجي جو اڄ مونکي دستور کان وڌيڪ رتول ڏسڻ ۾ ٿي آيو، ۽ مون لاءِ نوان سور ڪٺي اڀري رهيو هو. جڏهن وٽن جي چوٽين مان نڪري آجو ٿيو هو تڏهـن آءٌ به وڏي در وٽ پهتو هوس ۽ منهنجا قدم خود بخود رڪجي ويا، ننگن اگهڙي رڙهڻ کان بالڪل انڪار ڪيو، انهيءَ وقت به منهنجيءَ محبوب مؤنث جو لاش منهنجي ساڄي ڪلهي تي هو ۽ ڪابي بغل ۾ لوڙهه هئي.

منهنجا قدم انهيءَ ڪري رڪجي ويـا هئا، جو وڏي در وٽ سامهون چاچا اندران اچي رهيو هو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿيو هيو، جو لڙيءَ آڏيءَ رات مهل ڪُوٺ جون مايون ڪنوار کي سينگاري شاديءَ جا نوان ڪپڙا پارائي، پڻ هڪ جيڏين سرتين سان هڪ ڪوٺيءَ ۾ چڙهي ويون هيون، ۽ پاڻ شاديءَ جي پڻ مشغولين ۽ ڳائڻ وڄائڻ ۾ رڌل هيون. پاڳل کي پڻ ڏينهن کان سخت بخار هو، مٿس دوا ڪو به اثر نه ڪري رهي هئي پڻ جي شاديءَ رات جو سندس طبيعت وڌيڪ خراب هئي، ٿوري ٿوري وقفي کان پوءِ بيهوشيءَ کان پڙي ٿي ويئي ۽ الاڳجي ڇا ڇا وڦلي رهي هئي. ان ڪري سندس ماءُ شاديءَ واري سڄي رات سندس ڏهل ڏکور ۾ لڳل هئي. ساهل سان گڏ ويٺل پڻ سرتيون سندس سورن کان نا واقف هيون، ساهل سائن هڪ لفظ به نه ڳالهايو هو، رڳو روئي رهي هئي. ان ڪري سرتيون ڪيس سمهاري پاڻ به پاسي کان سمهي رهيون، ڪين ننڊ ۾ غافل ٿيڻ جي ساهل گهر مان نڪري آئي هئي، گس پنڌ، ته مون کان اڳي ئي پڄي چڙيا هئائين.

صبح ايرڻي کان ڪلاڪ کن اڳ ۾، ڇوڪرين جي ڪا اک کلي پئي. ڪنوار کي موجود نه ڏسي، پهرين پاڻ ڳوليائون ۽ پوءِ ماڻس کي پڌايائون، جنهن به پهرين سڄي گهر کي پاڻ ٻوٽانديو، پوءِ ٻاهر ڪنهن ٻار کي موڪلي چاچا کي گهرايائين، ۽ ان وقت ٿي هو ٻاهر نڪري رهيو هو.

در مان ٻاهر نڪرڻ مهل سندس ڪنڌ هيٺ هو،

پهريائين منهنجي نظر مٿس ويئي هئي، تنهن کان پوءِ هن جڏهن مون کي اهڙيءَ خوفناڪ حالت ۾ ڏٺو، ته پهريائين سندس سڄو جسم دروڙا کائي ويو ۽ پروتجي بيهي مون ۾ نهارڻ لڳو. شايد اهڙو خوني حادثو سندس تصور ۾ ڪونه هو، يا ته ماڻهن جي خواريءَ کان ڪنبي رهيو هو. افسوس ۽ پريشانيءَ کان سندس سڄو منهن اوندو ٿي ويو. آخر مٿي کي جهٽڪو ڏئي پنهي هٿن سان لاش منهن جي ڪلهي تان لاهي، مون وانگر ڏئي پنهن جي ڪلهي تي رکيائين ۽ پٺ ورائي اندر گهر ۾ هليو ويو. انهيءَ وچ ۾ نه ته مون کان ڪا ماجرا پڇيائين ۽ نه وري ڪو گفتو ٻه ڳالهايائين.

مون ٻه جڏهن پٺ ورائي پوئتي ورڻ جي ڪئي ته ڏٺم ته سامهون چاچو عبدالڪريم ۽ ٻه ٽــي ڇٽا ڳوٺ جا بيٺا هئا. انهن شايد مون کي گهر ڏانهن ويندي ڏٺو هو ۽ چاچا کي مون کي ٻه آمهون سامهون بيٺل ڏسي چڪا هئا، سي وڏي آيا ۽ مون کان انهيءَ عجيب ويڌن جي بابت پڇڻ لڳا، اچا شايد ڳهوٽيتن کي يا ٻيءَ ڇڇ کي خواه ڳوٺ وارن کي ڪابه خبر نه هئي.

مون چاچي عبدالڪريم وارن کي اچا مختصر ٻڌايو پئي ته اوچتو چاچا عبدالڪريم رڙ ڪئي ۽ چيائين ته مٿان اندو ٿيو آهين، مون ٻه لوٺـو هٿي پويان ڏٺو ته چاچا جي هٿ ۾ بندوق هئي، مون ٿي فائر ڪرڻ جو ارادو هوس، ليڪن آهٍ ماڻهن سان گڏ بيٺل هوس ان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪري ڪيس موقعو نہ مليو، چاچي عبدالڪريم بہ وچي بندوق ۾ هٿ وڌا، ۽ چيائينس تہ هن جو کھڙو ڏوھ آهي تنهنجيءَ ڇوڪريءَ کي ڪو هيءُ هتان ڪٽي ويو هو، يا ڪو هيءُ ماري آيو آهيس، سڀ قدرت جا ڪيل آهن. هوش ڪر، تو جيڪا پلاٽي آهي ان جو اهڙو ئي نتيجو نڪرندو. الله جي لٺ بي آواز ضرور آهي ليڪن طاقت رکي ٿي. ايتري ۾ گوڙ وڌي ويو، ماڻهو گھڻا اچي گڏ ٿيا ۽ چارون طرف پڻ پڻ پئجي ويئي، سو چاچا عبدالڪريم مون کي ٻانهن مان وٺي ڳوٺ کان ٻاهر آيو ۽ چيائين تہ تون هاڻي جو ٻيلي ۾ هليو وڃ، پاڻ ٿي سگھي ٿي تہ ٻہ چار ڏينهن ڪنهن ٻئي پاسي ٽڪري وڃ، هيءُ ڪم تمام خراب ٿي پيو آهي، اها اسان سڀني جي بي عزتي آهي. هاڻي دنيا کي منهن ڏيکارڻ جي لائق نہ رهيا سون، مون ۽ ٻين بہ ڳوٺ وارن بن چئن چاچهين کي گھڻو ئي سمجھايو تہ هڪڙي ڇوڪري تو کي شادي ڪري ڏئي ٻوءِ سڄي عمر ويٺو تنهن جي ملڪيت کائي، ليڪن هن ائين نہ ڪيو، ۽ اڄ اهو ڏينهن ڏنائين. ۽ پيو بہ الاجي ڇا ڇا پئي چيائين ليڪن مون ۾ ان وقت ايترو هوش ڪٿي هو. جھڻ تيئن ڪري وٺاڻ ۾ پهتس، ڪتا پئي اچي پيرن کي چنبڙيا، تن کي هڪلون ڏئي هٽايم، چاچو عبدالله ان وقت وٺاڻ ۾ ڪونہ هو، بي جان جسم وانگر پاڻ کي کٽ تي ڇڏيم. ڪابہ ڳالھ دل کي نہ پيئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وٺي، دماغ ۾ چرخيون هجن جيڪي ابنيون سبتيون هلي رهيون هجن، دل کي چڻ گهڙيءَ گهڙيءَ ڪارائيون وڍي رهيون هيون. عجيب قسم جا دل ۾ اڌمان اچي رهيا هئا. اڄ وري امان، بابا ۽ پڦيءَ جي موت جا غم نئين سري سان دماغ رستي دل ۾ اچي ساماڻا هئا، تنهن ڪان سواءِ به ننڍي هوندي کان وٺي اڄ ڏينهن تائين جيڪي به تڪليفون مون سٺيون هيون، سي فلم وانگر دماغ جي پردي تي ايرڻ لڳيون ۽ انهن فلمن جو عڪس لاشعور مان نڪري، نون غمن جي صورت اختيار ڪري منهنجيءَ دل کي سوراخ ڪندو رهيو. گهڙيءَ گهڙيءَ مون کي افسوس، پنهنجيءَ قسمت جو ٿيو. ڇا، منهنجي قسمت ۾ خوشيون نه آهن، آئون صرف سورن کي ساڻڻ لاءِ ڄائو آهيان. منهنجي حصي ۾ صرف غم آهن. هيڏيءَ پريءَ ڪائنات ۾ منهنجي لاءِ ڪا خوشي نه آهي، اڪثر اهي ۽ اهڙي قسم جا سوال ترسي دل ۾ ايريا ٿي ۽ دل کي ڏونڌالون ڏئي هٿي ٿي ويا ۽ انهن جي جاءِ وري نون سورن اچي ٿي والاري. ساهل جو موت منهنجي لاءِ ڪو معمولي حادثو نه هو. هن سان منهنجا الاهي ناتا هئا. هوءَ منهنجي سوٽ هئي، ٻچپڻ جي محبت هئي. هوءَ منهنجي محسن هئي، هن جا ڪيترائي مون تي احسان هئا، جڏهن زمين منهنجي لاءِ تنگ هئي ۽ آءٌ هڪ ماڻيءَ جي ٽڪر لاءِ محتاج هئس، تنهن وقت به هيءَ ۽ سندس پيءُ منهنجون ساٿي هيون، هوءَ منهنجي

جوانيءَ جي چاهت ۾ پسند هئي، زندگيءَ جي اميد هئي شايد منهنجي مٿي مٿي ۾ صابرين طبيعت اهي سڀ ٿي ناتا، وقت مرهم جي مدد سان وساري به ڇڏي ها ليڪن هن جو موت منهنجي غيرت لاءِ چئلينج هو. مون هن لاءِ مرد ٿي ڪري به ڪجهه نه ڪيو هو ليڪن هوءَ مون تان قربان ٿي مٿي هئي. هن جو بي گناهه ۽ بي وقت موت منهنجي ضمير مٿان وڏو بار هو، هن عورت ٿي ڪري منهنجي لاءِ پنهنجي وس آهر سڀ ڪجهه ڪيو ۽ آخرڪار پنهنجي زندگي دان ڪئي هئائين، ليڪن مون لاڪس عملي طور تي اڪين سان چند لڙڪ به ڪونه هاريا هئا. صرف سوچون هيون انهيءَ وقت به منهنجو ڪنڌ هيٺ هو ۽ دماغ ساڳيءَ ڪشمڪش ۾ مبتلا هو، چاچا عبدالله جي کنگهڪار تي مون منهن مٿي ڪيو هو، هو منهنجي پاسي ۾ ويٺو هو، ڪيڏيءَ مهل کان ويٺو هو، تنهن جي مون کي ڪابه خبر نه هئي. سندس اکيون غير معمولي طور تي ڳاڙهيون هيون، سندس اکين جا تارا سون سدائين اڇا ڏنا هئا، اهو پهريون ڀيرو هو جو مون ڏٺو ته سندس اکيون ڏٺي جي لاٽ وانگر ڳاڙهيون هيون، شايد مٿس رات واري حادثي جو اثر هو، منهنجي ڪنڌ مٿي ڪرڻ سان ڏي پڇيائين ته لاش ڏٺين ڪي پهچائي آئين. مون اڇا ورائيو تي ته ها چاچا! ته اوچتو نڪاءَ سان اهڙي پرپور چمات منهن جي گل تي هنيائين جو منهنجا الفاظ منهنجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وات ۾ رهجي ويا. تنهن ڪان پوءِ چيائين ته اي ذليل انسان! هوءَ نياڻي، عورت ذات ٿي ڪري به هيترو پنڌ ڪري ڀهڙي اوڙاهه جهنگ ۾ اچي پهتي ۽ آخر مظلوميت مري ويئي، ليڪن تون مرد ٿي ڪري به هن لاءِ ڇا ڪيو، پنهنجي جسم کي ڏس، ڏهن ڪتن جو قوت آهين، آءُ بيلي ۾ ڪونه هوس. سڏو تنهنجي ڪوناڻ پيو اچان. ڇاڇهين سان عذر خواهيءَ جو به خيال هو. پر اتي مون جيڪي خبرون ٻڌيون، تنهن ڪري سندس تڏي تي ڪونه ويس. ٻراين پچائڻ جي مون کي عادت نه آهي، ان ڪري مون کي ڪابه خبر نه هئي، ليڪن اڄ منهن جون اکيون کليون آهن، ڇاڇهين ته واقعي ڪو وڏو ظالم آهي. انسان ٿي نه آهي، پڪو شيطان آهي. پر ظالم هيترن ڏينهن ۾ تون به ته ڪا ڪٿي مون سان ڳالهه ڪرين ها. جڏهن ڇوڪري توسان ايترو ٻڌل هئي جو هيڏي هاڃي کان به ڪانه ڊني، ته پوءِ ڪهڙو عار هو. جيڪڏهن مون سان ڳالهه ڪرين ها ته اها ڇوڪري آءُ تنهنجي سام ڪري به لڪائي سگهيس ٿي. تنهن کان پوءِ جڏهن ڇاڇهين تنهنجي سڀ مال جو اڪيلو وارث ٿيو ويٺو آهي ۽ توکي هڪڙو سڳ به نٿو ڏئي ته ايترو تنهنجو به حق هو، سڌيءَ طرح نه ته اڻ سڌيءَ طرح ٿي سهي، زميندار آهي ۽ پئسي وارو آهي ته ڇا ٿي پيو، هيءَ ته ڪجهه به نه آهي پر ماڻهو انهيءَ کان به وڏن ظالمن کان اکيون اکين ۾ وجهي پنهنجو

حق اڳاڙيندا آهن.

چاچي عبدالله وڏيڪ چيو ته: تون ڪا ڇوڪري ڪونه آهين ۽ نڪي معصوم ٻار آهين، هڏ ڪان اهڙا اٿئي جو هوند ڪهاڙي يا لوڙه ڪٺي اٿي پوين ته مڙسن جا ڦرهن جا ڦرها ڪيي ڇڏين، ۽ ڏڏن ڪسي اٿلائي ڇڏين. آءٌ تنهنجو نٽ ڪٽ وارو هلڻ ڏسي دل ۾ چوندو هوس ته تون ڪو شينهن مڙس آهين، پر اڄ خبر پئي ته تو ۾ ڪي به نه آهي. اڄ مون کي سچ اپرئي ڪان پوءِ ممڪ آئي ته مون کي ائين توکي ڳوٺ نه موڪلڻ کپندو هو، متان تنهنجو چاچو ۽ سوٽ جوش ۾ اچي تو سان الجهي نه پون، ان ڪري سگهوئي آءٌ تنهنجي پونواري ۾ نڪري پيس، شايد تون ڳوٺ مان ٻئي پاسي ڪان نڪتين ۽ آءٌ ٻئي پاسي ڪان داخل ٿيس. مونکي عبدالڪريم مليو هو، توهان جي گهر جو ماڻهو آهي، مون کي پوري ڪٿا ٻڌائــي اٿس، تو سان واقعي ظلم ٿيل آهي. شايد اهوئي سبب آهي، جــو نندي هوندي کان ئي هو تو تي قابض رهيا آهن ۽ تنهن جي حشمت مارجي ويئي آهي. تنهـن هوندي به همت ڪر، غاصب هميشه بي همٿن سان غضب ڪندا آهن، پـر مار پکيءَ ۾ ڪجهه به نه هوندو آهي، هو صرف پنهنجي پرن سان سان زوڪي وارو آواز پيدا ڪري، ٻچڙن پکيـن ڪان سندن ماريل شڪار کسي وڃي کائيندو آهـي، ليڪن هو باز ڪان ته سندس شڪار کسي ونـي؟ باز سندس

اڪيون به ڪيڏي وجهي. تون اڃا نوجوان آهين، جو ڏي
جي اڃا شروعاتي ورهين مان گذري رهيو آهين، اڃا
تو ڪي سڄي حياتي گذارڻي آهي، هڪڙو ته تنهنجو ڪو
هڏ ڏوکي مٽ مائٽ يا ڪو عزيز نه آهي، پيو جي اهڙو
بزدل ۽ بيوقوف ٿي رهندين ته پوءِ تنهنجي سڄي زندگي
عذابن ۾ گذرندي. هيءَ دنيا وڏي ظالم، پاپڻ سان ڀريل
آهي، ڪٿي جي ٻچ وانگر ڏنگي آهي، اهڙو رهئين ته
ڪنهن پر به سک نه ڏسندين، ان ڪري اٿي اپو ٿي ۽
همت ڪر، آءٌ توسان ڏک سک ۾ ڀڳل آهيان. تون
مون کي پنهنجي ٻچي جي مثل آهين، اڄ آءٌ تو سان
شامل آهيان، سپاڻي پيا چار به حق جو پاسو ڏسي تو
سان شامل ٿيندا. ”اڃا سنڌ گدڙن نه ڪاڌي آهي.“ اڄ
ڪان ان ڏينهن ته نهيو پر چار ڏينهن به اڳ ۾ ٿورڙي
همت ڪرين ها ته هوند اهڙو سانحو پيدا نه ٿئي ها،
بيءَ صورت ۾ تنهنجي لاءِ به مرڻ جهڙي جاءِ اها هئي،
هوءَ ذات ٿي ڪري به سڄي زماني کي آڳونو ڏيکاري
ويئي ۽ تون مرد ٿي ڪري به مئين ڪونه! چا هيڏي
ساري جان قبر جي ڪيڙن لاءِ تاتي اٿئي؟ اتي مون
ڪنڌ مٿي ڪري ڏانهس نهاريو، چاڪاڻ جو سندس شروعاتي
لفظ مون کي ڏيڍ ڏئي رهيا هئا ۽ سندس هاڻوڪا لفظ
مون کي ڏنڀ ڏئي رهيا هئا. آخر ۾ منهنجي اکين ۾
اکيون وجهي چيائين ته چا ڇوڪريءَ جي تو سان
محبت هئي، ۽ تنهنجو هن سان ڪو دلي لڳاءُ نه هو؟

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اٿي مون ڪان به اوچنگار نڪري ويئي ۽ اکيون ڇلڪڻ لڳيون، رڙ ڪري اٿي پيس، پاڪر ڇڪي ڪٺي چاچي عبدالله جي ڇيله ۾ وڌم، سندس ڪلهي تي ڳاٽ رکيم، ته منهنجيون اکيون روئڻ شروع ڪيو، رنيون نه پر وڏڦڙي مينهن وانگر وسڻ شروع ڪري ڏنائون، اهي ٻئي منهنجون ساڳيون اکيون هيون، جيڪي منهنجي جيجل ماءُ توڙي شفيق پيءُ جي موت تي ڪونه رنيون، مون سان محبت ڪندڙ ۽ دل و جان سان چاهيندڙ پياريءَ ڀڻيءَ جي موت تي ڪونه رنيون، زندگيءَ ۾ ڪيترا ئي ڏکن، سورن ۽ بي عزتين جا مرحلا آيا، تن تي ڪونه رنيون، ليڪن اڄ ته منجهن ممنوع وارا ڏڏڪا هئا. منجهن ڪي ڪوسي پاڻيءَ جا وٽا ڀريل هئا. جيئن جيئن اکين مان پاڻي وهندو ٿي ويو، تيئن تيئن دل مان دز ۽ دماغ مان غبار گهٽبو ٿي ويو.

چاچو عبدالله به ڀرپائين ته چپ ڪيو ويٺو رهيو ۽ آءٌ رئندو رهيس، پر جڏهن محسوس ڪيائين ته هاڻي سيلاب ۾ ڪمي آئي آهي، تڏهن ڀرپائين پنهنجي ڇيله، مان منهنجا هٿ آجا ڪيائين ۽ پوءِ وٺي کٽ تي ويهاريائين ۽ چوڻ لڳو ته هاڻي مڙد ٿيءُ ڏک پچاءِ، زندگيءَ کي روڳ نه لڳاءِ، مڙس ٿيءُ صدمو سهه، دل کي ننڍيو نه ڪر، جيڪي ٿيو، سو برو يا ڀلو بهرحال گذري ويو. پاڻ کي بيوس نه سمجهه، پنهنجي جان مان ڪم وٺ، پاڻ کي رڪ وانگر سخت بناءِ، ڪو دشمن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

الجهي پوي ته ان سان پٽر جو پهاڙ ٻڌجي مقابلو ڪري، نتيجي کان بي پرواه، ٿيندو اهو جيڪو الله کي منظور هوندو، الله کان سواءِ ڪنهن کان نه ڊڄ.

ڪيڏانهن ويا شوق شڪار جا ۽ ٻيلي ۾ گهمڻ گهمڻ سڀ ڇڏائي ويو، دل ۾ عجيب قسم جي مايوسي هئي، پاڳل جو به رهي رهي خيال ٿي آيم، سندس بيماري جو ٻڌي چڪو هوس، انهيءَ جا قسمن قسمن جا ويچار دل ۾ اچڻ لڳا ته الاجي مٿي الاجي ٻجي.

چاچي عبدالله جو ڪجهه به چيو هو سو به سڀ صحيح هو. سندس لفظ اکر به اکر دل کي ڌهڪي تي آيا ۽ انهن مان دل کي وڏو ڏڍ ۽ سڪون جو احساس ٿي مليو. جيتوڻيڪ هو جهنگ جو رهاڪو هو، پر ڪيس زماني ۽ زماني سازيءَ جي چڱيءَ طرح ڄاڻ هئي.

آءٌ گهڻو وقت جهنگ ۾ رهڻ لڳس، اهوئي احساس هو ته متان چاچا عبدالله منهنجي منهن تي بدرونقي ڏسي ٿوڪي وجهي. ان ڪري ڪانئس ڪترائڻ لڳس. تنهن هوندي به سندس جنهن وقت به مون تي نظر پوندي هئي تڏهن سڄي ٻت جو جائزو، ننهن کان وٺي چوٽيءَ تائين پيو وٺندو هو. جيتوڻيڪ زبان مان ڪجهه به نه ڪڇندو هو، ليڪن مون سمجهيو ٿي.

منجهند جو ٽائيم هو، آءٌ وٿاڻ کان به فرلانگ کن پري پنڌ تي ويٺو هوس، ڪانپ ٻڌي پئي هئي. اهوئي ساڳيو ڪچو سٽ دماغ ۾ هو، ته اوچتو بندوق جو فائر

ٿيو، آواز ڪنائيم ته وڻـانڻ طرف، اندازاً وڻـانڻ ۾، يا وڻانڻ جي لڳ ڀڳ ڪان فائر ٿيو هو. بلغار ۽ موتـي منهنجي سامهون اڳين ٽنگن تي ڀـوت رکيو ويٺا هئا. بندوق جي ٺڪاءَ سان آءُ اٿيس ته ڪتا ٻه ڪن اڀا ڪري اٿي بيٺا، جيئن ئي آءُ وڻانڻ ڏي ڊوڙيس تيئن ئي ڪتن ٻه جڙ وهائيا ۽ يڪدم گوليءَ موافق اڪين ڪان اوجهل ٿي ويا. اڃا آءُ فرلانگ ڪن مس ڊوڙيو هوس ته ڪتن جي ڀؤنڪن سان گڏوگڏ هڪ ٻئي پٺيان ٻه ٽيا ٻه بندوق جا فائر ٿيا. اتي مونکي پڪ ٿي ته جو ڪجهه به ٿي رهيو آهي سو وڻانڻ ۾ آهي. ساڳي ئي رفتار سان ڊوڙندو جڏهن وڻانڻ جي ويجهو آيس تڏهن بارود جي بوءِ نڪ ۾ آئي، ٿورو بيهي سوچيم ته ڪتا ڪيڏانهن ويا، سندن ڀونڪڻ ڇو بند ٿي ويو ۽ ڦهريون فائر ڪنهن تي هو. سمجهيم ته منهنجو اڪين سڌو وڻانڻ ۾ وڃڻ ٺيڪ نه آهي سڌو اڪين ٿيندو ته ڦهريائين لڪي وڻانڻ جو جائزو وٺان معاملو انتهائي خطرناڪ ڏسڻ ۾ ٿي آيو. اسان جو وڻانڻ ڪو ٻوٽي تي ڪونه هو، ١٥ – ١٦ ٻبرن جي قدآور وڻن جي جهڳٽي ۾ هو ۽ چئني پاسي آسري لئيءَ جا وڻ هئس، تنهن ڪان ٻاهرون چئني پاسـي ٻبرن جا ڊينگهر ساڪاريل هئس. صرف ڏکڻ ڪان وڏو ڪليل دروازو هوس جنهن جي ٻنهي طرفن ڪان ڪاٺ جا ٻه ٿلها لڙها ڪتل هئا. مون ٽن پاسن ڪان لڪي ڏٺو ته مون کي منهنجن گهڻين سوالن جا جواب ملي ويا. چاچو عبدالله

وڻانءِ جي وچ ۾ ٽنگ کي جهليو ويٺو هو، جنهن مان رت ڳڙي وهيو. ڪيس گولي لڳي هئي. ڪتا ڀڳي، وڻانءِ جي در وٽ هڪ ڊڳي مٿان سٿيا پيا هئا. سندن اکيان ڀنهي جو رت هڪ دٻي ۾ گڏ ٿي رهيو هو. ٽي چٽا ڪنڊ تي ليٽيا پيا هئا، هرهڪ جي پاسي ۾ بندوق ۽ گولين جا ڳناپيل هئا. سندن چوٿون همراه هڪ ڪنڊ جي ڀرانديءَ کان ويٺو هو. سندس هٿ ۾ رائيفل هئي، هڪڙو گولين جو ڀتو ڇيلهه سان ٻڌل هوس ۽ ٻه ٻنهي پاسي ڪلهن کان اٽڪي رهيا هئس. سندس اکيون دروازي ۾ کتل هيون. چئني همراهن کي پٽڪا ته بوسڪيءَ جا هئا، پر سندن قميصون ۽ سلوارون به بوسڪيءَ جون هيون. ٻنهي ٻانهن ۾ ٻه ٻه واچون هئن. سندن آڱرين ۾ وڏيون منڊيون سان چٽيون پيون هيون، ڪپڙا ڪي ڪجهه ميرا هئن ۽ شايد ڪجهه ڏينهن کان ڪين حجام به ڪونه ڏٺو هو. هي ڪير آهن، ڪٿان جا آهن ۽ ڪيڏانهن وڃن ٿا، ڪير ٿا اٿن، تنهنجي مون کي ڪجهه ڪجهه ڄاڻ هئي. سندن نالن جي ته ان وقت مونکي خبر نه هئي، پر ايتري خبر هيم، ته انهن مان ٻه ٻرڙيءَ پير ٻڌاپور جا کوسا آهن ۽ ٻه ٻه ساڳيءَ ڪنڌيءَ جا ماڇي آهن. ڌاڙيل آهن ۽ پرڻين پاسي دادو ضلع ۾ روڊ بلاڪ ڪري هنن ڪيترين ئي ڦرين ڪيون هيون. هستري شيٽر ته گهڻي ئي وقت کان هئا، پر هينئر به ١٠–١٢ خون سندن ذمي آهن ۽ پيا به ڪيترا ئي ننڍا وڏا ڏوهه سندن کاتي ۾ ڏاڍن تي تحرير ٿيل آهن. شايد دريا جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن پاسي، ٽين هٿ ڪرڻ لاءِ پوليس جو زور هو ان ڪري، اورينءَ ڪنڌي تي آيا هئا. ڪين هن پيلي ۾ آئي شايد ٿورو ئي وقت ٿيو هو، جنهن ڪري اسانکي هنن جي هن ڪنڌيءَ تي موجودگي جي خبر نه هئي. ٻيءَ حالت ۾ اهڙيون خبرون يڪدم پري پري پهچي وينديون آهن.

وٺاڻ جي اندرين حالت معلوم ڪرڻ کان پوءِ لوٽڻ تي هٿ ڏيئي ويهي رهيس، قسمت مون سان هڪ دفعو وري مذاق ڪئي هئي، شايد منهنجي قسمت کي به منهنجي بي وسيءَ واري لڇڻ مان مزو ٿي آيو. اڄ به اڳيئين وانگر ئي مجبور هئس.

چئني ڌاڙيلن وٽ چار بندوقون ۽ سوين گوليون هيون، انهن جي بنسبت منهنجا جهڙا هٿ خالي هئا. منهنجي دل ۾ پهريون خيال آيو ته، آءٌ انهيءَ معاملي کان ڪنارا ڪش ٿي وڃان، ڪي به - چار ڪلاڪ جيڪڏهن ڪنهن پاسي ٽرڪي وڃان ته ڌاڙيل پاڻ ئي پاڻ هليا ويندا تهن کان پوءِ اچي چاچي عبدالله کي سنڀاليان ۽ انکي ٻڌايان ته مونکي ڪابه خبر نه هئي. ٻيءَ صورت ۾ آءٌ چئن هٿيارن سان مسلح ماڻهن کي ڇا ٿو ڪري سگهان. جڏهن ڇا ٿو ڪري سگهان وارا لفظ منهنجي دل ۾ آيا، تڏهن پاڻ تي پاڻ دل مان جواب آيو ته اهي لفظ آءٌ اڳي به ٻڌي چڪو آهيان. اهي لفظ ظاهري طرح ته ڏسڻ ۾ مجبور ۽ لاچار ٿا اچن، ليڪن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اصل ۾ اهي وڏا ڏنگ آهن، انهن لفظن جي آڙ ۾ منهن جي بي همتي ڳالهائي رهي آهي. منهنجو محسن، همدرد ۽ هڏ ڏوکي بي گناه زخمي ٿيو پيو آهي. منهنجا بي زبان ساٿي، جيڪي منهنجي معمولي اشاري تي منهنجي مٿان ساه ڏيڻ وارا، سي اندر مئا پيا آهن ۽ آءٌ اهڙي وقت به ائين چپ رهيو آهيان ته آءٌ ڇا ٿو ڪري سگهان. شايد منهنجي اندر ۾ نئون محمود جنم وٺي رهيو هو، يا ٿي سگهي ٿو ته چاول اڳ ۾ ئي هو، پر ان وقت جوان ٿي رهيو هو، يا ائين به ٿي سگهي ٿو ته جوان ان وقت هو پر طاقتور ٿي ويو هجي.

چاچا عبدالله جا اهي لفظ ته: ”اها تنهنجي لاءِ به مرڻ جي جاءِ هئي .... پنهنجي هڏ ڪاٺ کي ڏس .... تنهنجو نٽ ڪٽ وارو هلڻ ڏسي آءٌ توکي شينهن سمجهندو هوس ....“ پڙاڏو ٿي منهنجي دماغ ۾ زون ڪرڻ لڳا. مون محسوس ڪيو ته منهنجي دل ۽ دماغ ۾ ٻن ماڻهن جي زبردست جنگ هلي رهي آهي. ٻئي پنهنجا پنهنجا دليل پيش ڪري رهيا آهن، ليڪن سگهو ئي نئون محمود پراڻي محمود تي قابض ٿي ويو. سندس دليل به سچا هئا. منجهس همٿ هئي، ان ڪري زورآور ثابت ٿيو ۽ اڳئين آخوند محمود کي هميشه لاءِ ماري وڌائين. انهيءَ فيصلي ڪرڻ ۾ ڪا گهڻي دير به ڪانه لڳي، سو سگهو ئي آءٌ اٿي بيٺس. پنهي ڪنن جون پاپڙيون ۽ نڪ جي چوٽي مون گرم محسوس

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪئي، اکين جي رنگت جي ته مونکي خبر ڪانه ٿي
پئي ليڪن ٿانڊن وانگر گرم محسوس ٿي رهيون هيون
سڙن ۽ ڏؤنرن جون مشڪون ٿائيٽ ٿي ويون هيون،
نس نس جا وار ڪاندارجي ويا هئا. ليڪن دل ۽ دماغ
۾ عجيب قسم جي بهاري محسوس ٿي رهي هئي. شايد
اها خوشي ان ڪري هئي، جو آءٌ پنهنجي ازلي دشمن
کي مارڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو هوس. ور ۾ هٿ وجهي
ڏٺم ته گلول پيل هئي. قميص هيٺان صدري ۾ هٿ
لائي ڏٺم ته هڪ به گلول جي گولي ڪانه هئي. شايد
ڪيترن ئي ڏينهن کان مون شڪار نه ڪيو هو. ليڪن
مون کي اهي جايون سڄيون ٿي جتي منهنجون مٺي ۾
جون گوليون رکيل هيون ۽ انهن کان سواءِ ڪجهه
پٿر جون گوليون به هڪ يا ٻن جاين تي رکيل هيون.
ٻوڙ پائي ڪٽي آيس. هاڻي مون وٽ گولين جو ڪافي
ذخيرو موجود هو.

وٽاڻ ۾ ليٿو پائي ڏٺم ته ان وقت به ساڳي
حالت هئي. گلول ۾ پٿر جي گولي وجهي، لوڙهي
جي هڪ معمولي سوراخ مان، ويٺل همراه جو نشانو
ورتي، جڏهن ڀيرين گولي ڇٽيم، تنهن ان همراه جي
هڪڙي اک ڪٽي ڇڏي. ڪجهه سان گڏ ڪلهي ڪاڏائين
رائيفل هٿ مان ڇڏائي وڌس ۽ اونڌو ٿي ڪري پيو،
مون يڪدم ٻولاٽيون پائي، جڳهه تبديل ڪئي. نشانو
منهنجو سؤ تي سؤ صحيح هو. گلول جهڙو منهنجو ڪيتي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ ڏنڊو هو. ڪيتري وقت جو تجربو هو، ڪلول جي ڏک مان شايد ئي ڪو اڏامندڙ پکي بچي سگهندو هو. همراه ٽئي اتي بيٺا هئا. تن بندوقن سان چٽي پسي گولين جا وسڪارا لائي ڏنا. اتي مونکي پنهنجي هڪ وڏي غلطي جو احساس ٿيو. سوچيم ته مٿان خار ۾ اچي چاچي عبدالله کي ماري وجهن، ان ڪري بهتر ائين ٿيندو، ته هي وٽان ڪان ٻاهر نڪرن ته پوءِ هنن سان ڏي وٺ ڪئي وڃي. ان ڪري دروازي کي اڪ ۾ ڪريا گهاٽي جهنگ جي آڙ وٺي ويهي رهيس. سگهو ئي همراه فائر ڪندا ٻاهر نڪري آيا.

زخميءَ جي اک تي سوڄ چڙهيل هئي. هڪڙو هٿ اک تي هوس. ٻاهر نڪرڻ ڪان پوءِ ٽنهي ڄڻن هن جي اک جو وري غور سان جائزو ورتو، ٽنهن ڪان پوءِ پنڪي جو ور ڏيئي انهيءَ اک کي ٻڌي ڇڏيائين. هاڻي چار ئي همراه قطار جي صورت ۾ ڏکڻ طرف هلڻ لڳا. سندن هوائي فائر چالو هئا. مون وري به ڪلول ۾ پٺر جي گولي وجهي اڳيئين همراه جو نشانو ٻڌي گولي ڇڏي ڪيم ته همراه هن به وڃي پٽ وسايو. جيان ته هي مون کان پاسيرا هئا، ان ڪري گولي سندس اونڌڙيءَ ۾ لڳي هئي. مون جاءِ ڇڏي ٿي پر ڏسي ويهي رهيس جو همراه پيا ٽئي بندوقون زمين تي ڇڏي هن کي چنبڙي ويا هئا. موقعو مناسب ڏسي مون ٽي گوليون پيون ته همراهن ڏانهن ڇڏيون، سي به هنن کي پٺن ۾ ٻانهن ۾

ٽڳيون، هنن لوه ڏني بندوقون کنيون، بندوقن جا منهن کلي ويا، سڄو ٻيلو گونجڻ لڳو. آءٌ يڪدم جاءِ ڇڏي چڪو هوس ۽ جهنگ ۾ گهاتو هو، ان ڪري سواءِ اها منهنجي جوءِ هئي. انچ انچ زمين جو واقف هئس، هو ڪانئلن هوندي به مونکي ڪجهه به نٿي ڪري سگهيا مون ٻيا ڪيو، جو هڪ ڏکو چڪر ڪاٽي هوٽن سندن اڙانهه پاسي هوس پوءِ ڦري ايرندو پاسو ورتم. آهستي آهستي ڪري وري ٻه اڇي پير ورتيم، هنن جو ڇوٽون همراه وري اپو ٿي چڪو هو، هاڻي چارئي همراه پاڻ ۾ گوڙه ڪري پٺي هليا ۽ سندن رفتار به ڪي ڪجهه اڳئين ڪان تيز هئي. وري مون موقعو محل ڏسي، مٿن نشانو چٽيو ته سندن هڪڙو همراه ڍيري ٿي پيو. همراه کي ڇڏي، وري ٽنهي ڄڻن گڏجي ڇٽني پاسي فائر ڪيا ۽ پوءِ ته ٽنهي ڄڻن سڀني زمين جي ليول سان فائر ڪيا. ليڪن بيسود، آءٌ ان وقت هڪ لاسڙ گهاٽي ٻير تي زمين ڪان پندرهن ڪن فوٽ مٿي چڙهيو ويٺو هوس. مون هنن کي ته ڏٺو پئي، پر هنن کي اها به خبر نه هئي، آءٌ ڪهڙي پاسي آهيان. گهڻي دير ڪان پوءِ همراه اٿي پيا ۽ ڇوٽين همراه کي به اٿاريائون ۽ وري اڳتي رڙهڻ لڳا. سٺو ته ائين ٿئي ها، جو هي هڪ ٻئي ڪان ٽٽي اڪيلو اڪيلو ٿي مون کي ڳولهڻ ۽ گهيرڻ جي ڪوشش ڪن ها. پوءِ ته آءٌ هنن سان مناسب طور تي پڄي سگهان ها ۽ ٿي سگهيو ٿي ته ٻئر جي گولي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سان ڪنهن هڪڙي يا ٻن ڪـي ماري ٻه ڇڏيـان ها، ليڪن اهو شايد ڪين ٿيو هو، ان ڪري هنن هڪ ٻئي کان جدا ٿيڻ جي ڪوشش ڪانه ڪئي.

اهڙي طرح اسان جون ٻه ٽي ٻيون چڪريون ٿيون ته سڄي ٻيلي ۾ انڌيرو ڇانئجي ويو. ان وقت اسين وٽاڻ کان ٻه ميل ڪن پري هئاسون. ان وقت مون همراهن مان هٿ ڪڍيا. واپس ورڻ جي ڪيم. سندن وري حملي ڪرڻ جو گهٽ ۾ گهٽ ته ٻه اچوڪي رات امڪان ڪونه هو. ڇاڪاڻ ته جوءِ جا واقف ڪونه هئا ۽ اونده رات ۾ وٽاڻ ڳولڻ هنن لاءِ ناممڪن هو. منهنجي وٽاڻ تي موٽي اچڻ کان اڳ ئي ڇاڇوٽنگ جي ٻڪيءَ کي ٻڌيو ويٺو هو. ٽنگ ڪولي ڦٽ ڏنو مانس. ٻڪيءَ جو انچ کن ڇيري گولي نڪتي هئي، باقي سڄي ٺيڪ ٺاڪ هئي، ڏڪڻ ۾ ميهن کي ڦٽ لاءِ جيڪو ملم ڪتب آڻيندا هئاسون سو وري لڳائي ٽنگ کي ٻڌي ڇڏيو مانس، ڏک جو مٿس ڪوبه اثر نه هو، بلڪ اڄ تمام گهڻو خوش ٿي ڏٺو، شايد مون واريءَ تبديليءَ مٿس اثر ڪيو هو.

ڀهرياڻين مون کان خبرون پڇيائين پوءِ ٻڌايائين ته ابا اهي ڪي ڏاڙيل نه آهن، ڦورو آهن، بس ڏاڙهيون هٿن ۾ اٿن انهن جي زور تي غريبن کـي ڇيڇلائيندا وتن، اصل ۾ ڏاڙيل غريبن جا هڏ ڏوکي هوندا آهن اميرن کان مال ڦري غريبن ۾ ورهائيندا آهن. ان ڪري غريب عوام ٻه سندن ساٿ ڏيندو آهي. هنن راه گناه مون کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏک هنيو. مون ته ساڻن اهڙي ڳالهه به ڪانه ڪئي.
اڃا رات گذري پئي هئي ته اسان ٻنهي اٿي مال جي ڏوب ڪئي ۽ پوءِ مال کي ٻيلي ۾ ڀهرائي ڇڏيوسون مون وٿاڻ کان ٿورو پري ڇپلهه جيڏي کڏ کوٽي ڪتا ان ۾ پوري ڇڏيا. تنهن کان پوءِ رات جـو منهنجون ٻه مينهون وٿاڻ تي نه آيون هيون انهن جـي گهورپ لاءِ ٻيلي ۾ لهي پيس ۽ چاچي عبدالله کي به سمجهايم ته في الحال وٿاڻ کان ٽرڪي وڃي.

منجهند ڌاري مونکي مينهون هٿ آيون. تن کي هڪلي مال پيڙو ڪيم، تنهن کان پوءِ سڌو وٿاڻ تي آيس. جڏهن مون لڪي لڪي اوڙهي جي ٻاهران وٿاڻ جي چڪاس ورتي، ته زمين پيرن هيٺان نڪري ويئي، تڏهن لوه ڏئي دروازي کان مٿي وٿاڻ ۾ آيس، ته اندر ڪاريءَ وارا ڪک لڳا پيا هئا. اسان جون ڪٿون، بسترا رڌڻ پچائڻ ۽ کائڻ پيئڻ جا ٿانوَ، پاڻيءَ جـو مٽ ۽ گلاس، ڏڌ ولوڙڻ جون چاڏيون ۽ ماڏاٽيون، کير ڏهڻ جون دکيون، اسان ٻنهي جا ڪپڙا، مطلب ته وٿاڻ ۾ ڪا شيءِ نه هجي. يا الاهي ڇا ماجرا آهي. ڪيڏانهن ويو چاچو عبدالله ۽ هيترو سامان ڪيڏانهن ويـو. وٿاڻ کي چار ئي ڪندون گهمي ڏٺم ۽ ڪجهه زمين تي پيرن جا نشان ڏٺم ته ٿوري ڳالهه سمجهه ۾ آئي، ان ڪري وٿاڻ مان نڪري اچي پيهي تي چڙهيس ۽ بچاءَ بند ڏانهن ڊوڙ پاتيم. پهي تي ٽرڪ جي ٽائرن جا واضح

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نشان هئا. هاڻي تہ مونکي ڳالھ سمجھڻ ۾ دير نہ لڳي. بند تي چڙھڻ شرط دل کي عجيب قسم جو ڌچڪو لڳو، اتي جي حالت ڪا دل کي موھيندڙ ڪانہ ھئي، بلڪ دل کي ڏڪوئيندڙ ھئي، مٿي بند تي پوليس جون پنج ٽرڪون ۽ ھڪ جيپ بيٺل ھيون، ڏيڍ سئو کن پوليس جا سپاھي ۽ ٻيا عملدار پکڙيا بيٺا ھئا، جن جي ھٿن ۾ رائفلون ۽ مٿي تي لوھي ٽوپلا پاتل ھئن. چاچو عبدالله ٻئي ھٿ زخمي ٽنگ ۾ وجھيو زمين تي ويٺو ھو، سندس ڀرسان ھڪڙو انسپيڪٽر بيٺو ھو. جنھن جو ھڪڙو ھٿ سندس چيلھ سان ٻڌل پستول تي ھو ۽ عجيب شان بيپرواھيءَ سان بيٺو تہ ھو پر سندس وات مان ڪف ٻئي وھي، چاچي عبدالله تي گارين جون لوليون لايو بيٺو ھو. توھان مالوند ڀاڳيا نہ آھيو، ذليل آھيو، چور، ڌاڙيل آھيو. ڀاتاريدار آھيو. ڌاڙيلن کي ڌڪايو ٿا. انھن کي ماني ٿا کارايو. انھن جي مدد ٿا ڪريو. آءٌ ھڪڙي ھڪڙي جي چمڙي لاھي ڇڏيندس. مال ۽ وٿاڻ سڀ ٻاھر ٿو ڪيرايان پوءِ ڏسان تہ اھي ذليل ڪٿي ٿا لڪن. منھنجو نالو عبدالرب آھي. مٿي ھن رب جي حڪومت آھي. ھيٺ مون عبدالرب جي حڪومت آھي. آءٌ ڏسي رھندس تہ ھو گھڻا ڏينھن ٿا ٽڪن. دادوءَ ضلع ۾ مونکي اسپيشل ڊيوٽي ۾ آڻي اچا اٺ ڏينھن بہ ڪونہ ٿيا تہ ٻزدل پنھنجي ڪنڌي ڇڏي ڀڄي آيا. مونکي پڪ آھي تہ منھنجي نالي مان خفا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهن. اي پوڙها ڪن ڪولي پڻ چند ڏينهن ۾ گهرڙي تو ڏيکاريانءِ.

همراه پنهنجي تقرير ۾ ايترو ته محو هو جو سندس پر ۾ اچي بيٺس ته به کيس خبر نه هئي. چاچي عبدالله نمائيون اکيون ڪئي مونکي ڏٺو. حالانڪ معملو تمام گهڻو گنڀير ۽ ڏک ڀريو هو. ليڪن مونکان ڪل نڪري ويئي. دل ۾ چيم ته منهنجا مولا بيشڪ تون عظيم آهين عزت ۽ ذلت تنهنجي هٿ ۾ آهي. اهو ئي چاچو عبدالله جنهن عزت سان جيئڻ ۽ مرڻ مونکي سيکاريو، تنهن جون اکين پهرن جي اندر به انتهائي بي عزتيون ٿي چڪيون آهن ۽ هو پنهي جاين تي بيوس ۽ مجبور رهيو آهي. يا رب تون ڪنهن کي مجبور ۽ بيوس نه بناءِ.

انسپيڪٽر عبدالرب منهنجي ڪلڻ تي مون ڏانهن متوجهه ٿي چڪو هو، سو رڙ ڪري مون کان پڇيائين ته تون ڪير آهين؟ سائين آءُ به هن جهڙو هڪ مسڪين مالوند آهيان، اسين چا ڪريون هتي هو بندوقون ڪڻي اسانکي مارين ٿا، هن منهنجي چاچي کي ڏسو، ڪاٿهه ظالمن گولي هنئي اٿس. هتي ڌوهان جي سختي آهي. آخر اسين غريب وڃون ڪيڏانهن، تيون ڪو اسان لاءِ چوڪاري وارو ذريعو ئي نه آهي. اسين چيڪڏهن هنن جا ساٿاري هجون ها ته پوءِ هو گولي ڇو هڻن ها.

شٽاپ! منهنجي ايتري چوڻ سان انسپيڪٽر هڪ ڀرپور ٿفڙ مونکي وهائي ڪڍيو. ٿفڙ اوچتو ۽ اهڙو ڀرپور

هو، جو مونکي ڏينهن ۾ تارا ڏسڻ ۾ آيا. مون هٿ لائي ڳل کي مهٽيو ته مونکي سندس منڊيءَ جو نشان به ڳل تي محسوس ٿيو. يڪدم وحشي محمود جاڳي پيو ۽ امالڪ مون ڪيس پاڪر وجهي وارو پٽ-ي زمين تي ڪٽي ٻسڙيو، سندس ٽوپلو پري وڃي پيو، مٿيءَ ۾ سچو پيپوت ٿي ويو، منهنجو مٿس اڻين حملو ڪرڻ سندس وهم گمان ۾ به ڪونه هو. پوليس جو پيو عملو جيسين انهي ڳالهه کي سمجهن، تيسين مون ڪيس ٢ – ٣ چنبا ۽ مڪون به وهائي ڪڍيون. پوءِ ته سندن وارو هو. هڪ به نه پر درجن جي حساب سان سپاهي منهنجي مٿان چڙهي ويا. هڪ ٻئي جي مٿان سپاهين جا منهنجي مٿان ٿهه چڙهي ويا. ان ڪري بندوقن جي قنداڪن يا لانگ بوٽن جي ٺڏن کان بچي ويس. انسپيڪٽر پهريائين رڙيون ڪري پوءِ ٣ – ٤ ريوالور جا فائر ڪري سپاهين کي پري هٽايو. پوءِ به چار سپاهي مونکي ڏوڙن ۽ ڪارائين مان جهليو بيٺا هئا. انسپيڪٽر ريوالور کي چمڙي جي ڪور ۾ رکي، سپاهين ک-ي چيو ته ڇڏيوس. ليڪن مون ۾ سٽڻ ۽ سمجهڻ جو هوش ڪٿي هو. لوهه پاٽيم ته چار ئي سپاهي ڇنڊجي ويا. منهنجو هڪڙو هٿ انسپيڪٽر صاحب جي ڳچيءَ ۾ هو ۽ ٻيو هٿ سندس چيلهه واري پٽي ۾ ه-و. ٻئي هٿ منهنجا اپا هئا ۽ صاحب رڳ-و ٻي ڀڄڻ واريون مٿي ئي مٿي چڙيون هڻي رهيو هو. بند جي ڪناري ت-ي ٻيهي هيٺ اڇل

ڏني مانس تہ ارڙھن ويھہ فــوت ھيٺ ٻولائيون ڪاڏينڊو ويو. مون سان سپاھين وري ٻہ ساڳي ويڌن ڪئي. ليڪن شايد انسپيڪٽر اڻ ۽ ٻنڌ تــي متي چڙھڻ ۾ ڦڙتــيءَ کان ڪم ورتو ھو. سپاھين جو گهوڙھہ ٿي چڪو ھو. تن ڪي ھٿائي ٻہ ڏگھيون لاٺيون ٺاھيائين. تيسين ٥ـ٦ سپاھي منھنجي پٺڪي سان منھنجون پنيريون ٻانھون ٻڌي چڪا ھئا ۽ آءٌ اني پيرن پر بيھـي رھيس. انسپيڪٽر سپاھہ جي لام بندي ڪري گوليءَ موافق سڌو مون وٽ آيو. اچڻ شرط پنھنجن ھٿن سان منھنجا ڪپڙا ۽ ٻت چنڊياٺين. حالانڪ مونکي تہ ڪجھہ نہ ٿيو ھـو، ھڪ رھڙ بہ نہ آئي ھئي، سندس حالت الاھي خــراب ھئي. تنھن ھوندي بہ منھنجون ٻانھون کولي پٺڪو منھنجي ڪلھي تي رکيائين، سندس ھٿن ۽ چھري مان شفقـت ڏسڻ ۾ پئي آئي. تنھن ڪانپوءِ منھنجي سيني تــي نونگو ھٽي چيائين تہ آخوند تنھنجو نالــو محمود آھي؟ مون چيو تہ ھا. تنھن کان پوءِ چيائين تہ اصل غلطي منھنجي آھي، تون ائين نہ سمجھجان تہ ڪو آءٌ توکـان ڏڇان ٿو. مون پئي دفعا انھيءَ ڪري مار کاڌي جو آءٌ تصور ڏي نٿي ڪري سگھيس تہ تو جھڙو معمولي ماڻھو ڪو ائين پوليس انسپيڪٽر سان وڙھندو. ھينئر تہ نڪو آءٌ توسان نڪو تون مون سان وڙھي سگھندين. ليڪن سچي چمار اھا منھنجي دل ۾ حسرت ۽ داغ رھندو. بھرحال تون دلير آھين ۽ دلير ماڻھوءَ لاءِ مون وٽ عزت آھي.

ته جهڙي بهادر ماڻهو جي هٿان منهنجي بي عزتي منهنجي لاءِ برداشت جوڳي آهي، تنهن هوندي به آءٌ فراخدلي سان تسليم ٿو ڪريان ته غلطي منهنجي آهي. صبح جيئن ئي مون فورس، وٺي ۽ وٿاڻن کي خالي ڪرايو تيئن مونکي ڪيترن ئي ڀاڳين تنهنجي ڪاهه واري ڌاڙيوالن جي چڪريءَ بابت ٻڌايو ۽ ٻڌايائون ته تو هنن سڀئو ڪن راؤنڊ فائر ڪيا هئا. هتي تنهنجي چاچي جي تنگ ڪري پنهنجي بدل ڏسي به مون اکيون نه پٽيون مون ان ڳالهه کي ڪا به اهميت نه ڏني. خير اها ڳالهه ختم ٿي ويئي. هاڻي ٻڌاءِ ته ڪالهه ڇا ٿيو هو. مون ڪيس مختصر لفظن ۾ ڪالهه واري ڪارگذاري ٻڌائي ته پاڪر پاتائين. آخر ۾ چيائين ته اڄ شام جو سڀ اهڙن مهل هن ساڳي جاءِ تي منهنجو انتظار ڪجان، آءٌ ضرور ايندس ۽ اڪيلو ايندس. وڌيڪ توسان آءٌ پوءِ ڳالهائيندس.

هڪ ٽرڪ ڊرائيور ۽ اٺن سپاهين جي جٿي کي حڪم ڪيائين ته اسانجو سمورو سامان ٽرڪ ۾ وجهي وٿاڻ ۾ پهچائي اچن ۽ پاڻ بيءَ پوليس کي چيائين ته هاڻي پيلو خالي نه ڪرائبو. جيڪي ماڻهو ٻاهر ڪڍيا اٿون تن کي به چئو ته پنهنجن ٺڪاڻن تي هليا وڃن. اسان جو سامان اچا سپاهين ٽرڪ ۾ رکيو پئي، ته پاڻ به جيپ ۾ چڙهي ڏکڻ طرف روانو ٿي ويو. اسين جڏهن واپس وٿاڻ تي پهتاسون ته چاچي عبدالله جي اکين ۾ عجب قسم جي چمڪ هئي. شايد منهنجيءَ همٿ کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿو پنهنجي ذاتي فتح سمجهي رهيو هو.

مقرر وقت، تي بند تي چڙهي جڏهن مون ڏکڻ طرف نهاريو ته تيز رفتار گهوڙي تي هڪ سوار اچي رهيو هو. جو اڪيلو هو. جڏهن ويجهو آيو ته سڃاتم. پر ۾ اچي ڏٺي ڏئي گهوڙي تان لهي پيو. اهو انسپيڪٽر عبدالرب هو، جنهن جي دعويٰ هئي ته هن زمين تي سنڌس حڪومت آهي. خانگي ڪپڙن ۾ هو. سنڌس چهري تي عجيب قسم جي اداسي ۽ سنجيدگي هئي. اسان پنهي خشڪ نموني سان هڪ ٻئي ڏي نهاريو ۽ هٿ ملايو. هن جي دل ۾ ڇا هو تنهن جي مونکي خبر نه هئي. هيءُ اڪيلائيءَ ۾ مون سان ڇو تي مليو ۽ اڪيلو ڇو آيو هو، انهن سوالن جا نه مون وٽ جواب هئا ۽ نه وري پرواه هئي. مئن مري مونکي مرڻ لاءِ بي چين ڪيو هو. سو آءٌ پاڻ ئي مرڻ لاءِ سڪيس پئي. باقي پرواهه ڇاجي. اسين جڏهن هٿ ملائڻ ڪانپوءِ هڪ ٻئي ڏي تيز نگاهن سان نهاري رهيا هئاسون، بلڪ صحيح ائين هو ته هڪ ٻئي کي توري رهيا سون، ان وقت اولهه طرف سج اسان کان پري وڻن جي چوٽين کان ڳاڙهي ٿالهه وانگر لهي رهيو هو.

معمولي خير عافيت ڪانپوءِ انسپيڪٽر گهوڙي کي بند کان هيٺ لاهي ڪچي واري پاسي هڪ ڪنڌيءَ جي وڻ سان ٻڌي آيو ۽ موٽ تي سنڌس هڪ هٿ ۾ دونالي بندوق هئي ۽ ٻئي هٿ ۾ توبرو هئس، جنهن مان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چار پاڻي جا ڊبا ڪارتوسن جا ڪڍيائين. اسين ٻئي ٻنهي جي پاسي کان ويهي رهياسون، تنهن ڪانپوءِ هيءُ مون کي بندوق جي استعمال بابت سمجهائڻ لڳو. چيائين ته بندوق تو لاءِ هن وقت تمام ضروري آهي، ڊاڙيوال تو تي مچرجي ويا آهن، سي سگهو ئي تو کان پلاند وٺڻ لاءِ توسان ٽڪرائبا. هنن کي پڪ آهي ته تو وٽ بندوق نه آهي، تنهن هوندي به هو اڪي لڪي اوچتو تو تي حملو ڪندا ۽ حملو به گهڻو ڪري وٺاڻ تي ڪندا. آءٌ جيتري قدر ڄاڻان ٿو ته هي يا ته صبح ساڻ يا شام جو سانجهي ڌاري ايندا، صبح مهل هنن جي اچڻ جو امڪان اچا به گهٽ آهي. ڄاڪاڻ ته هو هن ٻيلي ۽ جاءِ جا واقف نه آهن. ها، اهو به ٿي سگهي ٿو ته هو ڪنهن پاڳئي کي ٻيلي مان پڪڙي انکي سونهون ڪري وٺاڻ تي پهچي وڃن. تنهن هوندي به هنن جو صبح جي اچڻ جو امڪان گهٽ آهي، آيا ته وري به شام جو ايندا. پر ايندا ضرور. تنهن کان پوءِ چيائين ته هن وٽ جيتوڻيڪ ٽري ناٽ ٽري جون بندوقون آهن، جيڪي پري پري تائين مار ڪري سگهن ٿيون. ليڪن هوڙي گهاٽي ٻيلي ۾ هو بيڪار آهن، ڄاڪاڻ ته ان جي گولي صحيح نشان تي تڏهن چٽبي جڏهن، هڪڙو ته هلندڙ ماهر هجي ٻيو ته نشان بلڪل واضح يا چٽو هجي، اها مونکي پڪ آهي ته ڪامياب ٿـون ٿيندين. جڏهن تو گلول جي زور تي هننکي ڀڄائي ڪڍيو آهي

نه هاڻي ته تـو وٽ بندوق آهـي، صرف اها ڪوشش ڪجان ته هو اوچتو توتي حملو نه ڪن. پاڻکي هروقت چوڪس رکجانءِ.

مون ڪلي چيومانس ته واه صاحب واه خـوب عقل وڌو هايو اٿئي. چوندا آهن ته نانگ مارائجـي ته دشمن هٿان، نانگ مئـو ته به سوڀ، پر جـي دشمن مئو ته هيڪاري واه واه. اج اڳئين پهر منهنجي هٿان تنهنجي بي عزتي ٿي آهي. تنهنکي تنهنجي عملي به ڏنو، شايد اهو ئي خار تنهنجي دل ۾ آهي، جـو هيڏو وڏو ڏانو ڪري ڪري آيو آهين. ڏاڙيوالن کـي مارڻ تنهنجي ذميواري آهـي، هيترا سارا ماڻهو ۽ هيتريون بندوقـون هـٿ هيٺ اٿئي، پيلي ۾ لهي پـوُ صـرف چـار تـه ڏاڙيوال آهن، تنکي ڳولي، گهيري هيٺ آڻي خود ڇو نٿو مارين؟ منهنجي انهيءَ چوڻ تي انسپيڪٽر هڪڙو ڏ گهو فلسفو ڪٽي ويٺو ۽ چيائين ته آئون ڪنهن بئي نموني ۽ ڪنهن بيءَ فطرت جو ماڻهو آهيان. زندگي يا زنده رهڻ جو منهنجو معيار ئي نرالو آهي. صبح واري واقعي کي جنهنکي تون منهنجي بي عزتي ٿـو چوين، انهيءَ جو مون تي تر جيترو به اثر نه آهي. صبح جو ڪجهه ٿيو اهڙين ڳالهين پٺيان جيڪڏهن ماڻهو وچڙندو رهي ته جيڪر زندگي ئي اڌوري وڃي رهندي، ان ڪري منهن جي خيال ۾ ته ڪنهن ڳالهه تي اٽڪي بيهڻ کان بهتر آهي ته انسان وڌندو رهي. انهيءَ ڪري آئون تو وٽ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آيو آهيان ۽ تنهنجي هٿان ڏاڙيوال مارائڻ چاهيان ٿو. ڏاڙيوالن جو موت مون لاءِ واڌارو آڻيندو، توسان اٽڪي بيهڻ مونکي ڪابه هٿي نه ڏيندو بلڪ الجهاءُ پيدا ڪندو مون هيءَ زندگي پنهنجي پاڻ بنائي آهي ۽ سپاهي مان انسپيڪٽر ٿيو آهيان، هر طرح جا ڏک ۽ سختيون سٺيون اٿم، زندگيءَ جي هر رخ جو تجزيو ڪيو اٿم ۽ گهاٽ گهاٽ جو پاڻي پيتو اٿم. ان ڪري حياتي گذارڻ جو رنگ ۽ ڍنگ منهنجو عليحده آهي. عقل ۽ طاقت کي پنهنجي پنهنجي جاءِ ۽ وقت تي استعمال ڪندو آهيان.

ڏاڙيوالن کي بيلي ۾ گهوائي ڌوبڌو انهن سان مقابلو ڪري کين مارڻ نه رڳو مشڪل آهي، پر جوکائتو آهي. اڳين به ٿي سگهي ٿو ته به يا چار سپاهي مقابلي ۾ مارجي وڃن ۽ ڏاڙيوال جهنگ مان فائدو وٺي ڀڄي وڃن. انهيءَ ڳالهه کي سپاهي به سمجهن ٿا، ان ڪري هو ڪڏهن به ڪونه چاهيندا ته قليل پگهار جي عيوض پنهنجي جان جوکي ۾ وجهن. تنهنڪان سواءِ ايڏي وڏي ذميداري کڻڻ لاءِ آءٌ پاڻ به تيار نه آهيان، بيءَ صورت ۾ اڳين به ٿي سگهي ٿو ته "چور ڇٽي وڃي، ۽ پاڳيو ڦاٿو".

ڏاڙيوالن يا غدارن کي هميشه عوام جي هٿان يا سندن سهڪار هيٺ ماريو ۽ ختم ڪيو ويندو آهي. هنن چرين ۾ ايترو عقل ۽ سانجهه نه آهي، ان ڪري پبلڪ سان بگاڙي ويهندا آهن، ۽ غريبن کي خواه مخواه

چيچلائيندا آهن. پوءِ ماڻهو به ساڻن نفرت ڪندا آهن ۽ پوليس جي مدد سان سڳهو ٿي ڪين ختم ڪري وجهندا آهن. ٻيءَ حالت ۾ جيڪڏهن سنڌن رويو عام پبلڪ سان سٺو هجي ۽ پبلڪ ساڻن تعاون ڪرڻ شروع ڪري ڏئي ته پوءِ ڪين مارڻ ڏکيو ٿي پوندو آهي، ۽ ڏاڙيوالن سان چڱا مڙس ۽ غدارن سان حڪمران ٿي پوندا آهن، منهن جي بردباري ڏس پنهنجي بي عزتيءَ کي درگذر ڪري مقصد کي حاصل ڪرڻ لاءِ توسان ڪلهوڪلهي ۾ ملايو ويٺو آهيان ۽ اها پڪ اٿم ته هو معمولي ڳالهه، ٿان توهان سان مرڻ مارڻ لاءِ تيار ٿي ويا هوندا، بلڪ انهيءَ ڳالهه کي هو ۽ساري نٿا سگهن، ان ڪري سگهو ئي تو سان ٽڪرائبا، ان لاءِ توکي آءٌ تيار پيو ڪيان ۽ڪو يقين اٿم ته، هنن جو تنهنجي هٿان خاتمو ٿيندو.

تنهنکان پوءِ بندوق جا ٻئي نال پري هڪ ٻئي پٺيان ٻئي فائر ڪري مونکي سمجهايائين، انکان پوءِ بندوق منهنجي هٿ ۾ ڏئي، چار فائر منهنجي هٿان ڪرايائين ته جيئن عملي طور بندوق چوڙڻ جي مونکي خبر پوي ۽ چوڻ لڳو ته اهڙا هٿيار وقت تي ڪم اچڻ لاءِ آسان هوندا آهن. تنهن کان پوءِ موضوع بدلائي چوڻ لڳو ته اڄ مون تو بابت به انڪوائري ڪئي آهي، جنهن مان تمام حيرت انگيز معلومات حاصل ٿي آهي، مونکي صبح ٿي انهيءَ ڳالهه تي حيرت هئي ته تون ڪيئن مٺي، تنهنجي پهلي ۾ ۽ سال جي وٿاڻ ۾ چيا. تنهن کان سواءِ

تنهنجي رنگ ۽ جسماني بيهڪ پڻ مونکي حيران ڪيو ان ڪري مون تو بابت پڇا ڳاڇا ڪئي، واقعي تنهن جي چاچي تو سان انتهائي ظالماڻو سلوڪ ڪيو آهي، اگر تون چاهين ته توکي چاچهين کان تنهنجي حق وٺي ڏيڻ لاءِ آئون هر ممڪن مدد ڪرڻ لاءِ تيار آهيان، تو مونکي ڪافي متاثر ڪيو آهي، ان ڪري تو سان مدد ڪرڻ ۾ خوشي حاصل ڪندس.

”نه، تنهنجي مهرباني اهو چاچا جو ۽ منهنجو گهرو معاملو آهي، تنهنکي في الحال آءٌ نبيرڻ نٿو چاهيان. آءٌ اڪيلو سر آهيان، منهنجون ضرورتون به ٿوريون آهن، تنهنکان سواءِ منهنجي خيال ۾ ته اجا حالتون اهڙيون آهن، جو انهيءَ مسئلي کي اجا نه ڇيڙيو وڃي ته بهتر آهي. جيڪڏهن وقت جي اهڙي تقاضا ٿي به ته، مون کي الله ۾ ڪامل يقين آهي ته جيڪڏهن مون کي صدمن سهڻ لاءِ صبر ڏنو اٿس، ته پنهنجي حق حاصل ڪرڻ لاءِ ايتري طاقت به ڏيندو، جو پنهنجي سر پنهنجي ٻانهن جي زور تي پنهنجو ورثو حاصل ڪري سگهان.“

مون ڏي نهاري ڏکهو ساهه کڻي چيائين ته اهڙي ساڳي آج جيڪڏهن ڪنهن به ٻئي ماڻهوءَ کي ڪريان ته هوند خوشيءَ ۾ ڪونه ماپي ها، ليڪن تون عجيب ماڻهو آهين، اڃا تون نوجوان آهين ۽ رت گرم اٿئي، انهيءَ ڪري انهيءَ ڳالهه کي اهميت ڪونه ٿو ڏين، موقعي مان فائدو وٺڻ گهرجي. اها ئي عملي زندگي آهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انسان کي موقعا بار بار نہ ملندا آهن. وقت وڃائڻ کان پوءِ انهيءَ ڳالهہ جو سڄي زندگي افسوس ٿيندو آهي. حساب تہ ڪر ڪيڏي نہ وڏي ملڪيت آهي. هڪ واري تنهن جي هٿ ۾ اچي وڃي تہ پوءِ باقي توکي ڇا کپي.

انسپيڪٽر جي انهن ڳالهين سان ساهل جي موت جي گهاءَ دل ۾ مانداڻ ڪئي ۽ ياڳل جو ڪنڊو بہ دل ۾ چڀڻ لڳو، اها پڪ هيم تہ هوءَ بہ مون وانگر ساڳي ويڌن ۾ قاتل هوندي. ڇاڪاڻ جن جي ڪيل ظلمن ۽ بي عزتين دماغ ۾ ڪورا ٻاري ڏنا، ان ڪري انهيءَ مهل منهنجن اکين ۾ رت تري آيو. سڄي بدن ۾ بيچيني ڦهلجي ويئي. سو انهيءَ موضوع کان چند چڙائڻ لاءِ چيومانس تہ هاڻي جيڪڏهن وٺاڻ تي هلين تہ توکي ماني کارايان، بي ڪا مون مسڪين جي ذمي ڳالهہ ڪرين تہ بہ تنهن کي بجا آڻڻ لاءِ آءٌ تيار آهيان. ڇاڪاڻ عبدالله کي منهنجو انتظار هوندو. ڏاڙيوالن جي ڪري هنکي منهنجي تمام گهڻي چنتا هوندي، تنهن ڪانسواءِ هنکان موڪلائي يا ڪيس ڪجهہ ٻڌائي بہ ڪونہ آيو آهيان، زندگي رهي تہ وري ملنداسون، ائين چئي آئون اٿي ڪڙو ٿيس. پاڻ بہ اٿي بيٺو. بندوق ۽ ڪارتوس مون سنڀاليا. پاڻ هيٺ لهي گهوڙي کي ڪاهي آيو، مون سان هٿ ملائي موڪلايائين. پوءِ گهوڙي تي چڙهي روانو ٿي ويو ۽ مون بہ پهو ورتو ۽ وٺاڻ ڏي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

روانو ٿي ويس.

اڃا رات گذري پئي هئي ته مال کي ڏهيءَ ٻيلي ۾ پهرائي ڇڏيوسون ۽ سڄ اڀرڻ کان گهڻو اڳ اسين وڻن مان نڪري وياسون. مون وڻن کان اتر طرف ٻهي جي پرسان آسري لون، جي گهاٽن ۾ هڪڙي ڪڏڻي وانگر پيهي ناهي، ان تي سرن جا ۽ ڪانهن جا پن وجهي پنهنجي رهڻ لاءِ آستانو ناهيو ته جنئن ٻهو وڻي پنهي پاسن کان ڪير به اچي ته ان تي نظر رکي سگهجي. ۽ هو ڏسي نه سگهي اهڙيءَ طرح چاچي عبدالله وڻن کان ڏکڻ طرف ٿورو پانوجرو ڪري وڻن جي آڙ ۾ پيهي ناهي، جيئن وڻن جي در تي نظر رکي سگهجي. وڻن ۾ ڏڌ ولوڙڻ ۽ ماني پچائڻ، جو ڪانئو ڪم هو، ان ڪري چاچا عبدالله ڪير ڪٽي، بجاءِ بند کان ٻاهر جتوڻن کي ڏئي ايندو هو ۽ ماني، ڏڌ ۽ مکڻ ڪٺي ايندو هو.

اسان کي ڪو گهڻو وقت انتظار ڪونه ڪرڻو پيو هڪڙو ڏينهن اڃا گذريو ته ٻئي ڏينهن ٽيهريءَ ڏاري، پهي ۾ الهندي طرف کان چئن پنجن ڄڻن جو دڦڪ ڏسڻ ۾ آيو. آءُ اڳيئي گهات ۾ ويٺو هوس، سو بندوق ڪٺي هٿ ۾ ڪيم، درجن کن ڪارتوس ور ۾ وجهي پيهي ڇڏي، لڪندو ٿورو اڳڀرو، پن جاڙن ٻيرن جي آڙ وٺي ويهي رهيس. ٿوري دير ۾ همراه به اچي ويجها ٿيا، بندوقن جي زور تي هڪڙي پاڳتي ڪسي سونهون ڪري وڻن تي حملي جي نيت سان وڃي پئي آيا، جڏهن

سچو چاڙهيو ياڳيو ۽ ٻه ڏاڙهي وارو ٿورو واڌائو ٿيا ۽ ٻوڏيان ٻه چڱا منهن جي مهاڙ ۾ آيا، تڏهن مون هڪ ٻئي پٺيان ٻه ڏک هٽي پوين ٻن همراهن کي ڏاهي وڏو منهنجا فائر بلڪل اوچتو هئا، اها ڳالهه شايد سندن وهم گمان ۾ به ڪانه هئي. ان ڪري اڳين همراهن به ڏاهوڙ ڪائي ياچ ڪاڏي، انهيءَ وچ ۾ سچوءَ چانڊئي کي وجهه ملي ويو، تنهن يڪدم پهو ڇڏي وڻن ۾ ڪهت هنئي ۽ گولي ٿي ويو. مون به اها جاءِ ڇڏڻ ۾ دير نه ڪئي، هڪ وڏو چڪر ڪاٽي وري اچي ساڳيءَ ڀِڪيءَ تي چڙهي ويٺس، جتان ٻئي تي ڪريل رهزن صاف نظر پئي آيا. منجهن اڃا پڇڻ ڪونه هو. ٿوري مفاصلي ۾ ٿلهن چرن وارن ڪارتوسن شايد سندن زندگي ختم ورتي هئي. سگهوئي ايرندي ڪان به فائر ٿيا. سوچيم ته هاڻي همراهن پاڻ سنڀاليو آهي ته سگهي ٿو ته موت ڪائين، ايتري ته ٻڪ هيم ته هڪواري پوئتي ڪريل همراهن جي سار لهڻ لاءِ واپس ضرور ايندا. اوچتو منهن جي بلڪل پرسان هڪ ٻئي پٺيان ٻه فائر ٿيا. هڪڙي گولي ته مون ڪان ٿي فٽ کن متان لنگهي ۽ آسري لئن جا ڏار چيريندي وئي. لئن جو ٻور مينهن وانگر پيهيءَ تي وسڻ لڳو. دشمن صفا سر جي متان اچي پهتا هئا، پيهيءَ ڏانهن لهي پڇڻ جيترو وقت به مون وٽ نه هو. هاڻي شايد ڪين عقل آيو هو، جو پهو ڇڏي، پهي جي پرسان جهنگ اناڙي پنهنجي پوئتي ڪريل ساٿين

ڏانهن وڃي رهيا هئا، اها منهنجي بدقسمتي هئي جو، هو ٻنهي ئي جي پرئين طرف بجاءِ مون واري پاسي کان لنگهي رهيا هئا، منهن جي پٺيان حالانڪ لئن جي هڪ گهاٽي جهڳٽي ۾ هئي، تنهن هوندي به اکيان موت ۽ زندگي جو سوال هو. ان ڪري آءٌ بلڪل بي جان ٿي ليٽي پيس. بندوق منهن جي کاٻي پاسي کان پئي هئي، منهنجو ساڄو هٿ مٿانس رکيل هو. فائرن کان پوءِ جڏهن سانت اچي ويئي ۽ پکين جي ڦڙڦڙاهٽ به ختم ٿي ويئي، تڏهن، همراهن جي چرپر جا آواز اچڻ لڳا، سندن احتياط هوندي به سڪن پنن ۽ ڪانين تي سندن پيرن ڪي ڪجهه آواز پيدا ڪيا ٿي. منهنجي پٺيان کان گهندي ڏئي اچي لانگهائو ٿيا، هٿن ۾ بندوقون هين ۽ ڪونگڙا ٿي آهستي آهستي هڪ ٻئي پٺيان جڏهن مٿيا تڏهن مونکي به ساهه ۾ ساهه پيو ۽ دل ۾ چيم ته آءٌ بدقسمت پاڻ کي ٿو چوان، ليڪن ڪٿي هنن موذين کي به ڪنيو وتي. سو نڪا ڪيم هم نڪا تم بندوق هٿ ۾ ڪئي پوئين همراه تي نال خالي ڪيم، پر ٻئي فائر ڪرڻ جو موقعو نه مليو، چاڪاڻ جو اڳيون همراه منهنجي توقع کان وڌيڪ ڦڙتيلو ثابت ٿيو. هڪڙو ته فائر بدڻ شرط زمين تي سمهي پيو، ٻيو ته گهمري کائي جنهن لئن جي جهڳٽي ۾ آءٌ هئس اوڏانهن منهن ڪري بندوق جو منهن کولي چڏيائين. ڌوهه....ڌوهه....ڌوهه....

بندوق تي جهڙو پٿو چڙهي ويو. اهو سنو ٿيو جو مون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪي به سمڪ اچي ويٺي، جيئن ئي اڳيئين همراهه زمين تي پاڻ چڙهيو، تيئن مون به ٽپ ڏئي پيهيءَ کي چڙهي ڏنو. بلڪ زمين تي ڪيمنديون پائينديءَ ٽوررڙو ترڇو ڏي فائرن جي زد مان نڪري ويس. بيءَ حالت ۾ منهنجو سمورو گوشت پوٽين جي صورت ۾ وڻن جي چوٽين تي ڇهتيل هجي ها ۽ پٺي ڏينهن، ڪانگن، سرڻين ۽ ساٿيائن جي لاءِ عيد هجي ها. هاڻي منهنجو رخ چاچي عبدالله جي پيهي ڏانهن هو. جڏهن آءٌ اتي پهتس ته پاڻ پريشان حالت ۾ پيهيءَ ڪان هيٺ ٻيٺو هو. مون کي ڏسي منهن تي سرهاڻ اچي ويس ۽ پڇڻ لڳو ته ٻچيو آهين؟ فائر صفا تنهن جي پيهيءَ وٽ هئا، مون سموري ڳالهه ڪري ٻڌائي مانس ته ٽي ڇٽا ختم ٿي چڪا آهن ۽ باقي هڪڙو رهي ٿو. تنهن تي چيائين ته اها ڳالهه وڌيڪ خطرناڪ آهي. هيءُ پيلو آهي، هتي چئن ماڻهن کي مارڻ ته سولو هو، پر هڪ ماڻهو جيڪو ڏهن پيلي ۾ لڪي وڃي ته ڪنهن وقت به اوچتو پاڻ تي حملو ڪري پاڻ کي نقصان رسائي سگهي ٿو، تنهنڪان سواءِ جيڪڏهن في الحال پرين ۾ ڪندي هليو ٿو وڃي ۽ وري اوچتو پاڻ تي حملو ڪري ته پاڻ بي خبري ۾ مارجي وينداسون. هي مرون آهن پنهنجي زندگيءَ تان آسرو ڪنيو وٺن، سو پلاند ضرور ڪندا آهن. تنهن تان مون چيومانس ته چاچا فڪر نه ڪر ڏنو ويندو.

شام ٿي چڪي هئي سال وٿاڻ ۾ گهڙيو پئي. مال

ڪي واڙن ۾ سھيڙڻ اسان جي وس کان ٻاھر ھو. وٿاڻ جي پرسان ئي فائرن جي آواز تي مال ۾ رنڀو رنڀ ھئي ان ڪري ھاڻي نہ وٿاڻ ڪي گولھڻ نہ دشمن لاءِ ڏکيو نہ ھو. ھونءَ بہ وٿاڻ جي آس پاس نہ ٻيلو ھو. ٻيلي جا ٿاھر ڊور تن جو اسان ڪي بہ وٿاڻ ۾ ڪونہ ٿي ڏنو، سي ڏٺيون نہ واڙن ۾ آيون ٿي ۽ رنڀون ڪري ٻاھر نڪري ٿي ويون. مال سان اھا ويڌن اسان بہ پئي ڏٺي ليڪن وس کان ٻيوس ھئاسون. ڪافي وقت کان نہ ھمراہ فائر ٿي ڪيو ۽ نہ ئي وري ڪا سندس چرپر ٻڌڻ ۾ ٿي آئي، تانجو ڏينھن پنھنجا وارا وڄائي موڪلائي ويو ۽ رات ڪنب ڪولي سڄي ٻيلي ۾ انڌيرو ڦھلائي ڇڏيو جيئن نہ ٻيلو اسان جو ساٿي ھو ۽ اسين بہ سندس حال پاڻي ھئاسون، ان ڪري ٻيلي جي گھگھہ اونداھي رات ۾ اسان جي نظر پري پري تائين ٿي وئي. اسان پنھي جون اکيون وٿاڻ جي در ۾ کتل ھيون ۽ ڪن ڪڙا ھئا، ليڪن دشمن جو ڪوبہ پتو ڪونہ ٿي پيو، مال ۾ ناپر اچي ويئي ھئي، پڪي پڪڻ بہ چپ ھو. ھر طرح سانت ئي سانت ھئي، تان جو چنڊ بہ اچي اڀريو شايد چنڊ جي سترھين يا ارڙھين تاريخ ھئي، جڏھن چنڊ بہ ڪافي مٿي چڙھي آيو ۽ چانڊوڪيءَ وڻن جي ڇيدارڻ مان ڇڻي ڌرتيءَ تي نور پئي پکيڙيو، ان وقت مال ۾ بہ ٿاھ پيو ۽ اسان بہ وٿاڻ جي در وٽ ھڪ پاڇولو پٽڪندي ڏٺو، چاچي عبداللہ مونکي ٺونٺ ھنئي ۽ مون بہ ھاڪار

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ ڪنڌ ڌوڻيو. مينهون ته وٽاڻ ۾ ئـي هيون. ليڪن ڏٺيون آهستي آهستي هڪ ٻئي پٺيان ڏچنديون ڏچنديون ٻاهر نڪرنديون آيون ۽ بجاءِ ٻيلي ۾ ڪڙجـي وڃڻ جي اتي ئي همراه جي چوڌاري ڪڙجي ويـون، سندن پڇ ڏاڍيءَ تي ويا ۽ ڪنڌ هيٺ ڪري ڪرن سان ٻڪيون اڇلائڻ شروع ڪري ڏنائون. سندن ناسن مان اندي ءَ ٻـلان جـي ڦوڪن جهڙا آواز پئي آيا. ڏسندي ڏسندي سڱن کي نمائي ڏٺيون همراه کي ويجهو پونديون ويون. سگهو ئي همراه به محسوس ڪري ورتو ته ڏٺيون ڪيس گهيري چڪيون آهن ۽ گهيري کـي سوڙهـو ڪري رهيون آهن. سو پنهنجي يقينـي ۽ خوفناڪ مـوت کي سيڪنڊن جي مفاصلي تي ويجهو ڏسي هن ذليل انسان بندوق جو منهن ڪولي ڇڏيو ۽ ڏائڻ ٻاهر وسائڻ لڳي، آناً فاناً هڪڙو سان، ٻهڙو ۽ ٽي ڳٽون زمين تي وڇائجي ويون ۽ ڦٿڪڻ لڳيون. مال ۾ ڌاڪـوڙو پئجـي ويو، هرهڪ ڀور پنهنجي منهن جهنگ ۾ ٽڙي پکڙي ويو، ويندي مينهون جيـڪي واڙن ۾ اندر هيون، سي به وٽاڻ جا لاڪڙ ڀڃي ۽ لوڙها ڦاڙي ڀڄي ويون. ٿـوري دير اڳـ ۾ جيڪا ٻيلي ۾ خاموشي ڇانيل هئي، سا ٽٽي چڪي هئي، آرام سان پنهنجن آستانن ن ويٺل پکي پنهن جا آکيرا ڇڏي کنيل فضا ۾ لامارا ڏئي ۽ وڻن ۾ گهتون هڻي رهيا هئا، بيگاهه رات جو بندوق جي انڌا ڌنڌ فائرن وڻن ۽ زمين کي ڌوڏي ڇڏيو هو، بالڪل طوفان وارو

ڏيک هو.

بي زبان ڳڳدامن جو حرام موت اسان جي سامهون پئي ٿيو ۽ دشمن کي ڏسي به رهيا هئاسون، اهو سڀ ڪجهہ چاچي عبدالله جي طبيعت ۽ فطرت جي خلاف هو، ڪنهن ديور کي ڪير رهڻ ڏئي، ۽ چاچو عبدالله برداشت ڪري اهو نا ممڪن هو. سو چاچو ڪهاڙي هٿ ۾ ڪري پيهي ۽ تان لهي پيو. ترت ئي لامارو ڏئي مون به ڪارائي مان جهلي ورتو ۽ پيهي ۽ تان به لهي آيس. ڪاوڙ ۾ سندس ڪارائي ته ڇا پر سارو جسم باهہ وانگر ٻري رهيو هو. ڪاوڙ ۽ غصي ۾ نازڪ وقت کان بلڪل بي پرواهہ ٿي اڳتي وڌڻ جي ٿي ڪيائين، ليڪن منهنجن تمام گهڻين منٿن تي آخر ڍرو ٿي پيو، سو وري ڪيس به پيهي پيڙو ڪيم ۽ آءٌ به مٿي چڙهي آيس.

موذي بندوق جا فائر ڪندو، وٿاڻ ۾ گهڙي ويو. جيئن ته اندر ڪير هو ئي ڪونہ انهي ۽ ڪري ساڳي حالت ۾ فائر ڪندو ٻاهر نڪري آيو ۽ وٿاڻ جي در وٽ بيهي رهيو. اسين به گهات ۾ ويٺا هئاسين ليڪن رهزن اهڙو ڪو موقعو ئي ڪونہ ٿي ڏنو، آخر گهڻن ئي خالي فائرن کان پوءِ ذليل اهو ڪجهہ ڪيو جنهن جي هڪ ظالم ۾ توقع رکي سگهجي ٿي. ڇا ڪيائين جو ماچيس ڪڍي وٿاڻ جي لوڙهي کي باهہ ڏئي ڇڏيائين ورهين جي بٺ لوڙهي کي باه تهہ تائين وٺي ويئي، باهہ جون چڻنگون آسمان کي ڇهڻ لڳيون، سڪن سان ساوا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻيڙن جا وڻ ٻه سڙڻ لڳا، سنڌن ڏار تاڪ ـ وڙا ڪاٽڻ
ڪرڻ لڳا. چئني طرفن دونهون پکڙجي ويو. اسانجي
آستاني کي اسانجي اکين اڳيان دشمن ساڙي ۽ ٻاري
رهيو هو، سو اها ڪيفيت اسان کي ٻه ٻاريندڙ هئي.
تنهن ڪري چاچي عبدالله کي رکي رکي جو جوڄڪيون
ٿي آيون ۽ ڏند ڪرٽي رهيو هو، گهڙيءَ گهڙيءَ پيچي
ٿي ايو ٿي، ٿي ويو! آخر چلي ٻيو، چيائين: ”محمود!
هينئر تون وري شايد ساڳيءَ ناماڻيءَ نک تي وينو آهين؟
مونکي ساڳيو پراڻو ٽپڙ ٿو ڏسڻ ۾ اچين!“
مونکي اکين ۾ پاڻي چلڪي آيو، نس نس کي ٻاه
وٺي ويئي عام حالت ۾ چاچو مونکي بابا پٽ ڪري
ڪوٺيندو هو اڄ وري ٻيو دفعو منهنجو نالو سنڌس وات
مان ٻڌو هئم، شايد کيس مايوسي وٺي ويئي هئي. اها
ٻه حقيقت آهي ته محبت هر وقت ياد هوندي آهي، سو
هينئر به پاڳل مونکي هانوءَ ۾ سمايل هئي، اهو ئي وڏي
۾ وڏو سبب هو جيڪو مونکي ابهري قدم ڪٽڻ کان
روڪيو وينو هو. چاچو عبدالله به شايد پنهنجي چيل
لفظن تي نادم هو ان ڪري چپ وينو هو. ٻاه پنهن
جي عروج تي هئي، ساون وڻن جي سڙڻ ڪري تاڪوڙا
۽ ڌماڪا هئا. بلڪل زلزلي جهڙو ڏيک هو. بندوق
جا فائر بند ٿي ويا هئا، ڌاڙيوال، خبر نه پئي ته ڪيڏي
مهل ڪيڏانهن هليو ويو هو! ٻاه جيتري روشني ٿي
ڪئي، انهيءَ کان وڌيڪ ساون وڻن جي دونهين جا

ڏيکاري نه ھنيا ۽ پکڙندا ٿي ويا، انھيءَ وقت مون کي احساس ٿيو تہ سٺو موقعو وڃائي ويٺو آھيان، دونھين ۽ باھ جي روشنيءَ جي ڪري وٽ مان فائدو وٺي لڪي لڪي دشمن جي ويجھو اچي ڪيس ماري سگھيس ٿي، ليڪن منھنجو ذھن ٻئي وھڪري ۾ وھي ويو ھو، ھن وقت ان تي سوچڻ ۽ افسوس ڪرڻ بيڪار ھو، جيئن تہ باھ بہ اسان ڏانھن سرندي ٿي آئي ان ڪري مون بندوق ڪنڌ تي ۽ آھستي ٿي پٺيءَ تان لھي آيس ۽ چاچو بہ ھيٺ لٿو، اڳيان آءٌ ٿيس، منھنجي پويان ھو بہ پٺي آيو، آھستي آھستي چپ چاپ ٻئي اچي بند تي چڙھياسون ڪچيو پڇيو اسان مان ڪنھن بہ ڪونہ ٿي، مون ڪي صرف سندس پيرن جي ھلڪي دٻڙاٽ مان خبر پئي ٿي تہ چاچو پٺيان اچي پيو! جيتوڻيڪ تن ڏاڙيوالن ڪي فنا ڪري چڪو ھوس، تنھن ھوندي بہ چاچي اڳيان، پاڻ کي ڏوھاري ٿي سمجھيم! چاڪاڻ جو وٺاڻ سڙي ويو ھو، جيڪو بلاشڪ چاچي عبدالله جو سالن کان آستانو ھو ۽ سندس محنت ھئي.

ان وقت منھنجي حالت جنگ مان شڪست کاڌل سپاھيءَ جھڙي ھئي، انھيءَ ڪري چاچي سان اکيون چار ڪرڻ لاءِ تيار نہ ھوس! بند ڏانھن وينديء وينديء ھڪڙي ڳجھي سوچ دماغ ۾ اچي چڪي ھئي جنھن تي جيترو ويچار ٿي ڪيم اوترو پڪو وڌندو ٿي ويو، بند تي چڙھڻ کان پوءِ چاچو ھڪ وڻ جي ڇانو ۾

ويٺي رهيو، ڪيس اٿي ٻيهندو ڏسي چيومانس ته چڱو خدا حافظ حياتي رهي ته وري صبح ملندا سون. اٿين ڇٽي مون اڳتي قدم وڌايا. چاچي عبدالله پڇيو ته ابا ڪيڏانهن ٿو وڃين؟ جواب ۾ مون صرف ڪنڌ پوئتي ورايو ۽ پيرن جي رفتار سائي رهي. سو چاچو اٿي نٿي ويهي رهيو ۽ آءٌ وڪون وڌائيندو هليو ويس. هاڻي منهنجي منزل پاڙوٽ وارو پتڻ هو، جيڪو اتان ڪان ڇٽن ميلن جي پنڌ تي هو. اهو ئي درياءَ جي هن پار وڃڻ لاءِ ويجهي ۾ ويجهو پتڻ هو جيئا سڀ پري پري پنڌ تي هئا. درياءَ ۾ چاڙهه هو ان ڪري سڪل ڪاٺيءَ يا ڪنهن ٻئي ترهي تي چڙهي پار پوڻ مشڪل هو، انهيءَ ڪري امڪان اهو ئي هو ته باقي بچيل ڌاڙيوال به پتڻ تي ضرور ايندو. هاڻي اڪيلي سر سنڌس اسان واريءَ ڪنڌيءَ تي رهڻ ناممڪن هو. اگر رهي ٿو ته جلدئي ماريو ويندو. هڪڙو ته هيءُ اڻ ڄاتل هو، ٻيو ته ڌاڙيوال چار هئا ان ڪري پاڻين ۾ ماڻهوند ماڻهن سان به بندوقن جي زور تي ڦٽايو ويٺا هئا، پوليس به سندن ڪڍ هئي انهيءَ ڪري پڪو يقين ٿي ٿيو تي همراه پار پڄڻ جي ڪندو نه ته هن ڪنڌيءَ وارو بيلو ڪيس ڪاٺي ماريندو.

اجهان رات ڳڌ پيئي هئي ته آءٌ پتڻ تي اچي پهتس ۽ آڙ وٺي ويهي رهيس، هاڻي انتظار جو گهڙيون هيون جان ٿورو ٿري ته بڪ به اچي ورايو. گذريل ته پهريءَ ڪان هڻ هٽان ۾ وقت گذريو هو. هيستائين ته موتمار

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مقابلي ۾ ٻڪ ياد ٻہ ڪونہ هئي ليڪن هاڻي تہ صفا سڌائڻ تي سنڌرو ٻڌيو بيٺي هئي تنهن هوندي بہ ٻڪ جي تہ خير ڪا اهميت ڪانہ هئي صرف اهو ئي خيال هو تہ متان دشمن بچي وڃي ۽ موقعو وٺي ڪو نقصان نہ پهچائي انهيءَ هر ڪر ۾ ڪاٻہ چرپر ٿي ٿي يا ڪو پن ٿي ڪڙڪيو تہ بہ ڪن ڪڙا ٿي ٿي ويا، تان جو پنيرا ڪو اچي ٿيو ۽ اونده تي سوجهرو غالب پوندو ويو آخرڪار سج بہ ڪني ڪڍي. هاڻي منهنجي لاءِ هڪڙو ٻيو مسئلو پيدا ٿيو هو. اها تہ خبر هيم تہ ٻيڙيءَ وارا هن ڪنڌي جا آهن. ٻهريون پور اتائين ڪٿي ايندا ۽ پوءِ هتان اچي پور پريندا ليڪن هن ڪنڌيءَ وارن مسافرن کان ڪيئن پاڻ کي لڪايان؟ اڪثر ماڻهن جي عادت اها آهي تہ ڪنهن بہ ماڻهوءَ کان پوريون خبرون چارون نہ وٺن تيسين چڏين بہ نہ. ٻيو خطرو تہ انهن مان ڪونہ هوپر پاڻ وٽ ماڻهن جو ڳوڙهہ بہ مناسب ڪونہ ٿي سمجهم. هوڏانهن همراه، جنهن جو انتظار هو، تنهن جي اچڻ جو ڪو اجان جهونڪو بہ نہ هو، جيئن دير ٿيندي ٿي ويئي تيئن وسوسا وڌندا ٿي ويا. هاڻي هن ڪنڌيءَ مان پور ڪٿي ايندڙ ٻيڙي بہ نظر پئي آئي. اڄ بہ درياءُ موج ۾ هو. ميلن ۾ پکڙيل پاڻي ئي پاڻي ۽ اڻ ڪٿ ڇوليون هيون! صبح جو ٽائم هو، ٻيڙي جيئن ويجهو ايندي ٿي تيئن عجيب ۽ دلچسپ نظارو ڏسڻ ۾ ٿي آيو!

منهنجا حواس بيدار هئا، اکين چئني طرفين جائزو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڀڄي ورتو. ڀريان ڀهو ونيو هڪ چيچ پئي آئي. ڪافي مرد ۽ زالون ۽ ٻار به هئا، ساڻن ڳئون مڱڻهار به هئا، جن سان شرنايون ۽ دهل به هئا، ڀهريان چپ چاپ پئي آيا نڪو هئا ڳيچ نڪو دهل ۽ شرنايون تي وڳيون. ليڪن جڏهن پنهنجو ڪي ويجهو آيا، ٻيڙي به سامهون ڏنائون تڏهن ڳيچ به شروع ٿي ويا ۽ وڄت به ٿي ويئي. صفا انهي قائم تي همراه، جنهن جو آءُ گهوڙو هوس، سو به ٻيلي مان نڪري ٻهي تي چڙهيو! سندس رخ ۽ توجهه چيچ ڏانهن هو، جيئن ته مون کي ويجهو هو تنهن هوندي به ڏڪ کي يقيني بنائڻ لاءِ آهستي آهستي سندس پنيان پيس، سگهوئي همراه چاچين کي هيسائڻ ۽ مٿن ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ هوائي فائر ڪيو. سندس بندوق مان اڃان دونهون پئي نڪتو ته هڪ ٻئي پنيان مون به مٿس ٻئي نال خالي ڪري ڇڏيا. ويجها ڏڪ هئا، انهيءَ ڪري بندوق سندس زندگي جهڙي ورتي هئي. بندوق هٿ ۾ هئس پاڻ اونڌو ٿي وڃي ڦهڪو ڪيائين!

چاچي ويچارا پري هيسجي بيهي رهيا. هنن کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه پئي اچي ته ڪير به ڪونه! تي سگهي ٿو ته ساڻن ننگ ۽ ٻار هئا، ان ڪري بيهي رهيا! مون وڏي ڪين چيو ته توهان ڳڻتي نه ڪيو، وڃو، وڃي پتڻ چڙهو ۽ مهاڻن کي چئجو ته لاش کي ڪير به هٿ نه لائي، پوليس اچڻ واري آهي. ٻيڙي به ٻڌي ڪري چڪي هئي، پر آءُ اوڏانهن ڪونه ويس، همراهن ويچارن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي منهن تي رونق اچي وئي. ٿي سگهي ٿو ته هو منهنجا شڪر گذار هجن ليڪن اصل ۾ ته هنن جو مون تي احسان چئبو، جو الائجي ڪٿان غيب مان ان موقعي تي آيا، جو ڊاڙيوال جو توجهه هنن ڏانهن ٿيو ۽ مون کي ان جي مارڻ ۾ آساني ٿي. وڌيڪ هنن به ڪجهه ۽ نه وري مون ئي کانئن پڇيو ته گهوٽ پرڻائي آيا آهيو يا پرڻائڻ وڃو ٿا؟ ڊاڙيوال واريون گوليون ۽ رائفل مون کڻي ۽ موٽ ڪاڏيم. جڏهن آءٌ جوءِ ۾ پهتس تڏهن باهه وسامي چڪي هئي. ڪٿي ڪٿي آڏو ڪين ۽ ڇپڙ ڪانئين مان دونهان پئي اٿيا. باهه اٽڪل ٽي چار فرلانگ ٽن طرفن کان ساڙي وسامي وئي هئي. چئنئن طرفن لوٽ ڪارين ڪانئين وارا وڻ هئا. رڳو چار ۽ ڪارٽ هئي، وٿاڻ وارن پنن تي چاچو عبدالله ديوانو بڻيو بيٺو هو. پر وارن وٿاڻن تان ڪنهن پڪيءَ به لڙي ڪونه نهاريو هو. ڪالهه ته پهريءَ کان وني فائرنگ هلي هئي، هيڏا سارا دونهان ٿيا، آسمان تائين باهه جي ڇپي ويئي ڪيئن ڪنهن کي خبر نه پهتي هوندي؟! ليڪن جتي باهه پري اها جاءِ جلي!

چاچي عبدالله منهنجن پنهي ڪلهن ۾ بندوقون ڏسي پري کان ٻوڙي اچي پاڪر وڌو، پئي ٺپري چيائين ته هاڻي ڪنيو اٿيون، ابا جيڪڏهن هيءُ مردود نڪري وڃي ها ته ائين سمجهان هان ته پاڻ ڪنيو نه آهي، هاراڻيو آهي! ليڪن هاڻي ڀلو ٿيو. ڀلا ٻڌاءِ ته ماريو ڪٿي؟ مون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چيو ته ”ٻتڻ تي“.

”ڀاڻوٽ واري ٻتڻ تي“

مون چيو ”ها“.

”ڀلا ڏي خبر چاچا ڪلهه ماني ٻه ڪاڏي اٿئي يا نه؟“ مون پڇيومانس.

نه ڙي ابا! مانيءَ جو ڪنهن کي هوش آ؟! هتي ته جو ڪجهه هو، سو ٻري سڙي ويو. ٻاهر آءٌ ٻه ڪوته ونس. اول ته هڙي قيامت ۾ ڪنهن کي ٿي ماني ياد پوي! تنهن کان پوءِ مون کي ته تنهنجو فڪر هو، رات واقعي پيهيءَ تي مون کي، اڍين نه چوڻ ڪپندو هو. خدانخواسته اڄ توکي ڪجهه ٿي وڃي ها ته پاڻ تي سڄي عمر ملامت ڪيان ها.“ ائين چئي مون کي وڏو ڀاڪر پاتائين.

اسين اڃان انهيءَ ڳالهين ۾ هياسون ته ٻهي تي گاڏين جو آواز ٿيو. چاچي چيو ته ابا! پوليس اچي پئي آءٌ وڃي تو مال جي ڪيان، رات کان جيڏن تاهه ڪاڏو اتن، تيڏن اڃان ڏور ٻه ڪوته آيو آهي، وڃي تو تالو ڪري گڏ ڪريان، الائي گگدام کهڙي حال ۾ هوندا ۽ تون پوليس کي منهن ڏي. ائين چئي پاڻ ٻيلي ۾ پهري ويو.

وٿاڻ جي سامهون ٻهي تي پوليس جون گاڏيون قطار ۾ اچي بيهي رهيون. سڀ کان اڳ ۾ جيڪا جيپ هئي تنهن مان انسپيڪٽر عبدالرب وڏي شان ۾ فوجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انداز ۾ اٿوه. سندس بغل ۾ اگٽين وانگر نيٽ جو ننڍڙو لڪڻ هو ۽ يونيفارم پهريل هوس. هن کي ڏسڻ سان دل مان مرڪ نڪري چپن تي آئي ”ليون جهلي پولڙو، ڪتيو ڪاٺي فقير“ اچي ويو صاحب بهادر. سائس گڏ اڳٽين کان به وڌيڪ پوليس فورس هو. انسپيڪٽر جڏهن ويجهو آيو تڏهن مون ڪيس هٿ ڏيڻ جي ٿي، ڪئي ته پاڻ ڪئي ٻاڪر پاتائين پوءِ چيائين ته وٽاڻ ڪي سڙيل ڏسي مون کي گهڻو ڏک ٿيو آهي، پلا ڏي خبر ٻڌيو ته آهن، مون پوري ڳالهه الف کان وٺي ي تائين ڪري ٻڌائيمانس جڏهن چئني ڌاڙيوالن جو ٻڌائين ته مري چڪا آهن ته سندس منهن تي تمام گهڻي رونق اچي ويئي، پوءِ هلي ٿئي وٽاڻ جي ويجهي وارا لاش ڏنائين. صاحب فوٽو گرافر به پاڻ وٺي آيو هو، تنهن کان مختلف نمونن جا فوٽا ڪيرايائين هڪڙي ڳاڏي ننڍي صوبيدار سان پاڻوٺ رواني ٿي ويئي ته اتان باقي رهيل چوٽون لاش ڪٽي اچي. انسپيڪٽر ۽ ٻه ٻيا سندس نائب ٿيلهي مان ڪاغذ ڪڍي لکندا ٿي ويا. پنن مٿان پنا ڪارا ڪندا رهيا، اج تمام گهڻو خوش هئا. عبدالرب صاحب جا ٽهڪڙا کليءَ خوشيءَ جو مظاهرو ڪري رهيا هئا، جيئن ته آءٌ ٽڪل ۾ بڪارو هوس، ان ڪري پٽ تي ويهي رهيس.

پوليس آفيسرن جي ڪافي وقت تائين لکپڙه هلندي رهي. لکڻ سان گڏ ڳالهائيندا ۽ کلندا به رهيا، سندن گفتگو منهنجي سمجهه کان ٻاهر هئي چاڪاڻ جو ڪافي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لفظ اردو ۽ انگريزيءَ جا ٿي ڳالهايائون. ڪجهه وقت گذرڻ کان پوءِ مون انسپيڪٽر کي چيو ته مونکي ڏڪ، اوجاڳو ۽ بک لڳي آهي تنهن ڪانپوءِ سمجهان ٿو ته هتي منهنجي ضرورت به نه آهي، ان ڪري مونکي اجازت ڏيو ته آءٌ وڃي ڪٿي ماني به کائي ڌڻ جو بندو بست ڪريان. چيائين ته ها ها پلي وڃ "پر هڪڙو منٽ" چئي سندس ڊرائيور کي سڏ ڪيائين، جيڪو پوليس جو جمعدار ٿي لڳو سندس ٻانهن تي ڳاڙهيون پٽيون هيون. ان کي چيائين ته جيب مان ڪاغذن وارو لفافو ڪڍي اچ، اهو سلوٽ ڪري ويو ۽ جيپ مان خاڪي لفافو ڪڍي آيو. انسپيڪٽر لفافي مان هڪ قيمتي اجرڪ ڪڍي مونکي ڪلهن تي ڏيکاڙي الاجي ڇو اجرڪ پهرڻ سان منهنجو سڄو بت دروڙا ڪاڏي ويو، ڏينهن جا ڏنگ هئا جيڪي منهنجي سڄي بدن کي ڏنگي رهيا هئا. شاطر جي سياست ڏسي مونکي اکين ۾ رت اچي ويو، هيءَ به اهو ڪجهه ڪري رهيو هو جيڪو صدين کان ٿيندو ٿي آيو، آخر هئو ته انگريزن جو کيڏاريل سو هيءُ مون ڇٽ کي خوش ڪري رهيو هو، اجرڪ هونءَ ته گهٽيئي پلي پر ان وقت مُن کان موچڙي جو ڪم وٺي رهي هئي، آءٌ مڃان ٿو ته ان وقت منهنجي عمر به ننڍي هئي ۽ جهنگ جو رهاڪو هوس، ليڪن جيڪا ڇٽ مان معنيٰ ٿي نڪري اهو ڇٽ نه هوس. انسپيڪٽر پنهنجي خوش هجي ته هن مونکان پڇڪو ڪم ورتو پر حقيقت ۾ ائين نه هو، ڏاڙيوال ٻانهي پنهنجو

موت مئا هئا آءٌ هنن جو قاتل ڪونہ هوس. اصل ۾ مالوندن سان ڦٽائي هو پنهنجي عمر ڪٽائي ويٺا هئا. مون اجرڪ لاهي هتن ۾ ڪئي. انسپيڪٽر کي چيم تہ صاحب آءٌ ميجان ٿو اجرڪ گهوڙي چڙهندي گهوٽ کي بہ سونهي تہ مقام ڏي ويندڙ ميت تي بہ! مونکي پڪ آهي اڄ جيڪڏهن ڌاڙيوالن جي هٿان آءٌ مئل هجان ها تہ بہ هيءَ اجرڪ منهنجي مٿان هجي ها، تون موٽائي ڪونہ وڃين ها ۽ ڏاڍي ڏک سان چوين ها تہ هڪ غريب مالوند ظالمن ڌاڙيوالن جي هٿان مارجي ويو. هڪڙو ٻيو ڪيس مٿن داخل ڪري تون وري بہ ٻند ونيو ڊوڙندو وتين ها، تون جنهن خوشيءَ ۾ اجرڪ سهسائي رهيو آهين اهو آءٌ نہ آهيان پر هي آهن. ائين چئي مون اجرڪ هڪ مئل ڌاڙيوال جي مٿان وچائي ڇڏي، تنهن کان پوءِ وري چيوماس تہ جيئرن کي اجرڪ قرب وارا خوشيءَ سان ڍڪائيندا آهن، آءٌ جهنگ جو ٿي سهي، پر اها خبر تہ هڪ ڪتي کي بہ هوندي آهي تہ مالڪ جي مون سان ڪيتري محبت آهي. منهنجي ايتري چوڻ تي ٿي صاحب کي باهہ وٺي ويئي، رڙ ڪري چيائين محمود.... تو کي اڳيئي ٻڌائي چڪو آهيان تہ آءٌ وقت وقت ڏسي ڳالهائيندو آهيان. تو منهنجي پهريائين بيعزتي ڪئي اهو وقت ٻيو هو، پر ٿي راتيون اڳ ۾ آءٌ توسان پٺ تي ويٺي رهيس اهو وقت ٻيو هو ۽ هيٺر وقت ٻيو آهي هيٺر تنهنجي آءٌ ذرو بڪواس ٻڌڻ لاءِ تيار نہ آهيان.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇئن ڏاڙيوالن جي جڳهه تي پنج ٻه ڏيکاري سگهان ٿو هوش ڪر ڪنهن سان ٿو ڳالهائين؟ آءٌ پوليس آفيسر آهيان، نوڙيءَ مان نانگ ٺاهڻ سون لاءِ ڪا وڏي ڳالهه نه آهي. واقعي آءٌ هوش ۾ اچي ويس، سوچيم: چوي ٿي ٻه سچ ٿو، هيءُ پوليس آفيسر آهي، هن سان گڏ پوليس آهي؛ سندس هٿ ۾ پوليس جو لڪڻ آهي، تنهن هوندي به چيومانس: ”منهنجي مرڻ سان گڏ ڪو فرق ڪونه ٿو پوي. ماڻهون اڄان ٻار جڻين پيون، پر مور پکيءَ وانگر جيڪي زوڪا ۽ واڪا پيو ڪرين سي نه ڪر، هن پرماريت تي ايترو آپي مان نه نڪر، موٽر توکي به آهي، ۽ مونکي به، ۽ وري هڪ جاءِ تي گڏ ٿينداسين اهو وقت، وقت جنهن کي چوڻ ٿو سو وقت نه آهي اها اڪبوت آهي، اها اسان جهانگين جي بد قسمتي آهي جو سڏائين....“ مونکي اڏ ۾ روڪي ڇڏائين ته محمود! مونکي تنهنجي جواني ۽ سهڻائي تي رحم ٿو اچي نه ته اڏ ڪلاڪ اڳ ۾ تون مثل هجين ها، اهو منهنجي فطرت جي خلاف آهي جو هن پوزيشن ۾ تنهنجي بڪواس ٻڌان. آءٌ توکي چوان ٿو ته هتان هليو وڃ، ڇو ٿو ڪمندائتو موت مرين؟“ منجهائن ڏي هڪڙو صوبيدار آيو، جنهن مونکي ٻانهن مان وٺي ڌڪ وڌايو. پوئتي لوڏو هڻي موڙ ڪونه ڏنو، سڌو اچي بند تي چڙهيس، سو اهو هو انسپيڪٽر عبدالرب، ابن الوقت، مطلب پرست، وقت جو پوڄاري! جڏهن مطلب هوس تڏهن هٿ، هٿ سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ملاڻي تي ويٺو، ڳراهڙيون ڀاڻي تي ڳالهيائين، ڀاڪر تي ڀاتائين، بابا، ڀٽ سان پيش ڻي آيو، ليڪن اڄ به هو لفظ به ڀڏڻ لاءِ تيار نه هو، بند تي چاچا عبدالله جي گهورپ لاءِ مون وزن سان سيٽي وڄائي. ٻيلي ۾ هڪ ٻئي کي ڳولڻ لاءِ اڪثر سيٽيون وڄائيندا آهن، سگهوئي ٻيلي مان اوله، ۾ ڏکڻ جي ڪناري تي چاچي سيٽي وڄائي جواب ڏنو، آءٌ آواز ڪنائي وٺس پهتس، ماڻجو ٻچيو مانس ته چيائين پورو آهي، چيائين مال ۾ هراس آهي، انڪري مال رات وچ ۾ سوڪ ڪاڻي ويو آهي. اسان جي مٿي تي نٿين سر وٿاڻ جوڙڻ وارو ٺڪائيندڙ ڪم هو، انڪري پنهنجي ٽڪ کي ڇڏي وٿاڻ جوڙڻ جي ڪم کي لڳي وياسون. ڪهاڙي هڪڙي هئي، سو آءٌ وڍ ڪندو ويس ۽ چاچو ڍينگر ڍوئيندو ويو. ڪانوڙ جي ڪا ڪمي نه هئي، سڄو ٻيلو پيو هو، پوليس شايد هلي وئي هئي، آهستي آهستي ڪري پر وارن وٿاڻن جا ڀاڱيا ڳڙڻ شروع ٿيا، سگهوئي خلقون اچي گڏ ٿيون.

پسگردائيءَ وارو سڄو ٻيلو نمي پيو هو. ڪي گهر سان چاچو ٻارين ٻچين تورينڊو هو، سي ٻارين ٻچين آيا هئا! حالانڪ اسين جيئرا هئا سين، ليڪن عذرخواهيءَ وارو سمون هو، ڀاڳين جي حالت به ڪونجن واري هئي جڏهن شڪاري ڪنهن ڪونج کي ماريندو آهي ان وقت ته سڄو ولر اڏامي ويندو آهي، ليڪن ويچاريون وري وري لاماراپائي انهيءَ جاءِ تي ايندريون آهن، جتي سندن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ولر مان وچڙيل ڪونج ڪرندي آهي ۽ مسلسل تي
ڏينهن اينديون آهن، سو انهيءَ وانگر جڏهن اسين باهه
۽ گولين ۾ قاتل هئا سون تڏهن ته ڪير به ڪونه آدو
حالانڪ ڪين ڀرينءَ گوليءَ تي خبر پئجي چڪي هوندي
ته ويڙن جا آهي ۽ ڪٿي آهي. پهلي جا مالوند پاڳيا
انهيءَ ڳالهه جا پڻ آهن، ڪين ميلن جي چرپر جي گهر
ونئي خبر پوندي آهي، جيئن ماڪوڙين کي مينهن جي
۽ جانورن کي زلزلي جي اڳواٽ خبر پوندي آهي،
ليڪن افسوس جو ڪين وقت تي سات ڏينهن اچي ٿي
ڪونه. اڪثر ويچارا مقام ۽ ميت تي گڏ ٿيندا آهن ۽
هاءِ هاءِ ڪندا آهن، هاڻي ته ماڻهو به گهٽا هئا ۽ ڪهاڙيون
گهٽيون ٿي اچي ٿيون هيون، سو ڪي اسان کان واردات
پڇندا رهيا ۽ پيا سپ لڳي ويا وٽان ڪي. وٽاڻ جي پڙي
سڌائي وري پـي پاسي تورو ٿي پر ۾ ڪاهيوسين ٿي. پهلي
۾ ڪهاڙين جو ڏاڪوڙو پئجي ويو، سگهوئي وٽاڻ جا
به واڙا ڪانوڙ سان ۽ چئني طرفن لوڙهو ۽ اسان لاءِ به
ڀهيون ٺهي ويون، ڏهڻ، والوڙڻ، رڌ پچاءَ ۽ ڪاڏي پيتي
جا ٺڪر ۽ سامان به پر وارا پاڳيا کڻي ويا. ڪي ته
پڪلون مانيون به کڻي آيا، مطلب ته ٿوري ئي وقت
۾ ايترو ڪجهه اچي ويو ۽ تي ويو جهڙو ڪجهه سڙيو
ئي نه هو. ڏاڙيوالن ۽ اسان جي مقابلي جي خبر ڪچي
مان ٺڪري پڪي تي ڦهلجي چڪي هئي هميشه ڀرپاڙيءَ
جا ماڻهو خبرن پهچائڻ ۾ اخبار کان به تيز هوندا آهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مڪدم خبر ضلعن تائين پکڙجي ويندي آهي سو هن
ڳالهه جو انت به پري پري تائين پهتو. ٽپهريءَ ڌاري
چاچي عبدالله جي ڪٽنب ٻيلي پڻ اچي نڪاءُ ڪيو. آءٌ
ڏٺو سمجهان ته پوڙهي ڪا ٻهر چڏي هين، زالين مڙسين
ڙڳو ڪير پياڪ ٻار به مائرون ڪٺي آيون هيون، سڀ جا
سڀ چاچي عبدالله کي چنبڙي ويا، ياڪر، مٽيون، پچاڙون،
آخر ويچارو ويهي رهيو ڪيس چئني طرف سندس عيال
گهيرو ڏئي ويهي رهيو، تان جو سج به اچي لهڻ واري
ڪئي پر همراه منجهانئس هڪ ٿي ته ڪيڻ، سندن زور
هجي ته هٿڙي هاچي مان بچيو آهين، اڄ رات هلي
ڳوٺ رهه، آخر جيئن تيئن ڪري چاچي کين ڳوٺ روانو
ڪيو، چاچو عبدالله واقعي خوش قسمت هو جو سندس
هيڏي ساري آڪهه هئي ۽ سڀ سائس پيار ڪندڙ هئا،
مطلبي نه هئا، اهو آءٌ ڏي بدنصيب هوس جو اجا تائين
ڪنهن به لـڙي ڪونه نهاريو هو، بلاشڪ جيڪي به
ڪچي وارا ياڳيا آيا هئا سي به چاچي جي ڪارڻ ٿي
آيا هئا جيڪڏهن منهنجي ڪنهن عزت ٿي ڪئي ته
چاچي عبدالله جي ذاتي سان نه ته بس، هاڻي سج لهي
چڪو هو، ياڳيا به تڙي پکڙي پنهنجي گهر روانا ٿي
ويا، اسان مال واڙڻ پيڙو ڪيو، سارڍوسون ته پورو هو،
ماني پڪل پئي هئي ڪير ڏهي، ماني کائي، ليٽي پياسون
تڪ هو جو نس نس ڏکي پئي، سکهوئي ننڊ اچي وئي،
صبح جو هميشه جيان سويري اٿياسون ۽ ڏوب کي لڳي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وياسون، اڄ جنهن ڳالهه جي ڪمي هئي جنهن مونکي ٻهاڻ ٻيچين ڪيو، سي هيون چاچا عبدالله جون ٻينون، جيڪي وٿاڻ ۾ سڙي ويون هيون، گهڙي گهڙي، چاچي ڏي نهاري سندس منهن تي انهيءَ ڳالهه جو تاثر ٿي ڏٺو ليڪن سندس منهن مان ڪا به خبر نه ٿي پئي. ڏوپه ڪري ٻس ڪيوسون، ته واڙن جا در ڪليا، مال قطار ناهي هڪ ٻئي پٺيان ٻيلي ۾ ٻهري پئي ويو، ايرندي پاسي کان گهوڙي جي سنبن جو دبڙاٽ ٿيو لوٺو وراڻي ڏٺم ته منهنجو سؤنٽ مبين هو. اکيون رتول منهن ٽاندڻ جهڙو ڳاڙهو هوس. گهوڙي هٽڪاٽ ڪري اڳيئن سنب سان ٻڪليون اڇليون تنهن تي مال ٺاه ڪاٽو ۽ ڪجهه ڏور واپس واڙن ۾ موٽي آيا، تنهن تي چاچي عبدالله چيس ته گهوڙي کي ٿورو پري ڪري جهل ته مال پهري وڃي پوءِ حال ڪريون ٿا، همراه يڪدم سنڌ ڏئي ڪٽي ور مان روالور ڪڍيو، چيائين پوڙها آءٌ ٻيهڻ لاءِ ڪونه آيو آهيان آءٌ اوهان ٻنهي جو موت آهيان. اهو تون ڏي آهين جنهن جي سيڪارڻ ۽ شهه تي هيءُ ذليل اسان شريفن جي عزتن سان کيڏندو وتي. هن ۾ ايتري جرئت ڪٿي هئي ڪيڙي ۽ ماڪوڙي جيتري طاقت، به ڪانه هيس اڄ هن ٻيو دفعو اسانجي عزت تي حملو ڪيو آ. ايتري ۾ سندس ٻيءُ يعني سون وارو چاچو شفيع محمد به اچي، ويو ۽ گهوڙو گهوڙي سان ملائي ٻهي رهيو، سندس ڊونالي بندوق سندس هٿن ۾ هئي. سندس

منهن جي حالت بہ پنوائتي هئي، اتي چاچو عبدالله کهاڙي هٿ ۾ کڻي واڙي مان ٻاهر نڪري ساڻن ڳالهائڻ ويو اتي مون دل ۾ چيو تہ يا الاهي هيءُ سڀ ڪجهہ ڇا آهي، ننڍڙي هوندي ٿي مائٽ عزيز مري ويا، گهر ۾ ملڪيتون ڀيا ڦبائي ويا، ڏکن ۾ تڪليفن ۾ نيپاج ٿيو اڃا هفتو بہ بہ ڪونہ ٿيا آهن، تہ ساهل جو درد ناڪ موت ٿيو، ٻهريون دفعو ڌاڙيوال آيا، انهن کي پڇائي ڪيڏيم، بند تي پوليس سان ڏي وٺ ٿي، تنهن ڪانپوءِ ڌاڙيوالن سان زندگي موت جو مقابلو ٿيو، ساڳيو ڪالهہ انسپيڪٽر سان اٿندي چڪتاڻ ٿي، جو موت بلڪل گهندي ڏٺي لنگهي ويو، وري اڄ اڃا سچ سر اپرو آهي تہ هيءَ نئين آفت سر مٿان ڪر ڪنيو بيٺي آهي منهنجا مولا تنهنجي قدرت کي صرف آءٌ ئي هڪڙو نڌڻڪو ٻار هٿ اچي ويو آهيان، يا شايد موت جي ديويءَ سان پيچ ڦاسي ويو آهي، ان ڪري موت ۽ حادثن جو اڻ کٽ سلسلو ختم ئي نٿو ٿئي، چاچي عبدالله مبين کي نظر انداز ڪري وچي چاچي شفيع محمد سان هٿ ملايو ۽ چيائينس تہ ٻڌاءِ خبرون.

”ڪهڙيون خبرون؟ ٻانهن ڏي!

”ڪنهن جي ٻانهن؟“

هن ڇوڪري جي، محمود جي؟“

”عبدالله!....... چورائيون خبرون ڇڏ! مون کي اڪيڻي تنهنجو گهڻو سور آ، تنهنجي شهہ تي هن ڪميڻي منهنجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڀورين نياڻيءَ کي اهڙي ڀتي ڀڙهائي، جو هوءَ ديواني ٿي ٻيلي ۾ ڪاهي پئي ۽ دردناڪ موت ماري ويئي. مون تي جڳ ڪليو، تون فاتحه تي به ڪونه آئين. وات تان موتي هليو وئين. آءٌ الاجي ڪهڙي ڳالهه ڪري، سور پي ويهي رهيس. رات مون سان ٻيءَ مذاق ٿي آ، اچا ڳالهه پڪڙي نه آهي اسين سدا هيڏانهن پيا اچون، ڳالهه تو ۽ مون تائين محدود آهي، باقي اهو خيال دل مان ڪڍي ڇڏ، ته اسين ڪو خالي موتي ويندا سون، ائين هرگز نه ٿيندو! اسان کي پنهنجي ٻانهن ڪپي. هر حالت ۾ ۽ هن وقت!!"

"شفيع محمد تو جيڪي خبرون ٻڌايون آهن، تنهن جي ته اسان جي ملائڪن کي به خبر ڪانهي، مونکي سمجهه ۾ نٿو اچي ته توکي ڪيئن يقين ڏياريان، جنهن تي توکي ويساه ٿئي. تون بلڪل انڌ جي گهوڙي تي آهين، جنهن جو مون وٽ ڪو علاج ئي نه آهي. اسين گذريل ٻن ڏينهن کان پنهنجي حياتي بچائڻ ۾ پورا هئاسون، ڏسين نٿو سچو وٿاڻ ئي سڙيو پيو آ. هامحمود جي به توکي پڪ ٿو ڏيان ته سچي رات سڄل هو، نه ڪيڏانهن ويو آهي ۽ نه ڪنهن سان مليو آ، انهيءَ ڪري هوش ڪر ۽ اها پيٺي وجهي بوانډ جنهي شيءِ وڃائي اٿئي!"

"عبدالله چو اچي بنال ٿيو آهين؟ هڪڙي لوفر چوري جي ڪري تو ۾ ته اکين اڳو حياءُ به نه رهيو آ، پراڻا سڀ ڏاڳا توڙي ٻڌهي رهيو آهين. ٿي سگهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿو ته انهيءَ ڳالهه جو تنهنجي مغز ۾ واءُ هجي ته ٿو ڪالهه ڏاڙيوال ماريا آهن ۽ پوليس تي وڏو احسان ڪيو آ ۽ توهان وڏي بهادري ڪئي آ، اهو واءُ دماغ مان ڪڍي ڇڏ، منهنجا پير ايترو اڪثر ڪونهن، آءٌ حيثيت ٿو رکان، ڪنهن ڳالهه لاءِ ڪهي تو وٽ آيو آهيان، نه ته منهنجا هٿ ڊگها آهن. تون ۽ تنهنجو اهو سيڪاريل ناهوڪڙو ٻئي گهوڙن جي پڇن ۾ ٻڌل مون وٽ ڳوٺ پهچي ويو ها.... وقت ضايع ٿو ڪرين، مڙس ماڻهو ٿي پانهن ڏي.“

”وڏيرا شفيع محمد! پانهن جيڪڏهن هتي اسان وٽ هجي ها ته آءٌ ڪوڙ ڪڏهن نه ڳالهايان ها، ڪلو ڪلايو پڏايان ها ته پانهن مون وٽ آهي پر ڏيندوسانءِ ڪونه، انهيءَ ڇوڪريءَ جو وارث تون ڪونه آهين پر آءٌ آهيان، انهيءَ جو حقدار ڪو ٻيو ماڻهو جو پٽ نه ٿيندو، انهيءَ جو وارث محمود آ، پر مونکي ڏک انهيءَ ڳالهه جو آ، ته ڇوڪري ويئي ڪيڏانهن؟ هل آءٌ تونسان گڏجي ٿو هلان، ٻئي هلي ٿا ڇوڪريءَ کي ڳوليون. ڇوڪري خدا ڪندو لڀي پوندي، تنگ پڄندي آ سورن لاءِ، جنهن خواريءَ کان تون ڊڄين ٿو، سا ٿي چڪي! تون اسان ۾ هنيو وينو آهين، مٿان ڪو ٻيو ڪات هڻي ويو هجي! اسين اتي ٿيا آهيون، ڪو لڏي ۽ پڇي ڪونه ٿا وڃون! جنهن زور آزمائيءَ لاءِ هينئر تيار بيٺو آهين، اها پوءِ به ٿي سگهي ٿي!“

”عبدالله ڏس، مونکي پرياڻين ته نٿو!“

”نه، اهو عبدالله جو شان ٿي نه آهي، هتان ڪان وٺي منهنجي ڳوٺ تائين جنهن ماڻهوءَ کان پڇندين اهو، اهو ٿي چوندءِ ته پين جو قسم، عبدالله جي ڳالهه! ۽ هاڻي آءٌ سمجهان ٿو ته وقت تون پيو ضايع ڪرين.“

چاچي شفيع محمد هٿ ڏنس، چاچو عبدالله ساڻس پيلهه گهوڙي تي چڙهيو، گهوڙا روانا ٿي ويا. هاڻي منهنجي دل ۽ دماغ ۾ مانڌاڻي پئجي ويئي!! پاڳل هتي به ڪانه آئي ته آخر ويئي ڪيڏانهن؟

پاڳل گهر مان به غائب آهي، هتي به نه پهتي، ويئي ڪيڏانهن؟ آخر ڪيس ڪهڙو ڪاٺ لڳو، اهڙا ڪيترا ٿي سوال هٿوڙن جيان دماغ ۾ ٿي لڳا ۽ انيڪ وسوسا دماغ ۾ ڊوڙڻ لڳا، ڪابه ڳالهه سمجهه ۾ نه پئي آئي. آخر اهو ٿي خيال دل ۾ آيم ته ٿي سگهي ٿو ته پاڳل پيڙا کان مجبور ٿي جهنگ منهن ڪري ويئي هجي يا ڪنهن اوڙاهه ۾ پاڻ ڦٽو ڪيو هجيس، سندس اميد ٽٽي پئي هجي، باقي اها ڳالهه دل مڃڻ لاءِ قطعي تيار نه هئي ته ڪو مونکي ڇڏي ڪو ٻيو سهارو ڳوليو هجيس. هٿ تي هٿ ڌري ويلي ۾ ويهڻ مونکي ڏکيو ٿي لڳو. آخر فيصلو اهو ٿي ڪيم ته حالتون ڪهڙيون به پيدا ٿين، نتيجو خواه ڇا به نڪري، پر مونکي ڳوٺ وڃڻ گهرجي. وٿاڻ ۾ نظر ڦيرايم ته اهڙي ڪابه شيءِ نظر نه آئي جنهن کي هٿيار طور هٿ ۾ کڻي ٻاهر نڪران

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هائي افسوس انهيءَ ڳالهه جو هئم ته مون پوليس کي سڀ هٿيار واپس ڇو ڪيا! جيڪڏهن آءٌ ڌاڙيلن جي هڪڙي رائفل ۽ ڪجهه گوليون لڪائي ڇڏيان ها ته مونکي ڪهڙو نه بهترين ڪم ڏئي ها. اڄ هٿيار جي سخت ضرورت هئي، مرڻ ۽ مارڻ جو ڏينهن هو.

هتين خالي هئس دماغ ۾ ڪئين قسمن جا طوفان هئا، اچان وٺان جي در تي ئي هئس، ته ڊهندو چاچو عبدالڪريم ملي ويو. حيرت مان پڇيومانس ته چاچا ڏي خير، پڌو اٿم ته پاڳل رات ڪان غائب آهي. چيائين ته اها چاچهين ۽ عبدالله واري سچي گفتگو مون وٺان پنهان پڌي بيٺي. چاچهين هينئر عزت ڪريو ته مري، لوڪ جي ڪل ڪان تو ڊجي خدا جو غضب پيو اٿس ته هائي گهوڙا تو ڪري، خدا جي لٺ بي آواز آهي، پنهنجن ٻچن ۾ پئي اٿس ته آسمان ڪٽي متي تي ڪنيو اٿس. آخر تون به ته ڪنهن جو ٻچو هئين؟! زال جي چوڻ تي ۽ ملڪيت جي لالچ ۾ قدرت ۽ قدرت جا قانون ڀلائي ويٺو، اڄ مجيءَ وانگر تو ڦٽڪي. ابا ڇوڪري هتيڪي آهي. ڪالهه آءٌ ڳوٺ نه هوس، ڪنهن پئي پاسي ڪنهن ڪم سان ويو هوس، گهٽي رات ڪان پوءِ جڏهن گهر ۾ گهڙيس ته ڇوڪري ٻاهرين در جي اندرين پاسي ٻيڪڙ ۾ بيٺي هئي. ڪيس ڪمهلو حيران ۽ پريشان حالت ۾ بيٺل ڏسي، حيرت مان پڇيومانس ته اڄ ڳوٺ مان خبر پئي اٿم ته محمود سان پيالي ۾

ڏاڙيوالن جو مقابلو ٿيو آهي. اهو ٻُڌي تو ڪان پڇيو آئي آهيان ته ڳالهه ڪيتري قدر صحيح آهي، ڪيس حياءَ ۽ شرم ڪان ٻنگاهه وقت اندر نه آيو ٿيو، سو ويچاري ڪلاڪن ڪان اتي ئي ٻيٺي هئي. ڪالهوڪي واقعي جي مون کي ٿوري خبر هئي، پر پڪي ۽ يقيني خبر نه هئي ان ڪري ڇوڪرا ماڻس ته تون هينئر گهر موٽي وڃ صبح جو پوري ڳالهه جو انت لهي آءٌ تو کي گهر وٺي ٻڌائي ويندس. چيائين ته نه چاچا خدا جي نانءَ تي مون کي پهلي ۾ محمود وٽ وٺي هل. پهلي ۾ هوند آءٌ اڪيلي به هلي وڃي، موت ڪان ڪانه ٿي ڊڄان، پر ڊپ اهو اٿم ته خدانخواسته ساهل وانگر وات تي مار جي ويس ۽ مون محمود کي نه ڏٺو ته پوءِ منهنجو موت...... ائين چئي روئي ڏنائين ۽ پوتي لاهي پيرن تي رکيائين، هاڻي منهنجي لاءِ ڪا وات ئي ڪانه بچي، تنهن هوندي به کيڻس ئي سمجهايو ماڻس، ڏي ڏنا ماڻس ته واپس هل، تو کي آءٌ هلي ٿو تنهنجي گهر ڇڏي اچان، جي چوين ته پڻهين سان به هلي ڳالهايان. ليڪن ڇوڪري ڪنهن ڳالهه ٻڌڻ لاءِ تيار ڪانه هئي. آخر سوچي ڪيس خاصخيلين جي ڳوٺ وٺي ويس، ڇاڪاڻ جو تنهنجي به ڪا خاص ٻڪ ڪانه هئي ته تون ڪهڙيءَ حالت ۾ آهين ۽ اها سڌ هئم ته عبدالله جي ناتي خاصخيلين جو ٻچو ٻچو تو تي ساهه ٿو ڏئي. سو عبدالله واري پاءُ طالب وٽ پاڻهن سام ڪري ڇڏي آيو آهيان. واپس ڳوٺ ڪونه ويس سڌو ڇاڻ لاءِ

ٿو وٽ پيو اچان. مون کان اڳ مبين به اچي ويو هو ان ڪري وٿاڻ جي پٺيان جهنگ جي آڙ ڪري ويهي رهيس، سگهو ئي چاچهين شفيع محمد به اچي پهتو. مبين جي مغز ۾ وڏو خلل آ، شفيع محمد نه اچي ها ته هو مئي ماريئي کان سواءِ نه موٽي ها. مبين اهو ساڳيو نه اٿئي جيڪو تو اڳ ۾ ڏٺو هو. تون پيلي ۾ ٿو رهين ان ڪري توکي خبر نه آهي. سندس وڏو لاڳاپو آ، چور ڌاڙيل وٽس گهڻو ٿو نمي. ڪيترائي ڇاڙتا پالسي رکيا اٿس. پڙهيل لکيل آهي پر تعليم جو مٿس ڪوبه اثر نه آهي. هر وقت وڏيرپ ذهنيت ۾ اٿس. پٽس پڻسن ميڙو ءُ ڪي ڪجهه ڏيٺو به آهي، پر هو ڪنهن ٻيءَ فطرت جو آ، مون کي حيرت آهي ته اڄ الائجي ڇو پٽس اڳيان فرمانبردار ٿيو بيٺو هو. اڪثر ڏٺو ويو آهي ته پٽس جي ڀڏي به ڪانه، تنهن کان سواءِ زمينون به الاهي ورتيون اٿن، ان ڪري تڙکي سمجهايان ٿو ته ڪنهن ڀل ۾ نه رهجان، هنن وٽ هنر اٿئي متان ڪنهن ويساه گهاتيءَ ۾ مارجي وڃين! مونکي اڄهان تائين ڪنهن به نه ڏٺو آهي. خاصخيلين ۾ به پڪ اٿم ته مڙس ماڻهو آهن، ساءِ تي سر ڏيندا، مڙس به جهجها آهن ڪو الو ڀنجو ڪونه ٿو مهٽين. وري به ڪا اهڙي ڳالهه ٿي ته توکي هتي ٻيلي ۾ خبر ڪندس، اٿين ڇٽي ڀاڻ موڪلائي ويو.

ڀاڳل هتيڪي آ، اهو ٻڌي سرير ۾ نئون ساهه پيو دل کي تسلي ملي. هاڻي دل ۾ اهائي لوچ هئي ته جيءَ و

جلد ئي اوترو سگهو ٿي وڃي، پاڳل سان ملان، سوين ڪاڪيون ۽ هزارين سور آهن جي وڃي سائس سليان.
هاڻي ته هڪڙو منٽ به هتي ويهڻ ڏکيو پئي لڳو. تنهن هوندي به اهو سوچي ترسي پيس ته پلي چاچو عبدالله اچي ته پاڻ ۾ صلاح ڪريون. معاملو ايترو هلڪو نه آسان نه آهي. چاچي عبدالله جي انتظار ۾ شام ٿي ويئي، پر سندس نه هو سر نه کُرُ. سچ لهڻ ۾ ڪلاڪ ڪن بس هو ته هڪڙا به همراهه بن گهوڙن تي چڙهي آيا، گهوڙا وٿاڻ جي در وٽ جهلي سلام ورايائون. آءٌ متي پيهيءَ تي ليٽيو پيو هوس. اتان ئي سلام جو جواب ڏنو مان. همراهه پئي گهوڙن تان لهي پيا، اتاهين چيائون جوان! پاڳيا آهيون، جوڙو چڙي ويو آ، ان جا گهورا آهيون، پير بيلي ۾ لٿا آهن. پيري ۽ پيا همراهه تتي ويا آهن آچ لڳي آهي پاڻي پيار. آءٌ ٽپ ڏئي پيهيءَ تان لهي پيس، چيومان ته جوان! پاڻي کوڙ، هلي اچو مون دلي مان چونري پاڻيءَ جي پري گلاس ڪنيو، تيسين همراهه به گهوڙا لوڙهي سان ٻڌي اندر هليا آيا. گهوڙن ڏي نهاريم ته هنن ۾ به ڪهاڙيون لڳيون پيون هيون، هڪڙي گهوڙي جي دنبچيءَ وٽ ويڙهيل واجهه ٻڌو پيو هو.

همراهه جڏهن ويجهو آيا، تڏهن هڪڙي ڪي چونري مان پاڻيءَ جو گلاس پري ڏنم. آءٌ اچا پاڻي آڇڻ تي ئي هوس ته هڪڙو هڪڙيءَ ٻانهن ۾ ۽ ٻيو ٻيءَ ٻانهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ همراه ڇنبڙي ويا. هاڻي خبر پيم ته همراه آڇارا نه
آهن، پر ڪين پيو ڪجھ ڪپي. ڇونري ۾ گلاس سٽ
تي پري وڃي پيا. ٻانهن ڪي زور سان ويجهو ڪري
موت واري سٽ ڏنيم ته ساڄيءَ ٻانهن وارو همراه رڙي
ويو، لت هڻي مانس ته ڇوٽيءَ پر ابتو ٿي وڃي ڪريو.
ٻئي همراه ڪي ساڄي هٿ جا ٻه ٽي زوردار ابتا ڇنبا
ڪوڙي پيٽ ۾ گوڏو هنيو مانس ته همراه پري وڃي ڊنو
هن مان اجا آجو مس ٿيو هوس ته پهرين همراه مونکي
ٽنگن ۾ ياڪر وجهي ڪيرائڻ لاءِ زور سان ڇڪڻ لڳو.
سندس ناسن ۾ ٻه آگريون وجهي سٽ ڏني مانس، ته
همراه جي رڙ نڪري ويئي، هٿ ڍرا ٿي ويس، آئي
ٽڏن سان ورتو مانس. تيسين پيو همراه ويو، سو ڊوڙي
ڪهاڙي کڻي آيو. هاڻي شايد ڪڻ پڪ ٿي هئي، ته
اڪ جي ماڪي نه آهي. ڪهاڙيءَ واري ڪي ويجهو
ايندو ڏسي مون ٻه سٽ ڏئي منهن مان اڙهو ڪيو.
آءٌ اجا پٺيرو هوس ته همراه ڪهاڙي وهائي ڪيي.
ڪهاڙي واهائو ٿي ويئي. ڪهاڙيءَ جو ڳن منهنجي
ڪلهي تي وچ ڪان ٿي آيو ۽ ٻئي پيو، همراه ڪهاڙي
جي ڳن ڪي پاهي ڪان پڳل ڏسي وائڙو ٿي ويو. ٻه ٽي
زوردار پيچر ڇڪيامانس ته همراه زمين تي ڇانئجي ويو،
تيسين پيو همراه به ڪهاڙي کڻي آيو. سامهون ٻنهي
هٿن سان لڙهي ڪي جهلي ڪهاڙيءَ جو ٽڪ روڪيم
همراه ڪهاڙي لاپڙي ڪري لڙهي ڪي هڻي اڙهو گجر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وانگر وڃي ۽ ڏکر تي پيو. پنهنجي همراه ٻئي هٿ وجهي منهنجي ٽنگ کي ڇڪيو، ٽنگ وانڪي هئي، انهيءَ کري زمين تي ٻيهي نه سگهيس، ۽ منهن ڀر ڪري پيس. کهاڙيءَ واري همراه کي موقعو مليو ويو مون اچا اٿڻ واري تي ڪئي ته همراه هڪڙو ڏک مٿي ۾ کهاڙيءَ ڪان هٽي ڪيو. پٽڪو نهن جا تهه وڃي وڃي پري پيو، مٿان اڻ ورائتو بيو ڏک کهاڙيءَ جو لڳو، تنهن تي رت تونوري ڪندو پري وڃي پيو ۽ ڪجهه رت وارن مان سيما ڪري اکين تائين ڳڙي آيو. سگهو ئي ذهن ۾ ڏنڌ وڪوڙي ويو ۽ سڄي دماغ ۾ اونده ڇانئجي ويئي. جڏهن هوش ۾ آيس ان وقت منهنجو ڪنڌ نميل هو، آهستي ڪنڌ کي مٿي ڪيم، منهن ۽ ڇاتي پاڻيءَ سان پنل هئا، شايد پاڻي جا ڇنڊا هڻي هوش ۾ آندو هئائون. منهنجون ٻئي ٻانهون هڪ ٻئي جي وڻ جي جدا جدا ڏارن سان ٻڌل هيون، اکيون پٽي ماحول جو جائزو ورتم ته معلوم ٿيو ته ٻيلي ۾ آهيون. اونده ٿي چڪي هئي تنهن هوندي به معلوم ٿيو ٿي ته اجا رات ٿئي گهڻو وقت نه ٿيو آهي. مون کي هوش ۾ ايندو ڏسي هڪڙي همراه ٻئي جي آلين ٽلهڙن مان هڪڙي ٽلهڙ کڻي ۽ تي زور سان پٺن تي وهائي ڇپائين ته ڏي خبر! وڏيري شفيع محمد جي ڇوڪري ڪٿي؟ مون ڪيس ڪوبه جواب نه ڏنو. تنهن تي وڌيڪ ٽچرجي پيو، چيائين:

”ڇو ٿو ڪٽي جي موت مرين؟ سچ سچ ٻڌاءِ ڇوڪري
ڪٿي لڪائي اٿو؟ عبدالله کي هٿي وڏيرن ٻڌي وهاريو آهي
ڇوڪري ڏيندو يا رات جي پيٽ ۾ ماريو ويندو ۽ تون
ڳيا گيا به ٿي ويندين. وڏيري ميين کي تون الاجي ڇا ٿو
سمجهين؟ هو آسمان جي ڪجهه آهي، ڇوڪري ڪٿي به
هوندي ضرور پيدا ٿيندي، تون ڇوڙو پنهنجي چمڙي رلائين؟“

ائين چئي ٻئي همراه کي اشارو ڪيائين جنهن پڻ ٽي ڇهبڪن جا وسڪارا لائي ڏنا. هو ساريندو رهيو ۽ هيءُ پڇندو رهيو. آخر ڪيترن ئي تلهڙن جي ٽٽڻ کان پوءِ همراه ٿڪجي پيو. پوءِ وري ٻئي زور لاتا. ڪڇڻ ڀڄڻ منهنجو بند هو. زياده تڪليف ٿي ٿي ته زمين تي پير ڇنڊي ٿي ورتم نه ته بس. قميص ليڙون ليڙون ٿي پٺن کان ڦاٽي ويئي، تلهڙون ڇيتيون ڇيتيون ٿينديون ڪٽنديون ويون، همراه به ٿڪجي بيزار ٿي پيا، يا شايد کين پڪ ٿي ويئي هئي ته هيءُ اڻين سچي نه ڪندو، سو ٻيهر تي چڙهي واجهه ڪوليائون سون ۾ انهيءَ دم هٿ کس ڪرڻ جي طاقت نه هئي. سچا پتا زخمن سان ڇچريل هئا ۽ متي ۾ به ڪاري ڏڪ هئا. تنهن هوندي به هو پنهنجي ٻر ۾ تمام گهٽو ڇوڪس هئا. هنن اڳيان ڪري، منهنجون ٻئي ڪارايون گڏي ٻانهون ٻڌيون. مضبوط ڳنڍيون ڏئي بار بار تسلي ڪيائون. گهوڙا پيرسان ئي ٻڌل هئا، تن کي ڇوڙي همراه ٻئي گهوڙن تي سوار ٿيا. سون واري واجهه کي همراه بجاءِ هٿ ۾ جهلڻ جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گهوڙي جي ڳچي ۾ اڳئين پاسي کان پرڻي جي هيٺان
ٻڌي ڇڏيو. گهوڙا ٻيلي جي جهنگ مان آهستي آهستي
ٿي جڏهن پهچي تي چڙهيا تڏهن همراهن گهوڙن کي
اڙيون هڻي تيز هلڻ لاءِ ڪهرو ڪيو. گهوڙا رلو ڇڏي
من ۾ پيا، آخر گهوڙن من ڇڏي مٿيان پنڌ ورتا، هاڻي
منهنجو ڊوڙي گهوڙن جي پٺيان هلڻ مون لاءِ ممڪن
نه رهيو. دل ۽ دماغ کي، مايوسي وڪوڙي ويئي، پاڻ
کي ايترو بيوس اڳ ۾ ڪونه ڏٺو هوم، هي ذليل ظلم
جي حد ٽپي ويئا هئا. الاجي هنن ڪتن کي مالڪن جو
حڪم ڏني اهڙو هو يا ڏٺين کي خوش ڪرڻ لاءِ بيرحميءَ
تي سندرو ٻڌي ويئا هئا. گهوڙن جـي پٺيان ڊوڙندي
ڊوڙندي جڏهن منهنجون ٽنگون ڏانوڏول ٿيڻ لڳيون،
تڏهن واجهه ۾ ٻئي هٿ وجهي ڇاتيءَ ڀر زمين تي ڪري
پيس. منهنجي پڻن کي وڌيڪ سٽ سهڻ جي طاقت ڏني
نه هئي. مٿي کي هر ممڪن ڪوشش ڪري زمين کان
مٿي رکيم، جڏهن تصور ڪيم ته آءٌ هن حالت ۾ جيئرو
ڳوٺ ڏانئين پهچي سگهان ٿو، تڏهن ٻت سچو ڪانڌارجي
ويو. ڳوٺ ڏانئين چار ساڍا چار ميل پيچري جهڙي ڳس
۾ جيڪڏهن گهوڙي جي پٺيان ائين ئـي گهلبو رهبس
ته وات تي لاهه ۽ ڪنيون، ڪڏون ۽ ڪوپا چيري ڦاڙي
ڇڏيندا. ٿي سگهي ٿو ته اوستائين پهچندي پهچندي جسم
تي گوشت ڏي نه بچي ۽ هڏا سلامت نه رهن. پنهنجو
ڀوائتو موت ڏسي زنده رهڻ لاءِ نئون اتساه پيدا ٿيو،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ليڪن بچاءَ جو ڪو موقعو ئي نه ٿي مليو. ڪميڻن گهوڙن تي پٺي ورائي مون کي ائين ٿي ڏٺو ڄڻ آءٌ انسان ئي نه آهيان، جهڙو واجهه ۾ سڪل ڊينگهر ٻڌل آهي جنهن کي گهليندا پيا وڃن. گهوڙا جڏهن ساڳي رفتار سان بند تي چڙهڻ لڳا، تڏهن ڦاٽڪ وٽ، جنهن گهوڙي سان آءٌ سلهاڙيل هئس تنهن کي ٿابو اچي ويو بند تي، آمهون سامهون ڦاٽڪ طور ٿــي چار ريل جا گاڈر کتل هئا جيڪي چار فوٽ کن زمين کان مٿي کتل هئا، جيئن اڪثر ريلوي جي ڦاٽڪن تي به ڏٺو ويندو آهي. جيتوڻيڪ گهوڙي کي معمولي ٿابو آيو هو گهوڙو ٿورڙو ئي ٻاهوڙجي اٿي اڀو ٿيو هو. ليڪن اهو چند سيڪنڊن جو موقعو منهنجي زندگيءَ جو ڪارڻ بڻيو. جيئن ئي واجهه کي ٿوري ڍر ملي تيئن ئي يڪدم اٿي پيس. واجهه جا به ٽي وڪڙ گارڊر کي ڏئي، ٻنهي هٿن جي مٺين سان واجهه کي جهلي، هيٺان ٻنهي پيرن جي ترين جي گارڊر کي ٽڏ ڏئي، بيهي رهيس. گهوڙي اڳيان ٻئي پير واري سان ڪٽيءَ، جيئن ئي زور لاتو تيئن واجهه کي ٽڪ آئي. گهوڙو وري بيهر ٻاهوڙجــي ويو. همراه جيڪو ٻوٿتي کان بي خبر هو تنهن کهاڙيءَ جا به ڳن زور سان گهوڙي کي دنب تي وهائي ڪڍيا گهوڙي چار ئي پير گڏي وري زور لاتو، اوچتو ڌڪاءُ ٿيو. همراه جي هٿ مان لغام ڇڏائجي ويو. گهوڙي جو تنگ ٽٽي پيو هو. همراه سنڄن سوڌو اچي پٽ تي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏڪاءُ ڪيو. کهاڙي سنڌس هٿ مان ڇڏائڻ جي وچي
پري پيئي. گهوڙو آجو هو، سو ڊوڙندو ٻند ٽپي پرئين
پاسي لهي ويو، ٻيو گهوڙو ۽ سوار به ٻند ٽپي پرئين
پاسي هيٺال ۾ هليا ويا هئا.

واجهه کي ورائي هني کان ڇئن يا پنجن فوٽن جي
مفاصلي کان جهليم. هني ۾ ٻنهي پاسن کان به پٽل جا
ٿلها رڪيب به پڌل هئا. دشمن اٿڻ جي ٿي ڪئي، پر
اهڙو ڪو موقعو ڪيس مون ڪونه ڏنو، اڻ وارائتا هئا
هنيا مانس، جن مان رڪيبن مٿس ڪاري اثر ڪيو، همراه
وچائڻ جي ويو، واجهه کي ڇڏي لوهه پائي کهاڙي کڻي
آيس. اڃا ترڻون ڪوڙي ايو پئي ٿيو ته ڪنڌ کان کهاڙي
منهنجي به پهچي ويس، وري زمين سان گڏجي ويو.
کهاڙي سنڌس ڳچيءَ کي گهڻي قدر ڪٽي ويئي هئي،
باقي نڙ گهٽ وٽ ڪل جا ڪي تاندورا وچي بچيا هئس
تيسين ٻيو همراه به گهوڙي کي پريان پريو پئي آيو،
پوئين پير هني جان نه بچايان ها ته گهوڙو سنبن سان
سلهي چڙهي وچي ها. هئو جوان جو پٽ، جو ٻاڙي
پلنبل ڏسي به هليو آيو ۽ هو به هٿين خالي! سنڌس
کهاڙي ڳن پيچ ڪري وٽائن ۾ پئي هئي. گهوڙو
پهو ڏئي هيٺ ٻيلي ۾ هليو ويو، پيچي وچي ها ته پيچي
سگهيو ٿي ليڪن پڳو ڪونه، گهوڙي کي وراٽو ڏئي
وري چوٽ ڪنيو آيو. ٿورو گس کان هٽي، مون واجهه
ٻنهي هٿن ۾ جهلي، هني کي ڪانڀاڻيءَ وانگر ڦيرائي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گهوڙي کي هنو اگهين ٽنگن ۾ ڏني واجهه کي زور سان چڪيم ته گهوڙو ٻاڻ نه جهلي سگهيو ۽ همراه گهوڙي تان ڇڏجي ويو. مون واجهه ڇڏي يڪدم وڃي کهاڙي ڪنئي کهاڙي ورايم ته همراه کهاڙيءَ کي روڪڻ لاءِ هٿ آڏو ڏنا، جنهن ڪري سندس هڪڙو هٿ موريءَ مڇ چنبي ڪان ويو هليو. ورائي ٻي کهاڙي مٿي ڪان ڏني مانس، تنهن تـي ڪنڌ ڍرڪائي وڌائين. ٽين کهاڙي ڪنڌ ڪان ٿي آيس جنهن سندس ڪم پورو ڪري ڇڏيو کهاڙي کي زمين تي ايو رکي، ڳن تي ٻئي پير ڏئي مون ٻانهن واري واجهه وڌي، کهاڙي منهنجي توقع ڪان وڌيڪ تکي هئي.

جڏهن واجهه مان ٻانهون آجيون ٿيون، تڏهن سڄي جسم ۾ عجيب قسم جي خوشي محسوس ٿي. ڪيڏي نه پوائتي ۽ ڏکي حالتن مان آجو ٿيو هئس. لاشن کي ٽنگن ڪان وٺي گهلي جهنگ پيڙو ڪيم. گهوڙي جا سنج واجهه سميت متائنئن ڦٽا ڪري آيس. سندن رت کي هٿن سان ڪرڙي گس ڪان پري هٽايم، کهاڙيءَ کي هٿ ۾ ڪٽي وٺاڻ ڏي موٽ ڪاڏيم. ٿورڙو ئـي اڳتـي وڌيس ته جسم ۾ ڙا ڪان سڙڻ لڳو، نس نس سور ڪري رهي هئي. پٺن ۽ مغز تي جهڙي باه هئي. ٽنگون منهنجي جسم جـو بار کڻڻ لاءِ تيار نه هيون، منجهن ست ئـي نه هو. ٿوري دير اڳ ۾ جيڪا جسم ۾ ڦڙتي ۽ طاقت هئي، سا شايد پوائتي موت جي خوف ڪان يا زنده رهـڻ لاءِ جاڳوڙ

سبب پيدا ٿي هئي. پر هينئر وٽان تائين پهچڻ به مشڪل نظر پئي آيو. قميص جيڪا پاتهون، ڪلهن ۽ ڪالر تائين وڃي بچي هئي، تنهن کي لاهي جهنگ ڏانهن اُڇلي ڇڏيم ۽ ٽڙندو ٿاٻڙندو، وٽان جي در وٽ اچي ڪري پيس.

آڌي رات ڌاري چاچو عبدالله به اچي ويو. آءٌ اچا وٽان جي در وٽ منهن ڀر پيو هوس. مون کي ڇڇريل حالت ۾ ڏسي همراه ڪان رڙ نڪري ويئي. پاڻ پاٿولي ڪوڙي ويهي رهيو منهنجو مٿو ڪڍي پنهنجي گوڏي تي رکي واردات پڇڻ لڳو، جيڪا مون ڪيس مختصر لفظن ۾ ٻڌائي. تنهن کان پوءِ چوڻ لڳو ته مون کي هتان وٺي شفيع محمد جن سندن اوطاق ۾ بند ڪري ڇڏيو ۽ پاڻهن بابت زور بلر ڪرڻ لڳا. جنهن جي انهيءَ وقت، ته مون کي خبر به ڪانه هئي. شايد اهو عبدالڪريم ٿي هو جنهن منهنجن مائٽن کي خبر ڪئي. شام جو منهنجا مائٽ ۽ پيا عزيز هٿيارن سميت اچي ويا، جن شفيع محمد کان منهنجي گهر ڪئي، سندس ڇوڪرو اُٿي بيهي رهيو، ليڪن منهنجي پاسي وارا همراه جهجها ڏسي، مون کي ڇڏي ڏنائون. اتاهين سڌو آءٌ پنهنجي ڳوٺ ويس. وات تي ٿي مون کي ٽالب ٻڌايو ته ڇوڪري اسان وٽ آهي. سو ڇوڪريءَ جي رکواليءَ لاءِ بندوبست ڪري ۽ همراهن کي هوشيار ڪري پيو اچان. مون کي شام جو ٿي ٿورو شڪ پيو هو ته مون کي هنن

هتي بند ڪيو ٿي ته ڪٿي حملي ڪرڻ لاءِ آهي. پر شفيع محمد ۽ مون ٻئي اتي هئا، ان ڪري ڳالهه سمجهه ۾ نه پئي آئي، مڃاڻ جو هنن پاڙيتو چاڙتا موڪليا هئا! پلا همراه سڃاڻن؟ مون چيو ته نه. منهنجي خيال ۾ هنن کي اڳ ۾ مون ڪڏهن به ڪونه ڏٺو هو.

اينري حال احوال کان پوءِ چاچو عبدالله ويو سو ڏهاڪو سير کڻي نم جا پن پٽي آيو. ڏکر جو ڪٽو باهه تي چاڙهي، نم کي اوباري ان جي پاڻيءَ سان منهنجا ڦٽ ڌوتائين ۽ باقي رهيل نم کي منهنجي جسم ۽ ڦٽن تي سڄي رات ٽاڪوريندو رهيو. نم ۽ نم جي پاڻيءَ سور کي گهٽو ڏک هنيو هو. جيڪا جسم ۾ پيڙا ۽ باهه ڪام هئي سا گهٽو جهڪي ٿي ويئي هئي، صبح مهل چاچو ڏڳين کي لڳي ويو سندس ڇهن پنجن آلوڙين ڏڳين کي ڇوويهن ڪلاڪن جو ڪڙو هو. پلاڙي جي ايڙ وارا ڏينهن هئا، ان ڪري ڏڳيون کير جي چرڪاڻ رنيي رهيون هيون. چاچو اڃا ڏڳين کي ڇهتل هو ته مون گهوڙي تي سوار ساڳيو طوفان بنجي اچي وٺاڻ تي پهتو روالور هٿ ۾ هئس. چاچو عبدالله ڏڳيءَ سان هٿ ڪڍي، کير جي ڇونري پري ڇڏي يڪدم منهنجي اڳيان سپر تي اچي بيهي رهيو. مون کي سر جي مٿان ڏسي آءِ ته اتي ڪڙو ئيس. مون گهوڙي کي در جي وچ تي لغام ٽيڪي جهلي بيهي رهيو. ڪي ڪجهه وقت ٻئي ڏريون اکين ئي اکين ۾ هڪ ٻئي کي توريندا رهيا

آخر شروعات چاچي ڪئي. هڪل ڪري چيائينس:
”اڄ وري ڪهڙي خيال سان نڪتو آهين.“
چيائين: ”خاصخيلي! پاڻهن ڏي.“
چاچي چيس: ”توهين ماڻهن جو الهہ تلهہ ڪايو وينا آهيو، تڪي جي چوڪري نٿا سهساهي سگهو.“
”هون!“ همراه ڪنگهڪار ڪري گلو صاف ڪيو.
تنهن ڪانپوء چيائين: ”معنيٰ چوڪري آهي، پر ڏين نٿو!“
تنهن تي چاچي ورايس تہ ”ها، ڪالهہ تائين چوڪري ڪانہ هئي، پر اڄ آهي، مگر ملندؤ مور ڪانہ!“
آءٌ تيسين سرڪي چاچي جي پر ۾ اچي ٻيٺس، منهنجي سڄي نظر مٿين جي منهن ۽ روالور تي هئي. سندس روالور جو رخ مون ڏي هو، پر جڏهن ”ملنديؤ مور ڪانہ“ وارا لفظ همراه پڌا تڏهن يڪدم روالور کي ڌورو مٿي ڪري نشان چاچي عبدالله کي ڪيائين مون يڪدم چاچي کي ٻنهي هٿن سان ڌيلهو ڏنو، صفا انهيءَ وقت فائر ٿيو. چاچو عبدالله اوچتو ڪلهي پر وڃي ڪريو، گولي ضايع ٿي ويئي. صبح جو ٽائيم هو ريوالور جي فائر تي مال ۾ ٽاڪ-وڙو پئجي ويو. ٻيلي جو مال ايترو ڏڪاءُ ڪٿي ٿو سهي سگهي. جنهن ڊور جو جتي رخ هو اتاهين ڊيهوڙا ڪاڍي، واڙا ڦاڙي ٻاهر نڪتو. هيڪاندا ڊور هٿا، تن ۾ ٽرٽلو ڏسي زميندار ي گهوڙو بہ سرڪش ٿي ٻيٺو همراه گهٽو ڏي زور لائي اگهيان لغام جي تڏ ڏئي جهليس، پر گهوڙو نہ بيٺو،

ڀڄرياٿين ته اڳيان سڀ ڪٽي ڀوين ٽنگن تي البيلو مٿي
ٿي آيو ٿي ٻيهي رهيو. پوءِ اڳيون ٽنگون ڪوڙي پوڌر
وهاياٿين، يڪدم لغام ٿي پيس سوار ڦهڪو وڃي ڪيو
گهوڙو ڀيرن سان رليو ويو، ريوالور همراه جي هٿ
مان نڪري ڇڪو هو، شروع ۾ ته اسان به مال ڪان
پڇي جان ڇڏائي هاي پري وڃي بيناسون ليڪن جيئن
ئي مال هنيو مون پڇي وڃي ريوالور ڪنيو. مبين به،
اٿي بيٺو هو، منهنجي ۽ سندس وچ ۾ مفاصلو مشڪل
سان ڇهه فوٽ هو، سيڪنڊن لاءِ درگذر وارو خيال به
منهنجي دل ۾ آيو، پر يڪدم دماغ انهيءَ ڳالهه کي
رد ڪيو: سندس سيني کي نشان بڻائي، گهوڙي کي
ٽڪ ڏنيم ته گولي ڪيس دل واري پاسي کان ٿي آئي
ٿورڙيون ڇڙهيون هنياٿين پوءِ ٿڌو ٿي ويو، چاچو رڙهي
منهنجي پر ۾ آيو. ريوالور ڪسي هٿ مان ڪسي وٺي
اڇلياٿين، جيڪو وڃي لاش جي پر ۾ پيو. آءٌ لوٽن ٿي
هٿ ڏئي زمين تي ويهي رهيس. گذريل ڇئن ڏينهن جي
اندر اندر هيءُ ستون خون هو، جيڪو اڄ صبح سان
منهنجي هٿان ٿي چڪو هو، آءٌ امن پسند ماڻهو هوس،
مون ڪنهن کي اڳ ۾ ڪونه چيچلايو هو، ظلم سان
مون کي نفرت هئي، پر حالتن انهيءَ ڏيڻ ۾ اچي ڦٿو
ڪيو هو. پاڳل ويڄهو هوندي به پري هئي، بلڪ آءٌ
انهن چوندس ته مون کان گهڻو پري هئي.

گهڻي صلاح مشوري کان پوءِ چاچي جٽي چيندي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چادر ۾ وجهي پئن پويان ڪٿي ؟ ٺاڻي تي اطلاع لاءِ روانو ٿي ويو. ويندي ويندي وري به تاڪيد ڪندو ويو ته آءُ في الحال ٻيلي مان ترخي وڃان، متان پاڳيا اچي وڃن ۽ وري ڪو ٻيو حادثو نه ٿي پوي. هن دفعي ٻيلي جي مالوندن به فائرن جي آواز تي سڄاڳي ڏيکاري هئي. دير سان ئي سهي ليڪن ڪجهه پاڳيا وٽان تي اچي سهڙيا هئا، ان ڪري آءُ به وٽان تي وڃڻو رهيس. منجهند ٺاڻي پوليس اچي وئي ۽ ان کان سگهوئي پوءِ چاچو شفيع محمد به چند چاڙتن سان گڏ جاءِ واردات تي پهچي ويو. ساڻس گڏ به ٽر جا بااثر زميندار به هوا شايد ڪيس واقعي جي تفصيل سان خبر پهچي چڪي هئي. صوبيدار مشير نامو ٺاهي فرسٽ رپورٽ تي لکي ته چاچي شفيع محمد ڪيس نويڪلائيءَ ۾ ڳالهائڻ لاءِ چيو. جنهن تي صوبيدار سختيءَ سان انڪار ڪيو. چيائين ته جو ڪجهه ٿيو آهي سو آءٌ اڳي ئي لکي رهيو آهيان باقي توهان چاهيندا ته ڪجهه گهٽ وڌ ٿئي، سو ناممڪن آهي. هر ڪنهن سمجهدار ماڻهوءَ جا ڪجهه نظريا ۽ اصول هوندا آهن. انهيءَ مطابق منهنجو به اصول هوندو آهي ته معمولي چوريءَ کان وٺي ڌاڙي تائين پاڳئي جي حق رسائيءَ کان پوءِ منهنجو به پيٽ آهي .... ليڪن خون جي واردات ۾ مون ڪڏهن به هٿ ڪارا نه ڪيا آهن ۽ نه ڪندس. چاڪاڻ جو زندگي الله تعالىٰ جي طرفان آهي ۽ قاتل کي ڪڏهن به نه بخشيو ويندو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو ڪجهه واردات جي جاءِ تي ڏٺو اٿم سو قانون مطابق لکان ٿو. وڏيڪ ڪورٽ چاڻي ۽ توهان ڄاڻو. صوبيدار جي ايڏيءَ ٻڌڪيءَ تقرير کان پوءِ چاچي شفيع محمد سميت ٽيئي زميندار صوبيدار کي چڙ ته زوريءَ گهلي ٿورو پريرو وٺي ويا، جتي اڌ ڪلاڪ کن هنن جو ڪوسو بحث ٿيندو رهيو. مونکي صوبيدار اهو چيو ته مون کي ڪهڙي خبر ته هن خون ڪيو آهي، اڪئين ته مون نه ڏٺو آ، آءٌ ڪيس ۾ ڪوڙا شاهد بيهاري پري لکان، ۽ جوابدار قاسي چڙهي وڃي ۽ هجي ناحق ته پوءِ اهو خون ڪنهن جي ڪنڌ تي پوندو؟ ميان مون کي سون ۾ توريندؤ ته به اٿين نه ٿيندو.

ايڏو خدا جو خوف رکندڙ پوليس جو صوبيدار جو تصور منهنجي نه وهم ۽ گمان ۾ به نه هو ۽ هئو وري ڪير؟ سندس نالو ديوان پرسرام هو. اپر سنڌ روهڙيءَ شهر جو ويٺل هو. ۽ هئو هڪ واڻيو، پاڻي بند! صوبيدار هڪ ايڏر لکي جمعدار کي ڏنو ۽ ٻن سپاهين کي حڪم ڪيائين ته فوتيءَ کي ڪٽائي هالا وڃو ۽ وڃي پوسٽ مارٽم ڪرايو. پاڳين کي به چيائين ته هليا وڃو. تنهن کان پوءِ پورا تي ڪلاڪ واردات لکڻ تي مغز ماري ڪندو رهيو. هرهڪ ڳالهه وضاحت سان ماڻهن سميت هيڊ منشيءَ کان لکائيندو رهيو. باريڪ بين ايترو جو معمولي معمولي شيون به قلمبند ڪرايائين، منهنجو بيان ورتائين. مون ڏوهه قبوليو، چاچو عبدالله سچي ڪيس

جو اڪيلو شاهد هو. آخر ۾ مون کي هٿڪڙي پارائي ٻيلي مان ٻاهر نڪري آيو.

ٻئي ڏينهن صبح ساڻ سعيدآباد ٿاڻي تي وڏيرن ۽ با اثر زميندارن جي رش لڳي وئي، آءٌ لاڪپ ۾ بند هوس، تنهن هوندي به وڏيرن جي عملن جي مون کي خبر پئي پيئي. هاڻي هنن جو موقف اهو هو ته "ڪيس ڪمزور آهي جنهن مان جوابدار آسانيءَ سان ڇٽي ويندو ۽ جوابدار عادي خوني آهي، صبحاڻي اسان سيني جو خير نه آهي انهيءَ ڪري ڪيس، کي وري لکيو وڃي شاهدي اسان ٿا ڏيون. تنهن ڪان سواءِ زر اڇلائڻ لاءِ به تيار آهيون." ليڪن صوبيدار جو اهو ئي ڪالهوڪو رکو جواب هو.

سگهو ئي منهنجي ڪيس جا مشير ۽ چاچو عبدالله به اچي ويا، صوبيدار مون کي ٿاڻي جي لاڪپ مان ڪڍي سڌو چوهڻ ڪرائڻ لاءِ هالا مئجسٽريٽ وٽ وٺي آيو. جيئن بيان پڪا ڪرايا وڃن. ڪورٽ ۾ به مشير چاچو عبدالله ۽ آءٌ گڏ پيش ٿياسين، سڀ ڪان پهرين جج مون ڪان بيان ورتو، ڪٺهڙي ۾ گهڙڻ شرط چاچي عبدالله ڏي نهاريو، جنهن مون کي انڪار جو لڪل اشارو ڪيو. جنهن جو اسان ٻنهي جي وچ ۾ فيصلو ٿيل هو، ته سر زمين تي ڏوهه قبوليو ويندو پوءِ ڪورٽ ۾ ڦري ويندا سون، انهيءَ اسڪيم مطابق مون جج صاحب کي ٻڌايو ته فوتيءَ کي مون قتل نه ڪيو آهي بلڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو خود پنهنجي هٿان مئو آهي. فوتي جڏهن صبح سان
گهوڙي تي چڙهي ريوالور هٿ ۾ کڻي مون کي مارڻ
لاءِ بيلي ۾ وٿاڻ تي آيو، تڏهن هن وٿاڻ جي در وٽ
بيهي نشانو ٻڌائي مون تي فائر ڪيو، فائر ٻڌڻ شرط
وٿاڻ ۾ پوريل ٽاهڙ مال وٿاڻ جا لوڙها ڦاڙي ٻاهوڙجي
ٻاهر نڪتو ته فوتيءَ جي گهوڙي به سرڪشي ڪئي.
جيئن ته هي سڀ ڪجهه اوچتو ٿيو هو، ان ڪري
فوتي گهوڙي تي پاڻ کي نه جهلي سگهيو. جيئن ته
فوتيءَ جو ريوالور لوڊ ٿيل هو ۽ سندس هٿ ۾ هو،
سندس آڱر به انهيءَ وقت ريوالور جي گهوڙي تي هئي
سو ڪرڻ وقت ريوالور وارو هٿ فوتيءَ جي هيٺان
اچي ويو ۽ فائر ٿي ويو، جيڪا گولي فوتيءَ کي
ڪنهن هنڌائتي جاءِ تي لڳي ۽ فوتي مري ويو. مئجسٽريٽ
صاحب منهنجو بيان نهايت ئي غور سان ٻڌو، تنهن
کان پوءِ چيائين ته فرسٽ رپورٽ ۾ تو قبوليو آهي
ته خون تو ڪيو آهي، هتي ڪيئن ٿو ڦرين! تنهن تي
مون چيو مانس ته سائين سڀ پوليس جي خوف کان،
اسين غريب جهنگ جا رهاڪو ڊڄون ٿا. تنهن کان
پوءِ چاچي عبدالله کان بيان ورتو ويو، تنهن به ساڳي
مون واري روءِ داد ٻڌائي، چاچي واري بيان کان پوءِ
جج صاحب صوبيدار ڏي نهاري چيو ته ديوان صاحب!
ڪيس ۾ ته ڪجهه بچيو ئي ڪونهي. تنهن تي صوبيدار
چيو ته آءٌ سائينجن کي عرض ڪندس ته مون کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جوابدار جو ريماند ڏنو وڃي. صرف ٽن ڏينهن لاءِ. چاچي عبدالله جو ريماند جو ٻڌو، سو يڪدم مون کي جج صاحب ڏانهن پنيرو بيهاري منهنجي قميص ڪٽي منهنجا چچريل پنا جج کي ڏيکاري پوءِ چيائين ته پٽڪو لاهه مون مٿي تان پٽڪو لاٿو. منهنجي مٿي تي ڪيائڙيءَ ڪُان ڪهاڙين جا ڦٽ ۽ چچريل پنا ڏسي جج صاحب قلم ڪٽي وات ۾ ڪيو ۽ يڪدم سڏ ڪري چيائين:
”اي ديوان! ديوان! هي جوابدار کي ڇا ڪيو اٿئي!“
صوبيدار صاحب ڪنهڙي ۾ گهڙي آيو، ۽ غور سان منهنجا ڦٽ ڏسي جج صاحب کي چيائين: ته سائين مون کي گيتا جو سونهن مون اڃا تائين جوابدار کي وات جو دڙڪو به نه ڏنو آ، اهو سڀ ڪجهه، منهنجي اصول ۽ فطرت جي خلاف آ، مان پلڻ هاڻي انهيءَ حيرت ۾ آهيان ته اهي سڀ ڦٽ ۽ زخم آيا ڪٿان؟

صوبيدار منهنجا مٿي وارا ڦٽ ۽ پٺن وارا زخم چڪاسي جج صاحب ڏي وائڙو ٿي نهارڻ لڳو. جنهن تي جج صاحب پڇيس ته واقعي تو کي هن هاڃي جي خبر نه آهي؟ تنهن تي هن ورائيو ته نه سائين مون کي ڪا خبر نه آهي، جيئن ته جوابدار جا ڦٽ لڪل هئا ۽ وري ٻاڻ به مون کي ٻڌايو نه اٿس. جج صاحب يڪدم سندس پنجوالي کي حڪم ڪيو ته سرڪاري ڊاڪٽر کي وٺي اچ، تنهن ڪن پوءِ مون کان پڇيائين ته ٻڌاءِ هي ڦٽ ڪٿان آيا؟ تنهن تي مون ٻڌايومانس ته تيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏينهن شام جو ٻه شاهينگ کهاڙين سان مسلح ٿي وٺاڻ ٿي آيا هئا. جيڪي مون کي ڏکي مرٽينگ حالت ۾ ڇڏي هليا ويا، آئون سمجهان ٿو ته هنن کي ٻه فوتيءَ مون کي مارڻ لاءِ موڪليو هو، تنهن تي جج صاحب پڇيو ته فوتيءَ جي توسان ڇا تان دشمني هئي؟ مون ڪيس دشمنيءَ جو سبب مختصر لفظن ۾ ٻڌايو، جيڪي ٻڌي صاحب حيرت ۾ پئجي ويو. سرڪاري اسپتال ويجهي هئي اُن ڪري ڊاڪٽر به تهنان اچي ويو. جج صاحب ڪيس منهنجي ڦٽن جي معائني لاءِ چيو، ڊاڪٽرڪنهڙي ۾ گهڙي آيو ۽ غور سان چڪاس ڪري جج صاحب کي چيائين ته ڏک تمام ڪاري آهن ۽ خطرناڪ جاءِ تي آهن. مريض جو تڙت ۽ توجهه سان علاج نه ڪيو ويو ته هنن ڏکن وگهي مري سگهي ٿو. ٻيو چيائين ته مون کي ڏک هڪ يا ٻن ڏينهن جا پراڻا نظر ٿا اچن. آءٌ انهيءَ حيرت ۾ آهيان ته مريض هلي چلي ڪيئن پيو. جج صاحب ڊاڪٽر کي هٿ جي اشاري سان سامهون رکيل ڪرسيءَ تي ويهڻ لاءِ چئي، صوبيدار کي حڪم ڪيو ته جيئن تہ جوابدار زخمي آهي، ڊاڪٽر صاحب جي چوڻ مطابق سندس زخم خطرناڪ آهن، ان ڪري جوابدار جو پڪو چالان پيش ڪر، تنهنجا سپاهي تيستائين اسپتال ۾ جوابدار مٿان ڊيوٽي ڏين جيستائين هالا پوليس ڪائنٽ چارج وٺي. ائين چئي جج صاحب پنهنجي ڪرسيءَ تان اٿي چيمبر ۾ هليو ويو

چاچي عبدالله مون سان گڏ اسپتال ڏانهن هلڻ جي تي ڪئي ليڪن ڊاڪٽر ۽ پوليس ڪيس واپس ڪري ڇڏيو.

تعلقي جي سرڪاري اسپتال هڪ وڏي پلاٽ تي هئي، تنهن هوندي به مريضن جي رهڻ لاءِ ننڍا ننڍا ڪمرا هوا. هرهڪ ۾ ٻه بسترا هئا. هڪ بستري تي مون کي جاءِ ملي. مهربان ڊاڪٽر تمام گهڻي توجهه سان منهنجو علاج ڪيو، ڦٽ ڌوئي مٿي ڪي ٽاڪا لڳايائون، ملم وغيره لڳائي پٽيون ٻڌائون ڊاڪٽر جي مدد هڪ خوبصورت نرس ۽ هڪ ڪمپائونڊر تي ڪئي آخر ۾ دوا پياري مون کي آرام لاءِ ڇڏي ڏنائون مون به ڪي ڪجهه جسم ۾ آرام محسوس ڪيو ۽ يڪدم ننڊ به اچي وئي.

ٽن ڏينهن جي اندر اندر نرس جون مهربانيون مون سان وڌي ويون. سندس نالو شريفان هو، هالا شهر جي ٿي رهاڪو هئي. ليڪن ڪن سببن ڪري سندس مٽن مائٽن ۽ عزيزن جو ساڻس حقو پاڻي بند هو. جنهن جي مون سمجهيو ته ڪيس به پرواهه ڪانه هئي، پاڻ بر سر روزگار ۽ پنهنجي پيرن تي بيٺل هئي، سندس رهائش اسپتال جي سرڪاري ڪوارٽر ۾ هئي. خوبصورت جسم ۽ گوري رنگ جي ٽيهن پنجيهن ورهين جي مڪمل عورت هئي. ڳالهائڻ ٻولهائڻ ۽ اٿڻ ويهڻ ۾ تجربيڪار ۽ خرانٽ ٿي معلوم ٿي، ٽن ڏينهن جي مختصر ۾ ائين ٿي پيش آئي جهڙو آءٌ سندس ورهين جو واقف ڪار

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هجان. شروع شروع ۾ مون سندس مرڪ ڏي سندس پيشي جي بنسبت زياده اهميت نه ڏني، ليڪن سمهڻ ئي مون کي اهو خيال تبديل ڪرڻو پيو. منهنجو رويو سائنس تمام گهڻو ادب وارو هو، ليڪن سندس دماغ ايترو تہ ڦريل هو جو اهو بہ ڪونہ ٿي سوچيائين تہ آءٌ قيدي جي صورت ۾ اسپتال ۾ داخل آهيان، ڪمري جي بالڪل در تي پوليس جو گارڊ بيٺو آهي، يا آءٌ صرف چئن ڇهن ڏينهن جو اسپتال ۾ مهمان آهيان. ايندي تہ دوا پيارڻ جي بهاني سان هئي، ليڪن اڪين ئي اکين ۾ داستان بڌائي ويندي هئي. هن جو گهڙيءَ گهڙيءَ ناز ۽ نخري سان منهنجي ڪمري ۾ اچڻ پوليس وارن کي تہ اکين ۾ ڪنڊي مثل ٿي لڳو، ليڪن هو ويچارا مجبور هوا، تنهن کان سواءِ ڊاڪٽر بہ بيرو محسوس ڪيو. آخر چوٿين ڏينهن هن کي سختيءَ سان منع ڪيائين تہ تون هاڻي مريض کي دوا پيارڻ يا چيڪ ڪرڻ لاءِ نہ ويندينءَ، اها ڊيوٽي هاڻي ڪمپائونڊر جي آهي. تنهن هوندي بہ بہ دفعا ڪمري ۾ زوريءَ ڪاهي آئي ۽ مون سان شڪايت ڪيائين تہ ڊاڪٽر سڙي ٿو .... انهيءَ ڏينهن ڊاڪٽر بہ مون وٽ تپاس لاءِ بہ دفعا آيو، سندس منهن تي مون بہ واقعي فڪر ۽ مايوسي ڏٺي ۽ ائين بہ محسوس ڪيم تہ آءٌ بہ سندس نظرن ۾ ڪري چڪو آهيان. آخر جڏهن رات جو ڊاڪٽر رائونڊ تي آيو، تڏهن مون چيو ڏنهِ مانس تہ ڊاڪٽر اڄ مون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

محسوس ڪيو آهي ته توهان مون کي انهيءَ پيار سان ڪونه ٿا ڏسو، جيئن اڳ ڏسندا هوا. انهيءَ ڪري اڄ سڄو ڏينهن آءٌ فڪرمند رهيو آهيان، جيڪڏهن نرس ڪجهه واهيات ٻڌو ڪيو به آهي ته به آءٌ اهڙو ڪريل نه آهيان، توهان ڊاڪٽر آهيو، آءٌ مريض آهيان، مريض هميشه ڊاڪٽر جي همدردي جو محتاج رهيو آهي، سو مون ٿان همدرديءَ جو هٿ نه ڪڍو، توهان مون مسڪين جا قوت چيئيا آهن ۽ آءٌ پاڻ هڪ ڏکويل انسان آهيان آءٌ وعدو ٿو ڪريان ته توهان جهڙي محسن سان ڪڏهن به ويساه گهاتي نه ڪندس. آءٌ پانيان ٿـو ته منهنجي انهن لفظن ڊاڪٽر جي هانءَ تي ٺڏو چنبو هنيو. بيٺل ڊاڪٽر ڪرسي چڪي ويهي رهيو. گهڻي دير مون ڏي گهوري نهارڻ کان پوءِ مون کـي چيائين ته منهنجي دماغ ۾ واقعي اهو تاثر هو ليڪن هاڻي نه آهي. تون هڪ حسين نوجوان آهين ان ڪري شريفان هوش وڃائي ويٺي آهي.

ٻئي ڏينهن هالا سب جيل ٿان پوليس جو هڪڙو نئون جٿو آيو جيڪو مون کي هالا اسپتال مان سينٽرل جيل حيدرآباد وٺي آيو. شايد اڏين ڊاڪٽر ئي ڪيو هو حالانڪ آءٌ پوري طرح ٺيڪ نه ٿيو هوس. ليڪن منهنجي قسمت ڏي اهڙي هئي جو هتي وري ٻـي مسئلي منهن ڪڍيو هو. تنهن ڪري مون کي ڊاڪٽر وڏيڪ اسپتال ۾ ترسائڻ پسند نه ڪيو.

سينٽرل جيل تي ضروري ڪاغذي ڪارروائي ڪان پوءِ جيئن مون کي اندر نيو ويو تيئن سامهون منهنجي نظر علي احمد سوناري تي پئي، جنهن جي هٿ ۾ چوپڙي هئي جنهن تي ڪجهه لکيائين پئي. علي احمد جي ڏسڻ سان منهنجي دل تي جيل جو جيڪو دهڪ ويٺل هو سو لهي ويو. علي احمد اڳي منهنجو ڳوٺائي هو. اسان شروعاتي تي درجا گڏ پڙهيا هئاسين. سندس مائٽ تن ڏينهين اسان جي ڳوٺ ويٺل هئا. سندن سوناڪو دڪان هو، پوءِ به تي لاڳيتيون سندن چوريون ٿيون، ان ڪري ويچارا لڏي وڃي سڪرنڊ ويٺا، پوءِ به ڳوٺ ايندا ويندا هئا. ساڻن ملاقات ٿيندي رهندي هئي. علي احمد اڄ به اهڙو ئي سڪل سڙيل هو، جهڙا سندس هڏ نڍي هوندي هئا ۽ هئو به پيدائشي ڍڄڻو. پاڻ خون جي ڪيس ۾ جهليل هو ۽ هاڻي سزا به لڳي چڪي هيس. جيڪا ڪاٽي رهيو هو. علي احمد ماستر ٿيو هو الاجي ڇو پنهنجو اباڻو پيشو نه ڪيائين. پاڻ سڪرنڊ جي پرسان مير خان لغاريءَ جي ڳوٺ ۾ ماستر هو، سندس شادي ڪراچيءَ مان ٿيل هئي، ماڻي سندس زال هڏ ڪاٺ واري جامڙد زال هئي، ۽ اڪثر ڪيس هيسيندي رهندي هئي. هڪ رات زال مٿس زور پيريو ته مونکي ڪراچيءَ مائٽن ۾ وٺي هل، همراه زال کي ڏٺو ڏئي پئي ڏينهن اسڪول بهچي ويو. جوٺس به پهر سڄ ڏاري سندس پويان اسڪول اچي وئي، جيئن ئسي پئي زال

مڙس سڪرنڊ ڏي آيا ته وات ني ٻنهي جو وري جهڳڙو ٿي پيو. علي احمد زال کي ڪيرائي خوف مان سندس نڙيءَ ۾ اهڙا هٿ وڌا جو مائي ڦٿڪي ڦٿڪي مري وئي. انهيءَ خون ۾ ويچارو سزا ڪاٽي رهيو هو. پڙهيل هو ان ڪري هتي جيل ۾ منشي هو. مون تي نظر پيس ته وڌي آيو ۽ پاڪر پائي مليو. پڇيائين ته مون کي خبر ته پئجي چڪي آهي، پر هي ٻه – ٽي ڏينهن ڪٿي هئين؟ سب جيل ۾ هئين؟ مون چيو اسپتال ۾ هوس. علي احمد ڪوشش ڪري مون کي انهيءَ ڏينهن ئي اسپتال ۾ داخل ڪرايو جتي ڪجهه ڏينهن ڪانپوءِ ڦٽ چٽي ويا ۽ آءٌ ٺيڪ ٺاڪ ٿي ويس.

جيل ۾ مون جهڙا هزارين اپاڳا واڙيل هئا. منجهس سنڌ جي قريب هر علائقي جا ماڻهو هوا، انهيءَ ڪري هر علائقي جي خبر جيل ۾ پوندي رهندي هئي ڀانت ڀانت جا ماڻهو هوا. جيل جو مون غور سان ابياس ڪيو ۽ گهڻو ئي تجربو حاصل ڪيو. ڪيترين ئي نيون نيون ۽ عجيب عجيب ڳالهيون معلوم ٿيون، جن جي مون کي اڳ ۾ ڪا خبر ڪانه هئي جيل ۾ رڳو چور، ڌاڙيوال يا خوني نه هوا پر هر فن جا ماڻهو ۽ هر انداز فڪر جا ماڻهو هوا. ڪي ماڻهو ته اڻ پڙهيل هوندي به پنهنجي زندگيءَ جي وڏي تجربي ۽ دانائي سبب عالمن کان ڪنهن به طرح گهٽ نه هوا. جيل جي اندر قيدين جي هڪ ڪورٽ ٺهيل هئي جنهن ۾

هڪ جج ٻه وڪيل، جن مان هڪ سرڪاري ۽ ٻيو صفائي جو وڪيل ۽ ٻيا قيدي شاهدن طور پيش ٿيندا هوا. جن جن قيدين جي ٻي ڏينهن ڪورٽ ۾ شنوائي ٿيندي هئي، اهي هڪ ڏينهن اڳ ۾ شام جو انهيءَ ڪورٽ ۾ پيش ٿيندا هوا.

پهريائين قيدي پنهنجو ڪيس تفصيل سان سيني جڻن کي ٻڌائيندو هو، جنهن ۾ هو جهاڙين هوندو هو. پوءِ ڪورٽ جي ڪارروائي شروع ٿيندي هئي شاهد پنهنجيون شاهديون پيش ڪندا هوا. وڪيل دلائل ڏيندا هوا. وڏي بحث مباحثي کان پوءِ جج پنهنجي فتوى ڏيندو هو. ٻئي ڏينهن جڏهن اهي قيدي ڪورٽ مان شنوائي پري واپس ايندا هوا ته انهن کان سندن ڪيس جي ڪارروائي پڇندا هواسون. اتي ڪورٽ ۾ به ڪاروائي اهڙي هلندي هئي. جيڪڏهن فرق هوندو هو، ته معمولي نه ته نه. ويندي جيڪي قيدين کي سزائون لڳنديون هيون سي به جيل واريءَ ڪورٽ جيتريون هونديون هيون. جيل جي ڪورٽ ۾ جيڪي جج يا وڪيل هوندا هوا، سي ڪي پڙهيل ڳڙهيل ڪونه هوندا هوا. ليڪن وٽن ايڏو ته ڪو تجربو ۽ دانائي هئي جو هو به هو ڪورٽ جو ماحول پيش ڪندا هوا. هوندو ته پڌرو ڊرامو هو ليڪن حقيقت جي بلڪل ويجهو.

علي احمد مون کي صلاح ڏني ته جيل ۾ وقت ضايع ڪرڻ کان سٺو ٿيندو ته ڪجهه پڙهي وٺان ۽ پڙهڻ ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مدد ڏيڻ لاءِ پاڻ به موجود هو ان ڪري ڪتاب به پاڻ
گهرايائين ۽ انگريزي پڙهڻ لڳس. پڙهڻ جو مون کي
اڳي ئي شوق هو ويتر جو موقعو مليو سو شوق ڪري
پڙهڻ لڳس. پهرين ملاقات تي جڏهن چاچو عبدالله آيو
تڏهن ٻڌايائين ته مينهون پهلي سان چاچهين ڪاهرائي
ويو. مال ۾ ٻه پڻتيا تا رهن. آءٌ هاڻي گوٺ آهيان. ۽
چيائين ته ڇوڪري (پاڳل) گهڻو غمگين ٿي رهي. اڄ
به توسان ملاقات لاءِ هيڏانهن اچڻ جو ڏاڍو زور پريائين
ليڪن پاڳين جو زور آهي ان ڪري نه وٺي آيو مانس
ملاقات تي ڪيترو سامان به کڻي آيو. آخر ۾ هدايت به
ڪري ويو ته جيل ۾ اچ لوفر ڪان پاسو ڪري رهان.
چاچي عبدالله جي اها جيل ۾ مون سان پهرين ۽ آخري
ملاقات ٿي، ٻن مهينن جي سخت اوسيڙي ڪان پوءِ
سندس پاءِ مقبول جيل ۾ ملاقاتي ٿي آيو ۽ ٻڌايائين ته
تي ڏينهڻ اڳ اسان کي خبر پئي ته شفيع محمد پوليس
۾ ڪيس ڪيو آهي ۽ ڇوڪريءَ کي ڀولڻ ۽ گهرن
کي جهاڙو ڏيڻ لاءِ ڪورٽ مان وارنٽ وٺي آيو آهي.
اهو ٻڌي عبدالله ڇوڪريءَ کي وٺي الاجي ڪيڏانهن
هليو ويو، ڪالهه پوليس اسان جي ڳوٺ تي چڙهائي
ڪري آئي، تمام سختيءَ سان تلاشي ورتائون. عبدالله
جو پڇيائون اسان چيو پهلي ۾ هوندو اسان کي خبر نه
آهي. عبدالله جي گرفتاري جا وارنٽ پڻ هئن. پوليس
ته خير ناڪام موٽي ويئي ۽ عبدالله کي ڳولي پئي پر

اسان کي ڪا خبر نه آهي ته عبدالله ويو ڪيڏانهن. ڇوڪري به ساڻ اٿس هاڻي ڪا ٺوڪي خبر آهي ته پتاءِ. ڇيو مانس ته مون کي ڪابه خبر ڪانهي.

قبول مون کي وڏيءَ ڳڻتيءَ ۾ وجهي ويو. ويچارو چاچو عبدالله پيرسن مڙس منهنجي ڪري ڪيترو نه دربدر ٿيو آهي. منهنجي وٽان ٿي اچڻ کان اڳ سندس زندگي ڪيتري سان سک گذري رهي هئي. ۽ اڄ الاجي ڪٿي پاڳل کي پاڻ سان گهليندو لڪندو وتندو هوندو. دل ۾ ڪئين جوڄڪيون ٿي اٿيون ليڪن جيل ۾ هوس. ان ڪري بيوس هوس. سينٽرل جيل جي وڏي ڪوٽ کي ڏسي زهر جا ڍڪ پيئي رهيو هوس. قبول کي منت به ڪئي هيم ته مهرباني ڪري چاچي عبدالله جي ڪا خبر پوي ته مون کي اطلاع ڪجو، ليڪن ڪيترن مهينن تائين ڪا پڪ ڪانه آئي. ذهني سڪون ختم ٿي ويو. طبيعت ۾ تمام گهڻي چڙ اچي وئي زندگي آزار معلوم ٿي ٿي، پلا پاڳل ۽ چاچو عبدالله آهي به ٿي ڇڏيا ته منهنجي زنده رهڻ جا ڪارڻ هوا. ٿن جي حالت جي غير يقيني هئي ته پوءِ آءٌ ڪيئن يقين سان زندگي گذاريان. پڙهڻ ڇڏائي ويو ڪتاب ڪڙا ويڙهي علي احمد کي ڏنم. علي احمد ۽ جيل ۾ ٻيا ڪجهه دوست هوا ٿن گهڻو سمجهايو ۽ همٿايو ليڪن ڪنهن به قسم جو قرار نه هو. ٿان جو هڪ ڏينهن جيلر صاحب جي ڪمري ۾ مون کي گهرايو ويو. اتي هڪ وڪيل صاحب اڳي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏني ويئو هو. جنهن مون کي ٻڌايو ته تو اڳي لکي ڏنو آهي ته تنهنجو ڪو وڪيل ڪونهي ان ڪري سرڪار طرفان مون کي وڪيل مقرر ڪيو ويو آهي. پنهنجو ڪيس تون به مون کي ٻڌاءِ ته ڪيئن تنهنجو ڪيس هلائجي. وڪيل کي مون پورو ڪيس ٻڌايو وٽس به ضروري ڪاغذ هئا. پاڻ ڪجهه مشورا ڏيئي ويو.

چاچي شفيع محمد جڏهن ڏٺو ته ڪيس پوليس جي وسيلي ڪجهه حاصل نه ٿيو تڏهن خاصخيلين جي پير کي چنبڙي پيو. سندس مان ۾ وڏي دعوت ڪيائين ۽ نذر نياز پيش ڪري، خاصخيلين کان پاڻهن وڌائي ڏيڻ لاءِ ستائڻ لڳو، سندس پاڻهن پيلي پيا زميندار به هئا. پير صاحب خاصخيلين تي تمام گهڻو زور بار آندو ۽ کين پرائي ڦڏي ۾ تنگ اٽڪائڻ لاءِ سخت سست به چيو. پير صاحب خاصخيلين جو مرشد به هو ته وڏي اثر رسوخ وارو به هو ۽ انڪري پير صاحب کان ڪيڏائي ٻيهي رهيا. ڪيس يقين ڏناڻون ته عبدالله جي پاڻهن جي اسان کي خبر نه آهي تنهن هوندي به کين ڳوليون ٿا، توهان ناراض نه ٿيو پاڻون واپس ڪنداسون. اهي سڀ خبرون مونکي جيل ۾ پهچنديون رهيون. اوسي پاسي جا ماڻهو ايندا هئا ته ٻڌائيندا هئا. هاڻي مون کي خبر پئي ته خاصخيلين مان ڪا پهر مون وٽ ملاقاتي ٿي اچي.

چاچي عبد الله کي سندس ماڻهن کان به اڳ چاچي شفيع محمد جي چاڙتن ڳولهي وچي هٿ ڪيو. ڪيس

قتل ڪري ڀاڻهن ڏٺين ڪي ڏناڻون، دادوءَ کان ڦيڏي سينٽرل جيل ۾ آيا تن به مون کي ٻڌايو ته عبدالله مانجهند جي پرسان پيلي ۾ ڦبيءَ نالي ڳوٺ ۾ رهيل هو، جنهن ڪيس خون ڪري ڀاڻهن ڀاڳيا وٺي ويا. چاچي عبدالله جي قتل جو مون کي تمام گهڻو ڏک ٿيو. مرحوم جا مون تي لکين احسان هئا. هو منهنجو سڀ ڪجهه ته ڪونه هو، ليڪن مون تي سدائين مهربان رهيو.

ويندي آخر ۾ منهنجي سام تي سر قربان ڪري ويو، الاجي ڇو انهيءَ خبر ٻڌڻ کان پوءِ منهنجي دل ۽ دماغ ۾ ماٺ لڳي وئي. چاچي عبدالله جي روپوشي واري وقت ۾ جيڪا جسم ۾ چرڙ ۽ جولاني هئي، سا ختم ٿي وئي. انهيءَ دم دل ۾ وعدو ڪيم ته چاچي عبدالله جو پلاند ضرور وٺندس.

هاڻي منهنجو ڪيس هليو پئي هر مهيني شنوائي هوندي هئي. چاچي شفيع محمد جو ڪيس تي گهڻو زور هو. منهنجو صرف اهو معمولي سرڪاري وڪيل هو. جيئن ته ڪيس ۾ ڪا جان ڪانه هئي ان ڪري ڪورٽ ۾ ڪو گهڻو بحث مباحثو ڪونه ٿيو. ڪابه مڪمل ثابتي يا شاهدي مون تي ڪانه هئي. ان ڪري ڪورٽ سگهوريءَ انيزءَ شنوائيءَ تي مون کي باعزت آزاد ڪري ڇڏيو.

ڪورٽ ته مون کي آزاد ڪري ڇڏيو. ارڙهن مهنا جيل ۾ رهڻ کان پوءِ موڪل ملي هئي، ليڪن مون

وٺ ته سر لڪائڻ لاءِ جڳهه ڪانه هئي. منهنجي لاءِ هاڻي اهو وڏو مسئلو هو ته نئين سري کان زندگي شروع ڪريان ته ڪيئن ڪريان ۽ ڪٿان ڪريان. هونئن ته منهنجو به اباڻو ڳوٺ هو، ليڪن ان ڳوٺ ۾ گهڙڻ به مون لاءِ نا ممڪن هو. چاچي عبدالله جهڙي مڙس جو سهارو سو به هن وقت مون لاءِ ميسر نه هو. باقي وڃان سو ڪيڏانهن وڃان ۽ رهان سو ڪٿي رهان! انهيءَ چڪتاڻ ۾ اها رات حيدرآباد شهر ۾ هڪ هوٽل تي رهي پيس، ٻئي ڏينهن لاريءَ ۾ چڙهي ڳوٺ ڏانهن روانو ٿيس ۽ سڌو خاصخيلين جي ڳوٺ آيس. سندن اوطاقڙيءَ ۾ به ٽي چڙا ويٺا هئا. جن ۾ قبول به هو، هن سان چاچي عبدالله جي عذر خواهي ڪيم. ننگ لاءِ به رپيا ڪيدي اڳيان رکيم ته همراه جواب ڏنو ته اسان کي مرشد سائين جي منع ٿيل آهي. ان ڪري اسين مجبور آهيون ۽ اسان جو تو سان ڪوبه تعلق واسطو نه آهي. هاڻي تازو شفيع محمد ۽ اسان جو پير صاحب فيصلو ڪيو آهي جنهن ۾ شفيع محمد اسان کي خون جو ڏنڊ ڀري ڏنو آهي، ان ۾ اهو به شرط هو ته اسان جو تو سان ڪوبه واسطو نه رهندو. ان ڪري مهرباني ڪري اسان کي معاف ڪر. آءٌ تڏو شوڪارو ڀري ٿوري دير ويهي رهيس. آخر قبول کان پڇيم ته چاچو عبدالله ڪٿي دفن ڪيو اٿو. جنهن ڇيو ته ڪيس اتاهين ڪٺائي آيا هئاسون ۽ هتي ئي پنهنجي مقام ۾ پوريو اٿئون. ڪيس

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چيم ته مون کي سندس قبر ڏيکار. هن مون کي قبرستان ۾ قبر ڏيکاري، مون مرحوم تي قل پڙهيا. آخري سلام ڪيم ۽ اتاهين روانو ٿي ويس.

چاچي شفيع محمد جي عقل ۽ سندس دولت جي ڪرامت ۽ خاصخيلين جي پير کي دل ۾ دعائون ڪندو اچي بيلي ۾ سهڙيس. جتي مون جوانيءَ جا بهترين سال گذاريا هئا ۽ جيڪا منهنجي جان جي بچاءَ لاءِ وسيع پناه گاه پڻ هئي. هيتريءَ خونريزيءَ، جهدوجهد ۽ تڪليفن سهڻ کان پوءِ به آءٌ اتي ئي هوس جتان زندگيءَ جي سفر جي ابتدا ڪئي هيم. بلڪ به ٿي وڪون پاڻ پوئتي هوس. اڳي چاچي عبدالله جهڙو همدرد ساٿي هو ۽ سندس وٿاڻ اجهو هو. ليڪن هينئر ته انهن کان به محروم هوس. دولت، زميندارن ۽ پيرن جي ڏيڏڪن فيصلن، مون کان سڀ سهارا کسي ورتا هئا. بيلي جي وٿاڻن تي در بدر هوس. ڪيترائي خيال ٿي آيا ته هٿيار هٿ ڪري ڌاڙيل بڻجي دشمنن کي فنا ڪري هانو جي باه وسايان ليڪن مون ڌاڙيلن جي مرن وانگر بي مقصد زندگي به ڏٺي هئي. انهيءَ ڪري اڻين ٽيڻ کان ڪراهت ٿي آئي. ان ڪري ڪڏهن ڪنهن وٿاڻ تي ته ڪڏهن ڪنهن پاڳئي وٽ ماني کائيندو رهيس. مستقل ڪو ٺڪاڻو نه بنايم. پراڻين درن تي مفت جي ماني کائڻ منهنجي ضمير جي خلاف هو، ليڪن مجبور هوس ڇا ڪيان ڇا نه ڪيان اها ڳالهه به سمجهه ۾ نه ٿي آئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڀيلي جي پرسان بند جي بلڪل پر ۾ هڪڙو ميلو لڳندو هو. انهن ڏينهن ۾ به لڳو هو. ميلو منهنجو اڳي به ڏٺل هو. اج بي ڌمال هئس دل نه چاهيندي به آئون ميلي تي هليو ويس. منجهند جو ٽائيم هو، درگاهه جي پرسان هڪڙي سگهڙ نڙ تي بيت پئي پڙهايا، آءُ به پاسي کان ويهي بيت ٻڌڻ لڳس، تورو ئي وقت گذريو ته اوچتو پٺيرو ڪهاڙين جا وسڪارا ٿي ويا. خلق ۾ ڊاهوڙو پئجي ويو. محفل منتشر ٿي وئي اج منهنجا ڏينهن پورا هئا، ليڪن خوش قسمتيءَ سان ڪو پوليس وارو رائيفل سان پرسان متي رهيو هو، تنهن هوائي فائر ڪري مون کي بچائي ورتو. مون کي اٺن جو موقعو ئي ڪونه مليو هو. نديا وڏا ڪهاڙين جا نو ڌڪ هئا.

ميلي ۾ هڪ جمعدار جي سربراهيءَ ۾ پوليس جو گارڊ هو، جيڪو تيئي ڏينهن ميلي ۾ امن امان قائم ڪندو هو. سونکي يڪدم هڪ بيل گاڏيءَ ۾ هيٺان ٻاجهريءَ جا ڪانا وجهي هالا اسپتال ۾ علاج لاءِ موڪلي ڏنائون، شاهينگ سپ ميلي جي گوڙ ۾ پئجي ويا ماڻهو ڪوبه گرفتار ڪونه ٿيو. مون سان گڏ ڀڳي گاڏي ۾ به پوليس وارا به هئا جن ليٽر ڪيدي ڊاڪٽر کي ڏنو، جنهن تي مون کي اسپتال ۾ داخل ڪيو ويو.

منهنجي خوش قسمتي چئبي يا بد قسمتي جو اسپتال ۾ ساڳيو ڊاڪٽر ساڳي نرس ۽ تقريبن ٻيو اسٽاف به ساڳيو هو. ڊاڪٽر جي منهن تي باوقار سنجيدگي هئي.

ڦٽن کي ٽاڪا هڻي ويو، هلبو ليڪن شريفان پوءِ بہ
ويٺي رهي. ڏوراپا ڏيڻ لڳي، چوڻ لڳي تہ تون جيل
مان ڇٽي هتي مون وٽ ڇونہ آئين، مون تنهنجي باري
۾ معلوم ڪيو آهي تنهنجو ڪوبہ مائٽ نہ آهي، هاڻي
آءٌ توکي ڪڏهين ڪونہ ڇڏينديس. تون هتي مون وٽ
رھہ، تنهنجي ڏنڌي ڌاڙيءَ لاءِ بہ آءٌ پاڻيهي ٿي بندوبست
ڪريان. مون کي خبر آهي تنهنجي چاچي جي توسان،
سخت دشمني آهي، واڱڙو نہ ٿيءُ هو توکي اڻين مارائي
ڇڏيندو. هتي شهر آهي، هتي هو ڪجهہ نٿو ڪري
سگهي. جيئن تہ منهنجو ڪوبہ نڪاڻو ڪونہ هو، ان
ڪري ڪيس پڪ ڏنيم تہ آءٌ چاڪ ٿيان وعدي سان هتي ٿي
رهندس. اهو ٻڌي ڏاڍو خوش ٿي ۽ سندس مهربانيون
هر گهڙيءَ وڌنديون ٿي ويون. ڏينهن جو گهڻو حصو
انهيءَ ٿي بهاني مون وٽ هوندي هئي، مگر الاجي ڇو
سچ لهڻ ڪان پوءِ سندس پاڇولو بہ ڏسڻ ۾ نہ ايندو
هو. آخر ان بابت پڇيو مانس چيائين تہ ڊاڪٽر جي منع
ٿيل آهي، ڇوي ٿو تہ جيستائين تون مريض آهين، تيستائين
آءٌ صرف نرس جي صورت ۾ توسان پيش اچان، باقي
تنهنجي ٺيڪ ٿيڻ ڪان پوءِ پنهنجي خانگي زندگيءَ ۾
سندس ڪوبہ دخل نہ هوندو. اها ڳالھہ منهنجي لاءِ پڻ
حيرت ۽ خوشيءَ وڻان هئي. تنهن ڪان پوءِ ڊاڪٽر جو
پڻ سندس ڇهري مان اندازو لڳائيندو رهيس. واقعي سندس
صرف منهنجي علاج سان دلچسپي هئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسپتال ۾ داخل ٿيڻ کان پوءِ ٽئين ڏينهن فاضل پچو اسپتال ۾ منهنجو ملاقاتي ٿي آيو، ڪيس شهر ۾ انهيءَ ڏينهن خبر پئي هئي ته مون سان جهيڙو ٿيو آهي مون کي ٽڪ لڳا آهن ۽ آءٌ اسپتال ۾ آهيان. فاضل منهنجو جيل جو ساٿي هو. سندس ڳوٺ به هالا شهر جي ويجهو ڪڇي ۾ هو. چوري سا به هر قسم جي سندس ڪيتي هئي. اڪثر اڪيلو ئي هٿ پير هڻندو هو جيل ۾ سندس مون سان به گهٽي گهاٽائي هئي. جيل ۾ گڏ رهڻ ڪري مون مان ذري پرزي جو واقف هو. هاڻي همراه انهي ڪوشش ۾ هو ته آءٌ ساڻس هٿ ونڊايان مون واريءَ فتويٰ واريءَ شنوائيءَ تي به سيشن ڪورٽ ۾ آيو هو. پهرين ڏينهن ئي ڏاڍو زور پريائين ته آءٌ سندس ڳوٺ هلان. به تي چوريون به سندس نظر ۾ هيون اتاهين ته آءٌ به ڪانئس ڏٺا ڏئي هليو ويس، پر هتي وري به ستائڻ لڳو ته چاڪ ٿي وٽس هلي رهان. ماڻهو ڏاڍو دلچسپ هو، تنهن کان سواءِ دوست به هو ان ڪري ڪيس رکو جواب نه ڏئي ٿي سگهيس. هڪ ڏينهن شريفان آئي سندس منهن لٿل هو. ڪرسي ڇڪي منهنجي سامهون ڳوڙهي فڪر ۾ ويهي رهي. سندس غمگين چهرو ڏسي ان جو سبب پڇيو مانس ته لهرائڻ لڳي، آخر جڏهن ڪيس هڪڙو وڏو قسم وڌم تڏهن ٻڌايائين ته چاچهين شفيع محمد جي ڪنهن ماڻهوءَ وسيلي آڇ آئي آهي ته آءٌ توکي ڪا زهريلي شئي هڻي يا ڪا غلط دوا ڏئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسپتال ۾ ماري ڇڏيان. انن جي عيوض ۾ تمام گهڻن پئسن جي آچ ڪئي اٿن. سندس واڌان اها خبر ٻڌي، منهنجو ذهن چڪرائجي ويو. پنهنجي بيوسيءَ تي افسوس ٿيڻ لڳو. تنهن هوندي به چيو مانس ته پوءِ تو ڪهڙو جواب ڏنن. چيائين ته آءٌ گنهگار ته آهيان ليڪن ايتري پاپڻ نه آهيان جو ڪنهن کي قتل ڪريان تو ۾ ته منهنجون وڏيون اميدون آهن. تنهن تي چيومانس ته اهو ساڳيو ڪم ڊاڪٽر کان به وٺي سگهجي ٿو، چاچو وڏو دولتمند آهي. مون کي مارائڻ لاءِ تنهن کان چوٽي تائين زور لڳائيندو. چيائين نه ڊاڪٽر اهڙو ماڻهو نه آهي. اسان گهڻو وقت گڏ رهيا آهيون، ڪيس آءٌ چڱيءَ طرح سڃاڻان ٿي. اڳئين دفعي به آءٌ تڪڙي تي ڊاڪٽر کي غلط سمجهندي هيس. آءٌ توکي ڏسڻ شرط تنهنجي محبت ۾ انڌي ٿي وئي هيس. انهيءَ ڪري توکي چيو هيم ته ڊاڪٽر سڙي ٿو، ليڪن حقيقت ۾ ڊاڪٽر منهنجي ڀلي لاءِ ٿي ڪيو. اصل ۾ آءٌ ديواني آهيان. اهڙا ڊاڪٽر جا اڳ به مون تي ڪيترائي احسان آهن سندس مون تي ايتريون مهربانيون نه هجن ها ته آئون هوند اڄ ڳولي به نه لڀان ها. اڄ به انهيءَ ڳالهه کان پوءِ ڊاڪٽر سان ملي آئي آهيان، پوري ڳالهه ٻڌائي مانس، چيائين ته اها آچ به ڏينهن اڳ ۾ مون کي ٿي هئي. منهن جي انڪار کان پوءِ هن توسان رابطو قائم ڪيو آهي. مونکي اڳ ڏي پڪ هئي، ته تو سان ضرور ملندا ليڪن اها خاطري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هيم ته تون ايترو انتهائي قدم نه کڻندين خاص ڪري
هن مريض سان ۽ چيو اٿس ته ڪمپائونڊر ۽ پٽيوالن
کي مريض جي ڪمري ۾ وڃڻ کان منع ڪئي اٿم.
چوڪيدار کي به چيو اٿم ته رات جو سجاڳيءَ سان
ڊيوٽي ڏئي. مريض کي اجان به ٽي ڏينهن لڳندا، پنهنجي
عزت انهيءَ ۾ آهي ته مريض جلد تندرست ٿئي ته کيس
جلد ڊسچارج ڪري ڇڏيون.

سيارو هو تنهن ڪان سواءِ احتياطي طور رات جو
دريون ۽ دروازو بند ڪيو ستو پيو هوس. آڌيءَ ڌاري
اسپتال جي ڪمپائونڊ ۾ بندوق جا ٻه ٽي فائر ٿيا. تنهن
ڪان پوءِ ماڻهن جو ڳالهائڻ ۽ ڇرپر جو آواز ٻڌم،
در کولي ابهرو ٿي آءٌ ٻاهر ڪونه نڪتس، آخر ڊاڪٽر
سڏ ڪري در کولايو، ٻڌايائين ته ڪي ٻه ڇڙا پٺئين
پاسي کان پٽ ٽپي اسپتال ۾ گهڙي آيا هئا. چوڪيدار
کين ڏسي ورتو کين هڪل ڪيائين ته فائر ڪري
ساڳئي پاسي ڪان پٽ ٽپي ڀڄي ويا. تون ته ٺيڪ ٺاڪ
آهين؟ مون چيو ته ها ننڊ ۾ ستو پيو هئس بندوق جا
فائر مون ٻڌا هئا. ڊاڪٽر دروازي کي بند رکڻ جي پارت
ڪري هليو ويو. مون کي پوءِ سڄي رات ننڊ ڪانه
آئي. هاڻي انهيءَ فڪر اچي ورايو ته زندگي ڪيئن
بچايان، دشمن مون کان تمام گهڻو طاقتور هو. ٿوري
ئي وقت ۾ مون کي مارائڻ جي سندس هيءَ ٽين
ڪوشش هئي. دشمن ڪا وٺي ۽ ساهي ڏيڻ لاءِ به تيار

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪونه هو. آخر اهو فيصلو ڪيم ته جيڪڏهن زندگي بچائڻي آهي ته آءٌ پاڻ پيشقدمي ڪري، دشمن تي اوچتو ۽ ترت حملو ڪري ڪيس ختم ڪري ڇڏيان. چاچي جي مرڻ کان پوءِ باقي هڪڙو سوٽ يوسف وڃي رهندو سو شهر ۾ ٿو رهي ۽ ڪيس مرڻ ۽ مارائڻ سان ڪو واسطو ۽ تجربو به نه آهي. چاچا جا ٻيا زميندار دوست هيئڙ ته سندس ٻانهن ٻيلي ۽ ساٿي آهن ليڪن سندس مئي کان پوءِ ٽڙي پکڙي ويندا ۽ سندن مون سان ڪا ذاتي دشمني به نه آهي.

ٻئي ڏينهن صبح جو فاضل پيچو منهنجي خير خبر پڇڻ ۽ ملڻ لاءِ اسپتال ۾ آيو. هن کي ڏسڻ سان مون واري رت مڪمل ڏسڻ ۾ آئي. سوچيم تـه جيڪڏهن آءٌ اسپتال مان رات جو اٿي، وڃي دشمن کي ماري ۽ وري رات پيٽ ۾ اچي اسپتال ۾ سمهي پوان ته ڪيس ۾ پوليس ۽ پاڳيا مون تي ڪيترو به شڪ ڪن ليڪن ڪنهن کي به اعتبار ڪونه ايندو. هرڪو مون کي زخمي ۽ چچريل ڏسي ائين چوندو تـه رات جي پيٽ ۾ هيترو پنڌ ڪري خون ڪري اسپتال ۾ اچي سمهڻ ناممڪن آهي، پوليس ۽ پاڳيا ته ڇا پر هرڪ دوکي ۾ اچي ويندو. تنهن کان سواءِ ڊاڪٽر، نرس ۽ ٻيو اسپتال جو عملو به شاهدي ڏيندو ته آءٌ اسپتال ۾ هوس. جيڪڏهن پوليس تڪڙ ڪري يا ڪنهن دٻاءَ هيٺ اچي مون کي چالان به ڪيو ته ڪورٽ مان آسانيءَ سان

آزاد ٿي ويندس. سو اها سوچ ذهن ۾ ويهاري فاضل کي پوري ڳالهه ڪري ٻڌايم. جيل کان وٺي گذريل رات سوڌي پوري ماجرا ٻڌائي مانس ۽ چيو مانس ته مون کي ٻيو ڪجهه نه کپي صرف ڪاٺ هٽڻ جو سامان ۽ هڪڙي ڪهاڙي آڻي ڏي. فاضل تيار ٿي ويو چيائين جو سڀاڻي کان پوءِ آءٌ شهدادپور واري ڦاٽڪ وٽ ڪامي ۾ سامان رکيو ويٺو هوندس. تون اچي کڻي وڃجان. سندس ٻڪ ڏيڻ کان پوءِ مون کيس وڏيڪ ويهڻ ڪونه ڏنو.

رات جو نوين وڳي ڊاڪٽر آخري چڪر هڻي ويو ته آءٌ بتي بند ڪري در کي ٻيڪڙي توريءَ دير لاءِ بستري تي سمهي پيس. سيارو هو ان ڪري اسپتال ۾ مون کي ٻهڳان وجهڻ لاءِ ٻه ڪمبل ۽ هڪ چادر مليل هئا. ان مان هڪ ڪمبل کنيم، آهستي دروازو کولي ٻاهر نڪري در کي وري ٻيڪڙي اونداهي پاسي کان باؤنڊري واري ڀت ٽپي ٻاهر نڪري ويس. مقرر ٿيل جڳهه تي فاضل ويٺو هو. ڪاٺئس سامان وٺي منزل ڏانهن روانو ٿي ويس. مون کي چڱيءَ طرح ياد آهي ته اها ڊسمبر جي ٻاويهين تاريخ هئي، سيءُ ٻه اهڙو هو جو چوي ته پوان ته اڄ پوان . ان کان سواءِ آسمان ۾ جهڙ ۽ اُتر جي تيز هوا، تورڙي ٻوندا ٻاندي ٻه هئي. مون کي چوڏهن ميل اوٽ ۽ چوڏهن ميل موٽ پنڌ ٻه ڪرڻو هو. ان ڪري رفتار ڪجهه تيز ٿي رکيم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ليڪن ڦتن مان جهڙيون چٽنگون ٿي نڪتيون انهيءَ وقت هڪڙو ته موت ۽ زندگيءَ جو سوال هو پيو ته اهڙي ٽائم تي مونتي حيوانيت سوار ٿي ويندي آهي ۽ جنوني ني پوندو آهيان- سيءُ ۽ مينهن جي ڪري ڳوٺ جا ڪتا شايد اجهائن پيڙا هئا جو ڏڪڻ ڪان وٺي اتر تيائين سڄي گهٽي لتاڙي ويس پر مون ڪتي جي پونڪ نه پڌي. چاچا جي گهر واري ڪوٽ ڪي پهريان چوطرف چڪر ڪڍي آيس. پوءِ هڪ هنڌان گهر ڪان ٿورو پريرو پٽ سان چيڙچاڙ ڪيم، اوزار تازا نيبل هئا. اوڏڪي پٽ هئي زمين سان ترونر پٽ ڪي ڪاٽ هنيم، جيتوڻيڪ اهڙو ڪم منهنجو اڳ ۾ ڪيل ڪونه هو پر جيل ۾ اهڙيون ڪيئي تيوريون پڌيون هئم، جڏهن پٽ ۾ ماڻهوءَ منڍ جهڙو گرڪو ٿي ويو تڏهن پهريائين ڪهاڙيءَ جي ڳن ڪي مون وارو پٽڪو پڌي پٽ جي ڪاٽ مان آهستي آهستي هن پاسي ڪيم. ٿوريءَ دير ڪان پوءِ پڪ ٿي ته هن پاسي ڪير به نه آهي. اهو ان ڪري ڪيم ته مبادا ياڳيا ڪاٽ جي آواز تي جاڳي پيا هجن ۽ پريان ڪو هٿيار ڪنيو تيار بيٺو هجي ته هو پٽڪي ڪي ڏسي سمجهندو ته همراهه اچي ويو ۽ تڪڙ ۾ يڪدم حملو ڪري ڏيندو. آخر آءٌ اندر گهڙي ويس. گهر منهنجو ڏٺل وائيٺل هو. آءٌ انهيءَ گهر ۾ جوان ٿيو هوس. ڪتڪو صرف اهو هو ته متان همراهه جاڳيل نه هجي. همراهه انهيءَ ڪري ٿو لڪان جو هاڻي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

كيس چاچو چوڙ ڏكيو تو لڳي. آءٌ سندس بيوس قاتل
هوس. بيوس انهيءَ ڪري جو مون ڪي زندهه ڇڏڻ
لاءِ هو قطعي تيار نه هو. مون کي سندس ڪٽ وراندي
۾ ٿي ملي ويئي تپاس خاطر هيٺ نهاريم ته پيراندي
کان سندس جتي پئي هئي جهڙي هميشه پائيندو هو.
مٿس ٿلهي سوڙ پيل هئي، سخت سيءَ هوندي به مال
متاع جي ڪري وراندي ۾ ستل هو. آءٌ تپ ڏڏي
سندس ڇاتيءَ تي چڙهي ويٺس، ٻنهي هٿن سان سوڙ کي
سندس نڪ تي دٻاءُ ڏنم گهٽيون ٿي چڙهيون هيانئين پر
مون کي اٿلائي يا سرڪائي نه سگهيو. جڏهين سندس
هٿن ۽ پيرن جي حجت ختم ٿي ويئي، تڏهين ڪهاڙي
کي سوڙ جي هيٺان ڪري سندس نڙيءَ تي زور سان
به ٽي گهڪا ڏنم ته سندس سسي ڌڙ کان جدا ٿي
ويئي. سوڙ سندس مٿان پئي هئي ان ڪري رت کان
منهنجا ڪپڙا آجا رهيا. جنهن گس کان آيو هوس،
انهيءَ گس کان تيز واپس وريس. اتر جي تيز هوا کان
هينئر پٺيرو هوس. ان ڪري سيءُ به گهٽ ٿي لڳو ۽
رفتار ۾ به فائدو ٿي پيو. وات تي هالا برانچ ٿي پيو
ان جي موريءَ کان مٿيندي مون ڪهاڙي ڪاٺ جي
اوزارن سميت برانچ جي ٻاڻيءَ ۾ اڇلي ڇڏي. رات
اجان وچڻ جا سايا پئي ڪيا ته آءٌ لڪندو ڇپندو
اسپتال ۾ پهچي ويس. ڪمري جي در کي آهستي کولي
جڏهين اندر گهڙيس ته حيرت مان ذري گهٽ منهنجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دانهن تي نڪري ويئي. ڪمري جي ڇت جي ڀري پٽي، مون واري بستري تي شريفان ستي پئي هئي. اڇي چادر ۽ ڪمبل مٿان پيو هوس ڪيس ننڊ هئي ۽ پرسان ڊاڪٽر ڪرسيءَ تي ويٺو هو ۽ ڪتاب پئي پڙهيائين. آءٌ جيئن ئي اندر ڪمري ۾ گهڙيس تيئن ڊاڪٽر ڪتاب مان نظر هٽائي. حيرت مان مون ڪي گهوري ڏسڻ لڳو.

شريفان کي منهنجي بستري تي ستل ۽ ڊاڪٽر کي ڪمري ۾ موجود ڏسي منهنجي پيرن هيٺان زمين نڪري ويئي. سڄو پلان ئي غلط ٿي ويو هو. ڊاڪٽر پل ڪن لاءِ نظر مون تان هٽائي شريفان کي ڏنو جيڪا دنيا و مافيها کان بيخبر ستي پئي هئي ۽ پوءِ ڊاڪٽر تڪ ٻڌي مون کي گهورڻ لڳو. سندس هينئون چپ ڏڪيو پئي شايد ڳالهائڻ چاهيائين ٿي ليڪن زبان سات نٿي ڏنس يا ڳالهه جي شروعات همت نٿي آيس. منهن ور اچان ڪنيل هئا. منهن تي ڪاٺ جي مٽي ۽ پيرن ڪان گوڏن تائين رتي جي ڏڏڙ ۽ منهن جي جسماني حالت مان ٻار به اندا و لڳائي سگهيو ٿي ته ڪو آئون اسپتال جي آسپاس نه هوس. سو ڊاڪٽر به اندازو لڳائي چڪو هو ته آئون پري ڪان موٽيو آهيان ۽ ڪو پيڙ ڀاري آيو آهيان. آخر ڊاڪٽر سندس ذهن کي مونجهاري مان ڪيڻ لاءِ ڪرت جي کيسي ۾ هٿ وجهي سگريٽن جو پاڪيٽ ۽ ماچس ڪڍيو. سگريٽ مان وڏي ڦوڪ پري ڏائي اک ۽ پرون کي تڏ ڏئي ٿورو ڪنڌ ڪي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مٿي سٽ ڏيئي اشاري سان پڇيائين ته ڪٿي هئين —
زبان وري به استعمال ۾ نه آندائين. بجاءِ جواب ڏيڻ
جي مون ڪنڌ هيٺ ڪري ڇڏيو. پر سوچيم ته
ڪيستائين؟ آخر ڀڪيءَ وانگر واري ۾ منهن لڪائڻ سان
جان ڪانه ڇٽندي سو يڪدم پنهنجا حواس بحال ڪري
دل، دماغ ۽ زبان کي ڳالهائڻ ۽ ڳالهه کي منهن ڏيڻ
لاءِ آماده ڪيم، پر ڳالهه وري به اها هئي ته شروعات
ڪٿان ڪيان، نيٺ همت ڪري چار وکون پري
ڊاڪٽر جي پيرن تي ڪري پيس .... ڊاڪٽر اسين
مسڪين، يتيم، گگدام، بي سهارو آهيان منهنجي مدد
ڪر مون کي بچاءِ ۽ مون کي صرف تون بچائي
سگهين ٿو .... پوءِ ته جهڙو مشين تي پنو چڙهي ويو.
مون کي ڪا خبر نه آهي ته مون ڇا ڳالهايو. منهنجين
دانهن ۽ آزين تي شريفان ننڊ مان اٿي پئي ڊاڪٽر کي
۽ مونکي ڪمري ۾ ڏسي يڪدم بستري تان اٿي پئي،
ڊاڪٽر مون کي پاڻهن مان وٺي بستري تي ليٽايو شريفان
کي چيائين ته پاڻي گرم ڪري اچ ۽ پاڻ ويو سو
ضروري دوائون ۽ مرهم کڻي آيو.

شريفان ڀريائين گيندي زمين تي رکي منهن جا
هٿ، منهن ۽ پير ڌوئاريا، تنهن کان پوءِ ڦٽن جي
صفائي ڪيائين زخم اڪثري چڪا هئا، سميا پئي، رت
پئي وهين. ڊاڪٽر ڦٽن تي دوائون ۽ مرهم لڳايو پنهنجي
هٿن سان ڊريسنگ ڪري پٽيون ٻڌائين، ڪمري ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيتوڻيڪ اسين ٿي ماڻهو هئاسون ليڪن ماحول سانت وارو هو. ڊاڪٽر ۽ شريفان ڪم ۾ ٿي رڌل هئا ۽ آئون به چپ هئس. ويڏيڪ ڊاڪٽر مون کان ڪي ڪين پڇيو ته ڪٿي هئين ڪهڙو ويٺن ڪيو ٿي ڇو ڪيئن ٿي چالاڪ ڪيوٿي، نه! ڊاڪٽر پنهنجو ڪم ختم ڪري هليو ويو.

سڄ اڀري چڪو هو. شريفان رات جي ڪاروائي بابت تفصيل سان پڇڻ لڳي مون به پورو قصو ڪري ٻڌايومانس. پروتجي ۽ چپ ٿي ويئي. آخر مون چيومانس ته ڊاڪٽر ۽ تون هن واردات جا جهڙا اکين ڏٺي جا شاهد آهيو تو ۾ ته پڪ اٿم ته منهنجي فائدي ۾ ڳالهائيندين، ليڪن ڊاڪٽر صاحب لاءِ ڇا ٿي چوين؟ خون جو معاملو آ. خون به ٽاپ ڪلاس جي زميندار جو آهي. سندس واهرو وڏو زور لائيندا. گهڻي سوچ ويچار کان پوءِ چيائين ته چئي نٿو سگهجي، ته هو ڪهڙي شاهدي ڏئي ۽ ويڏيڪ ڊاڪٽر کي منٿ ڪرڻ به فضول آهي. جيستائين آئون سمجهان ٿي ته ڊاڪٽر تنهنجي فائدي يا نقصان ۾ بهرحال فيصلو ڪري چڪو آهي. جيتوڻيڪ ڪيس اها خبر نه آهي ته تون خون ڪري آيو آهين ليڪن اها پڪ اٿس ته تون ڪا وڏي واردات ڪري آيو آهين. انهيءَ ڳالهه تي هاڻي شريفان سان ويڏيڪ بحث ڪرڻ فضول هو. سو مون پاڻ کي حالتن جي رفتار تي ڇڏي ڏنو. ڳالهه کي ڦيرائڻ لاءِ ڪانئس

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڇيم ته ٻڌاءِ تون ۽ ڊاڪٽر رات ڪيئن اپ جا ڳڙا ٿي هئي اچي سهڙيا. چوڻ لڳي ته رات سنجهي مان منهنجي هانوَ ۾ گهٻراهٽ هئي، آڌيءَ ڌاري ليٽو پاڻي ڏنم ته تنهنجي هن ڪمري جي بتي بند هئي. روشندان اونداها هئا. مون کي وسوسن اچي ورايو. آخر رهي نه سگهيس سو لڪندي لڪندي ڪمري ۾ آيس، ڊڄندي ڊڄندي بتي ٻاريم تون ڪونه هئين ڪمرو خالي هئو. تنهنجو انتظار ڪندي الاجي ڪيڏيءَ مهل ننڊ ڪندي اچي ويئي. ڊاڪٽر جي مون کي ڪا خبر نه آهي ته ڪيئن ۽ ڪيڏيءَ مهل آيو.

اڄ منهنجا حواس مشتعل ۽ منتشر هئا، پاڻ کي ٿڌي رکڻ ۽ حواسن کي نارمل رکڻ جي انتهائي ڪوشش ٿي ڪيم. ليڪن ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نٿي آئي. اسپتال جو ماحول پڻ اڄ گهٽيل هو. مريضن ۽ ماڻهن جي چرپر ۽ چوٻول روزاني کان گهٽ گهٽ هو. مٿان منجهند تي وڏي ڊاڪٽر جيئن ويو تيئن وري لڙي ڪونه آيو هو. البت شريفان به تي لامارا ڏئي ويئي هئي. هر پيري سندس منهن تي مايوسي وڌيل ٿي ڏسڻ ۾ آئي.

ڏينهن جي هڪ بجي جو عمل هو ته اسپتال جي گيٽ تي موٽر جو هارن وڳو ۽ گاڏيءَ جو آواز وڌندو ويو. مون کي پڪ ٿي ويئي ته پوليس اچي ويئي سو پاڻ کي ذهني طور تيار ڪيم. موٽر جي انجڻ جي آواز بند ٿيڻ کان سگهوئي پوءِ حد جو صوبيدار ڪمري ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

داخل ٿيو. دڪايل سگريٽ هٿ ۾ هوس. صوبيدار شايد نئون هو منهنجو اڳ ۾ ڏٺل ڪونه هو. پنج هٿيو هڪ قدآور جوان هو. بيٺي پير سرسري طور منهنجو جائزو ورتائين، مون اکيون ٽمڪائي نماڻائيءَ سان ان ڏانهن نهاريو پوءِ سگهوئي اکين جو رخ ڪمريءَ جي ڇت ڏي ڪري ڇڏيم صوبيدار وڌيڪ نه ترسيو. سگريٽ جي دونهين جا ٻه ٽي ڪڪر ناهي، ڪمري ۾ پکيڙي بيٺي پير هليو ويو ته دروازي تي هڪڙو سنتري رائفل سان بت ٻڌجي ڊيوٽي تي بيهي رهيو.

گذريل ٻن پهرن واري گهٽيل ماحول جي بنسبت هينئر اسپتال ۾ جهڙو طوفان اچي چڪو هو. موٽرن ۽ گاڏين جي اچ وڃ ٽانگن ۽ زميندارن جي گهوڙن جون هڻڪارون هر گهڙيءَ وڌنديون ٿي ويون. ٿوريءَ دير کان پوءِ ڊاڪٽر سان گڏ ٽي پوليس آفيسر ڪمري ۾ گهڙي آيا، جن مان هڪڙو هالا ٿاڻي جو صوبيدار ۽ ساڻن ڊي. ايس. پي هالا جو هو. جيئن ته ڪمرو سوڙهو هو ان ڪري ٻن سپاهين ڪي سڏ ڪري چيائون ته منهنجي بيڊ کي ڪيڏي ورانڊي ۾ رکن. ورانڊي ۾ منهنجي بستري جي پرسان ٽئي پوليس آفيسر ڪرسيون وجهي مون کان خون بابت پڇا ڪرڻ لڳا.

ڊاڪٽر ڪانئن موڪلائي لاش پوسٽ مارٽم ڪرڻ لاءِ وڃي چڪو هو. اسپتال جو ورانڊو جافريءَ تي ٺهيل هو. ورانڊي جا پنج وڏا ۽ گول دروازا ٻه جافري

تي ڏهيل هئا. جافريءَ جي سوراخن مان اسپتال جي سڄي ماحول ۾ اچ وڃ جي خبر پئي پئي. وراڻدي جي پرئين چيڙي تي ويهاروڪن ننڍا وڏا زميندار ۽ وڏيرا جن کي اسين عام زبان ۾ سامتيا ماڻهو چوندا آهيون سي بيٺا هئا. تن ۾ منهنجو سوٽ يوسف يعني ٻاڪيو به هو. ٿيو ائين هو جو واردات واريءَ رات يوسف مڃاڻ کو گهر ۾ موجود هو. سو صبح جو زور شور سان پوليس آفيسرن ۽ ضلع انتظاميه کي تارون ڪري واسطيدار زميندارن کي گڏ ڪري هتي اچي سهڙيو هو زميندارن مان ڪي ٻاهر نڪري تي ويا ته ڪي اسپتال جي اندرئين حصي ۾ ڊاڪٽر سان ملڻ تي ويا. بهرحال پيچ پڇاڻ لڳي پئي هين. اسپتال ۾ شايد ايترين ڪرسيون ڪونه هيون اڻ ڪري سڄو وقت بيٺا هئا.

ٻيءَ طرف حد جو صوبيدار جيڪو سرزمين به ڏسي آيو هو سو پوليس ڊپاءُ وجهي، مون کان ڏوهه مڃرائي رهيو هو. هالا جو صوبيدار ۽ ڊي. ايس. پي به ساڳين سوالن جوابن ۾ پيڙا هئا. آڏون مٿين لفظن ۾ ڪين جواب ڏئي رهيو هوس. اها مون کي به پڪ هئي ته پوليس زباني ڊپاءُ وجهڻ کان وڌيڪ مون تي سختي ڪري نٿي سگهي چاڪاڻ جو آڏون بيمار ۽ اسپتال ۾ داخل هئس. هونئن به صوبيدار صاحب رکو خيالي ڪپوڙا هڻي رهيو هو. سندس سموري پڇا ڳاڇا سرزمين متعلق هئي، جتي نه ڪو مون تي شاهد هو ۽ نه ڪا مون اهڙي ثابتي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چڙدي هئي، ويندي اوت موت جا منهنجا پير به ميڻهن جي ڪٽين ڊاهي چڙيا هئا.

حقيقت ۾ پوليس کي مون کان وڌيڪ پڇا ڳاڇا ڊاڪٽر ۽ اسپتال جي ٻئي عملي کان ڪرڻ کپندي هئي، سو ڪم شايد بعد ۾ ڪرڻ لاءِ تاري رکيو هئائون ته جيئن ڊاڪٽر پوسٽ مارٽم مان واندو ٿي اچي. منهنجي زندگيءَ يا موت، ڏوهيءَ يا بي ڏوهيءَ جو سمورو دارومدار شريفان ۽ ڊاڪٽر تي رکيل هو. اهي ٻئي مصيبت پوڻ شايد هڪ ٻئي جي تاڙ ۾ لڳي آيا هئا. اڃا اهو خدا جو شڪر هو جو ڳالهه هتن تائين محدود هئي. منهنجي تلاش يا ڳولا لاءِ اسپتال جي چوڪيدار يا عملي جي ڪنهن ٻئي ماڻهوءَ کان نه پڇيو هئائون نه ته هينئر آڏون ڪنهن ڪنهن جو وات بند ڪيان ها.

اوچتو ورانڊي جي در تي بينل سنتريءَ ڪاشن پڪاريو. رائفلن جو بٽ زور سان زمين تي هڻي هڪڙي پير جي لانگ بوٽ جو زمين تي زوردار آواز ڪرائي رڙ ڪري چيائين: اٽينشن، اسٽينڊ اپ! ڪرسين تي ويٺل پوليس جا ٽئي عملدار يڪدم ڪرسيون ڇڏي اٿي بيٺا. تيسين ٻاهر بيٺل گاڏيءَ سان پوليس جا ٻه آفيسر اندر ورانڊي ۾ گهڙي آيا. ڊي- ايس پي صاحب سلوٽ پڪاريو، ٽنهي گڏجي زمين سان بوٽ کڙڪائي صاحب کي سلوٽ ڪيو. ٻاهران آيلن کي مون جڏهن غور سان ڏٺو ته انهن ۾ هڪڙو انسپيڪٽر عبدالرب به

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو، پيو ايس- پي صاحب هو. عبدالرب جي بت تي اها وردي نہ هئي جيڪا ڊاڙيوالن واري وقت پيلي ۾ پاتي آيو هو. سندس چاڙيءَ ۽ ڪاهن تي ٻلا ٻہ مٿيل هئا. عبدالرب کي ڏسڻ شرط منهنجو رت گرم ٿي ويو سڄي جان پگهرجي ويئي. انهيءَ لاءِ نہ تہ هو منهنجو چاٽل آفيسر هو ۽ هينئر مون کي فائدو ڏيندو، بلڪ سندس پراڻو ورتاءُ مون کي ياد اچي ويو. هو مون سان سٺو نہ هليو هو، ان ڪري هن کي ڏسڻ سان منهنجو جسم دروڙا ڪائي ويو ۽ پاڻ بہ ڪنڌ لوڏي پنهنجي سڃاڻپ ڪرائڻ لڳو.

ايس- پي صاحب کي ڏسي زميندار بہ ٽولي جو ٽولو رڙهي آيا. جن مان يوسف ايس- پي صاحب کي چوڻ لڳو تہ ساڻس ظلم ٿيو آهي. مون ڏي آڱر جو اشارو ڪري چوڻ لڳو تہ هن بدمعاش کان سواءِ اسانجو ڪو دشمن نہ آهي، اڳي بہ منهنجي پاءُ جو خون ڪيو هئائين جنهن مان ديئا داستيءَ ڇٽي ويو. اسين زميندار عزت وارا ماڻهو آهيون. هيءَ هاڻي نمبر سان اسانجي بہ لائن لڳائي ڇڏيندو .

ايس- پي صاحب ڪيس ڇيو تہ پوليس جانچ هلي پئي في الحال هتي ٻيهو توهان سان پورو انصاف ٿيندو. ايتري ۾ بہ پيون موٽرون اچي بيٺيون. هڪڙي مان سوٽن سان بہ آفيسر لٿا، سي وچي پوليس آفيسرن سان ڳالهائڻ لڳا، جن مان هڪڙو حيدرآباد جو ڪليڪٽر ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻيو ڊيپٽي هالا هو ۽ ٻيءَ موٽر مان ٽي ماڻهو لٿا جيڪي ٿوڪيندا منهنجي لوهي ڪٽ جي مٿان اچي بيٺا. انهن مان هڪڙو سڄاتم چاچو عبدالڪريم هو. چاچي عبدالڪريم اچڻ شرط رڙ ڪري چيو ته هن ڪي سڄاڻين ٿو! هيءَ تنهنجو نانو اٿئي، ولايت مان آيـو آهي. افسوس جـو آيو ته پنهنجي ڌيءَ سان ملڻ هو ليڪن هوءَ جيئري نه رهي. هڏي توسان ملڻ چاهي ٿو. اتي پوڙهي انگريز هٿ ملائڻ لاءِ سون ڏانهن هٿ ڊگهو ڪيو. مون ساڻس هٿ ملايو. وري ساڻن آيل ٽئين ماڻهوءَ ڏانهن نهاريم، جيڪو منهنجو چاتل سڄاتل نه هو. تنهن تـي چاچي عبدالڪريم چيو ته هيءُ مسٽر قريشي آهـــي، نانهـن جو دوست آهي، سکر واري پل ٺهڻ واري ٽائم تـي ساڻس گڏ هو ۽ اتي انجنيئر هو. هينئر حيدرآباد ۾ رهي ٿو، مون بستري تان ٿورو اڀو ٿي هن سان ٻه هٿ ملايو. ايس- پي صاحب ٿورو رڙهي آيو. شايـد قريشي صاحب کي سڃاڻندو هو، سو هنن سان هٿ ملايائين ۽ ناني متعلق واقفيت ڪرڻ لڳو. اسپتال ۾ ايتريون ڪرسيون هيون ڪـــي ڪتي جـــو هيترا سارا ماڻهو ويهي سگهن، اهي ڏي تي ڪرسيون هڪ ٻئي کي آڇي رهيا هئا ته ڊاڪٽر ٻه هٿ اڳهندو اچي سهڙيو. ڪوٽ جي کيسي مان پوسٽ مارٽم جي رپورٽ ڪڍي صوبيدار کي ڏنائين ۽ مون ڏي اشارو ڪري چيائين ته ڪجهه ڏينهن اڳ ۾ هيءُ مريض مرڻيڱ حالت سان اسپتال

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ داخل ٿيو هو. توڙي هيئر مرڻ کان ته بچي ويو آهي، پر جيئن ته توهان اسپتال کي ٽاڻو ٻڌائي بيٺا آهيو ۽ سڀ اچي هتي گڏ ٿيا آهيو ته مان سمجهان ٿو ته توهان هن مريض کي خوني سمجهو ٿا. مريض کي ڪهاڙين جا ڌڪ لڳل آهن. ڦٽ اهڙا اڌورا به نه ڇٽا آهن. هن ۾ پورو ڇرڻ ڦرڻ به ڪونهي، سو ايڏي منزل تي وڃي ڪيئن ٿو خون ڪري سگهي؟ ۽ ها هن گگدام ۽ بيواهي جو ڪو ڏٺي ڏوري به ڪونهي، اهڙن ڏائين ڪو لڙي اسپتال ۾ ڪيس پيچڻ به ڪونه آيو آهي. ان ڪري اهو ٿي نٿو سگهي ته هن ڪنهن کي موڪلي خون ڪرايو هجي. وڌيڪ توهان مرضيءَ جا مالڪ آهيو. جيئن وڻيوَ تيئن ڪيس کي منهن ڏيو.

ڊاڪٽر جو بيان ٻڌندي ٻڌندي جانچ ڪندڙ پوليس آفيسرن جا منهن ٽانڊا ٿي ويا، خاص طور حد جو صوبيدار سڄو ڳاڙهو ٿي ويو، آخر ڊاڪٽر کي به چئي ڏنائين ته ڊاڪٽر تون جوابدار جي طرفداري ٿو ڪرين هن کي بچائڻ چاهين ٿو. ڊاڪٽر جواب ڏنس ته نه هيءُ ڪو منهنجو عزيز نه آهي ۽ نه ئي ڪو دولت مند آهي جو مون کي ڪي پيسا آچيا اٿس، هيءُ پاڻ ٻين جو محتاج آهي، مون صرف حقيقت بيان ڪئي آهي. صوبيدار اهڙن به ڪجهه ڪچڻ چاهيو ٿي، ليڪن ايس- پي صاحب ڪيس هٿ مٿي ڪئي وڌيڪ ڳالهائڻ کان روڪيو. يڪدم ڪانئس پڇيائين ته هن کي جن ڏڪيو آ، اهي جوابدار هٿ آيا؟

چا، ڪين چالان ڪري ڇڏيو ٿي؟ ايس- پي صاحب جي انهيءَ اوچتي سوال تي همراه سچو واڻڙو ٿي ويو، هڪڪي هڪڪي جواب ڏنائين ته نه سمائين، ڳولا هلي پيئي اچان ڪوڙ جوابدار هٿ نه آيو آهي، اتي ايس- پي صاحب چيس واه! ايماندار امير ڪي تڪليف تي پهچي ته ڌرتي تپائي ٿا ڏيو؟ غريب جـــو جــوابدار ٿـي هـٿ نٿو اچي. تون پاڻ ڪي مسپينڊ سمجهه ۽ لائن ۾ حاضر ٿي وڃ. انهن پنهي ڪيسن جي جانچ ڊي- ايس- پي عبدالرب ڪندو. هاڻ مون کي خبر پئي ته عبدالرب جي وردي بدليل چو آهي. ان کان پوءِ ايس- پي صاحب ڪليڪٽر صاحب سان انگريزي ۾ ڪجهه ڳالهائڻ لڳو. سگهو ئي پوءِ ايس- پي صاحب، قريشي صاحب انجنيئر سان مخاطب ٿيو. ڪيس چوڻ لڳو ته قريشي صاحب توهـان پنهنجي دوست ۽ ان سان گڏ مون تي احسان ڪيو جـو هن جوان کي پاڻ سان گڏ حيدرآباد وٺي ويو، سندس علاج به ڪرايو ۽ ڪجهه وقت پاڻ وٽ رهايو. هن جي ڪري ڪافــي خونريزي ٿـي چڪي آهـي، بلڪ وڌنـدي پيئي وڃي. ائين سمجهو ته هن کي هـن علائقي کان آئوٽ ڪيو پيو وڃي. ان قسم جو نوٽيس سپاڻي توهان توهانجي گهر هن کان تعميل به ڪرايـو ويندو. ائين ڇٽي سندس منهن ۾ نهارڻ لڳو. قريشي صاحب خوشيءَ سان هائوڪار ڪئي. پوءِ ايس پي صاحب، مون کي وٺي وڃڻ لاءِ ڪيس ڪنڌ سان اشارو ڪيو. چاچو عبدالڪريم

۽ قريشي صاحب ڪلهن ڪان وٺي اٿارڻ لاءِ سهارو ڏيڻ لڳا، منهنجو محسن ڊاڪٽر صاحب به مون ڪي ٽيڪ ڏيارڻ لاءِ ساڻن پيڙو ٿي ويو، علائقي مان خارج ٿيڻ واري خبر منهنجا ستل سور جاڳائي وڌا، پاڳل جي ياد ستائڻ لڳي، وڇڙيل ته اڳيئي هئاسين ليڪن هي جدائي جون زنجيرون مون ڪي پارابون پئي ويون. ٽن دل ۾ ڏکن جا پيڙ ڀاري وڌا. جيئن ته هن ٽنگيل ڦاهيءَ مان جان ڇٽي هئي، سو وڇوڙي جو وهم ڀي موٽر جي پوئين سيٽ تي ويهي رهيس. گاڏيءَ جي شيشن مان نظر گهمائي ڏٺم ته شريفان پنهنجي ڪوارٽر جي در تي ويراڳڻ بڻي بيٺي هئي، گنديءَ جي پلاند جو موئو نهيل سندس وات ۾ هو. اکين مان آب وهيس پئي، شايد مصلحت سمجهي گاڏيءَ جي ويجهو نه آئي، ڊاڪٽر به گاڏيءَ ۾ ويهاري آهستي سان به دفعا منهنجا پنا ٽاپوري وجي چڪو هو. ڪڏهن ڪڏهن انسان بلڪ آءٌ ته اڻين چوندس ته حضرت انسان اهڙو مجبور هوندو آهي جو جانور وانگر پاڻ کي وڪرو ٿيندي ڏسي به ڪجهه نه ڪچي سگهندو آهي، سو ڊاڪٽر ۽ شريفان جا مون تي هيڏا سارا احسان هئا منهنجا مددگار ۽ ساٿي بڻيا، ليڪن آءٌ سندن ٿورو مڃڻ ۽ موڪلائڻ ڪان به مجبور هوس. قريشي صاحب گاڏي کي چالو ڪيو گاڏي هلي پئي، ناٺا منهنجي پير ۾ پوئين سيٽ تي ويٺو هو. هڪ ٻئي سان ڳالهائڻ لاءِ آتا به هئاسون، ليڪن هڪ ٻئي جي ٻولي ڪان ناواقف هئڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سبب گفتگو ڪرڻ کان مجبور هئاسون، پنهنجا ٽپ ٿوندي به هڪ ٻئي کان ڪيترو پري هئاسين. چرين وانگر صرف هڪ ٻئي کي ڏسي رهيا هئاسون. هالا بس اسٽينڊ تي چاچو عبدالڪريم موٽر بيهاري لهي ويو، ڪيس ڇوٽ وچٿو هو. هيءُ به عجيب قسم جو ماڻهو هو، مون ڏانهن ذهني لاڙو ته هوس، ليڪن اڪثر تماشائي بنجي صرف تماشو ڏسندو ئي رهيو، چاچي عبد الله خاصخيلي وانگر سرويچ نه هو. اسان جي گاڏي جڏهن بالڪل حيدرآباد جي ويجهو اچي ويئي ته ايس پي صاحب جي گاڏي اسان کان لانگهائو ٿي، پوئين بتي ٻاري گاڏيءَ کي بيهارڻ جو اشارو ڪرڻ لڳي، گاڏي ۾ پاڻ صاحب اڪيلو هو عبدالرب کي شايد پوئتي چڙي آيو هو. قريشي صاحب گاڏي بيهاري. پاڻ اڳيئي گاڏي بيهاري چڪو هو. سو گاڏيءَ مان لهي اسان تائين آيو، نانا سان ته انگريزي ۾ الاجي ڇا ڳالهايائين، ليڪن مون کي چيائين ته هن گاڏي مان لهه ۽ منهنجي گاڏيءَ ۾ هلي ويهه. وري ٿورو پاڻ ۽ قريشي صاحب مون کي ٽيڪ پراين سو آءٌ ۽ نانا سندس گاڏيءَ ۾ اچي ويٺاسون. گاڏيون وري چالو ٿيون، قريشي صاحب پويان پئي آيو سڌو، سول لائن حيدرآباد ۾ ايس- پي صاحب جي بنگلي تي اچي سهڙياسين.

بنگلي مان صاحب جا نوڪر پڄي آيا، مون کي هڪڙي ڪمري ۾ پهچايو ويو، اتي سيٺي ڪرسيون وجهي ڳالهائڻ لڳا. صاحب جي گهر واري به اچي ويٺي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ايس. پي صاحب قريشي کي چيو ته تنهنجي مهرباني، جو اتي هالا ۾ هائوڪار ڪري منهنجو مان رکيو ٿي، هيءُ هاڻي هتي رهندو، منهنجن ٻچن جيان آهي، مون کي هن جي پوري ڪهاڻي ڊي ايس پي عبدالرب جي واتان معلوم آهي، هتان کان هالا ويندي وقت ٻڌائيندو هليو هو ته هن ڪانپوءِ نانا سان ڪچهري ڪرڻ لڳا، جيڪا منهنجي سمجهه کان ٻاهر هئي.

رات جي ماني کائي قريشي صاحب پنهنجي گهر هليو ويو، ناني کي وني وڃڻ لاءِ گهڻو ئي اسرار ڪيائين. ليڪن ايس پي صاحب ڪانئس معافي ورتي، نانا کي پاڻ وٽ ترسايائين، اهڙيءَ طرح نانا صرف ٻه ڏينهن ٽڪيو صاحب صبح جو ڊيوٽي تي ويندو هو ته بيگم صاحبه ترجمان تي منهنجون نانا کي ۽ سندس ڳالهيون مون کي ترجمو ڪري ٻڌائيندي هئي ۽ قريشي صاحب به اڪثر هتي ئي ترسيل هوندو هو، صرف رات جو گهر ويندو هو. ناني جو ٻئي ڏينهن انهيءَ ڳالهه تي زور هو ته آئون ساڻس گڏ هلان، جيئن ته سندس پيو ڪوبه وارث واهي نه آهي آءٌ سندس ملڪيت کي هلي سنڀاليان، ليڪن مون ساڻس صاف انڪار ڪيو، ڪيس ڪنهن دلاسي يا آسري ۾ به نه رکيم.

جيئن ته بنگلي تي روزانو ڊاڪٽر ايندو هو ۽ توجهه سان علاج ڪيائين، سو مهيني کن ۾ آءٌ چاڪ تي ويس گو، هتي مون کي ڪنهن به قسم جي تڪليف نه هئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پر آءٌ جهنگ جو ماڻهو جيستائين چار ڇهه ميل ڏنگون نه هٽان تيستائين ڪٿي به فرحت اچي، سو هتي بنديخاني جهڙي بوسات محسوس ٿيم، آءٌ اڃان صاحب سان ڪجهه ڳالهائڻ جي تلاش ۾ هئس ته هڪ ڏينهن ايس. پي صاحب خود مون کي چيو ته محمود هاڻي جيئن ته تون ٺيڪ ٿي ويو آهين، ۽ آءٌ چاهيان ٿو ته تو کي پوليس ۾ ڀرتي ڪريان. جيئن تون نئين سر زندگي شروع ڪرين. هتي تو کي گهٽي پاڳي جياپي جو تحفظ به ملندو ۽ گذر سفر به ٿيندو رهندو. مون به سوچيو ته هيئن سچي زندگي ته ڪانه گذرندي سو هائو ڪار ڪيم. ٻئي ڏينهن صاحب سان گڏجي آفيس ويس. جتي منهنجي قد ۽ ڇاتيءَ جي ماپ ورتائون ۽ آءٌ پوليس ۾ سپاهي ڀرتي ٿي پيس، پوليس لائن ۾ ٽريننگ وٺڻ لڳس. رات جو بنگلي تي رهائش هئي، جيئن ٿي ڀيرين ڀيرين پگهار ملي، صاحب جي پيرن تي هٿ رکيم ۽ پوليس لائن ۾ رهڻ لڳس. اڃان ٽريننگ هلي پئي ته ريشم گهٽي جي رات جو هلندڙ هڪڙي پرائيويٽ اسڪول ۾ داخلا وٺي شوق سان پڙهڻ لڳس. تعليم پرائڻ ڏي ذهني لاڙو ته ننڍي هوندي کان ئي هو، هاڻي موقعو سمجهي ڪتابن سان واهپو رکيم. ٻهرئين سال ئي فرسٽ ڪمبرج جو امتحان پاس ڪري ورتم. ٽريننگ ختم ٿيڻ ڪانپوءِ منهنجي ٻهرين پوسٽنگ چاوڙي ٿاڻي تي ٿي. پگهار انهيءَ وقت صرف ستونجاه روپيه هئي. گو، اڪيلو هوس منهنجي پنيان ڪو اهل عيال

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نہ هو ۽ نہ ڪو منهنجو ڏي فضول خرچ هو. ليڪن پنهنجي موروثي ملڪيت کي حاصل ڪرڻ لاءِ مون مختيار ڪار صاحب جي ڪورٽ ۾ ڪيس داخل ڪيو هو. ان تي وڪيلن جي فيس سميت گهڻو خرچ ٿي آيو. جيئن تہ منهنجي ڊيوٽي رات جو گشت ڪرڻ هئي. ان ڪري ڪا خاص اپت ۽ اپراسو بہ نہ هو. ان ڪري پئسن ۾ تنگ دست ۽ لاچار هوس.

مون گوٺ ڏورو گهڻو وڃڻ شروع ڪيو هو. هاڻي نہ مون کي موت جو خوف هو ۽ نہ خطرو. چاچي شفيع محمد جي مرڻ ڪانپوءِ يوسف لاڏڻ ڏي تبديل ڪري ڇڏي هئي. پيءُ صورت ۾ هيئن ڪٿي چئجي تہ مون واري تقويٰ پوري صحيح ثابت ٿي، يوسف ۾ وڙهڻ يا مرڻ مارائڻ نہ هو. منهنجي چاچي جيڪا وڏي ظالم ۽ ستمگر هئي، تنهن جو هاڻ مڙس ۽ پٽ جي مارجي وڃڻ ڪانپوءِ دماغ صحيح نہ هئو. مڪمل چري ٿي چڪي هئي. ڪيترائي دفعا جهنگ مان وٺي آيا هئس. اڪثر ڪري ٻڌي پئي هوندي هئي. انهن ڏي تيندو آهي. ظالم ۾ ظلم سهڻ جي طاقت نہ هوندي آهي. اهو مظلوم ٿي ويچارو هوندو آهي، جيڪو ايڏي چير ڦاڙ کي منهن ڏو ڏئي.

جيئن تہ زمين جي ڪاٺ ۾ منهنجي پيءُ کي بي اولاد فوتي ڏيکاريو ويو هو. سو مختيارڪار جي ڪورٽ ۾ شاهدن وسيلي آءٌ ثابت ڪري چڪو هوس تہ آءٌ پنهنجي

والد جو صحيح اولاد ۽ وارث آهيان. ليڪن مصيبت اها هئي، جو منهنجي هٿ ۾ پئسو نه هئو. ان ڪري ڪورٽ سڄوريءَ فيصلو اهو ڏنو ته، سول ڪورٽ ۾ سول ڪيس ڪيو وڃي ۽ هيءَ ڪورٽ توهانجي فيصلي نبيرڻ ڪان معذور آهي. اهڙيءَ طرح سول ڪورٽ ۾ ڪيس داخل ڪيم. اتي به ٽڳ پڳ اهڙوئي فيصلو ٿيو. وري ڪيس، ڪليڪٽر صاحب جي ڪورٽ ۾ داخل ڪيم، خير فيصلو ته اتي به نه ٿيو ليڪن منهنجي فائدي ۾ هر ڪورٽ مان مختلف نوٽ لڳندا آيا. تنهن ڪانپوءِ سيشن ڪورٽ ۾ ڪيس داخل ڪيم جتي ڪافي وقت ڪيس هلندو رهيو. لاڳيتن ڪيسن ۽ ڪورٽن جي ڌڪن چڪرن سبب مون وٽ پئسي جي بالڪل اٺاٺ هئي، ان ڳالهه ڪي منهن ڏيڻ لاءِ مون به ذريعا ناهي ڇڏيا هئا، جن جي پڌائڻ ڪان اڳيم آءٌ انهن منهنجن پڙهندڙن ڪان معذرت ٿو گهران، جيڪي مون کي بالڪل هيرو لافاني يا نه شڪست کائيندڙ شيءِ سمجهيو ويٺا آهن، حقيقت ۾ اهڙو ڪير به افلاطون يا هيرو نه هوندو آهي. سو آءٌ به پوليس جو هڪ غريب سپاهي هوس، سو مون کي جيئڻو هو ۽ حالتن کي منهن ڏيڻو هو. منهنجي پئسن جو هڪڙو جيڪو وڏو ذريعو هو سو اهو هو، جو هڪ ڏينهن ڳوٺ ويس ته ڳوٺ ڪان ڪافي پري مون کي حافظ اسحاق مليو جيڪو اکين ڪان صفا نابين ۽ پوڙهو هو ۽ ويچارو ٿاڦوڙا کائيندو ريل جي پٽي

ڏي ڏوڪيندو پئي ويو. مون وراڻيس ته حافظ آءٌ محمود آهيان، آخوند محمود. ويچاري روئندي جواب ڏنو ته ابا وچان تو ريل هيٺان پاڻ چـڏڻ، ائين ڇئي اگهتي وڏڻ لڳو. مون ٻانهن مان جهليس تـه ٻانهن ڇڏائي، اگهتي رڙهڻ لڳو. ڀلا اهڙي ماڻهو ڪـي ائين ڪير تو ڇڏي ته وڃي پنهنجو آپگهات ڪري! واقعي ريل جو پنو به ويجهو هو ۽ گاڏي به جيڪا صرف ٻه ٽائيم متيندي هئي تنهنجي به اچڻ جو ٽائيم هو. آخر گهڻي ڪوشش ڪانپوءِ روڪي پڇيومانس ته ماجرا ٻڌاءِ، پوءِ ڀلي وڃي ائين ڪر بلڪ آءٌ پاڻ تنهنجي مدد ڪندس. توکي ڪهڙي خبر تون اندو مڙس ڪنهن غلط جڳهه تي ويهي رهين متان ريل گاڏي تنهن جون رڳو تنگون وڍي هلي وڃي ۽ تون مرڻ کان بچي وڃين. پوءِ تون خود سوچ ته توسان ڪهڙي حالت ٿيندي؟ اتي همراه سوچي ٻيهي رهيو، پوءِ چوڻ لڳو ته آءٌ هيستائين ياءُ جي سهاري ٽڳيس پئي ليڪن اهو ويچارو مري ويو. هينئر ٻائنيا مارين ٿا. ڪير مانيءَ ڪارائڻ لاءِ تيار ڪونهي. گهر مان تڙي ڪيي ڇڏيو اٿن. جڏهن پنهنجا ائين ٿا ڪن ۽ چون ته پوءِ ڌاريو مون کي ڪير پناهه ڏيندو؟ زندگي خبر ناهي ڪيترو وقت رهي ۽ ڪهڙا ڪهڙا سور ڏسڻا پون. ان کان وچان تو گاڏيءَ هيٺان پاڻ چڏڻ، ماڻ هل، هلي گاڏي هيٺان سون کي سولو ڪري سهاري پوءِ ڀلي هليو وڃ. ائين ٻڌڻ سان منهنجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بت ۾ سيءُ پنهنجي ويو. چيومانس تہ حافظ تون فڪر نہ ڪر. حيدرآباد هل اتي آئون تنهنجي خدمت ڪندس آءٌ اڪيلو ٿو رهان. ماني الله جي آهي. پهرين توکي ڪارائيندس، پوءِ آءٌ. حافظ اعتبار نہ ڪري. چي: رکو مونکان گاڏيءَ جو ٽائم ٿو وڃائين. هينئر مون کي تازو ماريو اٿن. سو ڪاوڙ آهي. پر جي گاڏي هلي ويئي تہ پوءِ ڪاوڙ لهي ويندي، پوءِ ڪڏهن بہ خود ڪشي نہ ٿيندي ۽ سدائين سور سهندو رهندس. آخر مون کيس پانهن مان ورتو. ريل مٿي روڊ تي آياسون. بس آئي ان ۾ چڙهي کيس حيدرآباد وٺي آيس، ان وقت منهنجي رهائش پڪي قلعي جي اولهہ طرف استيشن ڏانهن ويندڙ روڊ جي پر ۾ هئي. کيس هٿ منهن ڌئاري، ماني کارايم ويچارو ڏاڍيون دعائون ڪرڻ لڳو. آءٌ تہ ڊيوٽي تي يا شهر ۾ گهمڻ ڦرڻ بہ هليو ويندو هوس. ليڪن هيءُ غريب ڪيڏانهن وڃي؟ ڪوارٽر جهڙي جڳهہ ۾ اڪيلو ڏي ويٺو هوندو هو. آخر ٽن ڏينهن ڪانپوءِ چيائين تہ ابا محمود هتي پيا سڪ سيپ آهن. ليڪن ڪا ڳالهائڻ واري پهر نہ آهي. وقت نٿو گذري، ڏکو ٿي ٿو پوي. منهنجي دل مان ٿهڪ نڪري ويو. حافظ منهنجي مقصد ڏي اچي رهيو هو. ٻئي ڏينهن حافظ کي ماني نيرن جي کارائي پانهن مان وٺي قلعي جي دروازي وٽ هڪڙي بجليءَ جي ٿنڀي جي ٽيڪ ڏياري ويهاري آيس، ۽ چيومانس تہ هتي ويٺو ماڻهن، لارين، گاڏين جا آواز ٻڌ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ دال وندراء منجهند جي ماني توڪي هتي ملندي. شام جو آءٌ توڪي پاڻ اچي گهر وٺي ويندس. موٽ تي پير واري هوٽل واري کي سندس منجهند جي مانيءَ جا پئسا ڏئي پارت ڪري آيس ته ڪيس ماني ڪارائي. رات واريءَ ڊيوٽيءَ جو اوجاڳو هو سو سمهي پيس شام جو جڏهن حافظ کي وٺڻ ويس ته تمام گهڻو خوش هو. منهن مان بکيو پئي. ڪيس گهر آڻي جڏهن خوش ٿيڻ جي خبر پڇيم ته چيائين ته هڪڙو ته وندر ۾ ڏينهن اڌين گذري ويو جهڙو منٽ تي وياه. ٻيو ماڻهن ڪجهه ڏنو به آهي، ڪيسو ڪولياڻين ته نوٽن ۽ ريزگاري سان سڄو پريل هوس. ائين حافظ محمد اسحاق مون لاءِ سون جي کاڻ ثابت ٿيو. هري مري به اهڙو ويو جو پاڻهي پيو ويندو هو ۽ پاڻهي پيو ايندو هو. سندس تمنا رڳو اها هئي ته جيئن سندس پاڻين کي خبر نه پوي مبادا ڪيس وٺي وڃن ۽ هڙيءَ موج کان سڪي مري. خير ائين مون به ڪونه ٿي چاهيو ته هي سوني جهرڪي اڏامي وڃي. اول ته تن ڏينهن گوناڻن جو شهر ۾ اچڻ گهٽ ٿيندو هو. ٻيو اها پڪ هيم ته هنن اڀوجهن کي ڏمڪيون ڏئي واپس ڪري ڇڏيندس. اهڙيءَ طرح هيءُ حافظ منهنجي مستقل آمدنيءَ جو ذريعو بڻيو رهيو. منهنجي آمدنيءَ جو ٻيو ذريعو اهي لاوارث لاش هئا، جيڪي ريلوي اسٽيشن يا اسٽيشن جي پسگردائي وارين هوٽلن جا مسافر، چريا ۽ ٻي واها فقير، فٽ پاٿن تي بيمار آهي

بغير اجهي وارا ماڻهو جيڪي سردي، گرمي يا برسات
جي موسمن جي سٽ نہ سهي سگهندا هئا ۽ بي يارو
مددگار مري ويندا هئا. اهي مونکي هٿي ڏيندا هئا.
گهڻي وقت کان وٺي منهنجي رات جو گشت جي
ڊيوٽي ريلوي اسٽيشن جي ايريا ۾ هئي. ان ڪري اتي
جي هر قسم جي ماڻهن سان چاڻ سڃاڻ ۽ واقفڪاري
هئي . انهيءَ ڪري ڪو بہ اهڙو فوتي حادثو ٿيندو هو
تہ مون کي ڪيترن ئي ذريعن سان اڳوات اطلاع ملي
ويندو هو ۽ ٿاڻي وارا بہ فوتيءَ جو لاش منهنجي هٿان
پوسٽ مارٽم لاءِ سول اسپتال موڪليندا هئا. ڇو جو
اهڙو ڪم ڪرڻ لاءِ ڪو بہ سپاهي تيار نہ هوندو هو ۽
نہ ان وقت ڪي والينٽئر يا ايمبولنس گاڏيون هونديون
هيون. آءٌ چا ڪندو هوس ، جو چار مالشي جيڪي
رات جو انهيءَ اسٽيشن جي حد ۾ ماڻهن جي مالش
ڪندا هئا، تن کي هٿ ڪندو هوس. جيڪي مون سان
جهڙو هڪ قسم جا ياڻيوار هئا، پوءِ جيڪڏهن فوتيءَ
جو لاش اسٽيشن تي هوندو هو تہ اتاهين مالشين کان
کڻائي حبيب يا زميندار هوٽل جي پر ۾ رکرائي ان
جي مٿان ڪپڙو رکي هر لنگهندڙ کان مالشي اپيل
ڪندا هئا تہ هيءُ لاوارث مسڪين مري ويو آهي. هن
جي ڪفن دفن لاءِ ڪجهہ امداد ڪريو. اهڙي نموني
سان اتان پئسا گڏ ڪري، وري لاش کي قلعي جي
دروازي وٽ رکي ڪنگلا مالشي، خدا جو خوف ماڻهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪي ڏياري، مرحوم جي ڪفن ۽ دفن لاءِ چوندا هئا ته ريزگاريءَ ۽ نوٽن جو مينهن وسي پوندو هو. اهڙي طرح ٽين پڙي فقير جي پڙ وٽ چوٿين چوڪي گهٽيءَ جي منهن وٽ پنجين سري گهاٽ وٽ ۽ ڇهين مارڪيٽ جي گهنٽا گهر هينان ڪندا هئا، ته مال مٿين ٽي پوندا هئا. آءٌ ٿورو پري هٽي بيهندو هوس. ليڪن رقم تي ڪرڙي نظر رکندو هوس - گهٽو ڪري بغير ورديءَ جي هوندو هوس. آخر ۾ لاش اسپتال ۾ وڃي ٽڪ لاءِ ڊاڪٽرن جي حوالي ڪري پاڻ ۾ ورهائي ڪندا هئاسون. اڌ رقم آءٌ کڻندو هوس ۽ باقي اڌ هو چارئي ڄڻا ورهائي کڻندا هئا. شهر گيري هٽي ڪنهن کي ڪهڙي خبر ته ڇاهو ۽ ڇا ٿيو، آخر گهڻي وقت ڪانپوءِ انهيءَ ڳالهه جي پٽڪ ٿائي تي پهچي ويئي سو منهنجي بدلي ڪري مون کي لائن ۾ رکيو ويو. جتي اڪثر ڪري ڊيوٽي قيدين کي آڻڻ ۽ نيڻ تي رکيل هئي. پوليس ۾ نوڪري ڪندي مون کي پنج سال ٿي چڪا هئا. پڙهائي مسلسل جاري رکيو آيس. پاڻ کي اڇو اجرو رکندو هوس وردي صاف ۽ ڪلفدار پائيندو هوس انڪري جسم تي سهڻي لڳندي هئي. اڻ واقف اڏين نه سمجهندو هو ته ڪو آءٌ سپاهي آهيان. نقشا ۽ جسماني بيهڪ منهنجي اڳيئي سٺي هئي. اڪثر پوليس لائن جا استاد ۽ صوبيدار ورديءَ سان ڏسي خوش ٿيندا هئا. انسپيڪٽر گل محمد بروهي جيڪو انهيءَ وقت لائن آفيسر هو. سو جڏهن به مون کي ڏسندو هو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تہ بيهاري چوندو هو تہ جوان هلـي ڏيکار. پوءِ آءٌ
جڏهن ڪيس پري ڪان مارچ ڪري اچي سلوٽ ڪندو
هوس تہ سلوٽ جو جواب ڏيئي اٿي بيهي هٿ ملائيندو
هو. ڪيس منهنجي پڙهڻ جي خبر هئي. ان ڪري مون
مان گهڻو خوش هو. انهن ڏي ايامن ۾ هڪ رات انين بجي
واري رول ڪال ۾ منهنجي ڊيوٽي ٽن ٻين سپاهين سان
هڪ صوبيدار جي سربراهيءَ ۾، لڳائي ويئي. صوبيدار
اسان سڀني کي حڪم ڪيو تہ صبح جو ستين وڳي
تيار ٿي لائن پهچي وڃجو. ٻئي ڏينهن ٿي جڏهن اسين
لائن حاضر ٿياسون تڏهن صوبيدار اسان کي پوليس جي
گاڏيءَ ۾ ڪنيو جيڪا ٻڪ اپ هئي . اسانجي پڇا ٿي
ٻڌايائين تہ ڪراچيءَ مان چوڪرين جي هڪڙي پارٽي
حيدرآباد پڪنڪ تـي اچـي رهي آهـي . جيڪي
ايم-بي-بي-ايس ۽ يونيورسٽي جون شاگرديائيون آهن .
جيئن تہ اهي سڀ وڏن ماڻهن جو اولاد آهن. سو انهن
جي حفاظت لاءِ گارڊ طور اسان کي مقرر ڪيو ويو
آهي ۽ اهو بہ چيائين تہ شايد بہ ڏينهن هتي هونديون.
پاڻ کي هر جڳهہ تي انهن سان گڏ رهڻو پوندو. اسان
درياءَ جي پـل ٽپي ڪوٽڙي ۾ پي - ڊبليو - ڊي جي
ورڪشاپ جي پرسان گاڏيءَ کي ڦيرائي حيدرآباد ڏانهن
منهن ڪرائي بيهي رهياسين. ٽيستائين اها بس بہ اچي
ويئي، جنهن ۾ چوڪريون ڏيـي چوڪريون هيون . بہ
سنڌن استاد پروفيسر هيون. بہ پٽيوالٿيون، ساڻن مرد صرف

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ ڊرائيور ۽ هڪڙو بورچي هئو . پوليس جي گاڏي ڏسي ڊرائيور بس بيهاري ، بس جي پنيان ننڍي ضلع جي جيپ هئي. اها به بيٺي ان مان صوبيدار لهي آيو، اسان واري صوبيدار سان مليو ضروري ڪاغذن تي صحيح وٺي گاڏي موڙي واپس وريا ۽ ويا هليا. صوبيدار صاحب ڊرائيور سان ٿورو ڳالهايو. پوءِ پوليس جي گاڏي اڳيان ٿي، بس پويان ٿي، سڌو اچي راڻيءَ باغ جي سرڪٽ هائوس ۾ پهتاسون. بس مان سامان لاهي اتي رکيو ويو. بورچيءَ کي مانيءَ لاءِ چئي سيئي ڇوڪريون بس ۾ ويٺيون. جيئن ته بس جو ڊرائيور حيدرآباد کان اڻ واقف هو. سو پوليس جي گاڏي سندس رهنمائي ۾ اڳيان هئي. جڏهن پڪي قلعي جي دروازي وٽ پهتاسون ته گاڏيون روڪي سڀ لهي پياسون. ڇوڪريون ٽولين جي صورت ۾ ڪئمرائن سان فوٽو گرافي ڪرڻ ۽ پڇا ڳاڇا ڪرڻ لڳيون. کين پوري قلعي جو سير ڪرايو ويو . اتان تي ميرن ۽ ڪلهوڙن جا قبا ڏسڻ هليون . تنهن کانپوءِ کيسانو موري ۽ ٽنڊو ڄام فارم ڏسڻ لاءِ شهر ڇڏي ٻاهر نڪري آياسون. جڏهن ڇوڪريون ٽنڊي ڄام فارمن جي کليءَ فضا ۾ گهمي رهيون هيون ته مون محسوس ڪيو ته پنجن ڇهن ڇوڪرين جو ٽولو مون ڏانهن ٽيڏين اکين سان ڏسي رهيو آهي ۽ پاڻ ۾ ڪجهه پڻ پڻ به ڪري رهيون آهن. اتان تي جڏهن کيساني موريءَ تي آياسون ته ڇوڪرين جي بس، سنڌن منجهند

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ماني کڻڻ حيدرآباد ويئي. صوبيدار صاحب هڪڙو سپاهي به سائس روانو ڪيو، ڪيساني موريءَ تي چوڪرين جو اهو ٽولو مون سان پهريائين اڻ سڌيءَ طرح پوءِ سڌيءَ طرح کهسڻ لڳو ۽ مون تي جملا ڪاهي، پوڪ ۽ چٽرون ڪرڻ لڳيون . حقيقت ۾ آءٌ وائڙو ٿي ويس. آءٌ اهڙي ڇيڙڇاڙ جو عادي نه ٿيو پر خلاف هوس. سرڪاري ڊيوٽي هئي . اسان کي سندن حفاظت لاءِ مقرر ڪيو ويو هو. هڪڙي اها مجبوري هئي، ٻيو وڏن ماڻهن جون ڌيئر هيون. هاڻي ته اها به خبر پئجي چڪي هئي ته منجهن ڪا اسانجي وڏي آفيسر جي لاڏلي ڌيءَ به هئي. انهيءَ ڪري سبب ڪين پوليس گارڊ مليو هو. منهنجي طبيعت اڳي ئي احتياط پسند هئي. زندگي اڳي ئي پيليل پوڪ وانگر گذري رهي هئي. سو نٿي چاهيم ته ڪو ٻيو نئون مسئلو پيدا ٿئي ۽ آءٌ ڏکن جي اوڙاهن ۾ ڪري پوان. هونءَ به حياتي ڀاڳل سان ڳانڊاپيل هئي. انهن سڀني ڳالهين جي ڪري پاڻ ۾ سهپ پيدا ڪري چپ چاپ رهيس. انهيءَ ٽي ٽوليءَ منجهند جي ماني پاڻ سان گڏ کائڻ لاءِ مون کي صلاح هنئين. پهرين ته ٽي سگهي. گهٽو ئي زور ڀريائون ليڪن مون صاف انڪار ڪيو. اهو پهريون دفعو هو ، جو هنن سڌيءَ طرح مون سان ڳالهائڻ شروع ڪيو هو. ماني کائڻ کانپوءِ، جيترو آءٌ ڪائڻ هئي ٿي بيٺس ايترو هي منهنجي ويجهو ٿي آيون.

فوٽو ڪڍڻ يا گهمڻ ڦرڻ سنڌن ذهن مان نڪري چڪو هو. پيا سپاهي ته چڙ ٻهءِ ۽ پاڻ ۾ ڊيوٽي وارا ٿي لڳا. ليڪن صوبيدار سان ٻه ڪا منجهائن ڳالهائڻ لاءِ تيار نه هئي.

سنڌن اها روش ڏسي صوبيدار ۽ ٻيو عملو ٿهڪڻ لڳو. سڄي شام سنڌن من مستيون وڌنديون ويون. هر نموني جا پورگپ ۽ چرچا ڪرڻ لڳيون. نسرين نالي هڪ ڇوڪري سيني ڪان سرس هئي مون هن ڪان اڳ ۾ عورت ذات واران ڪڏهن به اهڙيون بيهوده ڳالهيون نه ٻڌيون هيون. منهن جي ذهن ۾ عورت لاءِ تصور شرم و حيا سان گڏ نماڻائي وارو هو. پر هتي ته هي سرڪشي ۽ ڦر ڪرڻ لاءِ تيار هيون. هر اهي ڳالهيون جن مان سنڌن اندازو هو ته آئون ڪاوڙجي پونڊس سي انگريزي ۾ اچارڻ لڳيون. جيتوڻيڪ آئون انگريزي هنن جهڙي ڄاڻيس ٿي، تنهن هوندي به مون منهن تي ڪوبه تاثر نه ٿي آندو. آخر شام ٿي اتاهين موٽي حيدرآباد آياسون. ڇوڪرين کي پنهنجي نڪاڻي تي ڇڏي. اسين لائين حاضر ٿياسون جتي صوبيدار صاحب رول ڪال تي منشي کي چٺي ڪري منهنجيءَ جڳهه تي هڪڙي ٻئي سپاهي جي ڊيوٽي لڳرائي. ٻئي ڏينهن منهنجي ڊيوٽي قيدين کي سينٽرل جيل تان وٺي سيشن ڪورٽ آڻڻ لاءِ هئي سو آئون قيدين سميت سيشن ڪورٽ ۾ هئس ته ساڳيو ڪالهوڪو صوبيدار پوليس پڪ اپ ۾ ڪورٽ ۾ پهچي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏيو. منهنجيءَ جاء تي ورتل سپاهي ساڻس گڏ هو، تنهن کي اتي قيدين جي انچارج جي حوالي ڪيائين ۽ مون کي چيائين ته تون مون سان گڏ ڇوڪرين واريءَ ڊيوٽي تي هل ۽ وڏيڪ ڇوڻ لڳو ته مون وڏيڪ ڏچي کان بچڻ لاء تنهنجي ڊيوٽي بدلائي هئي، ڇاڪاڻ ته ڇوڪرين جو سمورو توجهه تو ڏانهن آهي، پوءِ ۽ ڇتّرون به ٿيون ڪن، متان بي مزائي ٿي پوي، تنهن کان ڊنس ٿــي، ليڪن ڇوڪريون پڙ ڪڏي بيٺيون آهن، منجهن جيڪا وڏيڪ شرارتڻ آهي، منهنجي خيال ۾ ته نالو به نسرين اٿس، تنهــن ٽيليفون ڪري صاحب وڏي سان ڳالهايو آهي. سو صاحب مون کي حڪم ڪيو آهي ته توکي پاڻ سان گــڏ ڊيوٽي تــي رکان، سو هتان جــو هتان هليو هل.

سچ پڇو ته مون نٿي چاهيو، انهــيءَ ڊيوٽيءَ کان آئون پاڻ بيزار هئس. ليڪن آرڊر از آرڊر، سور مرندي ساڻس روانو ٿي ويس. آئون جڏهن صوبيدار سان گڏ ريسٽ هائوس تي پهتس ته ڇوڪريون ڊيهوڙا ڪائي اندران نڪري آيون. جهڙو ڪو وڏو قلعو فتح ڪيو هجين، سو سڀ ٽهڪڙا ڏيڻ لڳيون ۽ پوءِ يڪدم بس ۾ سوار ٿيون. ميرن ۽ ڪلهوڙن جي قبن تــي گهمڻ لاء بس شهر ڏانهن روانــي ٿــي. پوليس پڪ اپ سندن سربراهيءَ ۾ اڳيان هئي، ها! ڇوڪرين بدمعاشي ڪري مونکي پڪ اپ ۾ بالڪل پويان ڪري ويهارايو ۽ بس ۾ فرنٽ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سيٽ تي نسرين کي ويھا رياڻون . پوءِ ته سيني جي تاڙيءَ
ڏوڪ هئي. قبن تي گھمڻ چاجو هو، رڳو مسخري هئي،
گھڙيءَ گھڙيءَ چوڪريون هٽئي مان نڪري تي ويون.
پروفيسرياڻيون وات پٽيو پـري بيٺيون هيون. صوبيدار
صاحب حد کان وڌيڪ پريشان هو. هر وقت مون سان
گڏ هو، بلڪ ائين کٽي چئجي ته منهنجي جان بچائڻ
۾ پورو هو. الله ڪري ڳاڙيون اتاهين روانيون ٿيون
ريسٽ هائوس ۾ منجهند جي ماني کائي ڪوٽڙيءَ جي
پل ٽپي چامشوري واري پل ڏانهن قافلو روانو ٿي ويو.
پل انهيءَ وقت ٺهي پئي، هزارين مزدور مختلف قسمن
جي ڪم ۾ ڇهٽيل هئا. پري پري تائين ماڻهو ۽ مشينون
پکڙيل هئا. جيئن ئي بس پل تي پهتي ته چوڪريون
بس تان لهي چيڪ گھمڻ ڦرڻ لڳيون. مزدور جيڪي
ويچارا گھٽي ياڳي ڳوناٽا هئا، سي هوڙي جهنگل جهڙي
سمان ۾ ماڊرن چوڪرين کـي ڏسي انبوه ڪرڻ لڳا،
اسان تن کي هڪلون ڏيئي پري پڄائي ڪيو. پل تي
به مختصر وقفي کان پوءِ نسرين وري منهنجي ويجهو
رهڻ لڳي، ليڪن حيرت جهڙي ڳالهه اها هئــي، جو
هاڻي اچانڪ سنجيده ٿي وئي هئي. سندس ڳالهه ٻولهه
جو انداز بلڪل منجي ويو هو. ٿوريءَ دير کان پوءِ
اوچتو مون کان سوال ڪيائين ته تون مون سان شادي
ڪندين؟ مون يڪدم انڪار ڪيو. وري چوڻ لڳي،
ته منهنجي پيءُ جو مون سان وعدو ٿيل آهي ته جتي وڻئي اتي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهنجي پسند جي شادي ڪجانءِ. ڪالهه توکي ڏسڻ شرط مون ائين محسوس ڪيو ته جنهن ماڻهوءَ جي مون کي تلاش هئي، اهو تون ئي آهين. مون ڊاڪٽريءَ جو امتحان ڏئي ڇڏيو آهي ۽ پڪ اٿم ته پاس ٿي ويندس منهنجو پيءُ توهان واري ڪاتي جو وڏو آفيسر آهي. آئون سندن اڪيلي اولاد آهيان. آئون توکي يقين ٿي ڏياريان ته تون رکيو هائو ڪر، باقي سڀ ڪم مون تي، جيڪڏهن چاهين ته هيمنر جو هيمنر هتان هليو هل، مون سندس انهيءَ سوال کي به هڪ جذباتي ڇوڪري جي وات مان نڪتل لفظ سمجهي، رد ڪري ڇڏيو. صوبيدار جيڪو انهيءَ وقت به منهنجي پر ۾ بيٺو هو، سو حيرت مان نسرين کي ڏسڻ لڳو.

ڇوڪرين جي بس ريسٽ هائوس مان سندن سامان کڻڻ لاءِ وڃي چڪي هئي. ڇوڪرين کي هتان ئي بس ۾ سوار ٿيڻو هو ۽ هتان ئي ڪراچيءَ وڃڻو هون. نسرين مسلسل ڳالهائيندي رهي. جيئن جيئن وقت گذرندو ٿي ويو، تيئن تيئن سندس تقاضائون وڌنديون ٿي ويون، آخر التجائن تي لهي آئي ۽ منٿون ڪرڻ لڳي. منهنجو ڪيس اهو ئو ڪتو جواب هو. بس کي پري کان ايندو ڏسي سندس منهن کي مايوسي وڪوڙي ويئي، سو منهنجي بالڪل سامهون اچي ڪلهي تي هٿ رکي ۽ اکين ۾ پاڻي ڪري چوڻ لڳي ته ظالم آئون عورت ذات ٿي ڪري، توکي ڪڏهن کان منٿون ڪري رهي آهيان،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تنهنجي مٿان جان قربان ڪرڻ لاءِ تيار آهيان ۽ تون آهين جو توکي ار به ڪانهي. سندس مٿيان ڳالهايل لفظ يا لڳ ڀڳ اهڙا لفظ مونکي مرڻ مهل مرحوم ساهل به چيا هئا. سو منهنجي تصور ۾ ساهل اچي ويٺي. سندس جا چنل ڦٽ يڪدم اڀري پيا. اهي سرڪش جذبا، جن کي مست گهوڙي وانگر زبردستيءَ دٻايو ويٺو هوس، سي هٿئون هٿ ڇڏائي ويا.

منهن جـي اکين مان زارو زار پاڻـي وهڻ لڳو. حيوانيت سوار ٿي ويئي. نسرين کي ساهل سمجهي کيس ڀاڪر پائي تورو پاڻ ڏانهن ڇڪيم ته دماغ چڪرائجي ويو ۽ دماغ ۾ اونداهي ڇانئجي ويئي اهوئي سبب هو جو پاڻ کي سنڀالي نه سگهيس ۽ زمين تي ڪري پيس. نسرين منهنجي ڇاتيءَ جي هيٺان هئي. انهن الميلين، آزاد ۽ بي فڪر ڇوڪرين ۾ کيهاڙ پئجي ويو. هرهڪ جدا جدا جهنگلي هرڻين وانگر ڇونڪڙيون پريندڻيون پنهنجي پنهنجي منهن ڀڄي ويون. صوبيدار ۽ سپاهـي ڪيترن ڏوڏالن ۽ بوٽن جي ٺڏن ڪان پوءِ ٺنگن ۽ ٻانهن مان وٺي مون کي گهاڻ لڳا. جيئن جيئن هنن گهليو ۽ ڇڪيو ٿي. تيئن نسرين هاڻو ڦاڙيندڙ ڏانهون ٿي ڪيون. منهن جو کيس ڀاڪر پاتل هو ۽ آئون بيهوشيءَ جي حالت ۾ هوس. (اهي سڀ ڳالهيون مون کي بعد ۾ ٻڌايون ويون) اهڙيءَ حالت ۾ منهن جا هٿ ڏانئن سان وڍي نسرين کي ڇڏائي ٿي سگهيا ٻيءَ ڪنهن به حالت

۾ ناممڪن هو. حادثي واريءَ جاءِ تي حشام ماڻهن جا اچي گڏ ٿيا. آخر صوبيدار تنگ ٿي، هڪڙي مزور يا واتهڙوءَ کان اجرڪ کسي اسان جي مٿان ،وجهي سپاهين سان گڏجي سختيءَ سان ماڻهن کي هٽائڻ لڳو ......
خلق تي ڪنٽرول ڪرڻ کان پوءِ صوبيدار پي - ڊبليو ڊي وارن جي آفيس مان ٽيليفون ڪري حيدرآباد آفيسرن کي صورت حال کان واقف ڪيو. ڪجهه وقت ڪانپوءِ جڏهن منهن جا حواس ٺڪاڻي آيا ته دماغ به ڏڪاڻي اچي ويو ۽ يڪدم نسرين مان هٿ ڪڍي اٿي بيٺس، ۽ پاڻ به شرمساريءَ جي حالت ۾ پٺ تي ٿي ويهي رهي جيتوڻيڪ مون ڏسي وائسي نه ڪيو هو، اهو ساحل جي حادثي جو لاشعور ۾ لڪل اثر هو. تنهن هوندي به ڪجهه ٿيو هو. سا انتهائي واهيات غليظ ۽ ڏکوئيندڙ ڳالهه هئي. انهيءَ لاءِ آڏون انتهائي پشيمان هئس مٿان جو عملو ۽ انجنيري ڪاتي جا موچارا آفيسر ، ملامت ڪرڻ لڳا. منهنجي حالت اها هئي جو هوند زمين جاءِ ڏي انهيءَ ۾ گهڙي وڃان. ايتري ۾ حيدرآباد کان ايس - پي صاحب، ڊي. ايس. پي. لائن آفيسر ۽ چاوڙي ٿاڻي جو صوبيدار جداجدا گاڏين ۾ جاءِ وار دات تي پهچي ويا. صوبيدار وٽ هٿ ڪڙي به هئي جيڪا شايد منهنجو مقدر بڻجي چڪي هئي ، سا مون کي پارائي ويئي. پوليس آفيسرن ميڙي چونڊي چوڪريون گڏ ڪيون، پروفيسر ۽ چوڪرين کان ٽيل بداخلاقيءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي اخلاقي طور معافي ورتائين ۽ ترتڪڙ ۾ ڪين سندن بس ۾ ويهاري ڪراچيءَ روانو ڪريَ ڇڏياڻون، نسرين ڪراچيءَ وڃڻ کان صاف انڪار ڪيو ، انهيءَ ڪي ايس. پي. صاحب پنهنجيءَ گاڏيءَ ۾ حيدرآباد وٺي آيو ۽ مون کي چاوڙيءَ ٿاڻي تي لاڪپ ڪيو ويو. آئون جن حالتن مان نڪري چڪو هوس يا جن حالتن جي وهڪري ۾ لڙهي رهيو هوس تنهنجي ته صرف مون کي خبر هئي منهنجي هٿان اٿين ڇو ٿيو اها به حالتن جي ڏاڏاگيري هئي، منهنجي دل ۾ جيڪي گهاوَ هئا انهن جي ته مون کي ئي خبر هئي، دنيا ڇا ڄاڻي، هرڪو منهنجي مٿان ملامت ڪرڻ لڳو. پوليس جي عملي کي ملاقات جا پئسا ته ڀرڻا ڪونه ٿي پيا هرڪو واقعي جو ٻڌي لنگهي ٿي آيو. آئون انهن جاهلن کي ڇا چوان؟ رات جو ڏهين بجي ڊاري لائن آفيسر گل محمد بروهي به آيو اهو به ساڳي ڪٿا ڪولي ويهي رهيو ۽ چوڻ لڳو ته ڇوڪري وڏي آفيسر جي ڌيءُ آهي، پٽس کي ٽيليفون تي صاحب وڏي سڀ ڪجهه ٻڌايو آهي ، هو هوڏانهن اچڻ لاءِ ڪراچي به ڇڏي چڪو هوندو. اسان کي سمجهه ۾ نٿو اچـــي ته آخر تو ائين ڪيو ڇو؟ ڪيترين ئي وراٽين ڪانپوءِ ڇيو ماڻس ته بس صاحب ائين ٿي ويو. آخر ۾ چيائين ته محمود توکي ڪنهن دشمن جي نظر ڪائي ويئي. جيئن ته آئونورديءَ ۾ هوس سو مون کان بڪل نمبر وارو پٽو ۽ بيج ورتائين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هلندي وقت مون ٽوپي ۽ ڏنيمانس ته ڪٿي وچ لاڪپ ۾ موڪلي ڪانه ٿي. جيتوڻيڪ هيءَ حالت به ڪا وڏنڊڙ يا معمولي نه هئي، پر اهڙين غير معمولي حالت مان مٿي آيو هوس، تنهنڪري ڪو خاص پريشان به ڪونه هوس، ٻئي ڏينهن تي منهنجو بي. اي. فائنل جو امتحان هو. مس مس وڃي پنهنجي ڪيريئر کي سڌاريو هوم ته وقت وري دوکو ڏنو هو. رات جو ٻين وڳي جو عمل هو آئون لاڪب ۾ پٺت کي پٺا ڏئي پنهنجن ئي سوچن ۾ غرق هوس. پنهنجي گذريل وقت جو ڪتاب وانگر پنو پنو اٿلائي پڙهي رهيو هوس ته دروازي تي بيٺل سپاهيءَ در کوليو، گارڊ انچارج جمعدار به گڏ هوس، مون کي وٺي صوبيدار جي آفيس ۾ آيا. جتي نسرين، سندس پيءُ ۽ ايس. پي. صاحب اڳيئي ڪرسيءَ تي ويٺا هئا. هڪڙيءَ ڪرسيءَ تي ويهڻ لاءِ مون کي به چيائون. پهرين ته آئون به ٿورو هٻڪيس پر پوءِ ويهي رهيس. خاموشيءَ کي ٽوڙڻ لاءِ ڳالهه جي شروعات ايس. پي. صاحب ڪئي. پهريائين پل واري واقعي جو ذڪر ڪري ڏوهه منهنجي مغز ۾ ويهاري مون کي ڏوهاري بنايائين تنهن ڪانپوءِ چيائين ته جيئن ته ڇوڪريءَ کي ٿيو ڪجهه به ڪونهي تنهن هوندي به مٿس ٿڪو لڳي چڪو آ، اهو سڀ ڪجهه اڪيلائي ۾ ڪونه ٿيو آ، ساڻس گڏ آيل سرتين به ڏٺو آهي جيڪي زندگيءَ جي هر اسٽيج تي کيس شرمسار ڪنديون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انهيءَ جو هڪ ٻي ڪارڻ آهي ته توکي چوڪريءَ سان ڪراچيءَ وڃي شادي ڪر، جيڪڏهين ساڳي نوڪري ڪرڻ چاهيندي ته تنهنجي ڪراچيءَ بدلي به ٿي سگهي ٿي. نه ته به صاحب توکي ڪنهن نه ڪنهن ڏنڊي سان لڳائي ڇڏيندو.

منهنجي اچڻ کان وٺي، اڄ ڏينهن تائين نسرين جو ڪنڌ هيٺ هو. اڄ به ساڻس اکيون ملائڻ لاءِ تيار نه هوس تنهن هوندي به هڪ ٻي ڪمري ۾ آمهون سامهون هئڻ ڪري سڀ ڪجهه خبر پئي پئي. پڻس گهڙيءَ گهڙيءَ مون ڏي پئي نهاريو. آفيسر ٻئي سول ڪپڙن ۾ هئا. (ها! اهو توهان کي ٻڌائيندو هلان ته ايس- پي صاحب اهو نه هو جنهن جي گهر ۾ رهيو هوس ۽ هو منهنجي پوري پس منظر کان واقف هو. اهو فرشتي جهڙو انسان بدلي ٿي چڪو هو.) ايس- پي صاحب جي گفتگوءَ ڪانپوءِ ڪمري جي ماحول ۾ سانت اچي وئي. منهنجو ڪنڌ هيٺ هو........ هنن کي ڏيڻو ته رکو جواب هو. پر مون وٽ لفظ نه هئا. جتان ڳالهه کي شروع ڪيان. هنن کان ڊنس ڪونه ٿي، ليڪن جيڪا حالت واقع ٿي چڪي هئي تنهن تي پشيمان ۽ شرمسار هوس ان سبب ڪنڌ هيٺ هو. ايس- پي صاحب وري خاموشيءَ کي ختم ڪرڻ خاطر مون کان منهنجو نالو پڇيو. پوءِ نالو وٺي ٻڌايائين ته پرنسپل آهين. آڏون حيرت ۾ پئجي ويس. اهو سوال ته هنن کي ٻهريائين پڇڻ کپندو هو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اهو ٻهريون دفعو هو جو نسرين جواب معلوم ڪرڻ لاءِ ڪنڌ مٿي ڪٽي مون ڏانهن نهاريو ۽ پڙس به توجهه سان ڏسڻ لڳو. مون انڪاري صورت ۾ ڪنڌ لوڏيو. ايس- پي صاحب سٺو مقرر هو، گهٽو ئي ڳالهائيندو رهيو جنهن ۾ لالچ ۽ اميدون به هيون ته انتقام ۽ مايوسي به هئي. ساڙس پاڻهن پيلي ٽيڻ لاءِ نسرين جي پيءُ به ٻهريائين ته ٿورو ٿورو ڳالهايو تنهن ڪان پوءِ سڀ ڪجهه پاڻ ڳالهائيندو رهيو. ايس- پي صاحب چپ ڪري ورتي. سندس سوال ۽ ڌمڪيون گهٽي وقت تائين جاري رهيون چوڻ لڳو ته هيءُ عزت جو سوال آ. اهو ڌڪو تڏهن ڌوپي سگهي ٿو، جڏهن تون نسرين سان شادي ڪرين. منهنجي عادت رهي آ، ته جيئن ڪو ڏياءُ پوندو آهي، تيئن آئون برجستو ئي ويندو آهيان. سو سندس ڌمڪين تي جيئن اڳ ۾ اخلاقي ذميواري سمجهي نمائو ٿيو ويٺو هوس، سو هاڻي ڪيس هر سوال جو جواب انڪار ۾ ڏيڻ لڳس. آخر پراڻو ۽ تجربيڪار ماڻهو هو، سو مون کي چيائين ته شادي نه ڪرڻ جو معقول سبب ٻڌاءِ جيڪو منهنجي سمجهه ۾ اچي. ٻڌائڻ جو ته ارادو ڪونه هو، پر هونئن جند ئي نه ٿي ڇٽي. سو ساهل ۽ پاڳل جي پوري ڳالهه اڳيان پيش ڪئي مان. تنهن تي جٽا سوچ ۾ پئجي ويا، آخر نسرين جو والد ڪرسي ڇڏي اٿي بيٺو، شايد ساهل جي قرباني ۽ پاڳل جي مون ڏانهن ڏانگهه سمجهي ورتي هئائين. ۽ ڀڪ ئي ويٺي هيس ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آئون نسرين سان شادي نہ ڪندس. ڪيس اٿندو ڏسي اسين بہ اٿي بيٺاسين. نسرين ڏي نهاري ڪيس چيائين تہ هن سان وڌيڪ بحث ڪرڻ فضول آهي، ڪيتريون بہ منٿون يا سختي ڪنداسون، ليڪن هيءُ شادي پوءِ تي ويٺل سندس سوٽ سان ڪندو. اٿين چئي ڪمري جي در ڏانهن سرڻ لڳو. هلندي هلندي پٺ ورائي ايس-پي صاحب کي چيائين تہ هن کي ڇڏي ڏيو. هن جو ڏوهہ نہ آهي ۽ ڊيوٽيءَ تي ڪٺوس. ايس-پي صاحب اٿي ٿي مون کي حڪم ڏنو تہ ٻئي ڏينهن مون سان آفيس ۾ ملجان. جواب ۾ عرض ڪيم تہ صبحاڻي کان منهنجا امتحان آهن، ان لاءِ صبحاڻي کان وٺي پندرهن ڏينهن جي موڪل وٺي چڪو آهيان. چيائين تہ پوءِ ٺيڪ آهي. جڏهن بہ ڊيوٽي جوائن ڪرين تہ مون وٽ اچجان. ڪيس داخل نہ ڪيو ويو هو، سو سڌو ٿاڻي مان ٻاهر نڪري آيس. هو الاجي ڪيڏانهن ويا. پر آئون گولي تي ويس. سلطان هوٽل تي چانهہ پي جاءِ تي آيس، وهنجي ڪپڙا بدلائي ڪتابن کي ڇهڻ ويس.

امتحان ۽ موڪل پوري ڪري، لائن ۾ حاضر ٿيم جتان مون کي بڪل ۽ بيج مليا. انهيءَ ڏينهن ئي ايس پي صاحب وٽ پيش ٿيس. شيٽ گهرائي ڏنائين، جيڪا بي داغ هئي. آفيس سپرنٽينڊنٽ کي گهرائي حڪم ڏنائين تہ مون کي ريڊر برانچ ۾ منشي ڪري رکيو وڃي.

ڦهرياڻين ريڊر برانچ ۾ ۽ پوءِ پراسيڪيوشن برانچ ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون ابتدائي سال کان منشيگيري ڪئي، جتي مون ڪي ڪيسن داخل ڪرڻ ۽ ڪيسن جي، جانچ وغيره جي مطالعي جو موقعو مليو ۽ انهيءَ ڏس ۾ آئون پڙ تي ويس. انهن ڏينهن ۾ مون ايل ايل بي جو امتحان به سٺن نمبرن تي پاس ڪري ورتو. انهيءَ وچ ۾ آئون گهوٽ به عام جام ويندو هوس. ڪيترن ئي ذريعن سان مون پاڳل ڏي نياپا به موڪليا، ليڪن وٽانئس ڪو به مايوسي ۽ خوشيءَ جو جواب نه مليو. آئون اهو سمجهڻ کان قاصر هوس، ته سندس مغز ۾ هن وقت ڇا آهي. اهو به خوف هو ته مبادا پٽس ۽ پاڙس جي قتل سبب سندس خيال منتجي ويا هجن ۽ چاهت ختم ٿي چڪي هجي. اهو مون لاءِ وڏو مونجهارو هو. ماڻس چري ٿيڻ کان پوءِ ڪو ڏهه ڏينهن سندن ئي ڄاهه جي ڇت تي چڙهي ويٺي هئي، جيئن يوسف کيس لاهڻ لاءِ متي ويو ته پاڻ ڇت تان ٽپ ڪٽي ڏنائين، ائين ڳاٽو ڀڄي پيس ۽ مري چڪي هئي. تنهن کان پوءِ پاڙس شادي به ڪري چڪو هو. موروثي ملڪيت تي سڄو عرصو سيشن ۾ ڪيس هلندو رهيو. پٽسن جي ڪوٺ کي منهن ڏيڻ لاءِ مون هڪ پيو عجيب وغريب طريقو ايجاد ڪيو هو. حيدرآباد اسٽيشن جي پر ۾ ملوکهندي پاسي ڪلاڪ هڪ ڪانه جي ملڪيتي رکي ۽ چار پنج ڪانئڻ جون بنڇون رکي هڪ غريب ۽ سستو هوٽل قائم ڪيو هوم سڀ ڪم نوڪر ڪندا هئا، آئون صرف صبح جو به ڪلاڪ کن هوٽل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي ويهندو هوس.

جيئن ته آءٌ اڳي ئي پڌائي چڪو آهيان ته مون اسٽيشن ايريا ۾ گهڻو وقت رات جي گشت جي ڊيوٽي، ڪئي هئي ان ڪري اسٽيشن جي پسگردائي وارا فقير ۽ پينو فقيراڻيون منهنجون واقف هيون. منهنجي اها عادت رهي آ، جو آئون هيٺئين طبقي سان يڪدم رلي ملي ويندو آهيان، شايد اهو ان ڪري جو مون کي وڏن ماڻهن يعني دولتمندن سدائين ڏک ۽ ڏنيپ ڏنا ۽ غريب خلوص ۽ آسيس ڏني. اڄ به منهنجي صاحبن کان وڌيڪ سنڌن پنيوالن سان نيازمندي هوندي آهي. انهيءَ ئي منهنجي، سڀاءَ ڪري فقير منهنجي هوٽل تي ماني کائڻ ۽ ويهڻ لڳا. نوڪرن کي منهنجي سختيءَ سان هدايت هئي ته فقراءَ سان سهڻي نموني پيش اچن. نوڪر وري کهڙا هئا، اهي به انهيءَ قبيح جا چار ڇوڪرا هئا، جن کي ماني ۽ صرف اجهو کپندو هو. فقير منهنجيءَ ترغيب تي پنهنجا پئسا پنجڙ مون وٽ امانت رکڻ لڳا. ڪڏهن ڪنهن کي ڪپ پوندو هو ته ڪٽي به ويندو هو. نه ته فقير جو پئسن سان ڇا. اٿين آهستي آهستي فقيرن جو مون ۾ اعتماد ٿيندو ويو. ٿوري ئي عرصي ۾ ڪراچي کان پشاور تائين گاڏين ۾ سفر ڪندڙ فقيرن جو آءٌ بينڪر تي ويس. سنڌن پئسن جي مڪمل حساب ڪتاب لاءِ رجسٽر رکيا ويا.

سوين فقيرن جا هزارين رپيا جمع ٿيندا هئا، پئسا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇڏي رات اڌ رهي، وري هليا ويندا هئا. منهنجو ڇوڪرن کي چيل هو ته ڪائنن مانيءَ جا پئسا به گهٽ مان گهٽ وٺن. اهڙيءَ طرح پئسي جي معاملي ۾ آئون ڪڏهن به تنگ دست نه رهيس.

هڪ ڏينهن آفيس ۾ سينگاپور مان ٽيليگرام آيو، جيڪو ڪنهن وڪيل صاحب طرفان هو. جنهن ۾ ڄاڻايل هو ته تنهن جو نانو گذاري ويو آهي، ٽئين ڏينهن سينگاپور کان آيل هڪ ليٽر مليو، جنهن ۾ ساڳئي وڪيل ڄاڻايو ته مسٽر براؤن وصيت ۾ تو کي پنهنجو وارث تحرير ڪيو آهي، سو مهرباني ڪري هتي اچي ملڪيت کي سنڀاليندا يا وڌيڪ حڪم ڏيندا. جواب ۾ مون لکيو مانس ته توتي اعتبار آهي، پراپرٽي کپائي پئسا موڪلي ڏي. هتان بئنڪ جو اڪائونٽ نمبر موڪلي ڏنومانس. ٽن مهينن ۾ پئسا اچي ويا، جيڪي منهن جي خواب خيال ۾ به ڪونه هئا. وڏي رقم هئي. منهنجي توقع کان تمام گهڻي. سگهوئي پوءِ مون هوٽل بند ڪري ڇڏيو. فقيرن کي رقم واپس ڪري ڇڏيم. انهيءَ وچ ۾ جيڪي مري ويا هئا، تن جا پئسا به فقيرن ۾ ورهائي حساب بي باڪ ڪري ڇڏيم.

هڪ ڏينهن شام جو وڪيل صاحب جي آفيس ۾ ڪيس جي خبر چار لهڻ لاءِ سنڌس آفيس ۾ ويس، ٻڌايائين ته تنهنجي ڪيس جو فيصلو ٿيڻ وارو آهي، فيصلو تنهنجي حق ۾ پيو ٿئي، انهيءَ ڪري هن ڏر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو وڪيل ڪيس مان گهٽي نقصان کان بچڻ خاطر شنوايون وٺي رهيو آهي. ڪالهه منهنجي آفيس ۾ هتي هلي آيو هو. چيو اٿس ته سندس پارٽي توسان ناهه ڪرڻ چاهي ٿي، سو جيڪڏهن تون چاهين ته راضي نامون ٿي سگهي ٿو. ۽ تون پنهن جا شرط پيش ڪر. مون چيو مانس ته شرط وري ڪهڙا مون ڪي پنهنجي والد صاحب واري زمين ۽ ڏاڏائي ملڪيت مان اڌ ڏين باقي انهيءَ جي اپت جيڪا سالن جا سال کاڌي اٿن ان تان مون هٿ کنيو. انهيءَ ڳالهه تي يوسف به راضي ٿي ويو. ملڪيت ورهائي وئي، کاتن جا ڪاغذ مڪمل ڪيا ويا. تنهن کان پوءِ ٻنهي ڌرين جي وڪيلن گڏجي ڪورٽ ۾ راضي نامي لاءِ درخواست ڏني، جيڪا ڪورٽ سڳوريءَ منظور ڪئي اهڙيءَ طرح سالن جو هلندڙ ڪيس پڄاڻيءَ تي پهتو. مون پنهنجي سر زمين تي سڌ سماءَ لاءِ ماڻهو مقرر ڪيا ۽ آئون نوڪريءَ ۾ ٺي لڳو رهيس.

جيئن ته آءٌ بي. اي. ايل. بي. هوس، انهيءَ ڪري مون کي جلد به جلد مختلف ٽرينگن تي موڪليو ويو، جتان ڪورس پاس ڪندو آيس ته پروموشن ٿيندي ويئي. اهڙيءَ طرح ترقي ڪندو سگهو ئي صوبيدار بڻجي ويس ۽ مختلف ضلعن ۾ مختلف ٿاڻن تي بدلي ٿيندي رهي. جيئن ته مون وٽ ملڪيت گهٽي هئي، ۽ ڏاڏ واري زندگي گذري رهي هئي، رشوت قطعي نه وٺندو هوس ۽ جيئن ته مون خود غربت واري زندگي گذاري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئي ۽ پيڙائون پوڳيون هيون. تنهن ڪري غريبن جو همدرد هوس، امير يا امير ترين ماڻهوءَ سان بنهه ڪانه پوندي هيم. آفيس ۾ فائيلن جا ڪم ڪري ڪيسن مان به ڇاڻو هوس. مشهور ۽ هوشيار صوبيدارن جا ڏاهيل ڪيس غور سان اسٽڊي ڪيا هئم، وڪالت جو امتحان به پاس هو. انهيءَ ڪري قانون جي به مڪمل ڄاڻ هئي. جنهن سبب پوليس کاتي ۾ منهنجو نالو ٿي ويو. ۽ هر طرف منهنجو نالو پکڙجڻ لڳو.

اهو اڳي ئي ٻڌائي چڪو آهيان ته خوبصورت ۽ سڻي هڏ ڪاٺ وارو هوس، تنهن ڪري وردي جسم تي سهڻي لڳندي هئي، چور ته ٺهيو پر سٺا سٺا زميندار به حشمت نه جهلي سگهندا هئا ۽ روبرو ڳالهائڻ کان ڪترائيندا هئا. آفيسرن جو ته مون تي راز هوندو هو. مون وٽ نوڪر چاڪر، مال ملڪيت، عزت واري نوڪري ۽ دوستن جو وڏو سرڪل هو. تنهن هوندي به آءٌ اڌورو هوس. بلڪ ڪڏهن ائين سمجهندو هوس، ته آئون سڃون آهيان، چاڪاڻ ته مون وٽ گهر نه هو زال نه هئي. ٻچا ٻار نه هئا. ظاهري طرح ته ٺيڪ ٺاڪ هوس، پر دل ڪاڏل هئي. يوسف کان ياڳل جو سڱ وٺڻ لاءِ ڪيترائي حيلا هلايا هئم، ليڪن هو ظالم تيار نه هو. سندس جواب اهوئي هو ته تون منهنجي پيءُ ۽ ڀاءُ جو قاتل آهين، منهنجيءَ ماءُ جو موت به انهن ئي صدمن سبب ٿيو. اهو ناممڪن آهي جو توکي ڀيڻ جو

سگ ڏيان ۽ جيڪڏهن مري به ويس ته اهو بندوبست
ڪري ويندس ته جيئن پاڳل سان لائون نه لهي سگهين.
سندس هر جواب ۾ اميد جو ڪوبه پاڳو نه هوندو هو.
هن وقت هن کي آءٌ ڪيئن سمجهايان ته تنهنجا مائٽ
مون نه ماريا، پر پنهنجي مرتي مئا. هي اهڙيءَ چپران
ڏاچيءَ تي سوار هئا، جنهن جي منزل اها ئي هئي. هن
کي ڪيئن چورائي موڪليان ته انهن ڏينهن ئي مرحوم
ڏاڏي سليمان پٺهين کي چيو هو ته تون رڃ جي پويان
ڊوڙين پيو ...... رڃ مان ڪڏهين به اُڃ نه لٿي آ.

پاڳل سان منهنجي اٿاهه محبت هئي. هوءَ منهنجي
جياپي لاءِ انساهه هئي. هوءَ منهنجي منزل هئي، هن جي
محبت ۽ هن کي حاصل ڪرڻ جو جذبو جيڪڏهن
منهنجي دل ۽ دماغ ۾ نه هجي ها، ته شايد زندگيءَ ۽
موت جي هيءَ جنگ هارائي ويهان ها، پله گيدي تي
پڄي وڃان ها. آئون مڃان ٿو ته مون زمانـــي جا پيا
ڪم ڪار به ڪيا پئي، تعليم، نوڪري يا دعوي جي
ڪيسن ۾ مشغول رهيس، تنهن هوندي به هيءَ مون کي
هردم ياد هئي. منهنجو مقصد اهو هو ته آئون سڀڪجهه
اڳواٽ ڪري وٺان ته جيئن هوءَ اچي ته راڄ راڻي ٿي
رهي ۽ اڻ کلان پوءِ مون کي ڪجهه ڪرڻو نه پوي....
هن جي محبت ۾ مون اڄان تائين شادي نه ڪئي هئي،
ڪيترين ئي آچون ٺڪرائي چڪو هوس، هڪڙو مثال
اوهان جي اڳيان پيش به ڪري چڪو آهيان، هن جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏي ڪري آئون سينگاپور به نه ويس جنهن لاءِ نانا بار بار لکندو رهيو. جڏهن به سندس سڪ ڪٽندي هئي ته ڳوٺان چڪر هڻي ايندو هوس، جيتوڻيڪ پاڻ ڪوٽ ۾ بند هئي. تڏهن به سندس سرهاڻ ايندي هئي، صرف اهو آتت هو ته مون وانگر پاڻ به اڃان ويٺي هئي. پاڻس وانگر جيڪڏهن پاڻ به مون کي سندس مائٽن جو قاتل سمجهي ها ته سندس معمولي اشاري تي پاڻس کيس پرڻائي ڇڏي ها. گويا اڃان تائين سندس ڪوبه نياپو مون تائين نه آيو هو، تنهن هوندي به مون کي يقين هو ته هوءَ مون لاءِ تانگهائي پئي. کيس زوريءَ پرڻائڻ شايد پاڻس جي وس کان ٻاهر هو. تنهن ڪري پيڻ ۽ پاءُ ٻئي چپ ڪيو ويٺا هئا. آخر انتظار ڪري ڪري آئون ٿڪجي پيس ۽ آخري نتيجي تي پهچڻ واسطي ٻن مهينن جي موڪل تي ڳوٺ هليو ويس. وڃڻ شرط گهر ۽ اوطاق نهرائڻ جو بندوبست ڪيم. ڪجهه ڏينهن سوچيندو رهيس ته يوسف سان دو بدو ڳالهه ڪيئن ۽ ڪٿان شروع ڪريان ڪابه ڳالهه سمجهه ۾ نه آئي. هڪ ڏينهن پاڻ سندس اوطاق ۾ ويٺو هو ته آءٌ وٽس لنگهي ويس. مون کي ڏسڻ شرط پيڙ تي ويو. ڪٽ تي ويٺو ۽ و، اٿي ٻيهي رهيو، چي: تنهنجي شڪل ڏسڻ لاءِ به تيار نه آهيان، هاڻي جو هاڻي هليو وڃ نه ته بي عزتي ٿيندي. سندس اکرن گفتن تي مون کي به باهه وٺي وئي، ليڪن آئون نه کيس پيرين پوڻ يا منٿ ڪرڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لاءِ تيار هوس ۽ نه وڏيڪ ڪجهه ٻڌڻ لاءِ جيڪو ڪجهه ٻڌي ٿي نه پيو ان سان ڇا ڳالهايان، اڃان مون ڪجهه سوچيو پي ته پاڻ گهر هليو ويو.

انهيءَ ڏي شام جو مون ڳـوٺ جا ڪجهه ساهيتا ماڻهو گڏ ڪيا. انهن کي ويهي سڄي ماجرا سمجهايم. هن وقت آڏون اهو يتيم نه هوس. جنهن کي معمولي ماڻهو به نظر انداز ڪري ڇڏي. اڄ منهنجو جڳ ساڻاري ۽ راڄ سلامي هئا. سيئي ماڻهن منهنجي ڳالهه غور سان ٻڌي. چاچو عبدالڪريم به انهن ۾ شامل هو. مون کين چيو ته آءٌ اوهان راڄ جي ميار لاهڻ آيو آهيان، متان ائين نه چئو ته اسان سان به ڳالهائين ها. ۽ آڏون ساڻس به ڳالهائي آيو آهيان. متان ائين چوي ته مون کي روبرو چونه چيائين مون کي شادي ڪرڻي آ، اتاهين ڪرڻي آ، هر حال ۾ ڪرڻي آ........

اوهان کي منهنجو عرض آهي ته سڀ گڏجي وڃي ڳالهايوس يا جدا جدا چئوس، پر ايترو ضرور چئوس ته جهيڙو خراب آ: اڳي ڇا مليو اٿئي جو هاڻي ملندئي. آءٌ مڃان ٿو ته مـون ساڻن به ڏيي ڳالهه ڪئي هئي، راڄوندي‍ءَ ۾ ائين ڪونه ڳالهائبو آهي، هڪ پوليس جو صوبيدار ته ائين ڳالهائي سگهي ٿو، پر راڄ جو ماڻهو ڀائي برادريءَ ۾ ائين نه ڳالهائيندو آهي، ليڪن انهيءَ راڄ تي منهنجون به ٻاهيون هيون، ڇا مـون تي ظلم ڪونه ٿيا هئا؟ جيڪڏهن ٿيا هئا ته هن راڄ مون يتيم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ معصوم لاءِ چاڪيو هو. سچ پڇو ته منهنجون سڀ ئي
ڳوٺ تي ٻاهيون هيون، سڀ گيدي هئا. آئون هينئر
صرف راڄوندي ۾ جون ڪارگذاريون پوريون ڪري
رهيو هوس. آئون هر اهو انتهائي قدم کڻڻ لاءِ تيار
هوس، جنهن مان مون کي ياگل حاصل ٿئي. اها ئي
منهنجي زندگيءَ جو مقصد هئي .... اهي ڳوٺاڻا انهيءَ
ئي وقت سڀ گڏجي يوسف وٽ ويا. جنهن انڪار ۾
جواب ڏئي کين موٽائي ڇڏيو. ته به چاچو عبدالڪريم
روزانو کيس سمجهائيندو رهيو. ڇهن ستن ڏينهن کانپوءِ
چاچي عبدالڪريم چيو ته يوسف راضي ٿي ويو آ، سڳ
ڏي ٿو، پر ڪنهن يائي بندي رکڻ لاءِ تيار نه آهي.
مون کيس چيو ته، ته به نيڪ آ، مون کي شاديءَ جي
تاريخ وٺي ڏي. ٻئي ڏينهن وري آيو ، چيائين ته ٻن
ڏينهن کان پوءِ مڱڻو ۽ ونهن هڪڙي هنڌ، انين ڏينهن
شادي ۽ شاديءَ جي رات نڪاح. منهنجيءَ دل ۾
شهنايون وڄي ويون. مون چيو نيڪ آهي پئسي ڏوڪڙ
جي ڪا ڪمي نه هئي، ٻئي ڏينهن پئسا چاچي عبدالڪريم
جي حوالي ڪيم، جنهن شاديءَ جو سمورو بندوبست
ڪيو گهر جي جاءِ نهي پئي، تڙ تڪڙ ۾ ڪم ختم
ڪرايم. اوطاق کي بعد ۾ نهرائڻ لاءِ روڪي ڇڏيم.
شادي تمام سادگيءَ سان ٿي، ٻاهريون ڪو به ڪونه
نه هو. نڪاح ڳوٺ جي ٻيءَ اوطاق ۾ پڙهايو ويو.
چاڪاڻ جو يوسف نه مون وٽ اچڻ لاءِ تيار نه هو ۽ نه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پٽھنجي ٽڏي تي مون کي گھرائڻ لاءِ راضي ھو. ٻئي ڏينھن صبح جو سرگس منھنجي گھر کان شروع ٿيو، گھر جيئن ته خالي ھو، ان ڪري مون سھوليت سمڏي جڏھين گھوڙي تي سوار ٿيس ۽ مڱڻھارن شھنائين ۽ ڍھل تي خوشيءَ جو دس شروع ڪيو تڏھن ڪوشش جي باوجود به اکين مان ڳوڙھا نه روڪي سگھيس، اڳ چاچي عبدالله جي چمات تي ٻيلي ۾ رنيون ھيون ۽ ساھل جي صدمي سھڻ جي سھپ پيدا ٿي ھئي. اڄ وري پيچ پچائي ھئائون. اھو اکين ۾ آب ڀاڳن ماڻڻ جي خوشيءَ جو نه ھو، پر اڄ گھوٽ بنجي گھوڙي تي چڙھندي ۽ خوشيءَ جي شھنائين وڄڻ سان مون کي جيجل ماءُ، پيءُ، ڀڦي ۽ مرحوم چاچو عبدالله ياد اچي رھيا ھئا. ڪاش! منھنجا اھي عزيز ۽ پيار ڪندڙ ماڻھو اڄ جيئرا ھجن ھا. ۽ ھن خوشيءَ جي موقعي تي خوش ٿين ھا. زندگيءَ جا اھي ڏکن ۾ گھاريل ڏينھڙا بار بار ياد اچي رھيا ھئا، اھو شڪر ٿيو جو منھنجي منھن تي موڙ ٻڌل ھئا، نه ته ھيڏي ساري ڏڳ جھڙي مڙس کي ماڻھو روئندو ڏسي، اچرج ۾ پئجي وڃن ھا. سرگس ڪندي جڏھن منھنجو گھوڙو انھيءَ ساڳئي وڏي در وٽ پھتو، جنھن سان منھنجون ڪئين يادگيريون ڳانڍاپيل ھيون، تڏھن مڱڻھار ۽ سڀ ماڻھو اتي ئي بيھي رھيا. منھنجي گھوڙي جي واڳ چاچي عبدالڪريم جي ھٿ ۾ ھئي. جڏھن آئون ماھرن جي ٿلھي تي پھتس ته يوسف

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

زال سميت اترئين پاسي در مان مٿي ٻاهر هليو ويو. اهو دروازو شايد انهيءَ مقصد لاءِ هڪ يا ٻه ڏينهن اڳ ۾ نهرايو هئائين. هنيلي ماءُ جو ساڙوٽو پٽ! اڄ به مون سان ملڻ يا منهن ڏسڻ لاءِ تيار نه هو. ”نوڙي سڙي ويئي پر ور نه ويو.“ چاچو عبدالڪريم مونکي گهوڙي تان لاهي گهوڙي کي واپس ڪاهي ويو. پوءِ اچي ويس زناني لشڪر جي هٿن ۾ لاٿئون ۽ ٻين سوٽن ۽ سائن کان پوءِ گهوٽ جون گهڻي ٻاگي مايون هليون ويون. رات جو وري گهوٽ جون زالون ساڳئي هنڌ گڏ ٿيون ۽ مون کي زال سميت نيڪيتي ڪري، پنهنجي گهر ڇڏي ويون. گهڻن ئي سالن جو وڇوڙو هو ۽ مايوسي ۽ نا اميديءَ ۾ گهڻو ئي وقت گذريو هو. تڪليفون ۽ ڏک سٺا هئاسون، سو گهڻو ئي وقت هڪ ٻئي کي ڳرهاٽڙي پائي روئندا رهياسين. بهر حال اهڙيءَ روءِ داد سان اسان جي شادي ٿي ويئي.

آئون موڪل پوري ڪري ۽ جنهن مقصد لاءِ ويو هوس سو پورو ڪري جوهيءَ ۾ ڊيوٽيءَ تي چڙهيس چاڪاڻ ته اتاهين موڪل تي ويو هوس. پر پوءِ جلدئي پنهنجيءَ ڪوشش سان بدلي ڪرائي حيدرآباد شهر ۾ آيس ڇو ته شهر سان منهنجو پيار هو زندگي جي ڏکن ۽ سکن جون ڪيئن يادگيريون هن شهر سان ڳانڍاپيل هيون منهنجو ارادو هو ته ڪجهه ڏينهن لاءِ ڀاڳل کي به هتي وٺي اچان ۽ ڪيس شهريءَ زندگيءَ سان واقفيت ڪرايان.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجي ڊيوٽي ڦليليءَ ٿاڻي تي هئي ۽ ٿاڻي جو
انچارج هئس. هڪڙي دوست وڪيل جي جاءِ قلعي ۾ خالي
پئي هئي هن مون کي چاٻيون ڏنيون ته جيئن آئون
اتي وڃي رهان. پنهنجي جڳهه وٺڻ منهنجي لاءِ ڪو
مسئلو نه هو پر في الحال ائين نٿي چاهيم. جاءِ جي چنڊ
ڦوڪ لاءِ نوڪر کي وٺي هڪ ڏينهن اتي ويس ته ماڙ
تي مٿي رهائش هئي بلڪ ته رهائشون هيون، ڏاکڻ
ٻنهي ڌرين جي ساڳي هئي. مٿي چڙهي جڏهين پنهنجو
دروازو پئي کوليم ته سامهون واريءَ رهائش جي در تي
هڪ تختي لڳل هئي جنهن تي ڊاڪٽر ·ريم· ايم. بي.بي
ايس لکيل هو. ضروري ۽ گهربل سامان نوڪر هٿان
گهرائي آئون عارضي طور هتي ئي رهڻ لڳس هڪ
ڏينهن جاءِ جو مالڪ منهنجو دوست مليو تنهن کان
ڊاڪٽرياڻي جي باري ۾ پڇيم ته ڪير آهي چيائين
ته ڪراچيءَ جي آهي مسواڙ تي جاءِ مون کان ورتي اٿس.
شايد ليڊي ڊفرن اسپتال ۾ سروس ٿي ڪري. جيئن ته
مون وٽ پنهنجي ذاتي جيپ هئي سو اڪثر ڪري
ٻيءَ چوٿينءَ رات ڳوٺ هليو ويندو هوس، جيڪڏهين
نه ته انهيءَ جاءِ تي اچي رهندو هوس. ڏاکڻ ٿان لهندي
چڙهندي ڊاڪٽرياڻيءَ کي ته ڏٺو هوم ليڪن هوءَ
پنهنجي منهن آئون پنهنجي منهن شايد نوڪر چاڪر نه هوس
۽ نه وري مون ڪنهن کي وٽس ايندي ويندي ڏٺو.
هڪ ڏينهن شام جو ٿاڻي تان آيس وردي مٿاڏي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪٽ تي ليٽي ڪتاب پئي پڙهيم ته نوڪر اچي ٻڌايو ته سامهون واري ڊاڪٽرياڻي ۽ ان سان گڏ هڪ ٻي به عورت آهي توهان سان ملڻ ٿيون چاهين، مونسان .... ڇو؟

حيرت مان پڇيو مانس. خبر نه آهي سائين توهان سان ٿي ملڻ چاهين ٿيون توهان جي نالي جي به خبر اٿن، توهان جو نالو وٺي ڇيو اٿن ته محمود صاحب سان ملڻو آهي. ڪمال آ! ...... مون سان ملڻ ٿيون چاهين مون ساڳيائي لفظ وري دهرايا. پوليس جي نوڪري هئي هر ڳالهه کان چرڪڻو پيو ٿي سو نوڪر اچان جواب لاءِ وات پٽيو ڏي مس هو ته آئون اٿي دروازي تي پهچي ويس ڊاڪٽرياڻي ۽ ان سان گڏ ڪير آ. ڪين چتائي نهارڻ لڳس حافظي تي گهڻو ئي زور ڏنم ليڪن ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه آئي. جيئن ته مون رکي زندگي گذاري هئي ڪنهن به غير عورت سان ڪنهن به قسم جي واقفيت ٿي نه هئي ان ڪري ساڳيءَ حيرت ۾ قائل هوس محمود صاحب مون کي توهان سان گهڻو ڪجهه ڳالهائڻو آهي ڇا گهر ۾ اندر ڳالهائڻ مناسب نه ٿيندو؟ ڊاڪٽرياڻي سان گڏ آيل عورت ڳالهايو. هاڻي ڪيس سڃاڻي چڪو هوس. دروازي تان هٽي بيٺس اندر اچڻ جو ڪين اشارو ڪري اچي ڪرسي تي ويهاريو مان، آئون سامهون کٽ تي ويٺس، وري غور سان ڏانهن نهاري مون دماغ ۾ پڪ ڪئي ۽ سنجيده ٿي ڪائنس

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

خبرون ونڻ خاطر ڇيم ته حڪم ڪيو ڪيئن اچڻ ٿيو آ. ڇا محمود صاحب مون کي واقعي ڪونه سڃاڻو اٿئي يا ڄاڻي ٻجهي لنوائي رهيو آهين اهو سوال شايد منهنجو تاثر ڏسي هن ڇيو هو ها نسرين مون توکي سڃاتو آ، ليڪن منهنجي منهن تي حيرت انهيءَ ڪري آ ته تون هيترن سالن پڇاڻان هتي ڪيئن.

ها محمود صاحب واقعي سالن پڇاڻان آئي آهيان، هن ڏکهو ساهه کڻي وراڻيو. نوڪر جيڪو در تي بيٺو هو تنهن کي ڇانهه کڻي اچڻ جو اشارو ڪري وري نسرين ڏي نهاري سندس جاڳرو وڻ لڳس. جيڪا بالڪل خزان ۾ هئي. اهو سندس حسن، شوخي، شرارتون. شايد ڪانئس موڪلائي ويون هيون. بت ۾ اڃا به نه بچي هئي. سو انهيءَ ڳالهه کي موضوع بنائي مون ڪانئس پڇيو ته نسرين ڇا ڳالهه آ جو ايترو جلد پاڻ کي زبون ڪري ڇڏيو اٿئي. ها محمود آءُ ون واقعي زبون ٿي چڪي آهيان بلڪه صحيح هيئن ٿيندو ته ختم ٿي چڪي آهيان ۽ کلي چوڻ لڳي ته مصيبت اها آهي جو جنهن ختم ڪيو آ، تنهن کي خبر به ڪانهي. مون ڪجهه ڪجهه سمجهندي به ڪانئس پڇيو ته ڪيئن پلا ڪنهن ختم ڪيو آ توکي مون کي به ته ڪا خبر پوي. منهنجيءَ انهيءَ ڳالهه تي بالڪل سنجيده ٿي ويئي ۽ چوڻ لڳي ته محمود صاحب اهي ڏينهن ۽ هي ڏينهن مون هڪ گهڙي به سک جي نه ڏٺي آهي. مون توکي ناممڪن سمجهي

گهٽي ٿي وسارڻ جي ڪوشش ڪئي ليڪن ناڪام ويس. گهڻائي سهارا ڳوليم ليڪن ڪوبہ جٽادار ثابت نہ ٿيو. هيءَ دل نادان توکان سواءِ ڪنهن بہ ٻيءَ شيءَ کي تسليم ڪرڻ لاءِ تيار نہ آهي. آخر شادي بہ ڪيم پر دل کي قرار نہ آيو. سو مڙس کي ڪڏهوڪو ڇڏي ڏنم. منهنجي اها حالت ڏسي والد صاحب جي دل گذريل سال ٽٽي پئي ۽ مري ويو. منهنجيءَ ماءَ جي حالت اها آهي جو نڪو مٺان سان گڏ ۽ نہ جيئرن ۾ شمار هاڻي آڏون فيصلو ڪري ڪراچيءَ مان نڪتي آهيان يا تہ هتي توسان گڏرهنديس يا تہ پنهنجو انت آڻي ڇڏيندس نوڪر چانهہ ٺاهي آيو، هڪ هڪ ڪوپ سيني جي اڳيان رکي جڏهين وڃي چڪو تہ مون ڳالهائڻ شروع ڪيو. نسرين مون کي حيرت آهي تون پڙهيل ڪڙهيل ٿي ڪري بہ اهڙيون ڳالهيون ٿي ڪرين. جيڪي ڪنهن جاهل ماڻهوءَ کي ڪرڻ گهرجن دل، دل نادان، دل جي ڪري مجبور آهيان. اهي تہ دماغ جي خلل جون ڳالهيون آهن. منهنجي اڳيان دنيا جا ڪيترائي مثال آهن، تہ مرد خواهہ عورتون ڪيترو ئي هڪ ٻئي سان پيار ڪندا هئا، پر جڏهن سندن ميلاپ پاڻ ۾ ڪونہ ٿيو ۽ ڪٽي ٻئي هنڌ پرڻجي ويا تہ هو اتي ئي پريي ويا پوءِ تون ڇو دل کي مٽي جو سور بڻايو، اجان تائين پاڻ سان گڏ کڻيو وتين. مون کي

اگِ نہ خبر ڪانہ هئي، پر اڄ جيڪي تنهنجي واتان
ٻڌو اٿم ۽ تنهنجي حالت ڏٺي اٿم تہ گهڻو افسوس ٿيو
اٿم تون نہ وڏيءَ مصيبت ۾ آهين ۽ گهڻي ئي ڪا
پيڙا ڀوڳي اٿئي. دنيا ۾ ڪو اهو ضروري تہ نہ آهي
تہ انسان جو ڪجهہ طلبي اهو ڪيس ملندو رهي ۽ نہ
ملڻ جي صورت ۾ پاڻ کي تباهہ ڪري ڇڏي. انهيءَ
ڪري آئون توکي صلاح ڏيندس تہ پاڻ کي تباهہ ۽
برباد نہ ڪر اها ڳالهہ دماغ مان ڪڍي ڪري نئين سر
پيرن تي بيهڻ جي ڪوشش ڪر.

نسرين چانهن پيئڻ کان پوءِ ڊاڪٽر مريم ۽ مون
کان اجازت وٺي سگريٽ دکايو ۽ چوڻ لڳي تہ سائين
مون کي پرڻي وڃڻ جون نصيحتون ٿا ڪريو توهان
خود ڇو نہ پرڻيائو ڪيترا سال انتظار ڪري نيٺ
انهيءَ سان شادي ڪيو جنهن سان توهان جي دل لڳل
هئي. ڪجهہ پاڻ بہ عمل ڪري ڏيکاريو ها نہ. مرد
تي ميار بہ نہ هوندي آ، هو سئو ڪري سئو ڇڏي
ليڪن عورت هڪ دفعو ئي پيار ڪندي آ، جيڪي
مجبور پرڻجي ٿيون وڃن. سي سڄيءَ عمر جا سور ڪٽي
ٿيون وڃن. سندن کلڻ ۽ مسڪرائڻ بناوتي هوندو آهي.
خبر آهي آئون مڃان تڏهين ها جڏهين پاڳل ڪنهن
ٻئي سان شادي ڪري ها. دنيا اٿلي ويئي، الاجي ڇا
مان چاتي ويو ليڪن پرڻي توهان سان منهن جي ڏکن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ سورن کي اهائي سمجهي سگهي ٿي تو هان ته چٽرون ٽا ڪريو. ايتري ڳالهين ٻڌڻ کانپوءِ نسرين کي وڏيڪ سمجهائڻ مون فضول سمجهو سو پڇيو مانس ته توکي منهنجي هرحال جي خبر آهي. ايستائين به خبر اٿئي ته مون شادي ڪئي آهي ۽ آئون هتي رهان ٿو. اهو سڀ ڪجهه توکي ڪير ٻڌائيندو رهيو آ. چوڻ لڳي ته بابا جي ناتي گهڻن ئي پوليس آفيسرن سان منهنجي واقفڪاري آهي. انهن ذريعي سڀ ڪجهه خبر پوندي رهي، پر اوهان جي هتي رهڻ جو مون کي مريم ٻڌايو. اها به اتي انهي۽ پل واري واقعي وقت موجود هئي. ۽ هتي پهرئين ڏينهن ئي اوهان کي سڃاڻي ورتي هئي. مون ڊاڪٽر ڏي نهاريو جنهن ڪنڌ ڪٽي هيٺ ڪيو. مون وقت کي نبيرڻ لاءِ لاءِ ڪٿين موضوع تي مٽايا. ڪتان جي ڳالهه ڪيڏانهن ڪٽي وڃڻ جي ڪوشش تي ڪيم پر ”تاڙي کي تات سدائين ميهن وسڻ جي“. هر دفعي ڳالهه ڪسي ڦيرائي نسرين ساڳئي موضوع تي ڪڍي ٿي آئي، جنهن بحث لاءِ هن وٽ ته گهڻو ئي مواد هو پر آئون هر دفعي ڪٽي ٿي پيس. جيئن ته هوءِ پنهنجي طور تي پڇي پري چڪي هئي، سو وڏ مان وڏ التجائون ڪرڻ لڳي. جيتوڻيڪ سندس ڳالهيون منهنجي سمجهه کان باهر هيون، ليڪن پاڻ اٽل هئي. ڪافي وقت کان پوءِ ڊاڪٽر مريم پنهنجي گهر هلي ويئي، پر هي۽ رات جو ڏهين بجي تائين مون وٽ ويٺي رهي. رات واري ماني مون زوري۽ گڏ کارائي مانس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پوءِ ڏکي سکي ڊاڪٽرياڻيءَ جي گهر در وٽ چڙهي آيو مانس. اتفاق سان کنهن جانچ سبب آئون ٻيون ٻه راتيون به اتي ترسي پيس ۽ ٻئي ڏينهن هيءَ منهنجي مٿي جو سور ٻني رهي. ڊاڪٽرياڻي هيءَ ڦيڪاري منهن جي پٺيان لڳائي آرام سان پنهنجي گهر هئي. ليڪن آئون بيزار ٿي چڪو هوس.

نسرين ڏکجي چڪي هئي، سو سچيءَ دنيا مان بيزار هئي. هن کي گهڻو ڏسي سمجهائڻ جي ڪوشش ٿي ڪيم پر ڪيس ڪابه ڳالهه سمجهه ۾ ڪانه ٿي آئي سندس هر دفعي، هر بار اها ئي التجا هئي ته مون کي نوڪرياڻي سمجهي، کهڙي به حيثيت ۾ گهر ۾ رک آئون توسان يا زماني سان ڪابه شڪايت نه ڪنديس رڳو تو کي ڏسي زندگيءَ جا چار ڏينهن پورا ڪري ويندس، تو لاءِ ڪو مسئلو نه ٻنجنديس. مون کي صرف پنهنجن پيرن ۾ جاءِ ڏي ته آئون تو سان رهي پوان.

پنهنجي پر ۾ مٿيان لکيل لفظ ۽ جملا ڪيترا نه وڻندڙ، سٺا ۽ پيارا ٿا لڳن، ليڪن عملي طور اٿين ٿيڻ ممڪن نه آهي، آءٌ ڪو وات ڳاڙهو ڇوڪرو نه هوس جو انهن خوابن جهڙن لفظن کي حقيقت سمجهي ڳچيءَ ۾ ڳٽ ڪري وجهان. سو هر دفعي مون کيس ڳتو جواب ٿي ڏنو. آخر جڏهين ڳوٺ ويس، ته موت تي پاڳل کي به ونيو آيس. هيءَ وري ان کي به منٿون ڪرڻ لڳي. پاڳل نسرين جي ڳالهه کان متاثر ٿي هن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪي گهر ۾ رکڻ لاءِ تيار ٿي ويئي. ليڪن منهنجي اڳيان دنيا جي اهڙين ڪيترين ئي عورتن جا مثال هئا جيڪي پنهنجن هٿن سان پنهنجون پيٽ ڄايون نياڻيون بدلي ۾ ڏئي پنهنجن مڙسن کي پرڻائينديون آهن. ۽ هٿن سان لائون ڏينديون آهن. دنيا ۾ واه واه پئجي ويندي آهي. ليڪن نتيجو انهن جو به پوائنو نڪرندو آهي جو هر شيءِ تباه ٿي ويندي آهي. سو انهن سڀني ڳالهين کي آءٌ عملي طور سمجهي ٿي. منهنجي لاءِ مصيبت اها هئي جو سڀني مامرن کان جند ڇڏائي اچان سڪون واري زندگي گذارڻ شروع ٿي ڪيم ته هن نئين مسئلي منهن ڪڍيو هو.

آخر بيزار ٿي هڪ ڏينهن شام جو نسرين کي مون پنهنجي گهر اچڻ کان منع ڪري ڇڏيم. سندس جهڪ جهڪ ٻڌڻ کان بيزار ٿي پيو هوس. اها گهڙي اڄ به ياد اٿم ته هوءَ سڏڪندي سڏڪندي گهر مان نڪتي هئي.

انهيءَ ئي رات فجر مهل ڪير واري حسب معمول در کڙڪايو ڪيس سويري ڪير آڻڻ لاءِ منهن جو چيل هو. فجر مهل بستري تي استرانگ چانهه پيئڻ جي مون کي عادت هئي. ڪيسن جي ڪاغذن جي جانچ پڙتال يا ڪنهن اهم ۽ ڳوڙهن معاملن تي سوچ ويچار به انهي مهل ڪندو هوس. پاڳل جي اچڻ کان پوءِ نوڪر کي ڪڍي ڇڏيو هوم، پاڇيءَ پٽيءَ آڻڻ لاءِ نيامت نالي شيرڻ نوڪرياڻي هئي، جيڪا سج اڀري کان پوءِ دير

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سان ايندي هئي ۽ رات جو ڪچي قلعي ۾ پنهنجي
گهر هلي ويندي هئي.

سو ڪير ونڻ لاءِ در تي آءٌ پاڻ ويس. جيئن ئي در
کوليم ته ڪير وارو سڄو ڪنهي رهيو هو. الاجي ڪيئن
دل جهلي لاش کي اورانگهي آيو هو. پر هاڻ منجهس
ڪا وڏيڪ طاقت نه هئي. ڳالهائڻ چاهيائين ٿي، پر
وات مان آواز نه پئي نڪريس. ٽنگون به ٿڙڪي رهيون
هيس. هيٺ مان ڏاکڻ ڏانهن مون کي اشارو ڪيائين
مون هيٺ لهندڙ ڏاکڻ ڏانهن جڏهن نهاريو ته ڇرڪ
مان ڪير وارو خالي ٿانو هٿ مان ڇڏائجي ويو. بوڙي
لاش جي مٿان پيٺس. ڏاکڻ تي بجليءَ جو بلب بريو
پئي، ان ڪري سڄائي ته اڳ ۾ ڇڪو هوس، نسرين
هئي. سندس اکيون منهنجي در ۾ کتل هيون، سندس
سڄو نڙگهٽ ڇريءَ سان ڪٽيل هو. ڇري ان وقت
سندس پاسي ۾ رت سان ڀريل پئي هئي. شايد ڦٿڪڻ
سبب هٿ مان ڇڏائي وئي هيس. ڏاکڻ جي ڏن ڏاکڻ
تي سندس جسم ورهايل هو. آئون جڏهن بالڪل سندس
مٿان اچي بيٺس ته هڪڙي هٿ جي آڱر مٿي آسمان
ڏانهن ڪنيائين. آءٌ اڄ ڏينهن تائين نه سمجهي سگهيو
آهيان ته ان مان سندس مقصد ڇا هو؟ جيئن ئي هٿ
نستو ٿي هيٺ ڪريس ته به تي هچڪيون ڏنائين جنهن
جي زور تي سندس نڙگهٽ مان رت بوڙيا ڏئي ايرڻ
لڳو ۽ پوءِ يڪدم ٿڌي ٿي ويئي، سندس رت جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڌڪرڻ جي رفتار به گهٽ ٿي ويئي. شايد ختم ٿي چڪي هئي. ٻانهن مان جهلي نبض ڏٺم، جنهن ۾ زندگي جي ڪا نشاني ڪانه هئي. شايد توهان کي اعتبار نه ٿئي، ليڪن انهيءَ وقت جيڪي ڀڄرين ڀڄرين منهنجي دماغ ۾ خيال آيو سو اهو هو ته اها ساڳي ڪاتي کڻي پاڻ کي ختم ڪري ڇڏيان. پاڳل چاٽي ته سندس الله چاٽي. هنن خونن، قتلن ۽ حادثن جي انڻ کٽ سلسلن مان بيزار ٿي چڪو هوس. آخر ڪا خدا جي پي به خدائي هئي يا آئون اڪيلو هوس.

انهي مايوس سوچ منهنجي جسم جو سڄو رت چڪي ورتو. پيٽ تي هٿ ڏئي رتايل ڏاڪي تي ويهڻ جي ڪوشش ٿي ڪيم ته ڪير واري تي منهنجي نظر پئي جيڪو ساڳيءَ جاءِ تي بت بڻيو بيٺو هو. سو جهڙو خواب مان اٿي پيس. غير ارادي طور نسرين تي نظر پئي ۽ پوءِ رت ڏي خيال ويو، جيڪو ريلا ڪري ڏاڪي در ڏاڪي هيٺ وهي رهيو هو. ڏاڪڻ تان هيٺ لهي، زمين تان به ٿي پڪي مٽيءَ جا ڪٽي آيس ۽ بند ٻڌي رت کي هيٺ زمين تائين وهڻ کان روڪيم، اهو لاءِ ته جيسين جوڳو بندوبست ڪريان يا سوچ ويچار ڪريان تيستائين هيٺ رستي تان لنگهندڙ ماڻهن کي اوڙي پاڙي کي خبر نه پئي- پوءِ ڪير واري کان ڪير ورتم، اندر ويس ته پاڳل انتظار ۾ ويٺي هئي. در تي اچڻ يا نهارڻ سندس عادت ڪانه هئي. ڪيس چيم ته

ڏون چانهه ٿاهي ٻيءَ آڏون ٽڪڙو آهيان، ٽاڻي ٽان ماڻهو آيو آهي، اتي ڪا واردات ٿي پئي آهي. اڳون ان جانچ ۾ ٿو وڃان. ٻاهران تالو لڳائي ٿو وڃان. نيامت کي چابي ڏيندس، اها اچي در نه کوليندي ۽ گهر ۾ نه هوندي. ٻاهرين در کي تالو لڳائـي، ڊاڪٽرياڻيءَ جو در کڙڪايم، در تي جيئن ئي ٺونگي جو ٿورو ڌڪ ڏنو ته در کلي پيو، آءٌ سڌو اندر لنگهي ويس. ڊاڪٽرياڻي رات وارن مختصر ڪپڙن ۾ ننڊ ۾ ستي پئي هئي. جيڪا پڻ ان وقت حسن ۽ شباب جو اعليٰ نمونو پئي لڳي. مون ايترو تاثير نه هو. جو بيهي اهڙن واهيات احساسن تي اک وجهڙايان.

ٻانهن مان وٺي ڊاڪٽرياڻيءَ کي اٿاريم. ڇرڪ ڀري اٿي پئي، سندس ٻانهن منهنجي هٿ ۾ ڏسي، ۽ پاڻ کي اهڙيءَ حالت ۾ ڏسي، ٻي ٻاڪيءَ سان گاريون ڏيڻ لڳي جن کي مون ڪا اهميت ڪانه ڏني. ڪيس ٻانهن مان ڇڪي، در تي آڻي، جڏهن واردات ڏانهن اشارو ڪيم ته سندس وايون خطا ٿي ويون. جيڪو هٿ آجو هوس تنهن کي اٻتو ڪري وات تي رکي اهڙي ڪيهه ڪيائين جيڪا بالڪل هانو ڏاريندڙ هئي. مون يڪدم سندس وات تي هٿ رکي، رڙ کي روڪيو ته يڪدم ڍرڪي پئي. تنهن هوندي به بيهوش ڪانه ٿي. منهنجو نالو شايد ڪيس وسري چڪو هو، سو چوڻ لڳي ته صوبيدار صاحب خدا جو نالو اٿئي مون کي هن ڪيس مان بچاءِ. منهن

جو ڪيريئر تہ خراب ٿي ويندو پر سڄي حياتي تباه ٿي ويندي. مونکي خبر ته هنکي چاڻڪري پنهنجي لاءِ مصيبت ٿي پرايان، مون سان گڏ ستل هئي، الاجي ڪيڏيءَ مهل اٿي، وڃي آپ گهات ڪيو اٿس.

هن سان وڌيڪ بحث ڪرڻ جو جواز نہ هو ۽ نہ وري ٽائيم هو. سو هن مان هٿ ڪڍي يڪدم ڊاڪٽر ڏانهن هيٺ لهي. حد چاوڙيءَ جي هئي، سو سڌو ٿاڻي تي آيس. چاوڙيءَ جو صوبيدار جيتوڻيڪ منهنجو پڙهي پائي هو، ليڪن ڪيترائي دفعا هڪ ٻئي سان الجهي چڪا هئاسين. انهيءَ وقت ٿاڻي تي ڪونہ هو. گهر هو، گهر اتيئي پوليس جي ڪوارٽرن ۾ هوس. ڪيس گهرايم، ۽ چيومانس تہ فرسٽ رپورٽ لک. پڇڻ لڳو تہ واردات ڪهڙي آهي. ٻڌايومانس تہ صبح جو جيئڻ ڪير وٺڻ لاءِ هيٺ لٿس تہ ماڙيءَ جي ڏاڪڻ تي هڪ عورت جنهن جي هٿ ۾ ڇري هئي، پاڻ کي آپگهات لاءِ نڙگهٽ، وڍيو ويٺي هئي، منهنجي پڇڻ تي مونکي چيائين: ”پوليس کي وٺي اچ آئون انهن کي سڀڪجھ ٻڌائڻ چاهيان ٿي“. قانون بہ ائين ٿو چوي، سو آئون سڌو هتي آيو آهيان. اهي بہ اڪر فرياد طور داخل ڪيو، پوءِ پلي جانچ ڪيو، پاڻيهي ڪير ۽ پاڻي جدا ٿي ويندو.

صوبيدار چيو تہ اتي ٿا هلون ۽ سر زمين تي هلي ٿا فرياد لکون. تنهن مون چيو تہ نہ جيڪو مون چيو آ، اهو هتي لک، باقي سر زمين تي. هيءُ همراه جيڪو

شايد ٻوقعي حي تاڙ ۾ هو، سو ضد ڪري ويهي رهيو آخر مون آفيسرن کي ٽيليفون ڪري، حقيقت بيان ڪئي. انهن چيس ٻوء رپورٽ لکيائين، جاء واردات تي هلڻ ٻهل مون چيومانس ته توهان هلو آئون اچان ٿو. اتاهين جيپ کي موڙي ماڻي نيابت جي گهر ويس، جيڪا تيار ٿي نڪري رهي هئي، انهيءَ کي چيم اڄ آئون گهر آهيان سامان سيڌو پاڻ وٺي ايندس توکي موڪل آهي صبحاڻي اچجان. ٻوء سڌو ڪورٽ ۾ ويس سيشن مان وڃي ضامن ڪڍايم . جاء واردات تي پوليس جو عملو ڪرسيون وجهو ويٺو هو. صوبيدار مڃرجي پيو هو چي هيءَ ملهه وڙهي ويو آهين‌ڪيس ڪيئن ناهيان. تيستاء انسپيڪٽر ۽ ڊي. ايس. پي. به اچي ويا تن وچان پڻي ڪيس تيار ڪرايو. ۽ لاش کي پوسٽ مارٽم لاء موڪليو ويو . ڊاڪٽر مريم در کي ڪاف ڏئي الاجي ڪيڏانهن وڃي چڪي هئي ، سپ شاهد ۽ مشير هٿرادو ناهيا ويا.

سوا مهينو نوڪريءَ تان لٿل رهيس . مٿي ذڪر ڪيل ڪيس پهرينءَ شنوائي تي ختم ٿي ويو. ڪيس ۾ شق طور جوابدار مون کي چاڙهيو ويو هو . ڪيس اهڙي نموني سان اڻتو نهيل هو جو جج کي سمجهه ۾ نه پيو اچي ته ڪيس کي شروع ڪٿان ڪري ۽ ڪيئن هلائي. جج به پراڻو تجربيڪار هو ليڪن هيءُ عجيب قسم جو ڪيس هو. شروعات ۾ ئي مون کي ڪٽهڙي ۾ کڙو ڪري جج بيان صاحب بيان ورتو .

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪو مون ڪيس فرياد ۾ جيئن لکيل هو تيئن ٻڌايو. تنهن کان پوءِ پڇيائين ته تون ڪيئن ٿو سمجهين ته فوتي کي ڪنهن ماريو؟ ائين ٿي نٿو سگهي ته ڪو ماڻهو ساڻ عورت پنهنجي هٿن سان پاڻ کي ڪهي آپگهات ڪري. ريل گاڏيءَ هيٺيان پاڻ کي ڦٽو ڪري پاڻي ۾ ٽپو ڏيئي يا ڦاهو ٽنگي پاڻ کي ماري سگهي ٿي ليڪن پاڻهي پاڻ کي ٽڪي ڪهي سگهي اڳ ۾ مون اهڙو ڪو مثال نه ٻڌو آ. مون چيو ته سائين مون کي وڌيڪ خبر نه آهي. ان بابت ته وڌيڪ فوتي ڏي ٻڌائي سگهي ٿي جيڪا مري چڪي آهي. انهيءَ جي قبر جي به مون کي خبر نه آهي يا جانچ ڪندڙ صوبيدار ڏي ٻڌائي سگهي ٿو. گهڻيءَ ڏي سوچ ويچار کانپوءِ جج صاحب ڪيس کي فائل ڪرڻ جو حڪم ڪيو ۽ مون کي آزاد ڪري ڇڏيائين.

ڪيس ختم ٿيڻ کانپوءِ آئون بجاءِ ڊيوٽي تي چڙهڻ جي موڪل تي لهي ويس ۽ پاڳل کي ساڻ ڪٺي ڏور اتراهين علائقن ۾ گهمڻ هليو ويس. ڪراچيءَ کان راولپنڊيءَ تائين هوائي جهاز رستي ويا سين پوءِ مختلف علائقن ۾ سير ۽ تفريح ڪندا رهيا سين جتي پاڳل جي طبيعت به ٺيڪ ٿي ويئي ۽ منهنجي ذهن مان مونجهارو گهٽجي ويو. جيئن ئي مون ڊيوٽي جوائن ڪئي ته منهنجي بدلي ڪراچيءَ ڪئي ويئي. جتي مختلف ٿاڻن تي ڊيوٽي ڪندي انسپيڪٽر جي عهدي تي پهتس. آئون ڪراچيءَ ايئرپورٽ ٿاڻي جو انچارج هوس ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انهيءَ وقت ڪراچيءَ ۾ هنگاما ۽ ايجيٽيشن چالو ٿي پيا ۽ لاهور مان به اهڙيون خبرون اچڻ لڳيون. منهنجي خيال ۾ ته اهي ورهاڱي ڪانپوءِ ٿيندڙ پهريان هنگاما هئا. جيئن ته منظم نموني سان گڙٻڙ ڪئي پئي وئي ۽ ان ڪري منهن ڏيڻ پوليس کي ڏاڍو ڏکيو پئي لڳو، پوليس کي اڳ ۾ اهڙيءَ ڳالهه کي منهن ڏيڻ جو خاص تجربو ڪونه هو تنهنڪري پنهي شهرن ۾ گهڻو نقصان ٿيو. جيئن ته هي سياسي هنگاما هئا سو حڪومت جي ملڪيت خاص طور بسين کي گهڻو نقصان پهچايو ويو. انهن ڳالهين کي منهن ڏيڻ لاءِ انهيءَ وقت جي حڪومت فيصلو ڪيو ته پوليس آفيسرن کي ولايت موڪليو وڃي جتي هنگامن کي ڪيئن منهن ڏجي انهيءَ قسم جي سکيا وٺي اچن. انهيءَ مقصد لاءِ ڪراچيءَ مان مون کي ۽ لاهور مان چوڌريءَ اشرف کي چونڊيو ويو. اسان کي آرڊر مليا ته حڪومت جي خرچ تي برطانيه جي مشهور اسڪاٽلينڊ يارڊ پوليس اڪيڊمي ۾ ٽريننگ حاصل ڪريون آئون اوڏانهن وڃڻ جي تياريءَ ۾ مشغول هوس، ۽ ٻاگل کي به پاڻ سان گڏ وٺي وڃڻ جو ارادو هئم ته اوچتو يوسف فوت ٿي ويو. انهيءَ ڪري زال سوڙو ڳوٺ ويس. هونئن ته مرحوم هيستائين اسان سان ڪوبه واسطو نه رکيو هو. جيتوڻيڪ اسان پنهي ڄڻن ڪيس ويجهي ٿيڻ جي ڏاڍي ڪوشش ڪئي هئي، پر شايد پاڻ سندس مري ويل مائٽن جو مون کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏوهاري ٿي سمجهائين. ان ڪري سڌ ائين اسان ڪان ٽڪيل رهيو. جيئن ته پاڻ بي اولادي هو، سو آئون ڳوٺ سندس زال سان مليس ۽ سندس راءِ معلوم ڪيم جنهن چيو ته آئون مڙس جو گهر ڪانه ڇڏيندس ۽ هتي ئي رهي ٿي پوان زمينون ۽ ملڪيت مون کي ڪونه کپن اهي توهان سنڀاليو. انهيءَ ڪري ڀاڳل کي به اتي ئي ڇڏي سندن سڌ سنڀال جو معقول انتظام ڪري آئون موٽي ڪراچيءَ آيس جتي چوڌري اشرف منهنجي انتظار ۾ ويٺو هو، ٻئي ڏينهن ٻئي جٽا هوائي جهاز ذريعي لنڊن روانا ٿي وياسين. هوئڻ ته لنڊن جو ۽ خاص طرح اتي ٽريننگ واري عرصوي جو احوال به گهڻو آهي ليڪن هتي مون کي رڳو پنهنجيءَ ٽرٽيءَ جو احوال ڏيڻو آهي. انهيءَ ڪري صرف ايترو چوندس ته جڏهين هڪ سال جي ٽرينگ ڪانپوءِ ساليانو امتحان ٿيو ته آئون فرسٽ ان آل آيس. انهيءَ ڪري برطانيه جي حڪومت مون کي اسڪالرشپ ڏي هڪ سال وڌيڪ ٽرينگ وٺڻ جي آڇ ڪئي مون پنهنجي ملڪ جي سفار تخاني ذريعي هتي جي حڪومت کي اطلاع ڪيو جن منظوري ڏني پوءِ مون ٻيو سال به اتي ٽرينگ ڪئي، چوڌري اشرف پهرين ئي سال ڪان پوءِ ملڪ موٽي آيو هو.

لنڊن مان منهنجي موٽي اچڻ کان اڳ هتي حڪومت ئي تبديل ٿي چڪي هئي ۽ موجوده حڪومت کي اها ڳالهه ٿي وسري ويئي هئي ته مون کي ڪهڙي مقصد

سان ٽريننگ تي موڪليو ويو هو. هونئن به ملڪ ۾ مارشل لاءِ جي ذريعي مستحڪم حڪومت هئي، هنگامن ۽ ڦڏن جو سوال ئي پيدا نٿي ٿيو. تنهن هوندي به سنڌ جي اترين علائقن ۾ خاص طور تي جيڪب آباد ۽ لاڙڪاڻي ضلعن ۾ قبيلن جي بنياد تي ماڻهن جون پاڻ ۾ ڇڪريون هليون پئي. انتقام ۽ ”پلي“ پلاند سبب ڪيترائي ماڻهو مري چڪا هئا. ۽ عام ماڻهن ۾ ڏرتلو هو. انهيءَ ڪري اتي جائزي وٺڻ لاءِ ۽ حڪومت کي رپوٽ پيش ڪرڻ لاءِ پوليس آفيسرن جي هڪڙي ڪميٽي مقرر ڪئي ويئي جنهن جو مک مون کي مقرر ڪيو ويو انسپيڪٽر يوسف مغل ۽ عبدالرزاق سومرو مدد طور ڏنا ويا ۽ پندرهن ڏينهن جي مختصر عرصي ۾ رپوٽ پيش ڪرڻ جو تاڪيد ٿيل هو. اسان سڄي علائقي جو جائزو ورتو مختلف طبقن جي ماڻهن سان جدا جدا مليا سون رپوٽ مڪمل ٿيڻ واري هئي ڏينهن اڃان ٻارهن مس گذريا هئا ته هيڊ آفيس مان ٽيليگرام آيو ته رپورٽ مڪمل ڪري يڪدم حيدرآباد پهچ جتي ٻن ڏينهن کان پوءِ پوليس جي عملدارن جي ميٽينگ ٿي رهي آهي انهيءَ وقت آڏون شهداد ڪوٽ ۾ هوس مقرر ٽائيم تي حيدرآباد ۾ ميٽينگ تي حاضر ٿيس ته مقرر ڪيل جڳهه تي حيدرآباد، ٿرپارڪر ۽ سانگهڙ ضلعن جا سپرنٽينڊنٽ ۽ حيدرآباد ڊويزن جو ڊي. آءِ. جي. موجود هئا. ڊي. آءِ. جي. صاحب ٿرپارڪر جي

ايس. پي. مقرر ٿيڻ تي مون کي مبارڪبار ڏني ۽ مٿان آيل آرڊر به ڏنائين. سروس جي لحاظ کان ته آئون جونيئر ماڻهو هوس ليڪن اسڪاٽليند يارڊ واري ڊگريءَ مون کي سيني کان ممتاز بنائي ڇڏيو هو. اهڙي سنڌ هتي ڀئي ڪنهن به ماڻهوءَ وٽ نه هئي. مون کي مسٽر وڪٽر ڊسوزا کان ميرپور خاص ۾ چارج وٺڻي هئي جيڪو ان وقت، ميٽينگ ۾ موجود هو. سنڌس ڊگهي موڪل منظور ٿي چڪي هئي. اتاهين پوءِ ڪيس پينشن تي لهڻو هو.

مختصر ڳالهه ٻولهه ۽ خبرن چارن کانپوءِ ميٽنگ جي ڪاروائي شروع ڪئي ويئي. ڪل اٺ فائل هئا جيڪي اسان سيني کي واري واري سان مطالعي لاءِ ڏنا ويا. فائلن ۾ ڇا هو؟ ڌاڙن جا ڪيس، جياچون ۽ رپورٽون هيون، انهن مان به ڌاڙا حيدرآباد ضلعي جي ٽنڊي باگي تعلقه ۾ هاڻي تازا لڳل هئا، ٻه جهڏي جي پرسان ٿرپارڪر ضلعي ۾ لڳل هئا. سي به تازا هئا. باقي ڇئن ڌاڙن جا چار فائل سي پراڻا هئا. اهي سيئي ڌاڙا تقريباً ڏيڍ سال اڳ ۾ سانگهڙ ضلعي ۾ لڳي چڪا هئا. سيني ڌاڙن جي وردات جو طريقي ڪار تقريبا هڪ جهڙو هو. فرق صرف ايترو هو جو هر ڪنهن ڌاڙي ۾ ڌاڙيوالن جو تعداد مختلف هو جيڪا حيرت انگيز ڳالهه هئي. انهن فائلن جي مطالعي مان جيڪا ڳالهه مون خاص طور تي نوٽ ڪئي اها ڌاڙن ڌاڙن جي جاگرافيءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مطعلق هئي پهريون ڌاڙو تنڊي باگي کان اولهہ طرف تنگڙن جي ڳوٺ ۾ لڳو هو. ٻي واردات تنڊي باگي اوير طرف نظاماڻن جي ٿي هئي. اهڙيءَ طرح ترپار ضلع جا ٻئي ڌاڙا نمبر وار اپرنــدي طرف چاڙايل هئا . حدن جي صوبيدارن ۽ پوليس جي عملي ڳولا ۾ ڪا ڪمي نہ ڇڏي هئي ليڪن مقصد حاصل نہ ڪري سگهيا هئا . فائلن جي مطالعي ڪانپوءِ اسان پنجنئي چٽــن مڪمل بحث ڪيو پر ڪنهن بہ يقيني نتيجي تــي نہ پهچي سگهيا سين. ڌاريوال ڪير تي تا سگهن ؟ اها خبر نہ پئي سگهي . اهڙو ڪوڌاڙيوالــن جو ٽولو انهيءَ جوءِ ۾ بہ ڪونہ هو. جنهن تي شڪ ڪري سگهجي بلڪ انهيءَ پاسي ڌاڙيلوالن جي لڪڻ لاءِ ڪو گهاٽو جهنگ يا ٻيلوبہ ڪونہ هو. آخر فيصلو اهو ڪيو ويو تہ آئون سرزمين تي وڃي جيانچ ڪريان ۽ ڪنهن نتيجي تي پهچان .

ٻئي ڏينهن آئون تنڊي جاگي پهچي ويس، حد جي صوبيدار کي ساڻ ڪري تنگڙين جــي ڳوٺ ويس ۽ ماڻهن کان روبرو واردات جــو تفصيل معلوم ڪيم ، ڳوناڻن ڌاڙيوالن جو تعداد ٻارهن ماڻهن ٻڌايو، ڪيس جو فائل مون سان گڏ هو، انهيءَ ۾ بہ ڌاڙيوالن جو ايترونئي عدد چاڙايل هو ، سڀ ڌاڙيوال هٿيار بند هئا البت سندن بندوقون جدا جدا قسمن جون هيون ڪن وٽ رائفلون ڪن وٽ ڪارتوســن واريون هڪ ناليون ۽ ڊبل بيرل بندوقون هيون تہ ڪن وٽ ريوالور ۽ پستول

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئا. اهي سڀ ڳالهيون دفتر داخل هيون، وڌيڪ ڪابہ اهڙي ڳالهہ معلوم نہ ٿي سگهي جنهن جي آڌار تي ڪو ڪڙ ٽيل نڪري. اهو ڌاڙو شام جو لڳو هو تہ نظاماڻن واري ڌاڙي جو ٽائيم صبح ساڻ چاڻايل هو.

اتاهين تندي باڳي ٿاڻي تي پهتاسون، تہ حيدرآباد جي ايس- پيءَ جو ٽيليفون ڪال آيو. جنهن مون سان ڳالهائڻ ٿي چاهيو، آئون ٽيليفون تي ويس تہ مونکي ٻڌايائين تہ نئين ڪوٽ جي ويجهو ڪڇين جي ڳوٺ ۾ ڌاڙو لڳو آهي، جيئن تہ اڄ صبح جو ٻــي ڌاڙو لڳو آهي، ان ڪري ڀلو ٿيندو تہ تون يڪدم اتي پهچ ۽ ٿي سگهي ٿو تہ ڪا اهڙي معلومات اتي توکي هٿ اچي وڃي، جيڪا ڌاڙيوالن کي گرفتار ڪرڻ ۾ مدد ڏي.

نئين ڪوٽ پهچڻ ۾ مون پنهنجي طور تــي ڪا دير ڪانہ لڳائي. ٿاڻي تي خبر پئي تہ صوبيدار ۽ پوليس جو ڪجهہ عملو جاءِ واردات تي ويا آهن ۽ اڃان نہ موٽيا آهن، پوليس جو هڪڙو سپاهي سونهون ساڻ ڪري آئون بہ ڪڇن جي ڳوٺ پهچي ويس، اتي خبر پئي تہ ڌاڙيوالن هڪڙو ماڻهو بہ ماري وڌو آهي، جيڪو مون کان اڳ پوسٽ مارٽم لاءِ ميرپور خاص موڪليو ويو هو. معلوم ڪرڻ تي خبر پئي تہ هن همراه بندوق جي زور تي مقابلو ڪرڻ ٿي چاهيو، جنهن جي نتيجي ۾ گهڙجي ويو. صوبيدار ٻڌايو تہ ڌاڙي ۽ ڦر لٽ ڪانپوءِ سڀ ڌاڙيوال هوائي فائر ڪندا ڳوٺ کان ٽولي جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

صورت ۾ نڪتا ليڪن تقريبا ٻه ميل پنڌ جا گڏ هلي چڙ و چڙ ٿي ويا. ٻه ٻيري ٻه ٻيرن جي پرگھور ۾ آهن. پوليس جو ايترو عملو ڪونهي جـو سندن ناڪا بندي ڪئي وڃي.

جن ٺئين ڪوٽ جو شهر ڏنو هوندو، تن کي خبر هوندي ته ٺئون ڪوٽ ٿرپارڪر جي ٿر واريءَ ايراضي ۽ برانچ واريءَ ايراضيءَ جي دنگ تي آهي. ڪچن وارو ڳوٺ ٺئين ڪوٽ کان برانچ واري پاسي ٽن ميلن جي پنڌ تي هو، ڌاڙيوال ٻه برانچ واري پاسي نڪتا هئا، نه ڪه ٿر واري پاسي، ٿرپارڪر وارو ضلعو هوندن ٻه وڏو ضلعو آهي. آدم شماري گهٽيل نه آهيس، انهيءَ ڪري ٿاڻا ٻه پري پري هئا، انهيءَ وقت ٻين ٿاڻن تان پوليس گهرائي ناڪا بندي ڪرڻ وس کان ٻاهر هئي، جيستائين پوليس اچي تيستائين هي الاجي ڪٿي وڃي پهچندا.

ٿوري دير کان پوء ٻيري ٻه ناڪام واپس موٽـي آيا. پنهنجي حد جي سڀني ڳوٺن کي هوشيار رهڻ جو صوبيدار حڪم ڏئي آئون واپس ٿاڻي تي موٽـي آيس. اتان ٽيليفون ذريعي سڀني ٿاڻن تي چوڪس رهڻ ۽ ڏينهن رات پيٽرولنگ ڪرڻ جو حڪم ڏئي آئون واپس حيدرآباد وريس. جيتوڻيڪ مون اجان چارج نه ورتي هئي. ليڪن منهنجي پوسٽنگ جي سڀني ٿاڻن تي خبر هئي، انهيءَ ڪري پڪ هيم ته حڪم جي بجا آوري ضرور ٿيندي.

حيدرآباد ۾ مون کي هڪڙو ڏينهن لڳي ويو. ٻي

آءِ. جي صاحب کي روبرو رپورٽ ڏيڻ کان پوءِ مون چار پيري هٿ ڪيا. هڪڙو ٿاڻي احمد خان جو گل مير پالاري هو، جيڪو جابلو علائقي ۾ پير کڻڻ جو ماهر ليکيو ويندو هو. ڀاسوڙي زمين تي پير کڻڻ سولو آهي ٿاڪرائي زمين تي پير کڻڻ ۾ عقل ٿو کپي. ٻيو پيري ڪوٽڙيءَ جو گل محمد دل هو، جنهن جي مهارت اها هئي، ته ماڻهوءَ جا ڪنل ٻه پير ڏسي پوءِ شهر ۾ هلندي يا لشڪر ماڻهن سان اهو چوندو گڏ هجي، انهيءَ کي هلڻ جي وک مان ڳولهي ڪيندو هو. ٽيون پيري پٽ شاه جو حاجي خان جت هو. پڪي جو پيري هو هن ۾ اها هوشياري هئي جو چور ڪيترو به پير کي لڪائي، ڪهڙي به هنر سان پيرن کي چنبڙي ته به هيءَ پير کي آهوڙي ڳولهي ويندو هو. چوٿون پيري هڪ ڪولهي هو، ويهو نالو هوس. بنيادي طور تي هيءَ شڪاري هو، انهيءَ ڪري جانورن جي پيرن جو خاص طور تي سوئرن جي پير جو وڏو ڄاڻو هو. هن ۾ وڏي خوبي اها هئي، جو مُ ڇڏ هو، هن ختتيءَ ڪـي پير ڏيکاري پوءِ پڳڙن جو پاءُ کن ڏئي ڇڏيوس، پوءِ اوهان ڇتا، جيستائين مرون کي ٿم نه وجي ڪرائيندو تيسين ڪائيندو به نه پڳڙا به تي ڪائي مٿان پاڻيءَ جو ٻڪ پي ڇڏيندو هو. سيگات جي پرسان بند جي اندرين پاسي ٻيلي جو رهاڪو هو. ٻني ٻارو ڪڏهن ڪونه ڪيائين سدائين ڪتا، ڏقو ۽ پاڻ. خاص طور تـي شڪار جا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شوقين وڏيرا پائيندا هئس، ۽ ڪجهه نه ڪجهه ڏيندا به هئس.

اهي چار ڏي پيري منهنجا اڳ جا واقف هئا منهنجي نظر ۾ هنن کان وڌيڪ پيري پيو ڪونه هو. ماڻهو موڪليا مان ته چار ڏي اچي ويا، اها رات اتي پاڻ وٽ رهايو مان. ٻئي ڏينهن ساڻ ڪري سويري ئي ميرپور خاص پهچي ويس، ڊسوزا صاحب ٽن ڏينهن کان چارج ڏيڻ لاءِ منهنجي انتظار ۾ ويٺو هو. هنن همراهن کي هڪڙي هوٽل ۾ ٽڪيو ڪري ڇڏي، مون اچي چارج ورتي.

گرميءَ جي موسم هئي، شام جو ڇئين بجي جو ٽائيم هو، باقي ٽورزائي ڪي آئٽم رهيا ٿي، جن تي منهنجو مسٽر ڊسوزا سان بحث هلي رهيو هو، تنهن کان پوءِ مون کي انهن تي صحيحون ڪرڻيون هيون ته ٽيليفون جي گهنٽي وڳي، ٽيليفون جو رسيور ڪنيم ته ميرپورخاص جو آپريٽر لائن تي هو. انهيءَ ٻڌايو ته سائين ڪنريءَ جو لائن مين لائن تي آهي، جيڪو چوي ٿو ته ڪنريءَ ۾ ڌاڙيوال ڌاڙو پيا هڻن، تقريباً چاليهه پنجاهه ماڻهو آهن. ٻيهي پاسي جون ٽرنڪ لائنون ڪٽي ڇڏيون اٿن، ٽيليفون ايڪسچينج ڊيڊ پئي آهي........!

چاليهه پنجاهه ڌاڙيوال ڪنريءَ ۾ ڌاڙو پيا هڻن، ڌاڙيوالن جو ايترو تعداد ۽ ڪنريءَ جو شهر........!

منهنجي وات مان مٿيان لفظ ٻڌي، مسٽر ڊسوزا به چيو ته ناممڪن! ناممڪن! اٽ از جوڪ، اٽ از ويري

قول، پنهنجي طور تي هيءُ به صحيح چئي رهيو هو ۽ منهنجو به دماغ چڪرائجي ويو هو. ليڪن انهن ڳالهين سان مسئلو ته حل نٿو ٿئي.

ڪنريءَ جو شهر منهنجو به ڏٺل هو، انهيءَ ۾ اي ڪلاس جو ڏاڏو به هو، رسيور منهنجي ڪن تي هو اکيون منهنجون مسٽر ڊسوزا تي ڪتل هيون، جڏهن منهنجي خيالن ۾ وڏو خوش قسمت هو، جو هڙو مونجهارو منهنجي منهن ۾ هٿي پاڻ عزت سان وجي رهيو هو ۽ منهنجو دماغ چرخيءَ وانگر ڦري رهيو هو. ڪا ڳالهه سمجهه ۾ ڪانه پئي آئي. آپريٽر هلو ــ هلو ڪري سنڌس لائن تي موجود هئڻ جي ياد ڏياري ڪانٽس مون پڇيو ته انهيءَ لائن مين ڪي تون ذاتي طور تي سڃاڻين ۽ سندس آواز مان سڃاڻي سگهين ٿو ته اهو واقعي لائن مين آهي چيائين ته نه، جيڪڏهن ڪنريءَ جو آپريٽر هجي ها ته آئون آواز مان تصديق ڪري ٿي سگهيس. ليڪن هيءُ لائن مين آهي. هنن سان اسان جو گهٽ واسطو ٿو پوي. ان ڪري آئون ڪجهه چئي نٿو سگهان، يڪدم چيومانس ته لائن مين کي لائن تي بيهاري ڌوهان جي سپروائيزر کي مون سان ڳالهراءِ.

مون کي خبر هئي ته انهيءَ وقت ٽيليفون ۽ ٽيليگراف جو وڏي ۾ وڏو آفيسر ميرپور خاص ۾ سپروائيزر هو، آپريٽر يڪدم مون سان سپروائيزر کي ڪنيڪٽ ڪرايو انهيءَ کي چيم ته ڪنريءَ جي لائين مين سان رابطو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

قائم ڪري مون کي ٻڌاءِ جو ڪجهه چوي ٿو، سو سچ آهي، ۽ هي واقعي لائن مين آهي. سپروائيزر يڪدم ٻيهر رابطي ۾ اچي ويو ۽ ٻڌائين ته واقعي لائن مين آهي، محمد صفر نالو اٿس، ڏاڙهيوالو جوان، جهڏي ۽ پٿوري ٻنهي طرفن جون ٽرنڪ لائينون ڪاٽي ڇڏيون آهن. هن وڏي دليريءَ وارو ڪم ڪيو آهي. پاڻ مئگنيٽو ٽيليفون (گهنٽيءَ وارو) لڳائي شهر کان اڌ ميل کن ٻاهر نڪري آيو آهي. اتي ڪنهي ٿنڀي چڙهي ٽيليفون لڳائي ڳالهائي رهيو آهي ۽ چوي ٿو ته بندوقن جا فائر اچان تاڙين ٻڌڻ ۾ اچن ٿا. هاڻي ڪنريءَ جي لائن مين سان سنئون سڌو ڳالهائڻ مون فضول سمجهيو. سو رسيور رکي ڇڏيم. پوليس لائن مان ٻه ٽرڪون سپاهين جون پرائي چار ڏي ٻيري پاڻ سان ساڻ وٺي جاءِ واردات تي روانو ٿي ويس.

ڊي. ايس. پي قلب علي کي ايمرجنسي طور ڊيوٽي تي آفيس ۾ ويهاري ويس، ته جيئن مختلف جڳهن تي رابطي ڪرڻ ۾ سهوليت ٿئي. بدقسمتيءَ سان ڪنري ۾ پهچندي پهچندي سج باقي وڃي بچيو هو. بغير ڪنهن ٽائيم وڃائڻ جي مون سڀ کان پهريائين اهو ڪم ڪيو جو ٻيرين کي ٻيرن ٻنيان لڳائي ڇڏيم، کين خرچ پکي لاءِ پئسا به ڏنم ۽ هدايت ڪئي مان ته توهان کي هرويرو هتي اچي مون کي اطلاع ڏيڻ جي ڪا ضرورت نه آهي ڪٿي به ڪنهن به ٿاڻي تان ٽيليفون جي ذريعي رابطو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

قائم ڪري سگهو ٿا.

حسب معمول ڏاڙي ڪانپوءِ هتان به سڀ ڏاڙيوال گڏ نڪريا هئا ليڪن ٻن ٽن ميلن ڪانپوءِ جدا جدا ٿي ويا هئا. مون هرهڪ پيريءَ سان هڪ هڪ سپاهي به گڏي روانو ڪرڻ ٿي چاهيو ليڪن هنن چيو ته اسان کي اڪيلو اڪيلو ڇڏي ڏيو، سڀ جدا جدا پير کڻندا سون پيرين کي گس لڳائڻ ڪانپوءِ مون شهر تي توجهه ڏنو سڀ کان پهرين ٿاڻي تان معلومات ورتيم. اتي ٻڌايائون. ته ٽين بجي جي ٿائم تي ڇهه هٿياربند ڏاڙيوال اوچتو ٿاڻيءَ کي گهيرو ڪري هوائي فائر ڪرڻ لڳا. معلوم اُئين ٿي ٿيو ته کين ٿاڻي جي جاگرافيءَ بيهڪ جي اڳواٽ خبر هئي، ان ڪري سڀ اهڙيءَ پوزيشن تي لڪل هئا جو کين ٿاڻي جي هر چپر پر جي خبر پئي پئي انهيءَ ڪري پوليس جو عملو ٿاڻي جي اندر، جو جتي هو اتي ئي مفلوج ٿي ويو. متن هڪڙي به گولي نه هلائي ويئي هئي. ڏاڙي ڪانپوءِ پوليس سندن پويان به ڪانه ويئي هئي. صرف شهر ۾ جانچ پرتال ڪري رهي هئي. صوبيدار يا پوليس جي ٻئي عملي کي مون ان وقت ڪجهه به چوڻ مناسب نه سمجهيو سو آئون به شهر ۾ جانچ ڪرڻ لاءِ ڪاهي پيس شهر ۾ تمام گهڻو هراس هو، ماڻهون ٽولن جا ٽولا ٿاهي هڪ ٻئي سان خبرن جي ڏي وٺ ڪري رهيا هئا. آئون هرانهيءَ ماڻهوءَ سان روبرو مليس جيڪو ڦرجي چڪو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو ڌاڙيوال تقريباً ٽي ڪلاڪ شهر ۾ ڦرلٽ ڪندا رهيا هئا، وڏي واردات هئي ڪيبن جا مڪمل انگ اکر گڏ ڪيا ويا، جن تــي ڪيترائي ڪاغذ ڪارا ڪيا ويا. مڪمل جانچ ڪرڻ ڪانپوءِ خبر پئي ته ڌاڙيوال تعداد ۾ ٻاويهه هئا. ڌاڙي ۾ ڦر ڪيل رقم ماڻهن جي رپوٽن مطابق ته تمام گهٽي هئي، ليڪن منهنجي اندازي مطابق ڏن ۽ ساڍن ٽن لکن جي اندر هئي. سهماڙيءَ تائين شهر ۾ مغز ماري ڪرڻ ڪانپوءِ واپس ٿاڻي تي آيا سين جتي مختلف رجسٽرن ۾ داخلائون ڪري ڪاغذن جو پيٽ ڀريو ويو. مختصر ماني کائڻ ڪانپوءِ آڌون سڄي رات جاڳندو رهيس ۽ سوچيندو رهيس . ڪنهن به ڳالهه جو ڪو سرو هٿ نٿي آيو، جنهنجي وسيلي سرڪي سرڪي ڳالهه چيهه تائين پهچجي. ڦري اميد پيرين ۾ ٽي ٻيٺي ته من ڪو پيرڪر ڳولي لهن ليڪن ٻئي ڏينهن پهر سج ڌاري اها اميد به واريءَ جو ڍير ثابت ٿي چاڪاڻ جو چارئي پيري پير وڃائي واپس پهتا هئا. چئني پيرين چئن ماڻهو جا جدا جدا پير کنيا هئا. جيئن ته ڌاڙيوال به داڻو داڻو ٿي ويا هئا. رات جو جتــي اونداهي ٿين اتي جهنگ ۾ سڀهي پيا صبح جو وري پير کنيا هئاڻون سنڌن چوڻ مطابق ڌاڙيوال پيرن لڪائڻ جا ماهر هئا. هنن کي مشڪل سان آهوڙي پير ڪيڏنو ٿي پيو. گل مير پالاريءَ ۽ راهي ڪولهيءَ وارا پيرا صالح پنهيري استيشن تي وڃا جي ويهي ويا هئا. گل محمد دل جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پير محمد الرحيم ڪالروءَ جي اسٽيشن تي وچاجي ويو هو
حاجي خان جت جو پير نبي سر اسٽيشن تاءِ پهتو هو.
سيني رپوٽن ۾ جيڪا ڳالهه هڪ جهڙي هئي سا اها
هئي ته سيئي پيرا ريلوي اسٽيشن تي وچاجي ويا هئا.
تنهن مان صاف ظاهر ٿي ٿيو ته ڌاڙيوال ريل گاڏيءَ
۾ چڙهي ڪنهن پاسي روانا ٿيا آهن، ليڪن ڪهڙي
پاسي ويا آهن، انهيءَ جي ڪا خبر نٿي پئي. هاڻي
اسان جي لاءِ وري اهو مسئلو هو ته ٻئي ڌاڙي جو
انتظار ڪريون ۽ وري پير کڻون. تنهن ۾ وري به
ائين ٿي سگهيو ٿي ته وري پير وچاجي وڃن ۽ ڪو به
مطلب حاصل نه ٿئي ۽ ائين نمبر وارا ڌاڙا لڳندا رهن
۽ اسين ويچارا ٻٺيا ويٺا هجون. ڪنريءَ جو ڌاڙو ڪو
معمولي ڌاڙو نه هو، پنهنجي قسم جو وڏي ۾ وڏو ڌاڙو
هو جنهن ۾ ٻاويهه ڌاڙيوال هئا، ائين ٿي نٿي سگهيو
ته اخبارن ۾ هنن ڌاڙن جو رپوٽون پڙهي بالا آفيسر
چپ ڪري ويهي رهن. اها مون کي به خبر هئي ته
پوليس جي مجبوريءَ جو ڪين ڪو به احساس نه هوندو
جيئن ته هن عهدي تي هيءَ منهنجي پهرين پوسٽينگ
هئي. انهيءَ ڪري ذميداريءَ جو وڌيڪ احساس ۽
خوف ٿي ٿيو. انهيءَ ڏينهن ڊي. ايس. پيءَ قلب عليءَ
جي معرفت ڪيترائي ٽيليفون ڪال ۽ ٽيليگرام وصول
ڪري چڪو هوس هاڻي مون کي پنهنجيءَ غلطيءَ جو
احساس ٿيو هو ته هيءَ ڪيس خواهه مخواهه پنهنجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهنجي هٿن ۾ ڪٺي وڏيءَ جوابداريءَ جهڙو ڪم ڪيو هئم. ٻيءَ حالت ۾ اهو مٿي جو سور ڪنهن ڊي. ايس. پي يا پنهنجي ايڊيشنل جي حوالي ڪري آئون پنهنجي آفيس ۾ سڪون سان ويٺو هجان ها. اصل ۾ مون کي اسڪاٽلينڊ يارڊ جي ٽريننگ جو مٿي ۾ خمار هو، اتي جو ڪجهه سيکاريو ۽ سمجهائيو ويو هو سو سڀ جديد شهرن ۽ اتي جي ماحول مطابق هو هتي الٽو معاملو هو.

هٿ تي هٿ رکي ويهي رهڻ يا نئين ڏاڙي جو انتظار ڪرڻ ڪا سٺي ڳالهه ڪانه هئي. انهيءَ ڪري پيرين کي مون چيو ته هتان ريل گاڏيءَ ۾ چڙهي توهان چارئي ڄڻا پاڻ ۾ صلاح ڪري مختلف ويجهن شهرن ۾ ٽڙي پکڙي وڃو جن جن ماڻهن جا توهان پير کنيا آهن اهي توهان جي ذهن ۾ هوندا تي سگهي ٿو ته اتي ڪو پير توهان کي ملي وڃي ۽ مطلب جي بجا آوري ٿي پوي. اهو ضروري نه آهي ته هڪڙي ئي شهر ۾ توهان سڄو ڏينهن پير ڳوليندا وتو انهيءَ ڪري هڪڙي شهر مان ٻيو شهر ۽ ائين جدا جدا شهرن کي وڃي چيڪ ڪيو پيرين کي اها رٿ وڻي سو يڪدم روانا ٿي ويا ويندي مهل کين تاڪيد ڪيم ته هتي اچڻ جي توهان کي ڪا ضرورت نه آهي هر شام جو ڪنهن نه ڪنهن ٿاڻي تان رپوٽ ڏيندا رهو ته جيئن مون کي توهان جي ڪارگذاريءَ جي خبر پوي ۽ ڪا وڌيڪ خبر يا ضرورت پوي ته توهان سان رابطو قائم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪري سگهجي.

انهيءَ ڏينهن رات جو حاجي خان جت ساماري مان گل محمد دل پٺوري مان ۽ گل مير پالاريءَ جهڏي مان ٽيليفون تي رپوٽ ڏني ته ڪين اجان ڪابه ڪاميابي نه ٿي آهي رات جو اتي رهي ٿا پڻون صبح جو وري تڙي پڪڙي ويندا سين. انهيءَ رات ويهو ڪو لهي غائب رهيو سندس ڪٿان به خبر نه پئي ، مون وڌيڪ رهڻ ڪنريءَ ۾ فضول تي سمجهيو سو ٻئي ڏينهن صبح ساڻ واپس هيڊ ڪوارٽر وڃڻ جي تياري پي ڪيم ته ڏوري ناري مان ويهي ڪولهيءَ جو ڪال آيو ۽ چوڻ لڳو ته سائين مون پير هٿ ڪيو آهي بلڪ سڀ پيرا ڳولي لڌا اٿم، ڌاڙيوال سڀ هٿيڪا آهن، توهان پلي سڪون سا اچو سندن لڪڻ يا ڀڄڻ جو سوال ئي پيدا نٿو ٿئي. ڪانئس وري تسليءَ خاطر پڇيم ته ويٺا پليو نه ڪونه آهين ڏوري ناري جي پرسان ڪهڙو بيلو آهي جنهن ۾ هيترو ڪٿڪ ڌاڙيوالن جو لڪو ويٺو آهي.

چوڻ لڳو ته سائين انهيءَ ڳالهه ڪي توهان ڇڏي ڏيو وڌيڪ تفصيل سان توهان کي ٽيليفون تي نٿو ٻڌائي سگهان. مون پاڻ ائين ٿي چاهيو ته جيئن ڌاڙي جي عملي کي وڌيڪ خبر نه پوي جيسين آڏون اتي نه پهچان .

ميرپور خاص مان گڏ آنڊل پوليس جي نفري ۽ ڪجهه سپاهي ڪنريءَ ٿاڻي جا ساڻ ڪري آڏون منجهند ڌاري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏيوري ناري پهچي ويس ويهو ٿاڻي تي ڏي ملي ويو. صوبيدار جي آفيس ۾ ويهي، ويهي کان تفصيل پڇيم چيائين ته ڪالهه هسيسر اسٽيشن تي مون کي مون واري همراهه جو پيرو مليو ويو. هن هاڻي پير لڪائڻ جي ضرورت ڪانه هئي. همراهه ان ڪري سڌو پي آيو. پير کڻي هتان کان (ڏيوري ناري کان) ٻه ميل ڪن اتر طرف ناري ڪئنال جي پير ۾ گرگلن جي لڏي ۾ هنيم، چارون طرف ڦري ڏٺم پر لڏي مان ٻاهر ڪونه نڪتو رات جو اتيئي جهنگ ۾ رهي پيس صبح جو وري پير جي جانچ ڪيم ته مون کي لڏي جي اوسي پاسي ۾ ٻن چڻن جا پيا به پير مليا جيڪي ڪنري ۾ مون ڏٺا هئا. پوءِ پڪ ٿي ويم ته همراهه سڀ هتي آهن اهو سڀ ڪم اهڙي طريقي سان ڪيو اٿم جو ڪين ڪڙڪ به ڪانه پئي هوندي.

ڏيوري ناري جي پوليس جي عملي سميت مون وٽ سانيڪو ڪن پوليس جا ماڻهو هئا. اتي جي پوليس جي اسٽاف وٽ گهوڙا به هئا تن مان ٽي گهوڙا تيار ڪرايم اسلحو ۽ بارود اسان وٽ معقول هو، پوليس کي ٻن ٽولن ۾ ورهائي اڌ اڌ ڪلاڪ کان پوءِ هڪ ٻئي جي پٺيان اچڻ جو آرڊر ڏئي پهرين ٽولي سان گڏ آئون روانو ٿي ويس. هڪڙو گهوڙو منهنجي سواريءَ هيٺ هو ٻئي تي ويهو ڪولهي هو ۽ ٽئين تي ڏيوري ناري جو صوبيدار سوار هو. جتي گرگلن جو لڏو هو انهيءَ کان اڌ ميل ڪن اورتي پوليس جي عملي کي بيهاري آئون تفصيل سان جائزي وٺڻ لاءِ اڳتي وڌي ويس

منهنجي رهنمائيءَ لاءِ ويهو ڪولهي ساڻ هو. هڪڙو ڏکيو چڪر ڪاٽي اسين پوليس جي عملي وٽ پهتا سون. گرگلن جي گهرن مان ۽ ماڻهن جي چرپر مان مون سندن ڳاڻيٽي جو اندازو لڳايو نه هي وڌ ۾ وڌ چاليهه ماڻهو هوندا. سندن پراڻين رلين ۽ ڪپڙي جا ٺهيل جهوپڙا ٽيهن ٻٽيهن ڪان وڌيڪ ڪونه هئا. سيني جهوپڙن جي وچ ۾ هڪڙو وٽ وڏو وڻمبو ٽڪيل هئو. جيڪو قائل ۽ ميرن ڪپڙن جو ٺهيل ڏسڻ ۾ ٿي آيو سيني ڪان غير معمولي طور وڏو هو ۽ ٻيا جهوپڙا ان ڪان ڪي قدر پري به هئا انهيءَ ڪري سمجهڻ ۾ اهوئي آيو ته انهيءَ ۾ هنن جو لٺ سردار رهندو هوندو.

پوليس ڪي هڪ جاءِ تي مون ڳوڙهه ڪرڻ نه ڏنو هنن ڪي مون ٽيڙي پکيڙي اهڙي نموني سان بيهاريو جو سچو گرگلن جو لڏو ٻن گهرن ۾ اچي ويو هڪڙو سندن گهرن ڪان به فرلانگ پري ۽ ٻيو تقريباً اڌ ميل ڪن انهيءَ ڪان به پري. اهڙي نموني سان ٽپهريءَ جو ٽين ساڍين ٽين بجي ڌاري سپاهي پنهنجون پوزيشنون وٺي ويهي رهيا. منهنجو سپاهين کي اهو به چيل هو ته جيستاءِ هنن طرفان فائر نه ڪيو وڃي يا ڪا ٻي مجبوري پيش نه اچي تيسين فائر نه ڪجو گرگلن جي گهرن جي ويجهي ويٺل سپاهين کي چيل هو ته جيڪڏهين لڏي مان ڪري ڪو به ماڻهو ٻاهر وڃي ته انهي کي نه روڪيو وڃي ڪيس وڃڻ ڏيو، ٻاهرئين

گهيري وارن جو ڪم هو ته ان کي گرفتار ڪري ٻڌي في الحال پاڻ وٽ ويهاري ڇڏين ۽ جيڪڏهن اهو ڪو ماڻهو موٽ ڪائي لڏي ڏانهن ڀڄي وڃڻ جي ڪوشش ڪري ته ڦورين گهيري وارا به هن کي پڪڙين ڪنهن به صورت ۾ اهو ماڻهو واپس لڏي ۾ نه پهچي. ۽ سنڌن ڪي ڪو ماڻهو ٻاهران لڏي ڏانهن ايندو هجي ته انهيءَ کي به گرفتار ڪري، ٻاهران ٻاهر ويهاريو وڃي. اسين ٽيئي گهوڙا ڪاهي ناري ڪئنال جي بند تي ٻري ٻيهي رهياسين.

ٿوري ئي دير ۾ ايڪشن شروع ٿي ويو. جيڪي ڏڪرندا ويا، سي به ٻڌبا ويا، ۽ جيڪي آيا پئي سي به ٻڌجي پيا. سڄ لهڻ تائين ڪل ٻارهن ماڻهو ٻڌي ورتاسين. جيڪي سڀ بيخياليءَ ۾، هئا، شايد ائين ٽيڻ جو ڪين شڪ به ڪونه هو. انهيءَ وقت لڏي مان هڪ ماڻهو ڪن چنديندو نڪتو. منهنجي خيال ۾ ته لڏي وارن کي ٿورڙو شڪ پئجي ويو هو، ڇاڪاڻ ته هيءُ همراه لوٽا هٿندو پئي آيو. جڏهن ٻئي گهيري وٽ پهتو ته سپاهين ڪيس هٿ مٿي ڪئي بيهڻ لاءِ هڪل ڪئي ته هن يڪدم ڦڙتيءَ سان پنئين پير ڀاڄ ڪاڍي. ڦورئين گهيري وارن سپاهين به هن کي روڪڻ جي ڪوشش ڪئي. ليڪن انهن کان به ڀڄي ويو ۽ لڏي ۾ پهچي ويو. هن جي پهچڻ کان سگهو ئي ٻوءِ فائرنگ شروع ڪري ڏنائون. هتان به جوابي فائر کوليا ويا ۽ چوطرف

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڌو! ڌو! ٿي ويئي. هاڻي مون پوئين گهيري کي هٽائي ڊگهو هڪ گهيرو ڪري ڇڏيو ۽ چوطرف هڪ چڪر به لڳائي آيس. ڪم چارون طرف پڪو ڏسڻ ۾ پئي آيو.

جيئن ته هاڻي رات پڇجي چڪي هئي. رات جيتوڻيڪ چانڊوڪي هئي، تڏهن به گهوڙا پاڻ سان رکڻ فضول نظر پئي آيا. ان ڪري مون پاڻ وارو گهوڙو صوبيدار جي حوالي ڪيو ۽ ڪيس چيم ته ٻيهي سان گڏ گهوڙا ڪاهرائي وڃ. چار سپاهي ۽ هي پڌل ڌاڙيوال ٻه وٺي وڃ ڌاڙيوالن کي لاڪپ ڪري ڇڏ. ڇهني سپاهين جي سڄي رات لاڪپ تي پهري جي ڊيوٽي لڳاءِ. ڊي-ايس- پي قلب علي کي ٽيليفون تي پوري رپورٽ ٻڌاءِ ۽ ٻيهي جي آرام لاءِ جوڳو بندوبست ڪر.

سڄي رات وقفي وقفي کان پوءِ فائرنگ هلندي رهي پوءِ جيئن ئي سج اڀريو ته، ٻنهي پاسي فائرنگ ۾ تيزي اچي ويئي، تنهن هوندي به هن طرفان فائر رکو چرتٽيءَ چورڻ لاءِ ڪيا ٿي ويا ۽ هتي سپاهين خواهه مخواهه ايمونيشن ضايع ٿي ڪيو. جنهن لاءِ مون سپاهين کي هدايت ڪئي ته فائر جي رفتار ڍيري رکو.

پهر سج ڌاري صوبيدار امرجنسي نموني جي ماني موڪلي ڏني. سپاهي ڪاڪوڪا بکيا هئا. هر شيءِ چٽ ڪري ويا. جنهن کي اڄ ٿي لڳي، اهو هڪڙو وڏو چڪر ڪاٽي ڪئمال تان پاڻي پي ٿي آيو. اڃان تائين ڪنهن به سپاهي کي ڪا رهڙ به ڪانه آئي هئي ۽ اها

ٻه پڪ هيم ته هنن جو نقصان ٻه ڪونه ٿيو هوندو. ڇاڪاڻ جو فائرنگ ٻنهي پاسي ڏکي جي هئي، رڳو ڇاپيءَ تي بندوقون پئي ڇٽيون.

اسان کي گهيري کي قائم ڪئي چوويهه ڪلاڪ ٿيڻ تي هئا ته گرگلن جي لڏي مان ٻه ماڻهو هڪ ڪانيءَ تي اڇو ڪپڙو جهنڊي طور چاڙهي لڏي مان ٻاهر نڪتا. جنهن مهاڙيءَ کان آيا هئا، انهيءَ طرف کان آءٌ اڳيئي ويٺو هوس. سو سپاهين کي فائرنگ کان منع ڪري، هڪ سپاهي کي ساڻن ڳالهائڻ لاءِ موڪليم. جنهن موٽي ٻڌايو ته سائين چون ٿا ته اسان جو سردار توهان سان ملڻ ٿو چاهي. ۽ درخواست ڪئي اٿس ته اتي اچي ساڻس ملو. مون کين چوائي موڪليو ته آڏون بالڪل ملڻ لاءِ تيار آهيان. اتي وٽس هلڻ لاءِ ٻه مون کي ڪو اعتراض نه آهي، ليڪن مونکي يقين ڏياريو وڃي ته ڪنهن به قسم جي چال بازي، ٺڳي يا بدمعاشي ته نه ٿيندي. قاصد هڪ دفعو واپس گهرن ڏانهن مڙي ويا، تيسين مون سپاهه کي هوشيار رهڻ جو حڪم ڏنو. اهڙي ريت جو هڪڙي سپاهيءَ پئي کي ٻڌايو ۽ چوڏاري خبرداريءَ جو پيغام پهچي ويو.

قاصد وري موٽي آيا ۽ چوڻ لڳا ته سائين ڪابه شرارت نه ٿيندي، هونئن ٻه مون سوچيو ته هيءُ هاڻي ڇا ٿا ڪري سگهن. هيتريءَ پوليس سان مقابلو نه ڪري سگهندا، منجهن مقابلي جي ايتري قوت هجي ها ته رات

جو پوليس تي فائرنگ جو دٻاءُ رکي گهيري کي ٽوڙي نڪري وڃڻ جي ڪوشش ڪن ها. ليڪن هنن رڳو پنهنجي بچاءَ لاءِ پوليس کي پري رکڻ خاطر فائر پي ڪيا. تنهن هوندي به جيڪڏهين ڪا گڙ ٻڙ ٿي ته به ڏنو ويندو اچو جهنبو هينئر به هنن جي هٿ ۾ آئون هنن سان گڏجي لڏي ڏانهن روانو ٿيس. هي مون کي وٺي انهيءَ وڏي تنبوءَ جي در وٽ آيا، مون کي اندر وڃڻ جو اشارو ڪري پاڻ در تي ئي بيهي رهيا. تنبوءَ ۾ اندر گهڙڻ شرط آئون حيران ٿي ويس چاڪاڻ جو تنبو اندران بهترين نموني سان سينگاريل هو. تنبوءَ جو ٻاهريون ڏيک ڏسي آيو هوس، تڏهين به اعتبار نه پيو ٿئي ته هيءُ ڪو ساڳيو تنبو آهي، تنبوءَ ۾ اندر ڪرسيءَ تي ويٺل همراهه مون کي ڏسي اٿي بيٺو ۽ وڏي اچي هٿ ملايائين ۽ پوءِ مون کي ڪرسيءَ تي ويهڻ جو اشارو ڪري پاڻ به سامهون ويهي رهيو. تنبوءَ ۾ اندر ٿي ڪرسيون ۽ هڪڙي هلڪي ميز پيل هئي جيڪي فولڊينگ نموني جون هيون، ۽ بلڪل نيون هنن کي ڪولي ويڙهي ۽ وري ٺاهي سگهجيو ٿي. هيٺ زمين تي گلم وڇايل هو ۽ ان جي مٿان عمدي قسم جو غاليچو پکيڙيل هو. تنبوءَ جي ڇت ۽ پاسا به بهترين ريشمي ڪپڙي جا هئا مٿن ڇٽ ۽ گل نڪتل هئا. ميز تي به پاڪيٽ سگريٽن جا ۽ به ماچيس رکيل هئا. هاڻي خبر پئي ته هي گرگلا نه پر بنيادي طرح

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏاڙهيوال آهن. هنن رڳو پاڻ کي لڪائڻ لاءِ گرگان جو روپ ڌاريو آهي منهنجي لاءِ تنبوءَ جو اندريون ڏيک حيران ڪندڙ هو تنهن کان به وڌيڪ اندر ويٺل همراهه جو حليو حيرتناڪ هو. سندس جسم تي مخمل سوٽ هو ۽ ڳلي ۾ ٽاءِ لڙڪندڙ هيس، ڪلين شيو هو، پاڻيو اڏين ٽي ته تازو شيو ڪري هاڻي ئي وهنتو آهي قد جو وچولو پر جسم ۾ ڳٽيل ۽ ڦرت ڏسڻ ۾ ٿي آيو. ڪرسيءَ تي ويهڻ کان پوءِ مون چاڻي واٽي هن کي ڪا اهميت ڪانه ٿي ڏني سڪون سان ويٺل هوس ۽ غور سان هر شيءِ چٽائي ڏسي رهيو هوس.

ٿوري دير ڪانپوءِ هن پاڻ ڳالهائڻ شروع ڪيو مسٽر انسپيڪٽر آئون توهان جو نالو پڇي سگهان ٿو. سندس سوال انگريزيءَ ۾ هو ها! منهنجو نالو محمود آهي ۽ آئون پوليس جو سپرنٽنڊنٽ آهيان مـون ڪيس ورائيو. توهان ڪٿي جا آهيو منهنجو مطلب آهي ته توهان ڪهڙي علائقي سان تعلق ٿا رکو. مون چيو مانس ته مطلب جي ۽ ڪم جي ڳالهه ڪر هونئن ته آئون لوڪل آهيان ۽ هن ڏي ٽرتيءَ جو آهيان، جنهن کي تون فخر سان لتي رهيو آهين. منهنجي جواب ۾ طنز ۽ تپش محسوس ڪري همراهه چپ ٿي ويو. پيو دفعو ڳالهائڻ جي شروعات مون ڪئي. ڪانئس پڇيم ته پڌاءِ مون کي ڇو گهرايو اٿئي. انهيءَ سوال کان بچڻ لاءِ ته همراهه غير معقول سوال ڪيا پئي.

تنهن هوندي بہ جواب ڏنائين تہ ڪالهہ ڪان وٺي تنهنجا سپاهي گرميءَ ۾ اُس ۾ سڙي رهيا آهن، انهيءَ ڪري آئون چاهيان ٿو تہ پاڻ ڪنهن نتيجي تي پهچون تہ هنن غريبن جي جان بچي، ائين چئي وڏا ٽهڪ ڏئي کلڻ لڳو. مون کيس چيو تہ مسٽر آئون تنهنجي بڪواس ٻڌڻ ڪونہ آيو آهيان، ايترو رحمدل هجين ها تہ هيءَ ڦرلٽ وارو ڌنڌو ئي نہ ڪرين ها.

چوڻ لڳو تہ مسٽر سپرينٽنڊنٽ، اها تہ توکي بہ خبر هوندي تہ محبت ۽ جنگ ۾ سڀ ڪجهہ جائز آهي مون توکي انهيءَ لاءِ گهرايو آهي تہ توکي ڊال بڻائي تنهنجن سپاهين کي مجبور ڪريان تہ هو هٿيار وجهن ۽ جاءِ ڏين تہ اسين جيڪي هتي آهيون سي نڪري وڃون.

جيئن ته ٽيڪ سندس ڳالهہ کل جهڙي هئي تنهن هوندي بہ مون هن کي چيو تہ اها تنهنجي ڀُل آهي، منهنجو ايڊيشنل جيڪو هن وقت سپاهہ جي ڪمان پيو ڪري اهو وڏو ظالم آهي اهو آئون ئي آهيان جيڪو ڪالهہ ڪان وٺي هن کي روڪيو ويٺو آهيان نہ تہ هو ترسڻ لاءِ بہ تيار نہ هو، ڪالهوڪو حملو ڪري توهان مان هڪڙو بہ نہ ڇڏي ها اڄ بجاءِ توهان سان ڳالهائڻ جي تنهنجي لاش جي مٿان بيٺل هجان ها، تنهن هوندي بہ قسمت آزمائي ڏس آئون جيڪڏهين مري ويس تہ مون کي عزت ۽ اعزاز سان دفنايو ويندو، انهيءَ ڪري پرنيغارم ڀهري آيو آهيان تہ جيئن خبر پوي تہ آئون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڊيوٽيءَ تي هوس. ليڪن تون ياد رک توهان مان ڪو به
ماڻهو ٻچي نه سگهندو. تون مون کي ايترو بيوقوف نه سمجهه.
اهي ڳالهيون مون ڪيس سڪون ۽ نرميءَ سان سمجهايون
تنهن کان پوءِ چوڻ لڳو ته پلا ڏيتيءَ جي ڳالهه ڪر
مون ڇيو مانس ته ڏيتي ليتي چاجي . همراهه يڪدم
ڪرسي تان اٿي غاليچي ۽ گام جي هڪڙي ڪنڊ اٿلائي
ته هيٺ زمين جي مٿاڇري تي ڪاٺ جو تختو پيو هو
انهيءَ کي کنيائين ته هيٺ کڏو ڏسڻ ۾ آيو اتاهين
ڇڪي هڪڙي ٿيلهي ڪڍيائين جيڪا ڇڱي موچاري
وزن دار هئي. ٿيلهيءَ کي ڪڍي آڏي ميز تي الٽو
ڪيائين چار پنج سير سون جو ذخيرو هو. جنهن ۾ ٻه
سونيون مورتيون ٻه هيون. ٿيلهيءَ کي ميز تي خالي
ڪرڻ کانپوءِ پاڻ واپس ڪرسيءَ تي اچي ويٺو ۽ منهنجي
منهن ۾ نهارڻ لڳو. سونين مورتين مون کي وڌيڪ
سوچڻ لاءِ مجبور ڪيو. جيڪي يقيناً ڪنهن مندر
مان چورايل هيون. ليڪن اهي مندر هتي جا ٿي نٿا
سگهن. هونئن به آئون ڪائنس سندس هسٽري پڇڻ جي
جستجوءِ ۾ هوس سو موقعو ڏسي کيس چيم ته معاف
ڪجو مون هيستائين توهان جو نالو به نه پڇيو آهي .
ٿي سگهيو ته ان سان گڏ پنهنجي باري ۾ مڪمل
ڪوائف ٻڌايو، آئون مڃان ٿو ته توهان کي سچ سچ
ٻڌائڻ ۾ تڪليف ٿيندي ليڪن بهتر اٿئن ٿيندو ته توهان

صحيح صحيح پڌايو ته جيئن مون کي ڪنهن فيصلي تي پهچڻ ۾ سهوليت ٿئي ۽ پاڻ ڪنهن فيصلي واري نتيجي تي پهچي سگهون ۽ ها جيتري قدر تنهنجو بيان سچو هوندو اوترو ئي پاڻ کي هڪ ٻئي تي اعتبار ڪرڻ ۾ سهوليت ٿيندي، منهنجي انهيءَ چوڻ کان پوءِ همراهه وڏيءَ سوچ ۾ پئجي ويو ۽ بار بار هاڏوڪار ۾ ڪنڌ لوڏڻ لڳو. آواز ڏنائين ته هڪڙو ماڻهو اندر لنگهي آيو تنهن کي چيائين ته چندراوتيءَ کي چو ته اسان کي ڪافي پياري ۽ پوءِ پاڻ ڳالهائڻ شروع ڪيائين، چوڻ لڳو ته منهنجو نالو شير سنگهه آهي، هندستان جي مهاراجستر صوبي ۾ روپ ڳڙهه نالي سان اسان جي پنهنجي اسٽيٽ هئي، انهيءَ ناتي سان آڏون راجڪمار مرهٽو آهيان، اج کان ڏهه سال کن اڳ بد قسمتيءَ سان اسان جو پر واري راجا سان ڪنهن بدگمانيءَ جي بنياد تي جهڳڙو ٿي پيو اهو راجا راجپوت چوهاڻ هو. جهيڙي جي شروعات ته ڪنهن معموليءَ ڳالهه تان ٿي هئي ليڪن وڌندي وڌندي موتمار صورت اختيار ڪري ويئي جنهن جي نتيجي ۾ منهنجو پيءُ مارجي ويو . آڏون انهيءَ وقت ديرادون ۾ هوس ۽ مليٽري ڪاليج ۾ ٽريننگ پي ورتم. اطلاع ملڻ تي يڪدم روپ ڳڙهه پهتس چپ ڪري ويهڻ ۽ انتقام نه وٺڻ منهنجي وس کان ٻاهر هو. تنهن هوندي به ڪجهه وقت چپ رهيس. جان نثار ماڻهن جي مون وٽ ڪمي نه هئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تنهن هوندي به انتظار ۾ مون کي سال لڳي ويو. تنهن کان پوءِ مون موقعو وٺي دشمن راجا کي ماري وڌو، انهيءَ حملي ۾ منهنجا به پنج ماڻهو مري ويا ۽ هنن جا به ڪيترائي ماڻهو مري ويا هئا. فڪر جي ڳالهه اها هئي جو اسان جو ڪوبه راجا يا مهاراجا يا ڪا وڏي آسامي طرفدار نه هئي ۽ هوڏانهن سڀ راجپوت هڪ موڙهي هئا. رياستون ته انهيءَ وقت به هندستان حڪومت جي حوالي هيون تنهن هوندي به اسان جي سٺي پوزيشن هئي. پر هاڻي منهنجو رياست ۾ رهڻ مشڪل هو منهنجي گرفتاريءَ لاءِ صوبائي پوليس ڇاپا هڻڻ لڳي ۽ آئون روپوش زندگي گذارڻ لڳس جيئن ته آئون اڪيلو ڪونه هئس مون سان گڏ چاليهه پنجاهه ماڻهو به هئا. انهن جو گذران به منهنجي ذمي هو. ڪيترين ئي جڳهن تي اتي جي پوليس سان اسان جو دوبدو مقابلو به ٿيو. اهڙيءَ طرح آئون اتي جو مشهور ڌاڙيل بڻجي ويس ۽ علائقا تبديل ڪندو رهيس. ڪڏهين مدراس جي گهاٽن ٻيلن ۾ پناهه ٿي ورتم ته ڪڏهين ميداني علائقن ۾ نڪري ٿي آيس ۽ ڦرلٽ ڪندو رهيس. منهنجي پڪڙائڻ گرفتاريءَ لاءِ انعام جي به ماڻهن کي آڇ ٿيل هئي ته صوبائي پوليس سان گڏ سينٽرل گورنمينٽ جي پوليس به شامل هئي، مهاراجسٿر، گجرات، ۽ مدراس جي صوبن ۾ منهنجي مٿان هزارون ڪيس داخل آهن، اتي سڀني صوبن ۾ پوليس مون کي ڳولڻ ۾ مشغول

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي. اتي پوليس جو تمام گهڻو زور ڏسي ڪجهه واري ڀاسي ڪان هيڏانهن نڪري آيس منهنجو ارادو هتي مستقل رهڻ يا ڦرلٽ ڪرڻ جو نه آهي بلڪ هتان پاسو ڏئي جيسلمير جي پهاڙن ۾ ڪجهه وقت آرام ڪرڻ جو ارادو آهي. ائين اڳي به ڪري چڪو هوس اڳ مون صرف جيسلمير جي سامهون هن علائقي ۾ چار ڌاڙا هنيا هئا ۽ پوءِ سرحد ٽپي پرڏيهه پاسي هليو ويو هوس. جيئن ته اڳي اسان سان ڪوبه مقابلو يا مزاحمت نه ٿي هئي سو هن دفعي به ائين ٿي سمجهيو سين ته هتان هٿ ڦيريندا نڪري وينداسون ايتري ۾ هڪڙي ارڙهن سالن جي خوبصورت ڇوڪري ڪافيءَ جو ٿري ڪٽي آئي ڇوڪري ڇا هئي. قدرتي حسن جو اعليٰ نمونو هئي. ڏسڻ ۾ ائين ٿي آيو ته ڪاريگرهيءَ شاهڪار ٺاهي يقيناً وڏيڪ حسن ٺاهڻ ڇڏي ڏنو هوندو، منهنجي خيال ۾ انهيءَ کان وڌيڪ پيو حسن ٿي نٿو سگهي. مون ڪي تعريف ڪرڻ قطعي ڪونه اچي ۽ نه تعريف ڪرڻ پسند ڪندو آهيان. سڀ مون کي انتهائي واهيات ۽ فضول لڳندو آهي ته چپ هوڙا هوس، وار ڇيلهه تائين ڊگها ۽ اکيون ڪٽورا هيس، نڪ هوڙو ۽ ڇيلهه هيٺن هيس اها منهنجي خيال ۾ تعريف نه آهي بلڪ حسن سان مذاق آهي، سنڌس مختصر ۽ معقول جسم ۽ وزن هو انهيءَ ڪري هن کي ڏسڻ سان جيڪو پهريون خيال منهنجي ذهن ۾ آيو سو اهو هو ته هي سنڌس ٺاهيندڙ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

طرفان حسن جون ٻه نمونيون خبرون آهن ڪا اپائي به ڪانه هئي سندس جسم تي بهترين قسم جي ساڙهي اعليٰ نموني سان ويڙهيل هئي. مون هن کان اڳ به ديس يا پرديس ۾ سهڻيون سهڻيون ڇوڪريون ڏٺيون هيون، ليڪن هيءَ شيءِ ئي نرالي هئي. ڪراچيءَ ايئرپورٽ تي ڊيوٽي ڪئي هئم جتي هوائي جهاز رستي سفر ڪندڙ ڪيترائي مسافر ايندا ۽ ويندا هئا جن ۾ به حسن هوندو هو. لنڊن ۾ به ڀانت ڀانت قسم ۽ ملڪن جا ماڻهو رهندا ۽ ايندا ويندا هئا اتي به ڪيتريون ئي حسين ڇوڪريون ڏٺيون هئم ليڪن ڪابه هن جو مٽ نه هئي. ڇوڪري جنهنجو نالو شير سنگهه چندراوتي ورتو هو سا تيءَ خالي پيل ڪرسيءَ تي ويهي ڪافي بنائي رهي هئي منهنجو سڄو خيال ڏانهس هو. هه مگ ڪافيءَ جا بنائي اسان ٻنهي جي اڳيان رکي پاڻ هلي ويئي، هن جي وڃڻ ڪانپوءِ مون شير سنگهه ڏانهن نهاريو جيڪو سوچن ۾ غرق هو. پنهنجي موجودگيءَ جو احساس ڏيارڻ لاءِ مون کنگهڪار ڪئي ته يڪدم ڇرڪي پيو ۽ ڪافي پيئڻ جي آڇ ڪيائين. ڪافي پيئندي مون کانئس ڇوڪريءَ بابت پڇا ڪئي جنهنجو پاڻ پنهنجيءَ ڪٿا ۾ ڪو ذڪر ئي ڪونه ڪيو هئائين چيائين ته اها ڀيم ڳڙهه جي راجا جي ڌيائي آهي جيڪو اسان جي مخالف ڌرجو اتحادي آهي، هيءَ شملي ۾ پڙهندي هئي، گذريل سياري جي موڪل تي ڳوٺ ڏي آئي ته مون اغوا ڪري ورتي هئي تڏهن کان وٽي مون وٽ آهي منهنجو ارادو هن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ٻيءَ کي سيڪنڊ ڏيڻ جو آهي، منهنجي ڇوڪريءَ ۾ تنهن ڪان وڌيڪ ڪا لالچ ڪانهي، مون وٽ سندن امانت آهي وقت اچڻ تي کين واپس ڪري ڇڏيندس.

هن ڪان سواءِ ٻه ڪا ٻي ڇوڪري يا عورت توهان جي ٽولي ۾ شامل آهي مون ڪانئس پڇيو.

نه! اهائي هڪڙي آهي. هن سڪون سان جواب ڏنو. توهان جي ٽولي ۾ ڪل ڪيترا ماڻهو آهن. جواب ڏنائين ته ڇوڪريءَ سميت ٽيتاليهه، مون چيو ته -

هندستان ۾ به توهان جي واردات ڪرڻ جو طريقو اهو ساڳيو هوندو هو. چيائين ته نه اتي اسان سڌو سنئون حملو ڪندا هئاسين. هتي اسان پنهنجيءَ سڃاڻپ کي لڪائڻ لاءِ اهو لڏڻ وارو روپ اختيار ڪيو آهي. منهنجا ماڻهو پنهنجو فقيرن جي صورت ۾ ٽڙي پکڙي ويندا آهن ۽ ڪو ڳوٺ ڌاڙي لاءِ ڳولي ايندا آهن. پوءِ ان تي مڪمل بحث ٿيندو آهي منهنجيءَ اجازت تي پوءِ وڃي ڌاڙو هڻندا آهن. تون به انهن سان شامل هوندو آهين.

نه ! منهنجي وڃڻ جي ڪا ضرورت ڪانهي، انهيءَ ڪم ۾ سڀ ماهر آهن تنهن هوندي به سندن عهدا ورهايل آهن.

آخري ڳالهه جيڪا منهنجي ذهن ۾ اچان ٿي ٿي کنڊ ٻڌيل هئي ان بابت پڇيو مانس، جيو مانس ته منهنجي ڄاڻ مطابق ڌاڙي ڪان پوءِ تنهنجا ماڻهو ريل گاڏيءَ ۾ سوار ٿيندا هئا. مون کي اها ڳالهه سمجهه ۾ نٿي اچي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تہ ريل گاڏيءَ ۾ توهان جا ماڻهو بندوقن ۽ ڏاڙي جي سامان سوڌو ڪيئن سفر ڪندا آهن ۽ ڪو پڪڙيو بہ نہ آهي. ان بابت ٻڌايائين تہ، اهو صرف هڪڙو دفعو ٿيو آهي جيڪو هاٿوڪي تازي ڏاڙي ۾ ڪيو ويو آهي جيئن تہ اسان جي ڪيمپ هتي هئي ۽ ڏاڙي واريءَ جاءِ کان گهڻو پري هئا سين . سو ماڻهن جي سهوليت لاءِ اسلحي کي انن رستي انهيءَ شهر تائين پهچايو سين، پوءِ پروگرام مطابق ڌي ات جدا جدا اسٽيشنن تي ٻيهاريا ويا . جتي واپسيءَ ۾ ڏاڙي وارن همراهن هٿيار ۽ ڦر ۾ هٿ آيل سامان ڏنو ۽ پاڻ گاڏيءَ ۾ چڙهي هت پهتا ۽ سامان انن ذريعي هتي پهچي ويو.

تہ پوءِ ات توهان پاڙي تي ورتا هئا مون ڪانئس سوال پڇيو چيائين نہ! ات پنهنجا آهن ڪچ مان ايندي وقت ڦريا هئاسين آئون حيران ٿي ويس سو پڇيو مانس تہ ات ڪتي آهن هتي تہ ڪونهي اتي کلي چيائين تہ ات ۽ انهن جي چارڻ وارا ٻاهر آهن. اجهان ات ڪونہ آندا هئائون تہ هتي فاڊرنگ چالو ٿي ويئي هئي . ان ڪري پڪ اٿم تہ پري هتي ٻيهي رهيا هوندا . باقي وينڊا ڪيڏانهن ڪونہ اتي ئي ڪتي پرپاسي ۾ هوندا.

اينتريءَ گفتگوءِ ڪانپوءِ اسان ظاهري طرح جهڙو رلي ملي ويا سين ليڪن جنهن ڳالهہ لاءِ ڳڏ ٿيا هوا سين سا ڳالهہ اتي جو اتي هئي. سون ميز تي پيو هو. ان مان هڪ مورتي ڪڍي آئون غور سان جانچڻ لڳس،

انهيءَ وقت هڪ خيال دل ۾ آيم سو بيچيو مانس مسٽر شير سنگهه توهان ته هندو آهيو هيءَ مورتي ته ڪنهن مندر مان ڪنيل يا چورايل ٿي ڏسجي. تنهن تي چيائين ته، محمود صاحب "جيڪڏهين نچڻو آهي ته پوءِ حياءُ ڇاجو" ڏاڙيوال ٻنجڻ ڪان پوءِ اهــي ڳالهيون فضول لڳنديون آهن. جتي ڪيترائي انسان ماري وجهجن ٿا اتي مندر ۽ مورتي جي حيثيت ڇا آهي. آئون سندس ڳالهه تي غور ڪرڻ لڳس واقعي معقول هو .

اسين ٻئي ڇٽا انهيءَ خيال ۾ هئا سين ته ڳالهائي ڪير يعني فيصلي واري ڳالهه ڪيئن نبري سو مون واچ ڏسڻ شروع ڪئي مون کي وڏيڪ ويهڻ ڏکيو پئي لڳو. مون کي واچ ڏانهن نهاريندو ڏسي شير سنگهه چيو ته مال مون وٽ گهڻو آهي ، جيترو طلبيو اوترو ملندؤ مون کي نڪري وڃڻ جي ڪا سهوليت پيدا ڪري ڏي. ڇا توهان اڪيلو وڃــڻ ٿا چاهيو. چيائين ته نه ! همراهن سوڌو، مون چيو ته ائين ٿي نٿو سگهي. تون گرفتاريءَ لاءِ پاڻ کي ماڻهن سوڌو پيش ڪر ٿورو ئي وقت سزا ملندئــي آزاد ٿيــڻ ڪانپوءِ ڀلــي پنهنجي ملڪ هليو وڃجان باقــي اهو منهنجي لاءِ ٻه ناممڪن آهي ته هيترن ماڻهن سوڌو توکي ڇڏي ڏيان. آخر مون کان ٻه پڇيا ٿيندي. تنهن هوندي ٻه تون سوچ ويچار ڪر جلديءَ جي ڪا ضرورت ڪانهي. جنهن وقت ٻه گرفتار ٿيڻ چاهين اطلاع ڪجان آئون انتظار ۾ هوندس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اُٿين چٽي آئون اٿي ڪڙو ٿيس هـيءُ ٻه اٿي ٻيٺو ۽
مونسان هٿ ملائي چيائين ته منهنجيءَ آڇ تي تون ٻه
غور ڪجان. آئون ڪيس ٽڪي ٽوري چڪو هوس فيصلو
هميشه طاقت ڪندي آهي، انهيءَ وقت طاقت منهنجي
هٿ ۾ هئي، هيءُ ڪمزور هو. آهي خيال سوچيندو آئون
ٽنبوءَ مان نڪري آيس پاڻ ٻاهر ڪونه نڪتو سندس
ساٿيا همراهه ٽنبوءَ جي در تي بيٺا هئا جيڪي مونسان
گڏجي انهيءَ حد تائين آيا جتي اڳ ۾ بيٺل هئا.

فائرنگ ٻنهي طرفن کان بند هئي مون هڪڙو چڪر
لڳائي سپاهين کي هوشيار ڪيو. ٿي سگهي ته شير سنگهه
ٻه مون کي ٽڪڻ ٽورڻ لاءِ گهرايو هجي ۽ ٿي سگهي
ٿو ته ڪنهن ٻه وقت پيڙ ٻاري وجهي هينئر قاتل هو
ٽنهن هوندي ٻه اهڙن مرحلن مان اڳي ٻه نڪتل هو
هوندڻ ٻه ڳالهائڻ ٻولهڻ ۾ تجربيڪار ٿي معلوم ٿيو.
اها پڪ هيم ته ڏکي رات اچوڪي آهي صبح جو ڪونه
ڪو فيصلو ٿي ويندو.

جيئن ته ٻنهي طرف مانار هئي سو موقعي مان فائدو
وٺي مون صوبيدار ڏانهن شهر ۾ نياپو موڪليو ته همراهن
لاءِ سنيءَ مانيءَ جو بندوبست ڪري موڪل.

آئون سڄي رات چڪر لڳائيندو رهيس ۽ سپاهين
کي هوشيار ڪندو رهيس ٿيو ٻه اڻين جيئن مون سوچيو
هو اترئين پاسي کان هڻ اوچتو فائرنگ ڪري گهيرو
ٽوڙڻ لاءِ سمورو زور لاتو هو. سپاهين ٻه فائرنگ ڪئي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏسنديءَ ڏسنديءَ يڪدم ڏوبدو لڙائي شروع ٿي ويئي. ٿيڻ ته ائين کپندو هو ته سڀ سپاهي اترئين پاسي ڏانهن رڙهي وڃن ليڪن مون ائين نه ڪرڻ ڏنو سپاهين کي چيم ته سيڪو پنهنجي پوزيشن وٺي ويٺو هجي. انهيءَ چوڻ لاءِ مون کي وڏي جاکوڙ ڪرڻي پئي. ٿوريءَ دير ۾ مون اندازو لڳائي ورتو ته اتر طرف فائرنگ جو زور ته آهي ليڪن ڌاڙيوال گهيري کي ٽوڙڻ لاءِ اڳتي کونه ٿا وڌن، انهيءَ وقت ڏکڻ ۽ اڀرندي جي ڪنڊ کان به پاڇولا ڏسڻ ۾ آيا جيڪي ڪونگڙا ٿيندا پڇندا ٿي ويا سپاهين ڏسي ورتا هڪل ڪيائون ته نه بيٺا فائر ڪيائون ته هڪڙو ڪري پيو ۽ ٻئي دانهون ڪرڻ شروع ڪيون دانهن جو آواز زنانو هو. آئون انهيءَ وقت اوله طرف ناري جي ڪپ تي هوس. يڪدم آوازن جي اوناءَ تي اوڏانهن ڀڳس انهيءَ ڌي وقت اترئين پاسي وارن ڌاڙيوالن جا فائر بند ٿي ويا. آئون جڏهين ڪريل ماڻهوءَ جي مٿان آيس ته منهنجي ڀڇڻ کان اڳم مري چڪو هو. شير سنگهه هو! ساڻس گڏ چندراوتي هئي. مون شير سنگهه ۽ چندراوتيءَ کي انهيءَ ڏي حالت ۾ ڇڏيو ۽ سڌو اترينءَ پاسينءَ طرف ويس مون کي فڪر هو ته فائرنگ ڇو بند ٿي ويئي، اتي معلوم ٿيو ته ڌاڙيوال پوئتي ڪئمپ ۾ هٽي ويا آهن. سپاهين جي خيريت معلوم ڪيم ڪير به زخمي نه ٿيو هو. آئون موٽي چندراوتي وٽ آيس جيڪا لاش جي پير ۾ ويٺي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئي مون کيس دلداري ڏئي همٿ ٻڌرائي ۽ چيو مانس ته تون فڪر نه ڪر آئون توکي ترت ئي تنهنجن مائٽن وٽ موڪلي ڇڏيندس پر ٻڌاءِ ته هيءُ سڀ ڇا ٿيو. چوڻ لڳي ته شير سنگهه، پنهنجن ماڻهن کي چيو هو ته توهان هڪڙي پاسي پوليس تي دٻاءُ رکي فائرنگ ڪيو ته اسان ٻئي پاسي کان نڪري وڃون. تنهن ڪانپوءِ توهان فائر بندي ڪري پيش پئجو، انهيءَ ڪانسواءِ ٻيو چارو ئي نه آهي توهان تي ڪيس هلندو پوءِ ٿوري يا گهڻي وقت ڪانپوءِ آزاد ٿي ويندا. ليڪن بدقسمتيءَ سان مارجي ويو. مون شير سنگهه جي تلاشي ورتي ته مون کي وٽانئس هڪ روالور ۽ هڪ دستاويز قسم جو ڪاغذ هٿ آيو. جنهن تي ليڪا پاتل هئا. سڄ ايرڙ شرط ڏاڙيوالن پاڻ کي گرفتاريءَ لاءِ پيش ڪيو سندن اسلحو وغيره گڏ ڪري قبضي هيٺ آڻي آئون سڌو وڏي تنبوءَ ۾ ويس جتي شير سنگهه جي رهائش هئي، غاليچو ۽ گلم هٽائي، زمين تان تختو ڪنيم ڪڏ خالي پئي هئي منجهس ڪا شيءِ ڪانه هئي. هيتري دولت وٺي ڪيڏانهن مون کي باهه وٺي ويئي. پوليس جي ذريعي هرهڪ ماڻهوءَ سان مون تشدد ڪيو، ڪين ماري ماري اڌوڙي ڇڏيو سين ليڪن ڪابه خبر نه پئي چندراوتيءَ کان به پڇا ڪيم، اها به انڪاري هئي، مون پنهنجن اکين سان دولت ڏٺي هئي آخر ويئي ڪيڏانهن، انهيءَ مارڪيٽ ۾ پڇا ڳاڇا ۾ به پهر ٿي ويا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ليڪن ڪابہ خبر نہ پئي مون نياپو موڪلي ٽاڻي تان ٻہ گهوڙا گهرائي ورتا جن تي سپاهي چاڙهي انن ڏارن ڌاڙيوالن لاءِ ڳولا ۾ گهوڙا ڊوڙايا، گهوڙا چارئون طرف ٻري پري ڪان تي موٽي آيا. انن وارن جو وجود ڪونہ هو. تي سگهي ٿو تہ شير سنگهہ مونسان ڪوڙ ڳالهايو هجـي سو انهيءَ ڳالهہ جـي تصديـق ڪرڻ لاءِ ٻين ڌاڙيوالن ڪان پڇا ڪيم، انهن بہ چيو تہ ڪل ڇهہ اٺ اٺن ۽ ٻہ همراهہ آهن، تي سگهي ٿو تہ اسان ڪي گرفتار ٿينديي پري ڪان ڏسي نااميد ٿي هليا ويا هجن.

ڊوري ناري مان اچي مون بہ لوڊينگ ٽرڪون ڀاڙي تي ڪيون سڀ قيـدي ٻـڌي انهن ۾ هنياسون پوليس جي هڪ ٽرڪ اڳيان ۽ ٻي ٽرڪ سندن پٺيان هئي ڪجهہ سپاهي پريل بندوقن سان قيدين سان گڏ ٽرڪن ۾ بہ هئا. گل مير پالاري ، گل محمد دل ۽ حاجي خان جت بہ ڊوري ناري ۾ ٿاڻي تي وينا هئا انهن کي ۽ ويهي ڪوليءَ کي مون پاڻ سان کنيو . ميرپور خاص ۾ قيدين کي جيل ۾ رکيو ويو. ٻن ٽن ڏينهن ۾ ڪيس ٺاهي ڪين چالان ڪرائي ڇڏيم . ڪيس ۾ چندراوتيءَ جو ذڪر بہ ڪونہ هو. ڪيس ڪجهہ ڏينهن لاءِ ڳوٺ ڇـڏي آيس ٿنهن ڪان پوءِ ضروري ڪاغذ ٺهرائي ڪيس، ايران رستي هندستان موڪلي ڇڏيم. انهيءَ وقت سڏو سنئون هتان ماڻهو هندستان وڃي نٿي سگهيو ٻنهي ملڪن جا پاڻ ۾ ناتا خراب هئا. جيئن تہ چندراوتيءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي هتان رواني ٿيڻ کان اڳ ۾ سنڌس مائٽن کي خط لکي چڪو هوس. اهي ڪيس وٺڻ لاءِ ايران آيا هئا، اتي پهچڻ شرط چندراوتيءَ مون ڏي ڏکهو خط لکيو جنهن ۾ منهنجيءَ گهرواريءَ ۽ ٻارڙن لاءِ به سلام هئا، سنڌس ماءُ ۽ پيءُ طرفان به خط آيا جن ۾ سنڌن ڌيءَ کي حاصل ڪري ڪين موٽائي موڪلڻ لاءِ سنڌن طرفان شڪريو ادا ڪيو هو. پوءِ ته خطن جو سلسلو چالو ٿي ويو، سنڌن هر بار اها تقاضا هئي ته ڪڏهن ڪڏهن ته ڪڏهن ٿائم ڪيدي هندستان ۾ سائن ملي وڃان آئون ڪين ڏتا ڏيندو رهيس. جيئن ئي حالتون ٺيڪ ٿيون ۽ اچ وڃ جو سلسلو شروع ٿيو ته چندراوتي پنهنجي پيءُ سميت ڪراچي-ءَ پهچي ويئي ان وقت منهنجي پوسٽنگ ڪراچيءَ ۾ هئي. مسٽر رنبير سنگهه چندراوتيءَ جو پيءُ به دلچسپ ماڻهو هو جيتوڻيڪ پاڻ راجا نه هو وٽس ڪا رياست نه هئي تنهن هوندي به سنڌس ناتا راجائن هئا تي سکهي ٿو ته سنڌس تربيت ۽ نيپاج به اهڙو ئيل هجي پر مون محسوس ڪيو ته سنڌس دل به راجائن واري هئي. مون ڪين منٿون ڪري پاڻ وٽ بنگلي تي رهايو. جنهن لاءِ مسٽر رنبير سنگهه تيار ڪونه هو سنڌس ارادو هوٽل تي رهڻ جو هو جتي ڪمرا به بوڪ ڪرائي چڪو هو. ليڪن منهنجي خلوص ۽ منٿن تي مشڪل سان راضي ٿيو. پاڻ سان گڏ اسان لاءِ ڪيتريون ئي سوکڙيون به آنديون هئائون. چندراوتي ٻاڳل سان ۽ منهنجن ٻارڙن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مان ملي ڏاڍو خوش ٿي ڏسڻ ۾ ائين ٿي آيو ته جهڙي اسان جي گهر جي پاڙياڻي هجي يا ڪا ويجهي عزيزياڻي پڻ ڏينهن ڪانپوءِ شام جو اسين بنگلي جي لان ۾ چانهه پي رهيا هئا سين ته چندراوتيءَ مون کان پڇيو ته ياءَ محمود شير سنگهه واري ڏاڙي واري ملڪيت توهان کي هٿ آئي؟ يا ڪا خبر پئي، مون چيو ته نه ڪا خبر ڪانه پئي مون کي اڄ به حيرت آهي ته اهو مال ويو ڪيڏانهن وري پڇيائين ته شير سنگهه جي تلاشيءَ ۾ توهان کي جيڪو ڪاغذ مليو هو ، اهو ڪيڏانهن ويو. مون جواب ڏنو مانس ته تنهنجي به مون کي ڪا خبر نه آهي انهيءَ تي رکيو ليڪا پاتل هئا . انهيءَ ڪري مون ان کي ڪا اهميت نه ڏني . انهيءَ دم پنهنجي پرس مان اهو ڪاغذ ڪڍي مون کي ڏنائين ۽ چوڻ لڳي ته هيءُ ڪاغذ آهي نه! مون ڪاغذ سڃاڻي هائوڪار ۾ ڪنڌ ڌوڻيو . مون کي حيرت اها هئي ته هيءُ ڪاغذ هن وٽ ڪيئن پهتو چوڻ لڳي ته هيءَ معمولي ڪاغذ نه آهي هن ۾ شير سنگهه جي دفن ڪيل خزاني جو نقشو آهي ، سندس دفينو ٻن جڳهين تي دفن ٿيل هئو هڪڙو اتي هندستان ۾ ٻيو هتي، هندستان وارو خزانو مون کولي هٿ ڪيو آهي اها توهان جي امانت آهي سگهوئي توهان کي ملي ويندي. ٻيو جيڪو هتي آهي انهيءَ لاءِ توهان کي پڏايان ٿي باقي کوٽڻ ۽ حاصل ڪرڻ توهان جو ڪم

آهي. پوءِ ويھي مون کي نقشو سمجھائڻ لڳي نقشي تي به نشان هئا جن بابت چيائين ته هي ڪئنال تي بيٺل به وڻ آهن انهيءَ مان وڏي وڻ کان انداز ً پنجاهه قدم پري وڻ جي باالڪل سڌ ۾ تي بيھو پوءِ ٻئي وڻ کي پنجيتاليهه ڊگريءَ تي رکي اتي کوٽيو ته توهان کي مال سڀ ملي ويندو زمين کي وڌيڪ کوٽڻ جي ضرورت ڪانهي صرف ٽي فٽ ڪن کوٽجو.

انهيءَ ڏينهن توهان جي موٽي وڃڻ کانپوءِ شير سنگهه گھڻيءَ سوچ ويچار کانپوءِ پنهنجي ماڻهن کان لڪي اهو مال اتي دفن ڪيو هو پوءِ نقشي تي نوٽ ڪري اٿين ئي مارجي ويو. مون کي ان وقت به نقشي بابت خبر هئي ليڪن منهنجو توهان ۾ اعتبار نه هو، مون کي اهو يقين نه هو ته توهان مون کي با امانت واپس ڪندا. توهان جڏهين ڳوٺ مون کي وٺي آيا ته مون وجهه وٺي توهان جي ڪپڙن مان اهو ڪاغذ حاصل ڪري ورتو. توهان کي جس هجي، توهان منهنجي عزت ڪئي ۽ مان رکيو، مون انڊيا ۾ وڃي بابا سان نقشي جي ڳالهه ڪئي بابا پاڻ ويو سو وڃي اتي وارو لڪل خزانو ڪڍائي آيو. اها امانت هتي جي ئي ڪنهن ماڻهوءَ جي حوالي ڪئي ويئي آهي. هي منهنجا مهمان هئا ۽ هونئن به هنن سان منهنجي گهاٽائي تي ويئي هئي ڪجهه وقت کانپوءِ انڊيا هليا ويا.

مون کي هندستان واري امانت به ملي ويئي ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هتان واري ملڪيت بہ ڳولي لڌيم مال گھڻو هو ايترو جو ڳاڻيٽي کان بہ ٻاهر منهنجون پيڙهيون بہ کپائين تہ بہ خرچ نہ ٿيون ڪري سگهن ايتريءَ اڻ مٽيءَ دولت هوندي مون کي وڌيڪ نوڪري ڪرڻ پسند نہ آئي سو وقت کان بہ اڳ پينشن تي لهي ويس ننڍي هوندي جا ڏک ۽ ڏولانجا اڄ بہ مون کي ياد آهن بلڪ اڪر بہ اکر ياد آهن انهن پڄاڻان، مون کي مليو بہ گھڻو ڪجھہ، جنهن جو ڪو بہ ماڻهو تصور بہ نہ ٿو ڪري سگھي.

—۞— پورو ٿيو. —۞—

سنڌ ڪتاب گهر ڪراچي جو نئون ڪتاب

”لوڏڪي“

مصنف :

الهڏنو ڪاڪا

هي ناول ڇپائي هيٺ آهي ايجنٽن ۽ خريدارن کي گهرجي ته پنهنجا آرڊر جلد بڪ ڪرائين.

سنڌ ڪتاب گهر

ائڊريس :

پوسٽ باڪس نمبر ٦٩٣٤ ڪراچي : ٢

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌي علم ۽ ادب جي تاريخ ۾ ٻهريون ڀيرو
شايع ٿي رهيون آهن.

يوناني ڏند ڪٿائون

تحقيق ۽ تاليف
يوسف شاهين

[ڇپائي ۾ هيٺ]

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

* ڇا اوهان کي ڪو به سنڌي ٻوليءَ جو ڏيهي يا پرڏيهي ڪتاب گهرجي؟ ته اسان کي لکو اسان وي - پي ڪري موڪلينداسين.

* يا ڪو ڪتاب ڇپرائڻو آهي؟ ته اسان سهڪار ڪنداسين.

وڌيڪ ڄاڻ لاءِ لکو:

سنڌ ڪتاب گهر

پوسٽ باڪس نمبر ٦٩٣٤ ڪراچي ٢.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

واحد آرٽ پرنٽنگ پريس اڪبر روڊ ڪراچي

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو تہ تاريخ هميشہ انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نہ رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي تہ سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد تہ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نہ صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو پورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book